PORFIR DEXIP AMMONIUS

Textul *Categoriilor* • Comentariile lui Porfir • Nedumeririle şi soluţiile lui Dexip • Prolegomene la cele zece categorii după cuvântul filosofului Ammonius

COMENTARII LA CATEGORIILE LUI ARISTOTEL

MOLDOVA

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
CENTRUL DE LOGICĂ

PORFIR DEXIP AMMONIUS

COMENTARII LA CATEGORIILE LUI ARISTOTEL

însoțite de textul comentat

Traducere, cuvînt înainte și note de
CONSTANTIN NOICA

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
București, 1968

CUVÎNT ÎNAINTE

Cărțile mari ale umanității au soarta de a înrîuri cultura, și chiar viața istorică, nu numai prin adevărurile lor, ci și prin felul cum au fost înțelese și interpretate.

Opera lui Aristotel a avut parte de trei serii de interpretări: seria greacă, cea arabă și cea latină. Dacă ultima a fost cea mai însemnată istoricește, interpretarea greacă a aristotelismului — desfășurată de-a lungul a peste o mie de ani și nu întotdeauna cunoscută de exegeții latini — este fără îndoială cea mai însemnată filozofic.

Ea este, poate, și cea mai „modernă", iar acest lucru se vede limpede în interpretările grecești ale Organon-*ului, care sînt astăzi tot mai mult invocate de logica nouă, uneori chiar de logica matematică.*

După cum se știe, Organon-*ul este alcătuit din șase cărți:*

1. Categoriile *(despre conceptele cele mai generale);*
2. Despre interpretare *(tratat asupra propoziției și judecății);*
3. Analiticele prime *(despre silogism);*
4. Analiticele secunde *(despre raționamentul demonstrativ);*
5. Topica *(despre raționamentul probabil);*
6. Respingerile sofistice *(despre raționamentul fals).*

Pentru fiecare din aceste cărți — dintre care una, Categoriile, *a avut un ecou deosebit, chiar desprinsă de întreg — au existat în antichitatea greacă pînă tîrziu, în cultura bizantină, întinse comentarii. Ele se grupează astfel:*

între 322 și 78 î.e.n. comentariile, pierdute, ale primilor discipoli — începînd cu Teofrast, succesorul lui Aristotel

Scanned with CamScanner

(mort în 322 î.e.n.) la conducerea Liceului — pînă la al 11-lea succesor, Andronicos din Rhodos, care în anul 78 î.e.n. publică prima ediție din operele aristotelice păstrate ;

între 78 î.e.n. și 200 e.n. comentariile, pierdute și ele, întreprinse de Andronicos și, după el, de Boethos din Sidon, Alexandru Aegeus (pe la 30 e.n.), Herminus, Ariston, stoicii Athenodorus și Cornutus, academicul Eudoxus și la urmă, în apropierea anului 200, medicul Galenus, descoperitorul celei de-a patra figuri silogistice ; [1]

după 200 e.n. comentariile, de astă dată păstrate, dar parțial și ele, ce încep cu renumitele interpretări ale lui Alexandru din Afrodisia și continuă mai bine de un mileniu.

Interpretările lui Alexandru din Afrodisia reprezintă tot ce avem mai de preț în materie de exegeză aristotelică. Alexandru de altfel pare a interpreta pe Aristotel în spiritul tradițional, așa încît el înlocuiește, întrucîtva, pierderea primelor două serii de comentatori. El aduce, în orice caz, ultimul sunet autentic grec în materie de filozofie.

După Alexandru va apărea, în secolul al III-lea, Plotin neoplatonicul, influențat de religiozitatea orientală, un gînditor prin care marea filozofie greacă se încheie, dar se și dezminte într-un fel. În orice caz, ciudățenia istorică face ca principalele, dacă nu toate comentariile aristotelice de acum înainte, să se înscrie pe o linie ce începe cu Plotin, interpret al multor texte aristotelice și chiar al Categoriilor, *dar care nu poate fi socotit un simplu comentator, căci repune în discuție totul. Porfir, discipolul lui Plotin, va fi tocmai comentatorul prin care interpretarea aristotelică ia, în Răsăritul grec și bizantin, ca și în Apusul latin, un avînt fără echivalent în istoria filozofiei. Chiar dacă Porfir și alți neoplatonici după el revin la aristotelism, uneori împotriva lui Plotin, nu e mai puțin adevărat că influența acestuia și apoi a gîndirii creștine vor face ca sunetul autentic grec să nu se mai găsească decît în parte, la Porfir și mai ales la unii dintre urmașii săi.*

Seria comentatorilor greci trece de închiderea școlilor din Atena (în 529) și se încheie provizoriu prin secolul al

[1] Vezi cap. II al vol. II din C. Prantl, *Geschichte der Logik im Abendlande*, Leipzig, 1927, fotocopia ediției din 1855.

Scanned with CamScanner

VII-lea, urmînd să fie reluată de interpreţii bizantini (între secolele XI şi XIV) Photios, M. Psellos, Ioan Italos, M. Ephesios, N. Blemmides, G. Pachymeres, T. Methochites şi Sophonias, la a căror listă se adaugă peste alte veacuri Teofil Coridaleu, la începutul secolului al XVII-lea. Acesta din urmă, perfect cunoscător al înaintaşilor săi şi, pe de altă parte, elev al lui Cremonini, la Padova, este el însuşi un interpret aristotelic interesant, ultimul mare, iar pentru noi, românii, are o deosebită însemnătate, căci pe baza celor şapte interpretări ale sale — toate păstrate dar nu şi publicate — s-a făcut timp de 150 de ani învăţămîntul la Academiile greceşti de la Bucureşti şi Iaşi. Dar Coridaleu, ca şi comentatorii bizantini propriu-zişi, nu-şi pot găsi locul aici, în prezentarea exegezei antice a aristotelismului. Ne rămîne să folosim în principal pe cei iviţi între secolele al III-lea şi al VII-lea, făcînd o excepţie pentru Sophonias (secolul XIII), ce pare a rezuma interpretări anterioare.

Dăm mai jos lista comentatorilor Organon*-ului, grupaţi în jurul fiecărei cărţi a operei aristotelice. Toate indicaţiile de lucrări sînt făcute după ediţia Academiei din Berlin, apărută în 23 de tomuri, în jurul anului 1900, ediţie după care şi traducem lucrările. Astfel :*

1. La Categorii, *comentariile păstrate sînt cele ale lui Porfir, Dexip, Ammonius (traduse aici); apoi Simplicius (438 pagini), Olympiodor (148 p.), Philopon (239 p.), David (90 p.), Elias (150 p.) şi* Parafraza *atribuită lui Sophonias (72 p.)* [2].

2. La Despre interpretare, *singurele comentarii păstrate sînt ale lui Ammonius (272 p.) şi Stephanus (78 p.).*

3. La Analiticele prime, *comentariile lui Alexandru din Afrodisia (418 p.), Ammonius (100 p.), Philopon (494 p.), Themistius (164 p.).*

4. La Analiticele secunde, *comentariile lui Themistius (88 p.), Philopon (624 p.), Eustratius (296 p.).*

5. La Topica, *comentariile lui Alexandru din Afrodisia (712 p.).*

---

[2] Ca transcriere a numelor, cînd un nume se poate reda în limba noastră, ca la Porfir, scriem fonetic. La celelalte, preferăm numele latinizat celui grec.

Scanned with CamScanner

La Respingerile sofistice, *comentariile lui Alexandru din Afrodisia (239 p.).*

În lucrarea de față am tradus pe primii trei comentatori ai Categoriilor. *Aceștia, împreună cu Simplicius, s-au dovedit a fi cei mai însemnați. Ceilalți, în speță Olympiodor, Philopon, David și Elias, nu fac, în mare parte, decît să-i repete pe primii, iar* Parafraza *lui Sophonias repetă adesea textul aristotelic însuși. Dacă pe Simplicius nu l-am tradus, este pentru că însemnătatea lui constă mai ales în redarea părerilor unor comentatori mai vechi, între alții ale presupusului Archytas, după care s-ar fi inspirat Aristotel. Socotim că se poate căpăta o imagine plină a exegezei antice păstrate, cu cele trei comentarii traduse aici. În felul acesta, studiul și înțelegerea lui Aristotel ar putea fi favorizate cum nu sînt în nici o altă limbă modernă, fiind vorba de comentatori netraduși adesea nici măcar în limba latină.*

O încercare de a interpreta din perspectivă mai nouă, pe baza acestor comentarii antice, Categoriile *lui Aristotel poate fi găsită în* Probleme de logică, *în curs de apariție, culegerea Centrului de logică din București. Aici vom semnala un singur lucru, care va fi, desigur, nou pentru mulți cititori: că interesul față de categoriile aristotelice și de felul cum trebuie ele înțelese, ba chiar tălmăcite în limba română, este vechi în limba noastră, ridicîndu-se pînă la Dimitrie Cantemir.*

Sub nr. 5 148 al manuscriselor Academiei Române sînt înregistrate două voluminoase caiete ale lui Gr. Tocilescu, cu note și materiale în legătură cu manuscrisele lui Cantemir, aflate la Moscova. Cele două caiete cuprind, printre însemnările lor făcute îndată după 1877, unele indicații încă nefolosite. La fila 332 din caietul I, Tocilescu notează: „Tendința lui Cantemir (este) ca și limba noastră să ajungă la subțirimea celei grecești". Apoi apar cîteva încercări din Istoria ieroglifică *de a reda în limba noastră concepte filozofice, iar pentru „categoriile logice" se întîlnesc trei termeni: „Ce este = ceință; cât este = câtință; ce fel este = feldeință".*

Dar acestea sînt tocmai primele categorii din tratatul lui Aristotel, traduse de obicei stereotip prin: substanță, can-

 titate, calitate (în traducerea de mai jos: substanță, mărime,

Scanned with CamScanner

B.C.U. „M. EMINESCU" IAȘI

fel de-a fi). Încercarea lui Cantemir de a regîndi categoriile este întru totul remarcabilă. În timp ce prin substanță, cantitate, calitate, exprimăm gînduri gata făcute — și încă în alte limbi —, prin termenii lui Cantemir, chiar dacă de nefolosit pînă la urmă, categoriile își arată adevărata lor natură, de a fi întrebările fundamentale ale cugetului: „ce este?", categoria substanței; „cît este?", categoria cantității; „ce fel este?", categoria calității. Încercarea sugestivă a lui Cantemir de a tălmăci lucrurile în românește ar merita să fie comentată mai pe larg. Dar am înțeles s-o înscriem aci spre a arăta că problema categoriilor este, într-un fel, acasă în cultura noastră.

Întrerupt veacuri de-a rîndul, studiul adîncit al lui Aristotel n-a fost reluat în cultura filozofică română decît în zilele noastre. Un rol de frunte l-au jucat cercetările acad. Athanase Joja. De altfel, numai la Centrul de logică, întemeiat de domnia-sa, puteau fi întreprinse lucrări cum e cea de față, care se înscrie pe linia trasată, pentru Sectorul de istoria logicii al Centrului, de prof. Aram Frenkian.

De o deosebită utilitate s-a dovedit, alături de alte traduceri din Aristotel, traducerea Organon*-ului de către Mircea Florian, împreună cu notele și introducerile ei. Asupra* Categoriilor *în particular, prof. Dan Bădărău a publicat în limba română și franceză o analiză adîncită și înnoitoare, din perspectiva materialismului dialectic. Pentru toate aceste prețioase realizări românești, lucrarea de față nu face decît să dea un subsol istoric lărgit.*

Noiembrie 1967 TRADUCĂTORUL

Scanned with CamScanner

Categoriile lui Aristotel

(traducere după ediţia Bekker,
cu punctuaţia şi alineatele
originalului)

Scanned with CamScanner

Categorii

1

Se numesc omonime cele al căror nume singur e comun, 1a
pe cînd raţiunea de a fi, potrivită cu numele, este diferită, aşa cum vieţuitor este atît omul, cît şi cel pictat. La acestea, într-adevăr, doar numele este comun, în timp ce raţiunea de a fi, potrivită cu numele, este diferită : căci, dacă ar reda cineva ce înseamnă, pentru fiecare din ei, a fi vieţuitor, atunci ar reda [un sens][1] o raţiune proprie fiecăruia. La rîndul lor, se numesc sinonime cele la care deopotrivă numele este comun şi raţiunea de a fi, potrivită cu numele, e aceeaşi, ca, de pildă, vieţuitor este atît omul cît şi boul. Într-adevăr, omul şi boul sînt desemnaţi cu numele comun de vieţuitor, iar raţiunea de a fi este aceeaşi ; căci, dacă ar reda cineva, pentru raţiunea fiecăruia, care este şi la unul şi la altul firea de vieţuitor, ar reda o aceeaşi raţiune. Iar paronime se numesc toate cîte îşi trag de la ceva desemnarea lor, pe baza numelui, diferind însă prin terminaţie, ca, de pildă, grămăticul de la gramatică şi cel curajos de la curaj.

---

[1] Parantezele drepte sînt ale traducătorului, cele obişnuite aparţin textului.

2

Dintre rostiri, unele se spun pe bază de legătură, altele fără legătură. Cele pe bază de legătură sînt, de pildă, omul aleargă, omul învinge ; cele fără legătură : om, bou, aleargă, învinge.

Dintre realităţi, *unele* se spun despre un subiect oarecare, dar nu sînt în nici un subiect, aşa cum „om“ se spune despre un subiect om oarecare, dar nu este în nici un subiect ; *altele* sînt în subiect, dar nu se spun despre nici un subiect (iar a fi în subiect numesc ceea ce, subzistînd în ceva, dar nu ca parte, nu poate totuşi să fie în afara celui în care este), aşa cum o anumită cunoaştere gramaticală este în subiectul suflet, însă nu se poate spune despre nici un subiect, iar un alb anumit este în subiectul corp (căci orice culoare este într-un corp), însă nu se spune despre nici un subiect ; *altele*
1b deopotrivă se spun despre un subiect şi sînt în subiect, aşa cum ştiinţa este în subiectul suflet, dar se şi spune despre un subiect, despre gramatică ; *altele*, în schimb, nu sînt nici în subiect şi nici nu se spun despre un subiect, ca de pildă un om anumit sau un cal anumit, căci nici unul din aceştia, nici nu este într-un subiect, nici nu se spune despre un subiect. Iar în general cele individuale şi una la număr nu se spun despre nici un subiect, însă nimic nu se opune ca unele să fie în subiect, căci o cunoaştere gramaticală anumită face parte dintre cele ce sînt într-un subiect.

3

Atunci cînd se enunţă [ca predicat] ceva despre un altul ca despre un subiect, toate cîte se spun despre ceea ce este enunţat [predicat] se vor rosti şi despre subiect, aşa cum „om“ este enunţat despre un om anumit, iar vieţuitor despre om : aşadar, şi despre un om anumit se va enunţa vieţuitorul ; căci un om anumit este şi om şi vieţuitor.

La cele de gen diferit şi nerînduite unele sub altele, diferenţele şi ele sînt deosebite ca specie, de pildă ale vieţui-
4 torului şi ale ştiinţei, căci diferenţele vieţuitorului sînt pedes-

Scanned with CamScanner

trul, bipedul, înaripatul și acvaticul, pe cînd cele ale științei, nici una din acestea, o știință nediferind de o altă știință prin aceea că e bipedă. Însă la genurile rînduite unele sub altele, nimic nu se opune să fie aceleași diferențe, căci genurile superioare se enunță despre cele de sub ele, așa încît toate cîte sînt diferențe ale predicatului vor fi și ale subiectului.

4

Fiecare dintre cele rostite fără nici o legătură semnifică sau substanță, sau mărime, sau fel de a fi, sau ceva relativ, sau locul unde, sau momentul cînd, sau poziție, sau posesiune, sau acțiune, sau înrîurire. Iar *substanța* este, spre a vorbi prin exemple, om, cal: *mărimea,* de exemplu, de doi coți, de trei coți; *felul de a fi:* alb, grămătic; *ceva relativ:* dublu, jumătate, mai mare; iar *loc:* în liceu, în agora; 2a
moment: ieri, anul trecut; *poziție:* e culcat, e așezat; *posesiune:* e încălțat, e înarmat; *acțiune:* tăiere, ardere; *înrîurire:* a fi tăiat, a fi ars [2]. Fiecare însă dintre cele spuse, în sine, nu se rostește prin nici o afirmare, aceasta producîndu-se în schimb prin împletirea lor unele cu altele. Căci orice afirmare se dovedește a fi sau adevărată sau falsă, pe cînd nimic din cele spuse fără vreo legătură nu e nici adevărat, nici fals, ca de pildă: om, alb, aleargă, învinge.

5

Substanță, în chip principal, în prim rînd și prin excelență este cea care nu se spune despre nici un subiect și nici nu este într-un subiect, ca de pildă un om anumit sau un cal anumit. În schimb substanțe secunde sînt numite speciile în care subzistă cele ce se numesc în prim rînd substanțe, atît ele, cît și genurile acestor specii, cum subzistă, de pildă, un om anumit în specia de om, genul speciei fiind

---

[2] Numele categoriilor nu sînt subliniate în textul grec *(N. tr.).*

Scanned with CamScanner

vieţuitorul ; aşadar, acestea se numesc substanţe secunde, anume atît omul, cît şi vieţuitorul. Este însă vădit, din cele de mai sus, că pentru cele [substanţele] spuse despre un subiect e necesar ca şi numele şi raţiunea să fie enunţate despre subiect ; de pildă, omul este spus despre subiectul om anumit, şi firește că numele se enunţă, căci vei spune „om" despre un om anumit ; dar şi raţiunea de om se va enunţa despre un om anumit, căci un om anumit este şi om şi vieţuitor. Aşa încît şi numele, şi raţiunea [de a fi] vor fi enunţate despre subiect. Dintre cele ce sînt într-un subiect, în schimb, la cele mai multe nici numele, nici raţiunea nu se enunţă despre subiect ; la unele însă nimic nu se opune ca numele să fie enunţat cîndva despre subiect, în timp ce raţiunea este cu neputinţă [să fie enunţată], cum, de pildă, albul se enunţă ca fiind într-un subiect corp, căci corpul este numit alb, însă raţiunea de alb nu se va enunţa nicidecum despre corp. În schimb toate celelalte sau se spun despre subiectele substanţe prime, sau sînt în subiecte însele. Iar acest lucru e vădit din cazurile particulare la îndemînă : cum, de pildă, vieţuitor se spune despre om, deci şi despre un om anumit, căci, dacă nu s-ar spune despre nici unul dintre oamenii
2 b anumiţi, nu s-ar spune nici despre om în genere ; la fel, culoarea este în corp, deci şi într-un corp anumit, căci dacă n-ar fi în vreunul din cele particulare, n-ar fi nici în corp în general. Aşa încît toate celelalte se spun sau despre subiectele substanţe prime, sau sînt în subiecte însele. Neexistînd deci substanţele prime, e cu neputinţă să fie vreunul din celelalte.

Dintre substanţele secunde, specia e substanţă în mai mare măsură decît genul, căci ea este mai apropiată de substanţa primă. Într-adevăr, dacă ar reda cineva ce este substanţa primă, o va face în chip mai cunoscut şi mai familiar redînd specia decît genul, cum, de pildă, explicînd ce este omul anumit, l-ar reda în chip mai cunoscut spunînd că este un om decît că e vieţuitor ; căci primul este ceva mai propriu omului anumit, pe cînd celălalt e ceva mai comun. Iar redîndu-se ce este un pom anumit, se va spune în chip
6 mai cunoscut cum că e pom decît că e plantă. În plus, sub-

Scanned with CamScanner

stanţele prime, prin faptul că stau la baza tuturor celorlalte şi că toate celelalte se enunţă despre ele sau sînt în ele, se şi numesc, din această cauză, prin excelenţă substanţe. Însă la fel cum se raportează substanţele prime la toate celelalte, tot aşa se raportează şi specia la gen : căci specia stă la baza genului ; într-adevăr, genurile se enunţă despre specii, pe cînd speciile nu se convertesc faţă de genuri. Prin urmare şi din acestea [rezultă că] specia e în mai mare măsură substanţă decît genul. În schimb, dintre speciile care ele însele nu sînt genuri, nici una nu e substanţă în mai mare măsură decît alta, căci nu vei reda nimic mai potrivit despre un om anumit spunînd că e om decît despre un cal anumit spunînd că e cal. Iar la fel, şi dintre primele substanţe, nici una nu este mai mult substanţă decît alta, căci nu e în mai mare măsură substanţă un om anumit decît un bou anumit.

În chip firesc însă, după substanţele prime, singure dintre celelalte sînt numite substanţe secunde speciile şi genurile, căci numai ele înfăţişează substanţa primă, dintre cele care se enunţă. Într-adevăr, dacă ar vrea să redea cineva ce este un om anumit, atunci înfăţişînd specia şi genul o va face în chip mai potrivit şi îl va face mai cunoscut înfăţişînd că e om decît că e vieţuitor, pe cînd orice dintre celelalte ar înfăţişa el, o va fi făcut în chip mai nelegitim, ca, de pildă, spunînd că e alb, sau că aleargă, sau înfăţişînd orice altceva. Prin urmare în chip firesc singure acestea, printre celelalte, se numesc substanţe. În plus, prin faptul că substanţele prime stau la baza tuturor celorlalte, ele se numesc substanţe în chip principal. Însă, aşa cum substanţele prime se raportează la toate celelalte, la fel se raportează şi speciile şi genurile substanţelor prime la toate cele rămase, căci despre toate acestea se enunţă cele rămase. Într-adevăr, pe un om anumit îl vei declara grămătic ; deci şi pe om şi vieţuitor îi vei putea numi grămătici. La fel cu privire la celelalte. 3a

Este, pe de altă parte, comun oricărei substanţe faptul de a nu fi într-un subiect. Într-adevăr, substanţa primă nici nu este într-un subiect şi nici nu se spune despre un subiect, iar cu privire la substanţele secunde este evident şi în felul următor cum că ele nu sînt într-un subiect. Căci om se spune 7

despre un subiect, despre un om anumit, însă nu e într-un subiect ; omul nu este într-un om anumit ; la fel şi vieţuitor se spune despre un subiect, despre un om anumit, însă vieţuitorul nu este într-un om anumit. De altfel, dintre cele ce sînt în subiect, nimic nu interzice ca numele unora să se enunţe uneori despre subiect, raţiunea însă e cu neputinţă. În schimb la substanţele secunde se enunţă despre subiect şi numele, şi raţiunea ; căci vei atribui raţiunea de om unui anumit om, precum şi cea de vieţuitor. Astfel încît substanţa nu e dintre cele aflate în subiect. Numai că nu este vorba de ceva propriu substanţei, ci şi diferenţa face parte dintre cele ce nu sînt în subiect. Într-adevăr, pedestrul şi bipedul se rostesc despre subiectul reprezentat de om, însă nu sînt în subiect, căci bipedul sau pedestrul nu se află în om. Iar de asemenea raţiunea diferenţei se enunţă despre ceea ce se spune diferenţa, cum, de pildă, dacă pedestrul se spune despre om, atunci şi raţiunea pedestrului se va enunţa despre om ; căci omul este pedestru. Să nu ne tulbure însă faptul că, întrucît subiectele sînt întreguri, părţile substanţelor ne-ar putea apărea ca nefiind substanţe. Căci nu s-a spus „cele aflate în subiect", la fel cum s-ar spune : părţile subzistente în ceva.

Revine însă substanţelor şi diferenţelor faptul că toate se spun în chip sinonim de către ele. Căci toate enunţările pe baza lor sînt făcute fie despre cele individuale, fie despre specii. Negreşit, din substanţa primă [nu derivă] nici o categorie [enunţare] ; căci ea nu se enunţă despre nici un subiect ; însă, dintre substanţele secunde, specia se enunţă despre individ, iar genul atît despre specie cît şi despre indi-
3b vid. Pe de altă parte, diferenţele de asemenea se enunţă atît despre specii cît şi despre indivizi. Iar substanţele prime primesc şi raţiunea speciilor, şi cea a genurilor, pe cînd specia pe cea a genului ; căci toate cîte se spun despre predicat se vor spune şi despre subiect. La fel însă speciile şi indivizii acceptă deopotrivă raţiunea diferenţelor. Într-adevăr, erau sinonime cele care aveau în comun numele şi aceeaşi raţiune, astfel încît toate cele spuse pe bază de substanţă şi pe bază de
8 diferenţă se rostesc în chip sinonim.

Scanned with CamScanner

B.C.U. „M. ... ESCU" IAȘI

Pe de altă parte, orice substanță pare să însemne ceva anumit. Cu privire la substanțele prime, este de netăgăduit și adevărat cum că semnifică ceva anumit, căci lucrul indicat este [ceva] individual și unu la număr ; iar cu privire la substanțele secunde, se pare de asemenea, prin forma denumirii, că ele înseamnă ceva anumit, ca atunci cînd spui „om" sau „viețuitor" ; totuși nu e cu adevărat așa, ci ele semnifică mai degrabă un fel de a fi : căci subiectul nu e ceva unic, ca substanța primă, ci om și viețuitor se enunță despre mai mulți. Însă ele nu înseamnă în chip absolut un fel de a fi, cum ar face-o albul de pildă. Căci albul nu semnifică nimic altceva decît un fel de a fi. În schimb, specia și genul definesc felul de a fi cu privire la substanță : ele semnifică de ce fel anume este o substanță. Iar prin gen determinarea se face asupra mai multora decît prin specie : cel ce spune viețuitor cuprinde mai multe decît cel ce spune om.

Le revine substanțelor și faptul că nimic nu le este contrar. Într-adevăr, ce ar putea fi contrar substanței prime, bunăoară unui om anumit sau unui viețuitor anumit ? Căci nimic nu le este contrar. Nici față de om sau față de viețuitor nu e nimic contrar. Dar aceasta nu reprezintă ceva propriu substanței, ci și pentru multe altele, bunăoară pentru mărime ; căci nimic nu este contrar măsurii de doi coți sau trei coți și nici, firește, lui zece, sau vreunuia de acest fel, doar dacă nu s-ar spune că multul ar fi contrar puținului sau marele micului. Însă dintre mărimile determinate, nici una nu este contrară alteia.

Pe de altă parte, substanța pare să nu admită mai multul sau mai puținul. Vreau să spun nu că substanța n-ar fi în mai mare măsură substanță decît o alta (căci doar s-a spus că este), ci că fiecare substanță ca atare nu se spune mai mult sau mai puțin. De pildă, dacă această substanță este om, nu va fi mai mult sau mai puțin om nici el însuși față de sine, nici unul față de altul ; căci unul față de altul 4ª
nu e mai mult om, așa cum albul este mai mult sau mai puțin alb decît un altul și cum frumosul se spune mai mult sau mai puțin față de altul. De asemenea un lucru, același chiar, se poate spune mai mult sau mai puțin despre sine, 9

Scanned with CamScanner

așa cum, dacă un corp este alb, el se spune mai alb acum decît înainte, sau cald fiind, se spune a fi mai cald și mai puțin cald. În schimb, substanța nu se spune de fel mai mult sau mai puțin, căci nici omul nu e socotit acum mai mult om decît înainte, nici, firește, nimic din celelalte cîte sînt substanțe. În concluzie, substanța nu primește pe mai mult și mai puțin.

Dar în cea mai mare măsură caracter propriu al substanței pare a fi faptul că aceeași și una la număr fiind, ea admite contrarii, pe cînd cu privire la altele, în speță la toate cîte nu sînt substanțe, nu s-ar putea învedera nici unul care, unu fiind la număr, să poată primi contrarii ; de pildă, culoarea, care este aceeași și una la număr, nu va fi albă și neagră, nici o aceeași faptă, una la număr, nu va fi rea și bună ; iar la fel cu toate cele cîte nu sînt substanțe. În schimb substanța, una și aceeași fiind la număr, este cu adevărat primitoare de contrarii, precum un om anumit, unu și același fiind, devine cînd alb, cînd negru și cînd cald, cînd rece, cînd rău, cînd bun. În cazul altora, nimic nu vădește așa ceva, doar dacă n-ar aduce cineva vreo întîmpinare, spunînd că vorbirea și părerea sînt susceptibile de contrarii. Căci o aceeași vorbire pare să fie adevărată și falsă, bunăoară, dacă ar fi adevărată spusa că stă jos cineva, în clipa cînd acesta se ridică spusa va fi falsă. Iar la fel și cu opinia, căci, dacă ar opina cineva în chip adevărat că un ins șade, atunci, în clipa cînd acesta se ridică, părerea va fi falsă dacă o păstrează cu privire la faptul în chestiune. Dar chiar dacă s-ar accepta această întîmpinare, există totuși o diferență de mod. Într-adevăr, cele ce se transformă, în cazul substanțelor, sînt ele însele primitoare de contrarii ; căci [subiectul] s-a schimbat, devenind rece din cald (prefăcîndu-se cu adevărat) și negru din alb sau bun din rău. Iar la fel și în cazul celorlalte, fiecare este primitor de contrarii, ca fiind susceptibil de prefacere. În schimb, vorbirea și părerea ele însele rămîn absolut nemișcate în toate privințele, în timp ce lucrul care se schimbă devine contrar față de ele ; căci într-adevăr spusa cum că cineva șade rămîne aceeași, iar întrucît lucrul se
4b schimbă, ea devine cînd adevărată, cînd falsă. La fel și în
10 cazul părerii. Așa încît, într-un fel, este propriu substanței

Scanned with CamScanner

să fie primitoare de contrarii prin prefacerea ei. Dacă deci s-ar admite și aceasta, cum că părerea și vorbirea ar fi primitoare de contrarii, un asemenea lucru nu e adevărat. Căci vorbirea și părerea nu se spun primitoare de contrarii prin aceea că ele însele ar fi susceptibile de a primi ceva, ci prin aceea că efectul s-a petrecut pe alt plan. Într-adevăr, prin aceea că un fapt are sau nu are loc, prin aceasta se și spune că vorbirea e adevărată ori falsă, iar nu în sensul că vorbirea însăși ar fi primitoare de contrarii. În chip absolut, nimic nu e mișcat de ceva, nici vorbirea, nici părerea, așa încît ele n-ar putea fi primitoare de contrarii, de vreme ce nu se ivește nici un efect în ele, pe cînd substanța, primind în fapt ea însăși contrariile, este astfel socotită primitoare de contrarii : ea admite boala și sănătatea, albeața și negreața, iar primind ea însăși pe fiecare din acestea, este socotită a fi primitoare de contrarii. Concluzia este că se poate socoti un caracter propriu substanței faptul că, aceeași și una la număr fiind, ea este primitoare de contrarii potrivit cu schimbarea proprie. Atîta fie spus despre substanță deci.

6

Dintre mărimi, una este determinată [discontinuă], alta continuă ; una este alcătuită din părți avînd prin ele însele așezare unele față de altele și alta din părți ce nu au așezare. Mărimi discontinue sînt, de pildă, numărul și vorbirea, pe cînd continue, linia, suprafața, volumul și, dincolo de ele, timpul și spațiul. Într-adevăr, printre părțile numărului nu există nici un termen comun prin care aceste părți să adere, cum, de pildă, dacă cinci este o parte a lui zece, atunci prin nici un termen comun nu aderă primele cinci și celelalte cinci, ci ele sînt distincte ; și, desigur, nici cele trei cu cele șapte nu aderă prin nici un termen comun ; în general, nu ai putea concepe la număr vreun termen comun al părților, ci ele se disting statornic, astfel încît numărul face parte dintre cele discontinue. Dar la fel și vorbirea face parte dintre cele discontinue. Cît despre faptul că vorbirea e o mărime, este evident : ea se măsoară prin silabă lungă și scurtă, refe-

rindu-mă, bineînțeles, la vorbirea ce se produce prin voce. Căci prin nici un termen comun de-al ei nu aderă părțile : într-adevăr, nu există termen comun prin care să intre în
5a contact silabele, ci fiecare stă distinctă ca atare. În schimb, linia este continuă ; căci poate fi conceput un termen comun prin care părțile ei să intre în contact — punctul, iar la suprafață — linia, deoarece părțile suprafeței aderă printr-un termen comun. La fel, pe de altă parte, și la corp s-ar putea concepe un termen comun, linie ori suprafață, prin care părțile corpului intră în contact. Însă atît timpul cît și spațiul fac parte dintre acestea : într-adevăr, timpul de acum intră în contact atît cu cel trecut, cît și cu cel viitor. De asemenea, spațiul e dintre cele continue : căci părțile corpului domină un anumit spațiu, ele intrînd în contact printr-un termen comun ; deci și părțile spațiului, pe care le domină fiecare din părțile corpului, intră în contact prin același termen prin care o fac și părțile corpului. Așa încît rezultă că și spațiul este continuu : părțile sale intră în contact printr-un termen comun.

În plus, unele [mărimi] se alcătuiesc din părți ce au prin ele însele așezare unele față de celelalte, altele din părți ce nu au așezare, cum, de pildă, părțile liniei au așezare unele față de altele ; căci fiecare dintre ele se află undeva și ai putea deosebi și reda cu privire la fiecare unde se află în suprafață și prin ce fel de parte intră în contact cu celelalte. Tot astfel însă și părțile suprafeței au o anumită așezare, căci la fel s-ar putea reda unde se află fiecare și cum intră în contact unele cu altele. De asemenea și cele ale corpului, precum și cele ale spațiului. În schimb, negreșit, cu privire la număr nu s-ar putea dovedi că părțile au vreo așezare unele față de altele sau că se află undeva, precum și care dintre părți intră în contact unele cu altele. Și nici cu privire la părțile timpului : într-adevăr, nici una din părțile timpului nu persistă ; iar ceea ce nu este persistent, cum oare ar putea avea o așezare ? Ci mai degrabă s-ar putea spune că e vorba de o ordine oarecare prin faptul că o parte a timpului este anterioară, alta posterioară. În ce privește numărul, lucrurile stau în același chip, prin faptul că mai întîi se
12 numără unu decît doi și doi decît trei, și astfel ai putea avea

Scanned with CamScanner

o anumită ordine, dar aşezare nu ai putea concepe de fel. Vorbirea are loc şi ea la fel : nici una dintre părţile ei nu persistă, ci odată rostită ea nu mai poate fi păstrată, aşa încît nu încape aşezare a părţilor ei de vreme ce nimic nu persistă. Aşadar, unele [mărimi] s-au alcătuit din părţi cu aşezare, altele din părţi fără aşezare.

În chip principal însă sînt numite mărimi doar cele menţionate, pe cînd toate celelalte, prin accident : într-adevăr, doar privind spre cele dintîi le numim şi pe celelalte mărimi, 5b
cum, de pildă, se socoteşte că e mult alb prin faptul că suprafaţa este întinsă, şi o acţiune este mare prin faptul că are loc în mult timp şi cu multă mişcare, căci nu ca atare este numită fiecare dintre acestea o mărime. De pildă, dacă ar reda cineva cît de mare este acţiunea, ar determina-o prin timp, înfăţişînd-o ca fiind de un an sau oricum altfel. Şi că albul este o mărime s-ar determina redînd suprafaţa, căci pe cît de mare este suprafaţa, tot atît se va spune că este şi albul. Aşa încît singurele mărimi, în chip principal şi ca atare, se socotesc cele menţionate, pe cînd dintre celelalte nici una ca atare, ci doar prin accident.

Pe deasupra, mărimii nu-i este nimic contrar. În cazul mărimilor determinate, într-adevăr este limpede că nimic nu le e contrar, de pildă celei de doi coţi, suprafeţei sau vreuneia de acest soi ; căci nimic nu le este contrar, doar dacă n-ar spune cineva că multul este contrar puţinului sau marele micului. Numai că nici unul dintre acestea nu este mărime, ci ele fac parte dintre relative : într-adevăr, nimic nu e declarat mare ori mic în sine, ci prin raportare la un altul, cum, de pildă, un munte este socotit mic, pe cînd un sîmbure este mare prin aceea că ultimul e mai mare decît altele de acelaşi soi, iar celălalt mai mic decît altele de acelaşi soi. Aşadar, raportarea se face faţă de altul, de vreme ce, firește, dacă s-ar vorbi de mic sau mare în sine, atunci muntele n-ar putea fi vreodată spus mic şi sîmburele mare. Tot astfel spunem că într-un sat sînt mulţi oameni şi în Atena puţini, fiind totuşi mult mai mulţi aci. Însă mărimea de doi coţi şi cea de trei coţi, ca şi fiecare din acestea, semnifică [efectiv] o mărime, pe cînd marele şi micul nu semnifică atît o 13

Scanned with CamScanner

mărime, cît mai degrabă ceva relativ, căci marele și micul sînt considerate față de un altul. Așa încît este limpede că acestea fac parte dintre relative. De altfel, fie că s-ar stabili despre ele că sînt mărimi, fie că nu, încă nu le-ar fi nimic contrar lor, căci lucrul ce nu poate fi luat el însuși ca atare, ci drept raportat la altceva, cum oare ar putea avea el ceva contrar? În cazul însă că marele și micul vor fi socotite contrarii, se va întîmpla ca un același lucru să admită simultan contrariile și deci ca lucrurile în chestiune să-și fie lor însele contrarii. Într-adevăr, ar rezulta că simultan un același lucru este mare și mic, căci el este mic față de unul, mare însă, același fiind, față de altul. Așa încît ar rezulta că un același lucru este și mare și mic prin raport la același
6a timp, deci primește simultan contrariile. Însă nimic nu se dovedește a primi simultan contrariile, ca în cazul substanței; ea, e drept, se dovedește primitoare de contrarii, totuși cineva nu e simultan bolnav și sănătos. Iar nici alb și negru nu e simultan. Dar nici dintre celelalte [dincolo de substanță] nimic nu primește simultan contrariile. De asemenea ar rezulta că lucrurile își sînt lor însele contrarii. Căci, dacă marele e contrar micului, iar un același lucru este simultan mare și mic, atunci același lucru își este contrar sieși. Dar e ceva cu neputință ca un lucru să-și fie contrar sieși. Prin urmare, marele nu este contrar micului, nici multul puținului, așa încît, chiar dacă se va spune că ele nu fac parte dintre relative, ci țin de mărime, încă nu se va căpăta nimic contrar. Însă, prin excelență, contrarietatea mărimii pare să aibă loc în legătură cu spațiul. Căci obișnuim a pune susul drept contrar josului, denumind regiunea ce se raportează la centru „jos" prin aceea că are depărtarea maximă față de marginile universului. Iar cei mulți par a prelua de aici și definiția pentru celelalte contrarii, căci se definesc drept contrarii cele, dintr-un același gen, distanțate la maximum.

Pe de altă parte, mărimea nu pare să admită mai multul sau mai puținul, de pildă, mărimea de doi coți; căci nu este mai mult de doi coți una decît alta. Și nici numărul, cum, de pildă, trei nu este numit mai mult trei decît cinci,
14 nici cinci decît trei. Iar nici timpul nu e declarat în mai mare

Scanned with CamScanner

măsură timp unul decît altul. Nici vreuna din mărimile amintite nu e socotită ca avînd pe mai mult și mai puțin. În concluzie, mărimea nu admite pe mai mult și mai puțin.

Dar propriu prin excelență pentru mărime se socotește faptul că ele sînt egale și inegale. Într-adevăr, fiecare dintre mărimile menționate este denumită și egală și inegală, așa cum corpul este numit și egal și inegal, timpul și egal și inegal. Iar la fel în cazul celorlalte menționate, fiecare este socotită deopotrivă egală și inegală. În schimb, dintre celelalte cîte nu sînt mărimi, nu s-ar putea de fel spune despre vreuna că este egală și inegală, așa cum dispoziția cuiva nu e de fel socotită egală ori inegală, ci mai degrabă asemănătoare, iar albul de fel egal ori inegal, ci asemănător. Așa încît, propriu prin excelență mărimii este să se enunțe despre ea egalul și inegalul.

7

Se numesc relative toate cîte, ele însele ca atare, se spun a ține de altele sau se raportează oricum față de un altul, cum, de pildă, mai marele este spus, ca atare, ca fiind al altuia; căci se numește mai mare al cuiva, iar dublul este spus, ca atare, ca fiind al altuia, căci este socotit dublu 6b
al cuiva. Tot astfel și celelalte de acest soi. Însă printre relative se numără și unele de felul următor, cum ar fi caracterul, dispoziția, senzația, cunoașterea, așezarea. Căci toate cele enumerate sînt spuse, ca atare, drept ținînd de un altul, și nu într-altfel; într-adevăr, caracterul este caracter de ceva, cunoașterea este cunoaștere a ceva, așezarea este așezare a cuiva, iar celelalte la fel. Așadar relative sînt toate cîte, ele însele, ca atare, sînt spuse drept ținînd de ceva sau se raportează oricum altfel la ceva, cum, de pildă, un munte e socotit mare față de un altul; căci față de ceva e spus mare muntele, iar asemănătorul e socotit asemănător cuiva, toate celelalte de acest fel fiind spuse așa prin raport la ceva. Deopotrivă, culcarea orizontală, starea verticală și șederea sînt anumite așezări, iar așezarea face parte dintre relative. 15
În schimb a fi întins orizontal, a sta vertical și a ședea

nu sînt ele însele aşezări [ci poziţii — *N. tr.*], numai că se spun în chip paronimic de la aşezările menţionate.

Există, pe de altă parte, contrarietate în sînul relativelor, aşa cum, de pildă, virtutea este contrară viciului, fiecare dintre ele fiind un relativ, iar cunoaşterea, contrară neştiinţei. Totuşi, nu tuturor relativelor le revine contrarul; într-adevăr, dublului nu-i este nimic contrar, nici triplului, nici vreunuia dintre acestea. De asemenea, relativele par să admită şi mai multul, şi mai puţinul, căci asemănătorul este spus mai mult şi mai puţin, şi inegalul mai mult şi mai puţin, fiecare dintre ele fiind un relativ; într-adevăr, asemănătorul este spus asemănător cuiva şi inegalul inegal cuiva. Însă nu toate relativele admit mai multul şi mai puţinul: dublul nu e spus mai mult şi mai puţin dublu, nici vreunul dintre acestea.

Pe de altă parte, toate relativele se rostesc faţă de conversele lor, cum, de pildă, sclav este spus sclav al stăpînului şi stăpînul stăpîn al sclavului, iar dublul dublu al jumătăţii şi jumătatea jumătate a dublului, mai marele mai mare al micului şi mai micul mai mic al marelui. La fel şi în cazul celorlalte, afară doar că uneori are loc o deosebire de caz în folosirea cuvîntului, aşa cum, de pildă, cunoaşterea este spusă a fi cunoaştere a cunoscutului, pe cînd cunoscutul e cunoscut prin cunoaştere, şi senzaţia e senzaţie a sensibilului, pe cînd sensibilul e sensibil prin senzaţie. Totuşi uneori [rostirea] nu pare a se converti, în cazul că nu s-a făcut redarea în chip legitim faţă de lucrul rostit, ci acela care o răstoarnă greşeşte, ca, de pildă, în cazul aripii, dacă s-a redat cum că este a păsării, nu se obţine conversiunea „pasăre a aripii". Căci
7a nu s-a redat în chip potrivit prima spusă „aripă a păsării": întrucît nu în măsura în care este vorba de pasăre se spune că aripa este a ei, ci în măsura în care e un înaripat, deoarece există aripi la multe altele ce nu sînt păsări. Aşa încît, în cazul că se redă în chip potrivit rostirea, atunci ea se şi converteşte, ca, de pildă, că aripa este aripă a înaripatului şi înaripatul este înaripat prin aripă. Însă uneori este necesar chiar să se creeze termeni, în cazul anume că nu e
16 dinainte stabilit un nume faţă de care să se poată face potri-

Scanned with CamScanner

vit redarea, cum, de pildă, dacă s-ar răsturna rostirea „cîrmă a navei", nu s-ar obține o redare potrivită, căci nu în măsura în care e navă poate fi cîrma socotită ca revenindu-i ; există într-adevăr nave care nu au cîrme. De aceea nici nu se convertește, căci despre navă nu se poate spune „navă a cîrmii". Dar poate că redarea ar fi mai potrivită dacă s-ar face într-astfel, spunîndu-se, de pildă, despre cîrmă că e una a cîrmonavei sau oricum altfel ; căci aici nu există nume. Într-adevăr, rostirea se și convertește în cazul că e potrivit redată : cîrmonava este cîrmonavă prin cîrmă. Iar la fel și în alte cazuri, așa cum, de pildă, despre cap s-ar reda mai potrivit spunîndu-se că este cap al „căpățînatului" decît al viețuitorului ; căci nu în măsura în care e viețuitor are cap : multe dintre viețuitoare nici nu au cap. Iar în felul acesta, negreșit, cineva ar putea lesne înțelege pe cele care n-au parte de nume, dacă, pornind de la primele cuvinte, s-ar institui nume și pentru cele ce se convertesc față de ele, așa cum, în cazul celor de mai sus, din aripă [deriva] înaripat și din cîrmă, cîrmonavă. Așadar, toate relativele, în cazul că se face redarea potrivită, se spun față de conversele lor, de vreme ce, în cazul că se face redarea la întîmplare, și nu față de însuși lucrul în chestiune, nu are loc conversiunea. Afirm însă că nici dintre cele în chip recunoscut rostite față de conversele lor și care au parte de nume în ce le privește nu se convertește vreunul, în cazul că redarea se face față de unul dintre accidente și nu față de însuși lucrul în chestiune, cum, de pildă, la sclav, dacă el nu e redat ca fiind al stăpînului, ci al omului sau bipedului, sau al oricăror [aspecte] de acest soi, atunci nu începe conversiune, căci nu e potrivită redarea. În plus, dacă s-a făcut redarea bine față de ceea ce se vorbește, dar dacă s-ar trece cu vederea toate cele ce nu sînt decît accidente, menținîndu-se acel lucru, numai, față de care s-a făcut redarea în chip potrivit, atunci se va vorbi statornic prin raport la lucrul în chestiune, cum, de pildă, dacă sclavul e numit așa prin raport la stăpîn, atunci, trecîndu-se cu vederea toate cele accidentale pentru stăpîn, ca de pildă faptul de a fi biped sau capabil de cunoaștere și de a fi om, și lăsîndu-se numai faptul că este stăpîn, atunci se va vorbi statornic despre sclav prin raport la termenul în chestiune el

Scanned with CamScanner

însuși, căci sclavul este sclav al stăpînului. În schimb, dacă
7b nu s-a redat în chip potrivit față de ce anume se vorbește, atunci, trecîndu-se cu vederea toate celelalte [aspecte] și lăsîndu-se doar cel față de care s-a făcut redarea, nu se va mai vorbi prin raport la termenul în chestiune. Să admitem că sclavul e redat ca fiind al omului, iar aripa a păsării și că este trecut cu vederea, în ce privește omul, faptul de a fi stăpîn, atunci sclavul nu se va mai rosti față de om, căci, nefiind stăpîn, nu va fi nici sclav. La fel și în cazul păsării, să admitem că e trecut cu vederea faptul de a fi înaripată : atunci aripa nu va mai fi un relativ, căci neexistînd înaripat, aripa nu va mai fi nici ea „a cuiva". În concluzie, trebuie să se facă redarea prin raport la ceva în chip potrivit rostit, într-un fel. Dacă există un nume stabilit, redarea devine ușoară ; dacă însă nu există, atunci poate fi necesar să se creeze unul. Așa redînd lucrurile, este evident că toate relativele se vor rosti față de conversele lor.

Relativele par a fi simultane prin natură, iar în cazul celor mai multe, lucrul e adevărat. Căci dublul și jumătatea sînt simultane, iar dacă jumătatea este, atunci este și dublul, și dacă există sclavul, există și stăpînul ; la fel și cu celelalte. Dar ele se și suprimă reciproc, căci, neexistînd dublul, nu există jumătatea, și, neexistînd jumătatea, nu există dublul : la fel și în cazul celorlalte de acest soi. Însă nu în cazul tuturor relativelor pare să fie adevărat că ele sînt prin firea lor simultane ; într-adevăr, cunoscutul ar putea părea anterior cunoașterii. Așa, de pildă, noi primim științele, în cele mai multe cazuri, pe baza preexistenței lucrurilor : în puține cazuri, sau chiar în nici unul, nu s-ar putea vedea cunoscutul ivindu-se simultan cu cunoașterea. De altfel, suprimîndu-se cunoscutul, se suprimă și cunoașterea, pe cînd cunoașterea nu suprimă cunoscutul ; într-adevăr, dacă nu există cunoscut, nu încape cunoaștere (căci n-ar mai fi cunoaștere a nimic), pe cînd, dacă nu există cunoaștere, nimic nu interzice să existe cunoscutul, cum, de pildă, și cu privire la cvadratura cercului, dacă ea este efectiv un cognoscibil, nu s-a produs încă o cunoaștere a ei, totuși ea este o temă de cunoscut. În
18 plus, dacă viețuitorul se suprimă, atunci nu încape cunoaș-

Scanned with CamScanner

tere, totuşi multe dintre cele de cunoscut pot continua să fie. Şi la fel cu acestea se comportă tot ce se referă la senzaţie. Sensibilul pare într-adevăr a fi anterior senzaţiei. Prin suprimarea sensibilului se suprimă şi senzaţia, pe cînd senzaţia nu suprimă sensibilul. Căci senzaţiile au loc în legătură cu corpul şi în corp, iar distrugîndu-se sensibilul se distruge şi corpul (acesta făcînd parte dintre sensibile), dar corpul ne- 8a
existînd se suprimă şi senzaţia, de unde rezultă că sensibilul suprimă senzaţia. În schimb, de bună seamă că senzaţia nu suprimă sensibilul : într-adevăr, suprimîndu-se vieţuitorul, se suprimă senzaţia, în timp ce sensibilul va continua să fie, sub forma corpului, a caldului, a dulcelui, a amarului şi a tuturor sensibilelor. De altfel, senzaţia se iveşte o dată cu fiinţa ce simte, căci simultan apar atît vieţuitorul cît şi senzaţia, pe cînd sensibilul poate exista şi înainte de vieţuitor sau senzaţie ; căci focul, apa şi cele asemănătoare, din care e constituit şi vieţuitorul, trebuie să fie şi dinainte ca vieţuitorul sau senzaţia să existe în general, aşa încît s-ar dovedi că sensibilul este anterior senzaţiei.

Se poate ivi o nedumerire, dacă nu cumva vreuna dintre substanţe n-ar fi şi ea de socotit ca făcînd parte dintre relative, cum se şi pare, sau dacă nu cumva aceasta se întîmplă în ce priveşte anumite substanţe secunde. În cazul substanţelor prime este ceva adevărat că nici întregurile, nici părţile nu se socotesc relative. Căci un om anumit nu este denumit om al cuiva [om ce ţine de ceva], nici un bou anumit nu e bou anumit ca ţinînd de ceva. La fel cu părţile : o mînă dată nu se spune mînă dată a cuiva, ci mîna cuiva, iar un cap dat nu e numit cap dat al cuiva, ci cap al cuiva. La fel, pe de altă parte, şi în cazul substanţelor secunde, cu cele mai multe, aşa cum omul [luat în general] nu e spus om al cuiva, nici boul bou ţinînd de ceva, nici lemnul lemn al cuiva, ci cel mult proprietate a cuiva. Aşadar, în cazul celor de acest soi este limpede că nu fac parte dintre relative ; dar în cazul anumitor substanţe secunde începe discuţie, cum, de pildă, capul [în general] este spus cap al cuiva şi mîna mînă a cuiva, ca şi fiecare de acest soi, aşa încît ele ar părea să fie nişte relative. Dacă deci definiţia relativelor a fost 19

Scanned with CamScanner

redată satisfăcător, atunci este ceva sau deosebit de greu, sau chiar cu neputinţă să se soluţioneze problema cum că nici o substanţă nu e socotită un relativ ; dacă însă definiţia nu e îndestulătoare, ci sînt relative cele cărora faptul de a fi le este tot una cu faptul de a se raporta, într-un fel, la ceva, atunci poate că ar fi ceva de răspuns la acestea. De altfel, prima definiţie este implicată de toate relativele, fără însă ca relativul să fie acest lucru, anume faptul că ele ca atare sînt socotite a ţine de altceva. Iar din acestea este evident că, dacă cineva cunoaşte în chip determinat unul dintre relative, atunci va cunoaşte în chip determinat şi acel lucru prin raport la care el este rostit. Aceasta e ceva evident şi pe baza a ce urmează. Dacă se ştie despre ceva dat cum că e un relativ, iar dacă existenţa, pentru relative, este acelaşi
8b lucru cu raportarea de un fel oarecare la ceva, atunci se ştie şi lucrul la care acesta se raportează, într-un fel ; căci, dacă cineva n-ar şti în general la care anume se raportează el, atunci nu va şti nici dacă are cumva un relativ. Iar în cazul celor particulare, acest lucru este evident, cum, de pildă, dacă cineva ştie în chip determinat despre ceva dat cum că este dublu, atunci ştie îndată, în chip determinat şi al cui dublu este ; căci, dacă ar şti că acest lucru însuşi nu e dublul nici unuia dintre cele determinate, atunci nu ar şti în general cum că este un dublu. La fel, dacă ar şti despre ceva cum că este „mai bun", ar fi necesar să ştie prin aceasta în chip determinat şi faţă de cine e mai bun. Însă nu va şti în chip nedeterminat cum că e mai bun decît ceva mai rău : un astfel de gînd ar fi o supoziţie, nu o cunoştinţă ; căci încă nu va şti în chip exact cum că este mai bun decît ceva mai rău. Dacă ar fi aşa, s-ar putea ca nimic să nu fie mai rău decît el. Aşa încît în chip evident e necesar ca, ştiindu-se în chip determinat despre ceva că e un relativ, să se ştie în chip determinat şi faţă de cine este rostit el. În schimb, capul, mîna, fiecare ca atare dintre cele ce sînt substanţe poate fi cunoscut în chip determinat drept ceea ce este fără a se şti necesar faţă de cine e rostit, căci al cui cap este sau a cui mînă
20 este poate să nu fie cunoscut în chip determinat. Astfel că

Scanned with CamScanner

acestea nu ar face parte dintre relative. Şi dacă nu sînt relative, atunci ar putea fi adevărat să se spună că nici o substanţă nu face parte dintre relative. Totuşi, poate că e greu să se facă enunţări categorice cu privire la asemenea lucruri fără a se relua cercetarea mai des, şi, desigur, faptul de a avea nedumeriri, în fiecare privinţă, nu e de prisos.

8

Numesc calitate ceea ce face ca lucrurile să fie socotite de un anumit fel. Iar calitatea este dintre cele rostite în mai multe chipuri. Să numim un soi de calitate caracterul şi dispoziţia. Caracterul însă diferă de dispoziţie prin faptul că e mai statornic şi mai durabil. Aşa sînt cunoştinţele ştiinţifice şi virtuţile, căci o cunoştinţă pare a fi dintre cele deopotrivă statornice şi greu de înlăturat, chiar cînd e vorba de o cunoaştere măsurată, în cazul că nu se iveşte, la cel ce cunoaşte, vreo transformare deosebită, din cauză de boală sau ceva de acest soi ; la fel cu virtutea, cum de pildă, atît spiritul de justiţie, cumpătarea, cît şi fiecare dintre cele de acest fel nu par a fi nici lesne de înlăturat, nici lesne de schimbat. În schimb, dispoziţii se numesc toate cîte sînt lesne de înlăturat şi se schimbă repede, precum căldura şi răcirea, boala şi sănătatea, ca şi toate cele asemănătoare : într-adevăr, omul este orientat, într-un fel, prin ele, însă se schimbă repede, devenind rece din cald şi trecînd de la sănătate la boală, la fel şi cu celelalte, doar 9a
dacă nu s-ar întîmpla ca şi vreuna dintre dispoziţii, după un timp mai îndelungat, să sfîrşească în ceva firesc şi incurabil, sau cu totul greu de înlăturat, pe aceasta putînd-o cineva numi chiar caracter. Este însă evident că tindem să numim caractere acele stări care sînt mai durabile şi mai greu de înlăturat ; căci pe cei la care cunoştinţele nu sînt pe deplin stăpînite, ci lesne de înlăturat, nu-i socotim că posedă caracterul de cunoscători, chiar dacă, firește, sînt şi ei dispuşi [orientaţi] într-un fel printr-o cunoaştere, fie mai rea, fie mai bună. În concluzie, caracterul diferă de dispoziţie prin aceea că ultima e mai lesne de înlăturat, prima mai durabilă 21

precum și mai statornică. Însă caracterele sînt și un fel de dispoziții, pe cînd dispozițiile nu sînt cu necesitate caractere : cei ce au anumite caractere sînt orientați, într-un fel, pe baza lor, pe cînd cei orientați printr-o dispoziție nu au întru totul și caracterul respectiv.

Un alt soi de calitate este cel pe baza căruia calificăm pe pugiliști, de pildă, sau pe alergători, pe cei sănătoși, cei bolnăvicioși și pur și simplu tot ce e denumit pe temeiul unei capacități ori incapacități naturale. Căci nu prin simplul fapt că fiecare este orientat într-un fel sînt ei socotiți de așa natură, ci datorită faptului că posedă înzestrarea firească de a face sau de a nu suferi lesne ceva, cum, de pildă, pugiliști și alergători sînt denumiți unii nu prin faptul că au o anumită dispoziție, ci prin aceea că posedă înzestrarea naturală de a face lesne ceva, iar sănătoși sînt numiți unii prin aceea că posedă capacitatea naturală de a nu pătimi lesne ceva din pricina celor ce li se întîmplă, în timp ce bolnăvicioșii sînt prin incapacitatea pe care o au de a nu suferi ceva. Iar la fel cu cele de mai sus sînt tarele și moalele ; căci tare se socotește ceva prin faptul că are capacitatea de a nu se frînge ușor, pe cînd moale, prin incapacitatea aceluiași lucru.

Al treilea soi de calitate îl dau calitățile de înrîurire și înrîuririle. Iar de acest soi sînt dulceața și amăreala, acreala și toate cele înrudite lor, pe deasupra căldura și răceala, albeața și negreața. Că acestea sînt calități, este evident : cele ce le primesc pe ele sînt socotite de un fel anumit pe baza lor, cum, de pildă, mierea e numită dulce prin faptul de a fi primit dulceața, iar corpul este alb prin faptul de a fi primit albeața ; la fel și cu celelalte. Însă se numesc
9b calități de înrîurire nu prin faptul că aceea ce a primit calitățile ar fi suferit ceva : căci nici mierea nu e socotită dulce prin aceea că ar fi suferit ceva și nici vreunul din cele de acest soi. Iar întocmai lor, atît căldura, cît și frigul se numesc calități de înrîurire nu prin faptul că înseși cele ce le primesc ar fi suferit ceva, ci prin aceea că, datorită senzațiilor, fiecare dintre calitățile menționate este creatoare de înrîuriri : într-ade-
22 văr; dulceața pricinuiește o înrîurire oarecare potrivit cu

Scanned with CamScanner

gustul, căldura una potrivit cu pipăitul și la fel cu celelalte. Însă albeața și negreața, precum și celelalte culori, nu se mai numesc calități de înrîurire în același fel cu cele de mai sus, ci prin faptul că ele însele au fost obținute pe bază de înrîurire. Că multe schimbări de culoare se produc prin înrîurire, este ceva evident : într-adevăr, cineva se face roșu rușinîndu-se, galben speriindu-se și la fel cu fiecare din acestea ; așa încît, dacă cineva a înregistrat prin natură una din aceste înrîuriri, este firesc ca acum să aibă el însuși culoarea respectivă, căci dispoziția corporală care s-a iscat acum, în clipa cînd se rușinează, este cea susceptibilă de produs prin alcătuirea naturală a corpului, astfel încît și culoarea respectivă se produce în chip natural. Așadar, toate manifestările de acest soi care își au obîrșia în înrîuriri greu de înlăturat și statornice se numesc calități de înrîurire. Căci, dacă gălbeneala și negreața s-au ivit prin constituția naturală a corpului, ele însele se numesc calități (sîntem socotiți a fi de un anumit fel pe baza lor), iar dacă gălbeneala și negreața s-au iscat în urma unei boli îndelungate sau din cauza arșiței și nu sînt lesne de înlăturat, sau dacă persistă de-a lungul vieții, atunci încă ele se numesc calități ; căci deopotrivă sîntem socotiți de un anumit fel prin ele. În schimb, toate cîte își trag obîrșia de la unele stări ce se dizolvă lesne și se înlătură ușor se numesc [simple] înrîuriri, dar nu calități ; căci nu sîntem numiți oameni de un fel anumit, pe baza lor. Într-adevăr, cel ce roșește din pricina rușinii nu este numit roșu, nici cel ce pălește din cauza fricii — galben, ci mai degrabă se spune că au suferit ceva ; astfel că acestea sînt socotite înrîuriri, dar nu calități. La fel cu cele de mai sus se vorbește și despre calități sufletești de înrîurire și simple înrîuriri. Toate cîte apar încă de la naștere, pe baza anumitor înrîuriri, se numesc calități de înrîurire, ca, de pildă, sminteala nebuniei, mînia și celelalte ; căci oamenii sînt socotiți de un anumit fel pe baza lor, anume mînioși și smintiți. La fel și toate smintelile care, deși nu sînt naturale, au devenit totuși, pe baza altor manifestări, greu de schimbat sau chiar cu totul de neînlăturat, se numesc calități și ele. În schimb, toate cîte apar pe baza unor stări lesne schimbătoare, se numesc simple înrîuriri, ca de pildă dacă, supărîndu-se, 10a

Scanned with CamScanner

cineva se mînie ; căci nu e socotit mînios cel care s-a iritat sub o asemenea înrîurire, ci mai degrabă se spune că a suferit o înrîurire. Astfel că acestea se numesc înrîuriri, iar nu calităţi.

Un al patrulea soi de calităţi îl reprezintă figura şi forma existentă în fiecare lucru, iar în prelungirea lor, rectitudinea, curbura şi orice de aceeaşi natură. Căci potrivit cu fiecare dintre acestea, un lucru e socotit a fi de un anumit fel : într-adevăr, prin faptul că e triunghiular ori dreptunghiular capătă el o calificare, ca şi prin faptul de a fi drept sau curb. De asemenea, potrivit cu forma, fiecare lucru este socotit a fi de un anumit fel. În schimb, rarul şi desul, de pildă, sau asprul şi netedul ar putea să pară feluri specifice, fără ca ele totuşi să se deosebească în clasificarea felurilor de a fi, căci fiecare dintre acestea arată mai degrabă o anumită aşezare a părţilor. Într-adevăr, desul există prin faptul că părţile sînt strîns apropiate între ele, pe cînd rarul prin depărtarea lor între ele, iar netedul prin faptul că părţile se întind oarecum de-a lungul unei drepte, pe cînd asprul prin aceea că părţile uneori depăşesc măsura, alteori lipsesc.

S-ar putea arăta, eventual, şi alte feluri de calitate, dar cele mai des invocate sînt, în linii mari, acestea.

Prin urmare, cele mai sus menţionate sînt calităţi, iar potrivit lor sînt socotite feluri de a fi cele spuse paronimic de la ele sau oricum într-altfel. De cele mai multe ori, ba aproape în cazul tuturor, se vorbeşte paronimic, cum, de pildă, de la albeaţă se spune alb, de la gramatică — grămătic şi de la justiţie — cel just, şi la fel în celelalte cazuri. La unele totuşi, datorită faptului că nu există nume pentru cali-
10b tăţi, nu începe vorbire paronimică pe baza lor, cum, de pildă, alergătorul şi pugilistul, numiţi aşa potrivit cu o înzestrare naturală, nu sînt numiţi paronimic de la nici o calitate, căci nu există nume pentru capacităţile potrivit cărora aceştia sînt socotiţi a fi de un anumit fel, aşa cum există nume, în schimb, pentru artele potrivit cărora sînt numiţi pugilişti şi luptători cei socotiţi aşa pe baza unei orientări ; se spune într-adevăr artă a pugilatului şi a luptei, iar oamenii orientaţi în chip corespunzător sînt numiţi paronimic de la acele arte. Uneori
24 însă, chiar existînd nume pentru calitate, nu se califică paro-

Scanned with CamScanner

nimic, potrivit cu ea, felul de a fi, cum e cazul cu denumirea de om bun de la virtute ; căci, într-adevăr, omul e denumit bun prin faptul că are virtute, dar nu paronimic de la virtute. Totuși nu în multe cazuri se întîmplă așa. Lucruri de un anumit fel, așadar, se socotesc a fi cele denumite paronimic de la calitățile menționate sau oricum altfel pe baza lor.

Există și contrarietate în felul de a fi, cum, de pildă, justiția e contrară injustiției, albul negrului și celelalte la fel, precum și, potrivit lor, lucrurile de un anumit fel, de pildă justul celui injust și negrul celui alb. Dar nu în cazul tuturor este așa ; într-adevăr roșului sau galbenului sau culorilor de acest soi, feluri de a fi și ele, nimic nu le este contrar. De asemenea, dacă unul dintre contrarii este un fel de a fi, atunci și celălalt va fi un fel de a fi. Iar acest lucru este evident celui care face verificarea cu celelalte categorii, cum, de pildă, dacă justiția este contrară injustiției, iar justiția este un fel de a fi, atunci și injustiția este un fel de a fi ; căci nici o alta dintre categorii nu se potrivește injustiției : nici mărimea, nici relativul, nici locul și nici vreuna în general, în afară de felul de a fi. Iar tot astfel și cu celelalte contrarii pe bază de fel de a fi.

Pe de altă parte, felurile de a fi admit și gradații de mai mult și mai puțin. Într-adevăr, albul se spune a fi mai mult sau mai puțin alb unul decît altul și justul mai mult unul decît altul. Iar cîte un același lucru primește un spor, căci, alb fiind, admite să devină încă mai alb. Totuși nu toate o fac, ci doar cele mai multe, căci s-ar putea ivi o întîmpinare cu privire la justiție, dacă se spune într-adevăr mai mult și mai puțin justiție ; și la fel cu celelalte dispoziții. Într-adevăr, unii dezbat pe asemenea teme : justiția nu se spune de fel mai mult sau mai puțin justiție, nici sănătatea față de sănătate, însă, spun ei, bineînțeles că unul are în mai mare măsură sănătate decît altul și justiție decît altul, la fel și gramatică 11a
sau celelalte orientări. Într-adevăr, cele spuse potrivit lor admit în chip netăgăduit pe mai mult și mai puțin : cîte unul e socotit mai priceput în gramatică decît altul, mai just și mai sănătos, la fel și în alte privințe. În schimb, triunghiul și pătratul nu par a primi pe mai mult, nici vreuna dintre 25

Scanned with CamScanner

celelalte figuri nu o face. Într-adevăr, cele ce admit raţiunea [de a fi] de triunghi şi de cerc sînt toate deopotrivă triunghiuri şi cercuri, iar din rîndul celor ce nu primesc raţiunea, nici unul nu va fi socotit aşa în mai mare măsură decît altul, căci pătratul nu e în mai mare măsură cerc decît dreptunghiul : nici unul nu admite raţiunea cercului. În general deci, în cazul că ambele nu admit raţiunea lucrului în chestiune, nu se va spune că unul e în mai mare măsură aşa decît altul. Astfel că nu toate felurile de a fi admit pe mai mult şi mai puţin.

Rezultă că, dintre cele enumerate, nimic nu reprezintă un caracter propriu calităţii, pe cînd faptul că e vorba de asemănare şi neasemănare se spune numai în legătură cu calităţile ; căci asemănător unul altuia nu este nimic decît în măsura în care reprezintă un fel de a fi. Astfel că faptul de a se spune asemănător şi neasemănător, potrivit cu calitatea, reprezintă un caracter propriu pentru ea.

Nu trebuie însă să fim tulburaţi de faptul că, punîndu-se aici drept temă de discuţie calitatea, s-ar putea obiecta că am enumerat o serie de relative : într-adevăr, caracterele şi dispoziţiile fac parte dintre relative. În realitate, pentru cele mai multe din acest soi, genurile sînt socotite relative, în schimb cele singulare nici unul. Astfel cunoaşterea, gen fiind, este spusă ea însăşi, ca atare, drept legată de ceva (căci spunem cunoaştere a ceva), pe cînd dintre cunoştinţele particulare nici una ca atare nu e spusă ca ţinînd de ceva, aşa cum, de pildă, gramatica nu e socotită gramatică de ceva, nici muzica muzică de ceva. Doar potrivit cu genul ele sînt socotite şi relative, cum, de pildă, gramatica e socotită cunoaştere a ceva, dar nu gramatică a ceva, iar muzica e socotită cunoaştere a ceva, fără a fi muzică a ceva, astfel încît cele singulare nu fac parte dintre relative. Însă noi denumim pe cei calificaţi într-un fel prin cele singulare : asupra acestora ne şi înstăpînim ; căci sîntem numiţi ştiutori prin faptul de a stăpîni o formă de cunoaştere particulară. Aşa încît cele singulare, potrivit cărora şi sîntem uneori numiţi oameni de un anumit fel, sînt calităţi, iar ele nu fac parte dintre relative.

Scanned with CamScanner

De altfel, dacă s-ar întîmpla ca un același lucru să reprezinte un fel de-a fi și un relativ, nu ar fi nimic absurd să-l trecem astfel sub ambele genuri.

9

Acțiunea și înrîurirea admit și ele contrarietatea, precum 11b
și pe mai mult și mai puțin : de pildă, încălzirea este contrară răcirii și faptul de a fi încălzit celui de a fi răcit, ca și a resimți o plăcere faptului de a resimți o tristețe, ele admițînd deci contrarietatea. Dar admit și pe mai mult și mai puțin : încălzirea e mai mare și mai mică, a fi încălzit are un mai mult și mai puțin, a fi întristat, un mai mult și mai puțin ; prin urmare, acțiunea și înrîurirea primesc pe mai mult și mai puțin.

Atîtea sînt de spus despre acestea, așadar ; despre poziție s-a vorbit în cadrul relativelor, spunîndu-se că se rostește paronimic, pornind de la felurile de așezare. Despre celelalte, anume despre moment, loc și posesiune, prin faptul că lucrurile sînt lămurite, nu se spune nimic dincolo de cele de la început, în speță că posesiunea înseamnă, de pildă, a fi încălțat, a fi înarmat, iar locul, de pildă în Liceu, și despre celelalte cîte s-au spus asupră-le.

10

Prin urmare, cu privire la genurile propuse, ne ajung cele înfățișate ; acum trebuie vorbit despre opuși, anume în cîte feluri se face de obicei confruntarea lor. Se spune că un lucru se opune altuia în patru feluri : sau ca relativele, sau cum o fac contrariile, sau ca privațiunea și caracterul posedat, sau ca afirmația și negația. Fiecare dintre acestea se opun, spre a vorbi prin exemple, ca dublul jumătății la relative, ca răul binelui la contrarii, ca orbirea și vederea la cele pe bază de privație și caracter posedat, ca „stă culcat — nu stă culcat“ la afirmație și negație. 27

Scanned with CamScanner

Toate cîte se opun ca relative se socotesc ele însele, ca atare, a ţine de altele sau a se raporta, oricum altfel, la altele, cum de pildă dublul, ca atare, este spus dublu al jumătăţii ; căci e dublul a ceva. Dar şi cunoaşterea se opune cunoscutului ca relative amîndouă, şi, într-adevăr, cunoaşterea ca atare se spune a ţine de cunoscut. Iar cunoscutul ca atare este spus prin raport la opusul său, cunoaşterea, căci cunoscutul este cunoscut prin ceva, respectiv prin cunoaştere.

Prin urmare, toate cîte se opun ca relative se socotesc, ele ca atare, drept ţinînd de opusele lor sau raportîndu-se oricum unele la altele. În schimb, cele ce se spun despre contrarii, ele ca atare, nu se rostesc la fel în chip reciproc, dar firește că se numesc contrarii între ele : într-adevăr, nici binele nu e spus ca ţinînd de rău, ci doar contrar, şi nici albul nu e spus că ţine de negru, ci e contrar, aşa încît aceste tipuri de opoziţii diferă între ele. Iar la contrarii, cîte sînt de aşa natură încît, acolo unde se ivesc ele în chip firesc sau în lucrurile despre care se enunţă ele, este necesar
12[a] ca unul din ele să existe, la aceste contrarii nu există nimic intermediar. La cele însă la care nu e necesar ca unul să existe, se găsește pe deplin un intermediar. De pildă, boala şi sănătatea se ivesc în chip firesc în trupul vieţuitorului, şi e necesar ca una din ele să-i revină, fie boala fie sănătatea. Iar fără de soţul şi cu soţul se enunţă despre număr, şi e necesar, firește, ca unul din ele să revină numărului, fie fără de soţul, fie cu soţul. Nu există nici un intermediar de-al lor, nici al bolii şi sănătăţii, nici al fără de soţului şi cu soţului. În schimb, la cele la care nu e necesar ca unul să existe, acolo, firește, începe ceva intermediar, cum, de pildă, în chip natural se ivesc în corp negrul ori albul, dar, desigur, nu e necesar ca unul din ele să revină corpului : căci nu orice corp este fie alb, fie negru. Iar rău şi bun se enunţă atît despre un om, cît şi despre multe altele, dar nu e necesar ca unul din ele să revină celor despre care se enunţă, căci nu toate sînt fie rele, fie bune. Şi efectiv există ceva intermediar, la acestea, ca de pildă la alb şi negru cenuşiul, galbenul şi toate celelalte culori, iar la rău şi bun
28 nici-rău-nici-bunul. În cazul unora, aşadar, există nume

Scanned with CamScanner

pentru cele intermediare, ca la alb și negru, cenușiu și galben și toate cîte sînt culori ; la altele însă nu e lesne să se redea intermediarul printr-un nume, iar intermediarul se determină prin negația fiecăruia dintre extreme, ca, de pildă, nici-bun-nici-rău, sau nici-just-nici-injust.

Privația și caracterul posedat se rostesc cu privire la un același lucru, ca, de pildă, văzul și orbirea cu privire la ochi ; în general vorbind, cel la care se ivește în chip firesc caracterul respectiv este cel cu privire la care se spun ambele. Atunci anume spunem despre oricare dintre cele primitoare de un caracter că este privat, cînd caracterul nu există de fel în cel unde era firesc să existe și atunci cînd era firesc să fie posedat. Într-adevăr, știrb numim nu pe cel ce nu are dinți, sau orb, nu pe cel ce nu are vedere, ci pe cel ce nu le posedă atunci cînd e firesc să le posede : căci unele nu au din naștere nici vedere, nici dinți, dar pe ele nu le numim știrbe, nici oarbe. Pe de altă parte, a fi privat de și a avea un caracter nu înseamnă același lucru cu privațiune și posesiune de caracter. Vederea este într-adevăr un caracter, iar orbirea o privație ; dar faptul de a avea vedere nu înseamnă vedere, nici faptul de a fi orb orbire. Căci orbirea este [efectiv] o privație, dar a fi orb înseamnă a fi lipsit de ceva, iar nu privațiunea [însăși]. De altfel, dacă orbirea ar fi același lucru cu a fi orb, s-ar enunța amîndouă despre un același lucru ; numai că orb e numit omul, pe cînd orbire nu e de fel numit omul. Dar și acestea, faptul de a fi privat și de a poseda un 12b
caracter, se dovedesc a fi opuse întocmai ca privațiunea și posesiunea de caracter ; căci tipul de opoziție este același : așa cum orbirea se opune vederii, la fel se opune și faptul de-a fi orb celui de-a avea vedere.

De altfel, nici ceea ce stă sub afirmație și negație nu este însăși afirmație și negație : căci afirmația este o rostire afirmativă, negația una negativă, pe cînd nimic din cele ce stau sub afirmație și negație nu este o rostire. Totuși se spune că și acestea se opun între ele, întocmai ca afirmația și negația ; căci și în ce le privește tipul de opoziție este același. Așa cum se opune, într-un fel, afirmația față de negație, de pildă : „stă jos“ lui „nu stă jos“, la fel se opun și stările de sub fiecare, faptul de a sta jos faptului de a nu sta jos.

Scanned with CamScanner

Acum, că privaţia şi posesiunea de caracter nu se opun ca relativele, este ceva evident ; într-adevăr, nu se spune că lucrul însuşi ca atare, ţine de opusul său. Căci vederea nu este vedere a orbirii şi nici nu se spune, într-alt fel, prin raport la opus însuşi. La fel, nici orbirea n-ar putea fi socotită orbire de vedere, ci orbirea e numită privaţie de vedere, în timp ce orbire de vedere nu se spune. În plus, relativele toate se rostesc faţă de conversele lor, aşa încît şi orbirea, dacă ar face parte dintre relative, s-ar putea converti faţă de ceea ce e rostită. Numai că nu se converteşte, căci nu se spune „vederea e vedere a orbirii".

Pe de altă parte, faptul că toate cele spuse pe bază de privaţiune şi de posesiune de caracter nu se opun nici aşa cum o fac contrariile este evident din cele ce urmează. La contrariile la care nu există nici un intermediar este necesar ca, în lucrurile în care ele apar în chip firesc sau despre care se enunţă, unul dintre contrarii să existe statornic ; căci nu era nici un intermediar la cele la care în chip necesar unul din contrarii revenea subiectului ce le primea, ca, de pildă, în cazul bolii şi sănătăţii sau al fără de soţului şi cu soţului. În schimb, la cele la care există un intermediar, nu e nicicînd necesar ca unul [dintre contrarii] să revină oricăruia : nu e într-adevăr necesar ca orice primitor să fie alb sau negru, nici cald sau rece ; la acestea nimic nu interzice să existe o stare intermediară. În plus, există un intermediar şi la acele contrarii la care nu era necesar ca unul să revină primitorului, afară de cazul celor cărora le revine din natură unul, ca focului faptul de a fi cald şi zăpezii faptul de a fi albă. Căci la acestea e necesar ca unul [dintre contrarii] în chip determinat să revină, iar nu oricare la întîmplare : nu se poate ca focul să fie rece, nici zăpada neagră. Astfel că
13a oricărui primitor nu în chip necesar îi revine unul, ci doar celor cărora le revine în chip firesc, şi atunci le revine în chip determinat unul, iar nu oricare la întîmplare. În schimb, în cazul privaţiunii şi al posesiunii de caracter, nici una nici alta dintre cele spuse nu se verifică ; într-adevăr, primitorului
30 nici nu-i revine statornic şi în chip necesar unul dintre opuşi :

Scanned with CamScanner

de pildă cel ce nu e încă de la natură făcut să aibă vedere nu e numit nici orb, nici cu vedere, astfel că acestea nu fac parte dintre contrariile între care nu există intermediar. Dar nici nu e vorba de opuşi cu intermediar ; căci e necesar ca oricărui primitor să-i revină cîndva unul dintre opuşi : într-adevăr, atunci cînd ceva e de la natură făcut să aibă vedere va fi numit fie orb, fie văzător, dar nu una din acestea în chip determinat, ci oricare se întîmplă ; căci nu e necesar să fie sau orb sau posesor de vedere, ci oricare la întîmplare. Pe cînd în cazul contrariilor, anume la cele la care există intermediar, nu era necesar ca unul să revină oricăruia, ci doar cîtorva, iar acestora unul în chip determinat. În concluzie, este evident că opusele după privaţiune şi posesiune de caracter nu se înfruntă după nici unul din felurile în care o fac contrariile.

Pe deasupra, în cazul contrariilor, este posibil ca, subzistînd primitorul, să aibă loc o trecere de la un contrar la altul, dacă firește primitorului nu-i revine în chip natural unul singur, cum îi revine focului faptul de a fi cald ; căci [efectiv] fiinţa sănătoasă e capabilă să devină bolnavă, ceva alb—negru şi lucrul rece—cald, iar din ceva bun se poate ivi ceva rău, firește, şi din ceva rău ceva bun. Într-adevăr, cel rău, trecînd la îndeletniciri şi gînduri mai bune, este în stare, chiar dacă sporeşte cîte puţin, să se îndrepte în spre ceva mai bun : căci, dacă o dată a obţinut un spor cît de mic, este evident sau că s-ar putea desăvîrşi, sau că ar putea obţine un spor considerabil ; el devine tot mai lesne de mînat către virtute, oricare ar fi fost sporul dobîndit la început, aşa încît e firesc să dobîndească un spor tot mai mare. Iar acest lucru întîmplîndu-se statornic, el se strămută, în cele din urmă, în caracterul contrar, dacă nu se iveşte vreo piedică de-a lungul timpului. În schimb, în cazul privaţiunii şi al posesiunii de caracter, este cu neputinţă să aibă loc o transformare a opuşilor unii în alţii. Chiar dacă de la posesiune de caracter la privaţie se produce o transformare, de la privaţiune la caracter e cu neputinţă. Nici cel orbit n-a recăpătat vederea, nici chelul părul sau ştirbul dinţii.

Scanned with CamScanner

Cît despre cele care se opun ca afirmația și negația,
13b este evident că ele n-o fac potrivit cu nici unul din tipurile menționate; căci numai în cazul lor este necesar ca întotdeauna unul din ele să fie adevărat, celălalt fals. Într-adevăr, nici în cazul contrariilor nu era necesar ca întotdeauna unul să fie adevărat, celălalt fals, nici în cazul relativelor, nici în cazul posesiunii de caracter și al privațiunii. De pildă, sănătatea și boala își sînt contrarii, dar nici una dintre ele nu e nici adevărată, nici falsă. Sau dublul și jumătatea se opun ca relative, dar nici unul dintre ele nu e nici adevărat nici fals; nici cele pe bază de privațiune și posesiune de caracter, ca vederea și orbirea. Iar în general, nimic dintre cele spuse fără de legătură nu este nici adevărat, nici fals; însă toate cele menționate se rostesc fără legătură. Totuși, s-ar putea părea că se întîmplă prin excelență așa ceva în cazul celor contrarii spuse pe bază de legătură; de pildă, faptul că Socrate e sănătos este contrar celui că Socrate e bolnav. Însă nici în cazul acestora nu e necesar ca întotdeauna unul să fie adevărat, celălalt fals, căci, dacă Socrate există, atunci, e drept, unul va fi adevărat, celălalt fals, însă, dacă Socrate nu există, amîndouă sînt false: într-adevăr, nici faptul că Socrate e bolnav, nici cel că Socrate e sănătos nu e adevărat, Socrate însuși neexistînd pur și simplu. Pe de altă parte, în cazul privațiunii și al posesiunii de caracter, dacă el nu există pur și simplu, nici unul nu e adevărat, iar dacă există, nu e întotdeauna unul adevărat celălalt fals; de pildă, faptul că Socrate are vedere se opune celui că Socrate e orb, ca privațiunea și posesiunea de caracter, iar în cazul existenței lui Socrate nu e necesar ca unul să fie adevărat ori fals (atunci cînd încă el nu e făcut să posede caracterul, ambele fiind false), iar în cazul că Socrate nu există pur și simplu, atunci încă ambele fapte sînt false, atît cel de a avea vedere, cît și cel de a fi orb. În schimb, în cazul afirmației și al negației, întotdeauna, fie că el există, fie că nu există, una va fi falsă, cealaltă adevărată. Căci pentru faptul că Socrate e bolnav și faptul că Socrate nu e bolnav, în cazul că el există, este evident că unul din ele este adevărat sau fals, iar dacă el nu există, de asemenea:
32 într-adevăr, faptul de a fi bolnav e fals dacă el nu există,

Scanned with CamScanner

dar că el nu e bolnav este adevărat. Așa încît pentru acestea singure este o trăsătură proprie ca întotdeauna să fie adevărată ori falsă una dintre ele, anume pentru toate cîte se opun ca afirmația și negația.

11

Răul este cu necesitate contrar binelui, iar acest fapt este evident prin inducția pe bază de lucruri particulare, cum, de pildă, sănătății îi e contrară boala (justiției injustiția) și 14a
curajului lașitatea, iar la fel în cazul celorlalte. În schimb, răului uneori îi e contrar binele, alteori însă răul [însuși]: într-adevăr, răului care ține de lipsă îi e contrar excesul, un rău fiind și el; dar deopotrivă mijlocia le e contrară amîndurora, ea fiind un bine. Numai că în puține cazuri s-ar putea întîlni așa ceva, în timp ce în cele mai multe cazuri răului îi este întotdeauna contrar binele.

Pe deasupra, la contrarii nu e necesar, în cazul că unul există, să existe și celălalt. De pildă, în cazul că toți sînt sănătoși, va exista sănătatea, boala însă nu; la fel, în cazul că toate ar fi albe, va exista albeața, negreața însă nu. În plus, dacă faptului că Socrate e sănătos îi e contrar cel că Socrate e bolnav, iar dacă nu e cu putință să revină simultan amîndouă aceluiași lucru, atunci nu s-ar putea ca, unul dintre contrarii existînd, să existe și celălalt: într-adevăr, fiind real faptul că Socrate e sănătos, nu ar putea fi real faptul că Socrate e bolnav.

Pe de altă parte, este evident, la contrarii, că ele se ivesc în chip firesc prin raport la ceva identic, sau ca specie, sau ca gen. Într-adevăr, boala și sănătatea se ivesc în corpul viețuitorului, iar albeața și negreața în corp pur și simplu, pe cînd justiția și injustiția în sufletul omului.

Dar e necesar ca toate contrariile să fie sau în același gen, sau în genuri contrarii, ori să fie ele însele genuri. De exemplu, albul și negrul fac parte din același gen (culoarea fiind genul lor), iar justiția și injustiția din genuri contrarii (pentru una genul este virtutea, pentru alta viciul); pe cînd binele și răul nu figurează într-un gen, ci se întîmplă să fie ele însele genuri ale unor lucruri.

Scanned with CamScanner

12

Anterior unul altuia se spune în patru feluri : în primul rînd și în chip principal, pe bază de timp, potrivit căruia unul e mai bătrîn decît altul și mai vechi ; căci prin faptul că timpul scurs este mai îndelungat se și spune despre el că e mai bătrîn sau mai vechi. În al doilea rînd, prin aceea că nu are loc o conversiune pe baza implicației de existență, cum, de pildă, unu este anterior lui doi, căci doi fiind dat, urmează îndată că unu este, dar dacă unu e dat, nu urmează cu necesitate că există doi, așa încît implicația că există celălalt nu se convertește dacă începem de la unu. Iar anterior se arată a fi acela de la care pornind nu se convertește implicația de existență. În al treilea rînd, se spune anterior potrivit cu o ordine anumită, ca în cazul cunoștințelor și al cuvîntărilor. Într-adevăr, în cazul cunoștințelor demonstrative, există un anterior și un posterior pe bază de ordine (căci, de pildă, ele-
14b mentele sînt anterioare sub raportul ordinii, propozițiilor de demonstrat, iar în cazul gramaticii elementele sînt anterioare silabelor), la fel și în cazul cuvîntărilor : introducerea este anterioară sub raportul ordinii, cuprinsului.

În plus, în afară de cazurile menționate, ceea ce e mai bun și mai prețuit pare a fi anterior prin fire. Cei mulți și obișnuiesc să declare pe cei mai prețuiți și mai îndrăgiți de ei drept anteriori lor. Negreșit însă că modul acesta este mai aparte decît celelalte.

Așadar, modurile de anterior obișnuite par să fie acestea. S-ar putea crede însă că și dincolo de cele menționate mai există un mod de anterior : într-adevăr, printre cele ce se convertesc potrivit cu implicația de existență, orice cauză de existență pentru un altul ar putea fi numită, firește, anterioară prin natură. Că există [situații] de acest soi, este evident ; de pildă, faptul de a fi om se convertește, potrivit cu implicația de existență, cu asertiunea adevărată despre el. Căci, dacă este om, atunci e adevărată asertiunea pe baza căreia spunem cum că e om. Dar ea se și convertește ; căci
34 dacă e adevărată asertiunea prin care spunem că este om,

Scanned with CamScanner

atunci este om. Numai că aserțiunea adevărată nu este de fel cauză de existență în ce privește lucrul, pe cînd, firește, lucrul se dovedește, într-un fel, cauză a faptului că aserțiunea e adevărată : prin aceea că lucrul în chestiune este sau nu este adevărat se și socotește aserțiunea adevărată ori falsă. În concluzie, s-ar putea spune „anterior" unul altuia în cinci feluri.

13

Simultan se spune, în chip simplu și principal, în legătură cu cele a căror geneză are loc în același timp : căci nici unul nu e anterior, nici posterior. Iar ele sînt socotite simultane potrivit cu timpul. Însă prin natură sînt simultane toate cîte se convertesc potrivit cu implicația de existență, dar una nu e de fel cauză de existență a celeilalte, ca de pildă în cazul dublului și jumătății ; într-adevăr, acestea se convertesc (existînd dublul, există și jumătatea și existînd jumătatea, există și dublul), fără însă ca nici una să fie cauză de existență pentru cealaltă. De asemenea cele coordonate, dintr-un același gen, se numesc simultane prin natură. Se socotesc coordonate cele obținute printr-o aceeași diviziune, ca, de pildă, înaripatul, pedestrul și acvaticul ; căci ele își sînt coordonate, obținute fiind din același gen : viețuitorul e cel ce se divide în ele, anume în înaripat, pedestru și acvatic, iar firește că nici unul dintre acestea nu e anterior ori posterior, ci asemenea [clase] se arată a fi simultane prin natură. De altfel, fiecare dintre acestea s-ar putea divide din nou în specii, ca, de pildă, pedestrul, înaripatul și acvaticul. Așadar, și cele care țin de un același gen, pe temeiul unei aceleiași diviziuni, vor fi simultane prin natură. În schimb, genurile sînt totdeauna anterioare speciilor, căci nu se convertesc potrivit cu implicația de existență : de pildă, dacă există acvaticul, rezultă că este și viețuitorul, dar, existînd viețuitorul, nu e necesar să fie și acvaticul. 15a

În concluzie, simultane prin natură se numesc toate cîte se convertesc potrivit cu implicația de existență, fără ca una să fie de fel cauză de existență pentru cealaltă, pre- 35

Scanned with CamScanner

cum și cele coordonate provenind dintr-un același gen ; dar în chip simplu, simultane sînt cele a căror geneză se petrece în același timp.

14

În ce privește mișcarea, există șase tipuri : naștere, pieire, creștere, micșorare, prefacere, schimbare de loc. Celelalte mișcări [decît prefacerea] sînt evident deosebite unele de altele : nașterea nu e pieire, nici, firește, creșterea micșorare sau schimbare de loc, la fel și dacă luăm pe celelalte ; în schimb, în cazul prefacerii începe o îndoială, dacă nu cumva e necesar ca aceea ce se preface s-o facă potrivit cu vreuna din celelalte mișcări. Totuși acest lucru nu e adevărat ; într-adevăr, potrivit cu oricare înrîurire sau cu cele mai multe, ni se întîmplă să fim prefăcuți fără ca vreuna din celelalte mișcări să se asocieze : nu e necesar, de pildă, să crească cineva supus unei înrîuriri, nici să scadă, iar la fel cu celelalte, astfel încît prefacerea înseamnă altceva, independent de celelalte mișcări ; căci dacă ar fi ea însăși [altă mișcare], ar trebui ca lucrul ce se preface să și crească ori să scadă, sau să dea urmare vreuneia din celelalte mișcări, ceea ce nu e necesar însă. La fel și ceea ce sporește sau se mișcă potrivit cu vreo altă mișcare ar trebui să se prefacă ; însă există lucruri ce sporesc și nu se prefac, cum, de pildă, pătratul învăluit de un gnomon a putut crește, e drept, dar nu a devenit de fel altceva decît este ; iar tot așa și cu celelalte de acest soi. În concluzie, mișcările pot fi socotite diferite unele de altele.

15b Luată în chip absolut, mișcarea este contrară stării pe loc, dar în cazul mișcărilor particulare sînt contrarii cele particulare, nașterii îi e contrară pieirea, iar creșterii scăderea, schimbării de loc i se opune starea pe loc. Însă prin excelență pare a fi opunere la schimbarea în locul contrar, ca, de pildă, deplasării în jos cea în sus, celei în sus cea
36 în jos. În schimb pentru mișcarea rămasă dintre cele descrise

Scanned with CamScanner

[pentru prefacere] nu este lesne să se redea ceva care să-i fie contrar, ba chiar nimic nu pare să-i fie contrar, dacă nu cumva s-ar opune și în cazul ei starea pe loc în ce privește felul de-a fi, sau prefacerea într-un fel de-a fi contrar, așa cum în cazul schimbării de loc opusul este fie starea pe loc, fie mutarea în locul opus; căci prefacerea este de socotit o schimbare în felul de a fi. Așa încît, mișcării în legătură cu felul de a fi i se opune starea pe loc în ce privește felul de a fi sau schimbarea în calitatea contrară, cum, de pildă, a deveni alb se opune lui a deveni negru; într-adevăr, aici are loc prefacerea în contrarii prin transformarea felului de a fi.

15

Posesiunea se spune în mai multe feluri: au ca posesiune de caracter și dispoziție, ori vreo altă calitate, căci se spune efectiv cum că posedăm știința ori virtutea. Sau ca mărime, de pildă mărimea pe care se întîmplă s-o aibă cineva; se spune într-adevăr că are o mărime de trei coți sau de patru coți. Sau ca la lucrurile în legătură cu corpul, de pildă pentru haină ori tunică. Sau ca referindu-se la o parte, de pildă inelul în mînă. Sau ca parte, de pildă brațul ori piciorul. Sau drept ceea ce are un cuprins, de pildă ca o baniță cu grăunțe sau un vas de lut cu vin, căci, într-adevăr se spune că vasul „are" vinul și banița grăunțele; deci despre acestea se spune că posedă ceva ca într-un cuprins. Sau cu titlu de proprietate: se spune într-adevăr că avem o casă și un ogor.

Dar se mai spune că avem o femeie sau că o femeie are un bărbat; totuși modul de vorbire menționat acum pentru „a avea" pare să fie cu totul aparte; căci nu înțelegem nimic altceva prin „a avea o femeie" decît conviețuire.

Eventual, unii ar putea indica și alte feluri de posesiune; însă cele mai obișnuite în vorbire au fost aproape toate enumerate.

Scanned with CamScanner

Comentariile lui Porfir la Categoriile lui Aristotel prin întrebare şi răspuns

Scanned with CamScanner

Notă despre Porfir

Porfir neoplatonicul s-a născut în 234 la Tyros, în Siria, numele său sirian fiind Malchus. Profesorul său grec, Longin, este cel care-i va da numele de Porphyrios.

Se ştiu puţine despre Porfir înainte de plecarea sa la Roma, pe la 30 de ani. Se trăgea dintr-o familie cu vază şi a fost educat la Atena, influenţat fiind de Longin. Se presupune că acesta, de care a rămas legat toată viaţa, l-a trimis la Roma.

Aici se petrece întîlnirea, hotărîtoare pentru el, cu Plotin, pe lîngă care stă între anii 263 şi 268. La început el ridică multe întîmpinări faţă de poziţiile plotiniene, dar apoi aderă la ele.

Om de cultură întinsă, în acelaşi timp natură melancolică, plin de preocupări morale şi de interes pentru tehnici purificatoare (între altele e şi vegetarian), Porfir este pe punctul, la un moment dat, să se sinucidă, fiind abătut de la aceasta de către Plotin, care scrie, cu gîndul la el, o *Eneadă* pe tema sinuciderii. Sfătuit de acesta să plece în Sicilia, se stabileşte în 268 acolo, unde redactează celebrul său opuscul didactic, *Isagoga*. Rămîne în Sicilia pînă la moartea lui Plotin (270), păstrînd legături cu acesta, care îi trimitea spre revizuire scrierile sale, redactate întotdeauna după prima inspiraţie. Apoi revine la Roma, unde se pare că ar fi preluat conducerea şcolii lui Plotin.

De aici încolo nu se mai ştie ce a făcut. Moare în jurul anului 304.

Lucrările lăsate de el au fost împărţite în şapte grupe:

1. *Interpretări din Platon, Aristotel şi Plotin* (a cărui operă a salvat-o, punînd-o în ordine şi editînd-o).

2. *Scrieri istorice.* Între altele: o cronică, începînd de la cucerirea Troiei şi pînă la anul 270; o „cronografie" a filozofilor pînă la Platon; o *Viaţă a lui Pitagora.*

Scanned with CamScanner

3. Scrieri sistematice, de metafizică, psihologie, etică. Cîteva titluri (lucrările sînt pierdute în mare parte) arată orientarea lor: *Despre cele incorporale; Despre suflet; Despre „cunoaşte-te pe tine însuţi"*.

4. Scrieri religioase şi mitice. De exemplu: *Despre numele divine; Despre filozofia lui Homer; Despre Styx; Despre creştinism* (lucrare arsă, mai tîrziu, sub Teodosius, de creştini, căci Porfir socotea pe Christ doar un filozof).

5. *Despre retorică şi gramatică.*

6. *Despre astrologie şi matematică.*

7. Felurite.

S-a făcut de istorici aprecierea că, deşi plotinian într-o largă măsură, Porfir nu e totuşi lipsit de originalitate. În centrul preocupărilor sale el pune mai degrabă viaţa morală decît metafizica şi stăruie în a vedea filozofia ca o medicină a sufletului, ce duce la purificarea acestuia.

În ce priveşte interpretările sale aristotelice, se constată că, deşi în alte lucrări (cele legate de Platon, de pildă) el dă expresie „entuziasmului sacru" şi alegoriei, aici evită orice tendinţă de a introduce neoplatonismul în aristotelism. Fără ca lucrul să fie perfect exact, interpretările sale arată totuşi, cum s-a spus iarăşi, că e primul neoplatonician ce poartă un interes adînc lui Aristotel. Dar interesul său e limitat la *Organon*.

Porfir deschide lunga serie a comentatorilor neoplatonici. De el se leagă totdeodată (prin Boethius, care l-a tradus în latină, în sec. al VI-lea neîntrerupta influenţă a logicii aristotelice în evul mediu şi chiar în epoca modernă.

În afara comentariului de faţă, cu întrebări şi răspunsuri, Porfir a mai scris un *Comentariu la Categorii către Gedalios*, în şapte cărţi, astăzi pierdut. Se mai citează: comentariul la *Despre interpretare* (folosit de Ammonius); la *Fizică* (menţionat de Simplicius); la *Metafizică*, la *Etică*, precum şi altele, nesigure însă.

Traducerea ce urmează e făcută după col. Academiei din Berlin, vol. IV, partea 1, ed. A. Busse, Berlin 1887. Nu am găsit nici o traducere modernă a lucrării de faţă.

Scanned with CamScanner

2 *Întrebare.* Categorie se numește, de obicei, învinuirea pe bază de pledoarii, căreia i se opune apărarea *. Atunci de ce Aristotel nu a înțeles să ne învețe cum să acuzăm în tribunale pe adversari, ci altceva, care nu poartă la greci acest nume, preferînd să ne surprindă prin intitularea cărții sale despre *Categorii* ?

Răspuns. Fiindcă viața obișnuită, care ne înfățișează lucrurile din jurul nostru, ne-a făcut să luăm, spre a le indica, expresiile de cea mai largă folosință, în timp ce filozofii, interpretînd lucruri necunoscute celor mai mulți și avînd nevoie de nume noi pentru înfățișarea celor găsite de ei, uneori au alcătuit ei înșiși expresii noi și neobișnuite, alteori s-au folosit de cele existente pentru indicarea lucrurilor găsite de ei.

Î. Arată-ne printr-un exemplu ce vrei să spui.

R. Aristotel își dă seama de următoarele. Un produs își obține împlinirea proprie fie în chip natural, la anumite specii care procreează, fie prin meșteșug ; de pildă în chip natural, cînd sămînța animalului, sădită, intrată în dezvoltare și ajunsă la împlinire, dă, să spunem, viețuitorul cal. Înțelegînd că, atunci cînd ceva devine însuflețit, poartă cu sine și caracterele specifice ale însuflețitului, Aristotel a denumit sufletul o „entelehie", de la faptul că prin atingerea țelului *(telos)* propriu împlinește sămînța animalul însuflețit, iar atunci cînd arama devine, sub mîna sculptorului, statuie, el a denumit entelehie forma statuii modelată în aramă de către artist.
2v Căci Aristotel singur a creat numele de entelehie pentru astfel de lucruri, numele neexistînd în vorbirea obișnuită. În schimb, cuvîntul de *kephaloton* (ce s-ar putea traduce cu căpățînat — N. tr.) este folosit de el pentru altceva, rostit în chip obișnuit, anume pentru ființa ce are cap, el spunînd în chip mai potrivit „cap al căpățînatului" decît „cap al viețuitoru-

---

* Verbul *kategorein* înseamnă, după dicționarul Bailly, a vorbi într-o adunare, în agora. De aici : 1) a acuza ; 2) a face cunoscut, a scoate la iveală ; 3) a exprima, a enunța. Categoria va fi, în afară de acuzație, calitatea atribuită unui obiect, *atribut*.

De la *a denunța* s-a ajuns la *a enunța* despre ; de la a atribui
42 o vină, la a atribui pur și simplu. — *N. tr.*

Scanned with CamScanner

lui". Căci termenul pentru cel ce are cap ar putea fi tocmai „căpăţînat" : capul este într-adevăr doar al căpăţînatului, de vreme ce nu toate vieţuitoarele au cap, ca, de pildă, aricii şi urzicile de mare sau altele. De aceea şi spune Aristotel : „uneori trebuie să se creeze cuvinte".

Iată deci cum, luînd numele de categorie, existent în vorbirea obişnuită pentru pledoaria acuzatoare, cea care denunţă pe calea discursurilor, Aristotel a denumit în plus, prin categorii, tipurile de expresii cu sens, formulate cu privire la lucruri. Aşa încît orice expresie generală cu sens, formulată şi rostită cu privire la lucrul semnificat, se numeşte categorie. De pildă, dacă există lucrul acesta, piatra arătată, pe care o pipăim sau vedem, atunci cînd spunem despre ea cum că este „ceva anumit", expresia de piatră capătă un sens de categorie, căci e vorba tocmai de „lucrul acesta" şi se rosteşte despre ceea ce indicăm, în speţă despre piatră. Şi la fel cu celelalte.

Î. Dar Aristotel şi-a intitulat cartea sa numai *Categorii* sau şi, cum spun alţii, *Cele zece categorii ?*

R. Nicidecum.

Î. De ce spui nicidecum ?

R. Unii au mai intitulat-o şi *Înaintea topicii,* alţii *Despre genurile de fiinţă,* alţii *Despre cele zece genuri.*

Î. Oare n-au pus bine titlurile ?

R. Nicidecum.

Î. Explică-mi atunci de ce fiecare dintre titluri e nepotrivit.

R. A intitula cartea *Înaintea topicii* e ceva absurd. De ce *Înaintea topicii,* şi nu mai degrabă, *Înaintea Analiticelor* sau *Înaintea tratatului despre interpretare ?* Nu numai pentru că vine înaintea chestiunilor din topică trebuie cunoscută învăţătura *Categoriilor,* ci deopotrivă pentru faptul că e doctrina prealabilă a *Analiticelor,* ca şi a propoziţiilor asertorice, precum este, într-un sens, prealabilă tuturor celorlalte învăţături. Cartea aceasta este cea mai elementară şi totodată introductivă în toate părţile filozofiei. Cît se poate de potrivit ar sta ea înaintea părţii despre fizică a filozofiei,

Scanned with CamScanner

mai degrabă decît înaintea *Topicii*. Căci „substanţa“ este un produs al naturii, dimpreună cu „calitatea“ şi alte categorii. În ce priveşte titlurile *Despre genurile de fiinţă* sau *Despre cele zece genuri*, ele nu trebuie de fel puse.

Î. De ce ?

R. Fiindcă realităţile şi genurile lor, ca şi speciile şi diferenţele, sînt lucruri, şi nu cuvinte. Aristotel, enumerînd cele zece — substanţa, felul de a fi, mărimea şi pe celelalte —, spune : „Fiecare dintre cele enunţate, în sine, nu se rosteşte prin nici o afirmare, aceasta producîndu-se în schimb prin împletirea lor unele cu altele“. Dacă, într-adevăr, abia împletirea lor face afirmaţia, iar dacă aceasta îşi capătă statutul ei prin vorbirea cu sens şi aserţiune, atunci n-ar putea fi chestiunea despre genurile de fiinţă, nici în general despre lucruri ca lucruri, ci mai degrabă despre cuvintele ce semnifică lucrurile. Căci nu împletirea *lucrurilor* devine o afirmaţie ; doar împletirea cuvintelor cu sens, a celor ce indică lucrurile, efectuează afirmaţia. Aristotel singur a spus-o în chip hotărît : „Dintre cele rostite fără nici o împletire, fiecare înseamnă sau substanţă, sau mărime“, şi cele ce urmează. Căci, dacă el ar fi vorbit despre lucruri, atunci nu ar fi spus : „înseamnă sau substanţă...“. Într-adevăr, lucrurile nu semnifică, ci sînt semnificate.

Î. Ne-ai demonstrat îndeajuns că lucrarea nu trebuie să se intituleze nici *Înaintea topicii*, nici *Despre cele zece genuri ale fiinţei ;* arată-ne acum că trebuie intitulată *Despre categorii.*

R. Dar lucrul n-ar putea fi arătat, dacă nu s-ar învedera în prealabil care este tema cărţii. Arătîndu-se acest lucru, se va dovedi şi faptul că titlul *Despre categorii* este cel potrivit.

Î. Arată-mi atunci care este tema specifică a lucrării.

R. Voi spune aşa : Omul în general, ajungînd în situaţia de a face vădite şi a da sens celor ce stau înaintea sa, a trecut
3v la denumirea prin cuvînt şi indicarea fiecărui lucru. Prima folosinţă a rostirilor a fost înfăţişarea fiecăruia în parte prin
44 nume şi expresii, iar prin relaţia cuvintelor cu lucrurile omul

Scanned with CamScanner

a sfîrşit prin a denumi lucrul acesta bancă, pe celălalt om, pe un altul cîine sau pe acesta soare ; la fel o culoare a numit-o alb, alta negru, sau acest lucru, număr, celălalt, mărime, pe acesta l-a numit de doi coţi, pe un altul de trei coţi — şi astfel a dat fiecărui lucru expresii şi nume cu sens, indicatoare prin asemenea sunete ale vocii. După ce a instituit prin semne, dintru început, anumite expresii pentru lucruri, omul, străbătînd din nou, printr-o a doua intervenţie şi luare în considerare, expresiile pe care le instituise, le-a numit pe unele dintre ele, cele ce au, de pildă, caracterul de a-şi asocia un articol, substantive, iar pe cele de soiul lui : mă plimb, te plimbi, se plimbă, le-a numit verbe, ilustrînd tipurile de cuvinte prin calificarea lor uneori de substantive, alteori de verbe. Aşa încît, a denumi acest lucru aur şi pe un altul lemn, a denumi acest obiect strălucitor soare a reprezentat primul fel de instituire a numelor, iar a spune că expresia „aur“ este un substantiv a fost un al doilea fel de instituire, semnificînd şi tipurile în care se încadrează o astfel de expresie. Tema cărţii poartă, aşadar, asupra primei instituiri a expresiilor, cea care pune în lumină lucrurile ; ea poartă asupra cuvintelor simple, dar cu înţeles, în măsura în care ele semnifică lucrurile — nu lucrurile ce se deosebesc după număr, ci după gen ; căci după număr, atît lucrurile, cît şi cuvintele sînt ca şi infinite. Dar cuvintele nu sînt propuse spre a înfăţişa lucrurile după număr ; căci după număr fiecare cuvînt dă cîte un sens realităţilor. Întrucît însă lucrurile sînt multe prin număr, una fiind ca specie sau gen, s-a găsit că infinitatea realităţilor, ca şi a expresiilor ce le semnifică, este cuprinsă în 10 genuri, prin care ele pot fi descrise. Aşadar, în 10 diferenţe generice fiind cuprinse realităţile, 10 au fost şi cuvintele ce le indică potrivit genurilor lor, iar cuvintele sînt cuprinse în aceste clase. Deci 10 se spun a fi categoriile în chip evident, ca gen, după cum realităţile ele însele sînt 10 ca 4r
gen. De unde, de vreme ce tema cărţii poartă asupra cuvintelor dătătoare de sens, în măsura în care ele semnifică lucrurile diferenţiate după gen, şi de vreme ce Aristotel a denumit faptul de a califica lucrurile după un înţeles : a le categorisi şi a rosti expresii dătătoare de sens în general, pentru lucruri, — în chip firesc el a pus şi titlul de Categorii pentru

Scanned with CamScanner

tratatul fundamental despre expresiile generale, tratat care privește fiecare lucru după gen, în măsura în care expresiile acelea semnifică în primul rînd lucruri.

Î. Dar atunci, dacă problema poartă asupra cuvintelor cu sens, oare tratatul întreg, în cele ce urmează, a mai putut el purta asupra lucrurilor ?

R. Vorbele, asemenea unui mesager, vestesc lucrurile, reținînd diferențele din sînul celor pe care le vestesc. Așadar, diferențele de la care ele posedă folosința necesară, pe acelea le și iau în considerație în chip necesar, pentru ca, potrivit cu diferențele generice ale lucrurilor pe care le vestesc, ele însele să-și primească diferențierea după gen. Deci cercetarea asupra diferențelor lucrurilor, după gen, a devenit caducă, acum pe prim plan stînd cea despre cuvintele cu sens, așa cum s-a spus.

Î. Dar dacă Aristotel a divizat aici în 10 genuri cuvintele cu sens, cum se face că, în tratatul *Despre interpretare*, el le divide în două : în substantiv și verb ?

R. Fiindcă aici vorbește despre prima instituire a cuvintelor, cea potrivită cu lucrurile, pe cînd în *Despre interpretare* vorbește despre a doua instituire, care nu mai poartă asupra cuvintelor dătătoare de sens lucrurilor, în măsura în care sînt dătătoare de sens, ci asupra tipurilor de cuvinte în expresiile dătătoare de sens, în măsura în care există asemenea tipuri de ale lor. Este un tip de cuvînt faptul de a fi substantiv sau verb. Iar faptul, de pildă, că o expresie este în chip definit metaforică sau ține de altă figură de stil se referă la a doua îndeletnicire cu cuvintele, nu la prima.

Î. Dar oare n-au cunoscut diferența aceasta toți cei care au scris despre categorii ?

R. De fel. Unii nu socoteau că aici ar fi vorba în primul rînd despre genurile realităților, iar alții spuneau dimpotrivă 4v și respingeau diviziunea de aici, sub cuvînt că lasă deoparte o mulțime de lucruri, neputînd să le cuprindă în ea, sau invers, că trece dincolo de ele.

46 *Î.* Cine sînt aceștia ?

Scanned with CamScanner

R. Discipolii lui Athenodorus și Cornutus, care, punînd pe prim plan problemele privitoare la expresii ca expresii, și anume care sînt cele principale, care sînt modurile lor, și toate celelalte (căci există diferențe între expresii ca simple expresii) și deci, nedistingînd care anume sînt categoriile sau negăsindu-le, au sfîrșit prin a spune că diviziunea este defectuoasă, ca necuprinzînd în ea orice cuvînt dătător de înțeles.

Î. Așadar, toți s-au înșelat în încercarea de a cunoaște tema categoriilor ?

R. De fel ; un Boethos a confirmat lucrurile, în comentariile sale la categorii, precum și Herminos, mai pe scurt.

Î. Vorbește-mi atunci despre interpretarea lui Herminos, de vreme ce spui că e mai scurtă.

R. Herminos spune cum că tema principală a cărții nu este despre genurile anterioare prin natură și cele mai tipic generice (căci o asemenea învățătură nu ar fi fost potrivită pentru discipolii tineri), nici care anume sînt primele și cele mai elementare diferențe ale genurilor menționate, ca și cum ar fi vorba despre părțile vorbirii, ci mai degrabă despre categoria, din rîndul celor propuse, care ar fi potrivită fiecărui gen al lucrurilor. De aceea a și fost necesar autorului să se apropie, într-un fel oarecare, de genuri, la care se raportă categoriile. Este într-adevăr cu neputință să fie cunoscut înțelesul propriu al fiecărui lucru, dacă nu i se pune la bază o anticipație. De aici și titlul de categorie, indicator fiind pentru sensul propriu atașat fiecărui gen. Faptul că genurile ele însele sînt 10 la număr îl va arăta expunerea ce urmează. De aici și numărul categoriilor va fi 10. Acela care a pus ca titlu *Despre cele 10 genuri* n-a făcut-o chiar fără rost, decît în sensul că a trecut titlul asupra genurilor, nu însă și în sensul că s-ar fi gîndit în principal la cele 10 genuri.

Î. Dar dacă este vorba despre cele 10 categorii, pentru ce Aristotel nu a făcut începutul învățăturii sale pornind de la acestea, ci de la omonime, sinonime și paronime. Seamănă cu procedeul cuiva care ar făgădui un lucru și ți-ar da un altul. 5r

R. Totuși el nu-și începe așa lucrarea, făcînd mai mult decît trebuie, nici uitînd de ținta propusă, ci înfățișează cele necesare pentru transmiterea categoriilor, ca nu cumva, desfășu- 47

Scanned with CamScanner

rînd ulterior lucrurile acestea în mijlocul expunerii, să facă digresiuni şi să piardă continuitatea. Aşa cum geometrii înfăţişează anumite definiţii, axiome, postulate şi diviziuni, care sînt necesare în prealabil pentru limpezirea teoremelor, tot astfel şi Aristotel stabileşte în prealabil cele despre omonime, sinonime şi paronime, precum şi toate cele ce urmează, lucrurile acestea fiind cît se poate de folositoare tocmai pentru transmiterea categoriilor ; în plus, el tratează şi despre unele chestiuni dincolo de transmiterea categoriilor, lucruri a căror utilitate urmează să apară la locul potrivit.

I. Vei înfăţişa mai tîrziu ce e de folos, dintre cele menţionate, pentru transmiterea categoriilor, Acum spune-mi ce vor să însemne : omonime, sinonime şi celelalte, dacă mai sînt altele asemănătoare ; ce vrea să însemne fiecare, de unde provine şi în ce constă ?

R. Iată ce voi spune. De vreme ce orice lucru are un nume şi o definiţie sau o descriere, atunci, de exemplu, pentru acest real, cu numele de om şi cu indicaţia distinctivă, trebuie să existe şi o definiţie. Astfel noi spunem că omul este vieţuitorul raţional muritor, înzestrat cu intelect şi cunoaştere. Fiecare dintre lucruri se face deci cunoscut atît prin nume, cît şi prin sensul definitoriu şi indicator al esenţei lui, aşa cum, ori de cîte ori rostim un cuvînt, dăm expresia sensibilă proprie auzului. Dar, dacă orice lucru are şi nume, şi sens definitoriu, se ivesc patru relaţii faţă de nume în cazul celor ce au astfel de sensuri. Căci lucrurile, fie se împărtăşesc atît de la nume, cît şi de la sensul lui definitoriu ; fie de la nume, nu însă şi de la sens ; fie de la sens, nu şi de la nume ; fie nici de la sens definitoriu, nici de la nume ;
5v iar cînd lucrurile se împărtăşesc de la acelaşi nume, de la sens însă nu, se numesc omonime ; cînd o fac şi de la sens şi de la nume, ele se numesc sinonime, ca avînd o dată cu numele şi aceeaşi definiţie. Atunci cînd se împărtăşesc de la acelaşi sens, nu şi de la nume, se cheamă polinime, iar cînd nici de la sens nici de la nume, se cheamă heteronime. Există şi un al cincilea mod — atunci cînd unele expresii diferite se nasc din altele
48 printr-o participare oarecare atît la nume cît şi la sens, di-

Scanned with CamScanner

ferind însă pe bază de simplă transformare a numelui, iar pe acestea le numim paronime.

Î. Despre toate amintește Aristotel ?

R. Nu.

Î. De care amintește ?

R. De omonime, sinonime paronime. Nu amintește nici de polinime, nici de heteronime.

Î. De ce ?

R. Fiindcă el nu se folosea de ele, în ceea ce urma menționînd doar pe cele de care avea să se folosească.

Î. De la care a început ?

R. De la omonime.

Î. De ce de la omonime, și nu de la sinonime, de vreme ce acestea se împărtășesc și de la numele, și de la sensul unui aceluiași lucru, fiind deci mai lămurit cuvîntul care ia parte la ambele — și la nume și la sens — decît cel ce ia parte doar la nume ?

R. Voi spune că, întrucît lui Aristotel ideea de ființă îi pare a fi un omonim, iar categoriile sînt numite omonimic „categorii", cu privire la cele despre care se enunță, de aceea se și face mențiune întîi despre omonime.

Î. De ce nu se vorbește întîi despre omonimie, ci despre lucrurile omonime ; căci omonimia e cuvîntul, pe cînd cele omonime sînt lucrurile, iar tu spui că autorul își face cercetarea în primul rînd asupra cuvintelor, nu asupra lucrurilor ?

R. Deoarece cu privire la cuvînt vorbirea nu face omonimie, pe cînd unele lucruri înregistrate ca diferite și neparticipînd la nimic comun sînt întîmplător rostite prin cîte o singură expresie. Dar, înainte de a ști că lucrurile sînt rînduite în mai multe clase, ce nu participă la același sens, n-ar putea fi nici omonimie.

Î. Dar ce aduce aceasta în legătură cu faptul că nu se 6r
începe de la cuvînt, ci de la lucruri ?

R. Faptul că nu s-ar putea ști cum că există omonimie
a lucrurilor, mai înainte de a se ști despre lucruri că sînt 49

numite la fel. E deci necesar ca mai întîi să se explice care lucruri anume sînt omonime, spre a putea fi cunoscută atît omonimia, cît și această exprimare de lucruri omonime.

Î. Cum definește Aristotel pe cele omonime ?

R. Se numesc omonime cele al căror nume singur este comun, în timp ce rațiunea de a fi, potrivită cu numele, e diferită.

R. Dar ce se întîmplă dacă omonimia nu e doar la substantive, ci și la verbe și la cuvintele de legătură, cum este în cazul expresiei verbale de „înrobire" ? Căci prin înrobirea altuia, cineva l-a făcut sclav ; dar cel ce a fost făcut sclav de altul are parte de înrobire și el. (Deci „înrobire" e un omonim. — N. tr.). De ce spune Aristotel lucrurile astfel ca și cum doar în substantive ar exista omonimie : „cele al căror nume [substantiv] singur este comun" ?

R. Fiindcă numele nu subsumează numai pe cele ce au propriu-zis caracter de nume, în speță cărora le stau obișnuit articole înainte, ci se extind și asupra oricăror părți de vorbire, prin faptul că și acestea, cînd se cercetează dacă sînt omonime, sînt rostite cu un articol înaintea lor și se declină întocmai ca acelea cu o singură formă. Astfel, vorbim despre „înrobire ca un omonim" și la fel cu celelalte. A fost deci luat „nume" prin substantivizarea, în general, a oricărei părți de vorbire.

Î. Cum a fost luat aici numele de „singur" de către autor ? Lămurește-mă. Căci, într-adevăr, cum trebuie înțeles „singur" : ca arătînd un lucru unic, așa cum spunem că „singur cosmosul există", în loc de „este unu", sau ca arătînd disocierea față de un altul, ca, de pildă, atunci cînd spunem „el are singură această tunică", aici noi subînțelegînd că nu are haină sau alte straie ?

R. Spun că „singur" este folosit aici pentru disocierea lucrului de altceva.

Î. Prin disociere de ce altceva ?

R. De rațiunea definitorie, voi spune ; de vreme ce noi am arătat că orice lucru are și nume și definiție, înseamnă

Scanned with CamScanner

că „singur“ a fost luat prin disociere de definiție ; căci omonimele au numele comun, dar nu și rațiunea definitorie.

Î. *Comun* cum a fost luat ? Și mai întîi, spune-mi, în cîte feluri se spune cuvîntul de comun ?

R. În mai multe feluri. Comun se numește și ceea ce 6v
este divizibil în părți, ca pîinea și vinul, dacă e vorba de un lucru dintre cele ce se divid ; precum sînt și banii „comuni“ prin faptul că sînt divizibili în părți după lucruri. Se numește apoi comun și ceea ce nu e divizibil în părți, dar este luat spre folosință de către mai mulți, așa cum e un cal sau un slujitor comun mai multor frați. Se numește comun și obiectul ajuns în folosința cuiva cu precădere și care, după folosință, este restituit patrimoniului comun, cum ar fi baia sau teatrul. Se numește de asemenea comun, dar în alt sens, întregul care ajunge la folosirea sa simultană de către mai mulți, în chip indivizibil : astfel, de vocea crainicului se folosesc în comun toți cei din teatru, vocea nedivizîndu-se cîtuși de puțin după fiecare dintre cei prezenți.

Î. În ce înțeles e atunci luat *comun ?*

R. În ultimul, spun, potrivit căruia se produce folosința comună și simultană de către mai mulți a unui aceluiași întreg rămas indivizibil. Căci vorba de Aias se aplică la fel și asupra fiului lui Oileu, și al lui Telamon, luată fiind întreagă și păstrîndu-se indivizibilă față de ambii.

Î. Dar lămurește în ce sens spune Aristotel despre omonime că sînt cele al căror nume singur este comun. Explică-mi adaosul *rațiunea de a fi potrivită cu numele e diferită.* Și, mai întîi, de ce a pus el în plus : *rațiunea potrivită cu numele* și nu s-a mulțumit să spună : rațiunea e diferită.

R. Îți răspund că, altminteri, n-ar fi rezultat o bună definiție dacă nu ar fi spus „potrivită cu numele“ și dacă nu ar fi făcut-o solidar cu numele.

Î. Spune-mi încă mai lămurit acestea.

R. Am afirmat încă dinainte că orice lucru este semnificat fie prin cuvinte, fie prin definiții. Definiția trebuie să 51

Scanned with CamScanner

fie solidară cu numele și lămuritoare pentru lucru, în măsura în care se face uz de un cuvînt anumit. De pildă o substanță determinată, să spunem subiectul de om, se numește „om", iar concentrat astfel, numele lui implică în el în prim
7r rînd pe „viețuitor". Prin sensul echivalent lui ai putea pune spre lămurire pentru acest nume : viețuitor rațional muritor. E drept că omul e și o substanță însuflețită sensibilă, dar în măsura în care el e numit om, avînd unită cu sine, potrivit cu numele, rațiunea de om, el se califică drept viețuitor rațional muritor, pe cînd în măsura în care e numit viețuitor este substanță vie sensibilă. Dacă denumești deci prin om substanța care stă la baza lui, iar, indicînd-o astfel prin nume și voind s-o redai printr-o definiție, o definești drept substanță vie sensibilă, atunci ai spus un lucru adevărat, firește, dar nu ai redat încă sensul solidar cu numele de om, ci ai făcut-o în chip excesiv și elaborat.

Î. De ce spui excesiv și elaborat ?

R. Pentru că definițiile trebuie să se convertească cu denumirea lor. A se converti înseamnă a se echivala și a nu da mai mult, nici mai puțin, ca, de pildă : dacă este cineva om, atunci e și viețuitor rațional muritor.

Î. E în drept, dar fă și conversiunea. Vezi dacă e la fel de valabilă rostirea.

R. Dar, dacă ceva este viețuitor rațional muritor, atunci e vorba de om.

Î. E drept și acest lucru.

R. Invers, dacă cineva e om, este și o substanță vie sensibilă.

Î. E adevărat acest lucru, convertește-l.

R. Dacă ceva este o substanță vie sensibilă, este om.

Î. Asta e fals. Și boul e substanță vie sensibilă, fără a fi om. Care e deci cauza ?

R. Cauza este că „viețuitor muritor rațional" a fost redat potrivit cu numele, în speță cel de om ; de aceea și este indiferent să spui că o substanță anumită este viețuitor rațional muritor, sau că este om. Căci definiția de vie-
52 țuitor rațional muritor se echivalează cu numele de om.

Scanned with CamScanner

Faptul însă de a introduce, spunînd om, definiţia de substanţă vie sensibilă nu mai este o expresie a omului potrivită cu numele, care deci să redea faptul de a fi om. Prin 7v
urmare, orice definiţie, ca să fie rostită în chip valabil, trebuie redată în legătură cu numele şi solidar cu el. Iar faptul că acest lucru trebuie luat în consideraţie la orice termen îl vădeşte definiţia sinonimă acestuia, cum ne arată Aristotel însuşi, prevenindu-ne întotdeauna să redăm definiţia legată de nume. Atunci de pildă, cînd, numindu-se la fel fiul lui Telamon şi cel al lui Oileu, vrem să indicăm care este cel al lui Oileu, numindu-l pe el Aias, şi spunem cum că „acesta este Aias, fiul lui Oileu, de neam locrian", în timp ce, voind să denumeşti pe fiul lui Telamon, spui „acesta este Aias, fiul lui Telamon, de neam din Salamina", este evident că de numele Aias te foloseşti în comun pentru amîndoi (de vreme ce fiecare se numeşte Aias), dar, dîndu-le o denumire apropiată definiţiei, ai făcut vădit că într-un fel defineşti pe Aias din Locros, într-altfel pe cel din Salamina. În schimb, dacă i-ai fi numit pe amîndoi oameni, nu ai fi exprimat şi o altă definiţie pentru ei, potrivită cu numele de om, în cazul că ai reda definiţia pe baza faptului că pe amîndoi i-ai numit oameni. Căci amîndoi, în măsura în care sînt oameni şi se califică prin acest nume comun de om, pot fi descrişi drept „vieţuitoare raţionale muritoare".

Î. Ai arătat că trebuie să se adauge în chip necesar *raţiunea potrivită cu numele* nu numai în legătură cu definiţia omonimelor, dar şi pentru că nici nu e posibil, altminteri, să redai definiţia a ceva, în chip valabil, fără a reda şi raţiunea definitorie potrivită cu numele acela. Dar de ce autorul întregeşte cuvîntul de raţiune cu raţiunea *de a fi* şi nu i-a fost de ajuns să spună „raţiunea potrivită cu numele este alta" ? Aceasta eşti dator acum să arăţi.

R. Lucrul se întîmplă din cauză că „raţiunea" este spusă în mai multe feluri. Există şi raţiune de calcul, şi raţiune verbală, şi raţiune interioară, există şi raţiune seminală ; semnificaţiile raţiunii sînt mai multe prin faptul că mai multe lucruri diferite se folosesc deopotrivă de numele ei. Raţiunea este însă şi definiţia, după alt sens, iar aceasta este ra- 53

Scanned with CamScanner

ţiunea definitorie. Întregul acesta se numeşte *raţiune de a fi*, căci adaosul „de a fi" îl deosebeşte de alte accepţii ale
8r raţiunii. Aşa cum o drahmă poate fi de argint, de aur sau de aramă, iar cel care spune pur şi simplu „dă-mi o drahmă" vorbeşte de una nedeterminată, pe cînd cel care adaugă „o drahmă de aur" a arătat lămurit pe care anume vrea s-o primească, la fel, raţiunea fiind rostită în diferite accepţii, cel care spune : raţiunea de a fi a indicat, prin adaosul „de a fi", raţiunea definitorie. Aşadar, raţiunea definitorie, potrivită cu numele, şi raţiunea indicatoare de natură, care este definiţia, trebuie să fie diferită pentru fiecare dintre lucrurile omonime.

Î. Dar, de vreme ce ai redat definiţia omonimelor, trebuie să vii şi cu o exemplificare a acestor lucruri, spre a arăta dacă există un singur fel de omonime — astfel încît, luînd un exemplu după acest unic fel, să avem exemplul satisfăcător pentru doctrina noastră —, sau dacă există mai multe feluri.

R. Există mai multe.

Î. Care sînt acestea ?

R. Cum am mai spus, două, dintre care unul accidental, celălalt gîndit. Pentru cel ce distinge lucrurile pe bază de gîndire, speciile de omonime vor fi : după asemănare, după analogie, pornind de la unitate şi tinzînd către unitate.

Î. Care e felul accidental ?

R. Cazul celor diferite care, întîmplător şi fără intenţie, au parte de aceeaşi denumire, ca Alexandru al lui Priam şi Alexandru al lui Filip, cel ce domnea asupra macedonenilor. Căci aici este vorba de omonime pe bază accidentală. Celelalte moduri însă ar putea fi clasificate potrivit cu reflexiunea. În cazul modului de omonimie alcătuit prin asemănare, atunci cînd, de pildă, voi numi om vieţuitorul raţional muritor, dacă îi văd imaginea şi spun „omul acesta", este vădit că nu la întîmplare numesc forma din imagine tot om, ci pentru că este asemănătoare omului viu. Pe bază de gîndire deci numesc om atît pe cel viu, cît şi imaginea lui sau statuia. La fel, cînd voi numi principiu al numerelor unitatea,
54 principiu al liniei punctul, principiu al rîurilor izvorul, prin-

Scanned with CamScanner

cipiu al vieţuitorului inima, atunci numele de principiu este 8v
trecut în rîndul omonimelor pe bază de gîndire, şi anume punînd tuturor acestora, prin analogie, un nume comun. Căci aşa cum se raportă la numere unitatea, la fel o face şi punctul faţă de linii, izvorul faţă de rîuri şi inima faţă de vieţuitoare. O asemenea raţiune de demonstraţie se numeşte, la geometri, una pe bază de analogie, şi numele de principiu a fost adoptat ca un omonim pe bază de analogie. Al treilea mod de omonimie prin reflexiune se iveşte o dată cu denumirea în comun a unor lucruri diferite, pornind de la unul singur. Astfel, una fiind medicina, pe baza ei numim medicale atît o carte cît şi un leac ori un cuţitaş, cartea fiind „medicală" deoarece conţine cunoştinţele respective, cuţitaşul fiind medical pentru că este un instrument pentru incizii legate de medicină, leacul pentru că este folositor medicului spre vindecare. Aşa încît numele este comun, dar sensul, după nume, al fiecăruia dintre cele denumite în comun este diferit. Totuşi, de la o singură ştiinţă, cea medicală, au fost denumite „medicale" toate acestea, deci nu la întîmplare, ci pe bază de reflexiune. Al patrulea mod de omonimie prin reflexiune se iveşte atunci cînd unele lucruri diferite ce tind spre un singur ţel ajung să aibă, prin el, o determinare comună : aşa cum, existînd faptul sănătăţii, cel ce se însănătoşeşte îl ia drept ţintă, iar cîte o mîncare este denumită sănătoasă sau o plimbare şi o lectură sînt şi ele sănătoase. Acest mod de omonimie a fost prezentat de unii solidar cu cel anterior ; ei au numit totul : omonimie de la unu şi faţă de unu, pe cînd alţii nu l-au trecut în rîndul omonimelor, dar nici în cel al sinonimelor, ci l-au pus la mijloc, între omonime şi sinonime, prin faptul că sînt numite laolaltă „medicale", prin participaţie la acelaşi sens, lucruri diferite în legătură cu sănătatea, iar abia prin recurs la aceasta sînt numite „sănătoase" cele calificate astfel în comun.

I. Dar Aristotel de care mod de omonime se foloseşte ?

R. De cel pe bază de asemănare, spunînd că *vieţuitor este atît omul şi cel pictat, căci, dacă cineva ar reda care este,* 9r
pentru fiecare din ei, firea de vieţuitor, ar reda o raţiune proprie fiecăruia. Cel care ar reda sensul potrivit numelui

Scanned with CamScanner

ar reda diferit pe fiecare, spunînd anume că omul este vieţuitor fiindcă e substanţă vie sensibilă, pe cînd chipul pictat este al unui vieţuitor ca fiind ceva doar asemănător substanţei vii sensibile.

Î. Întrucît ai spus că unul din felurile de omonime este cel după analogie, oare şi omonimele prin metaforă trebuie să se subordoneze modului prin analogie, sau omonimia prin metaforă ar reprezenta un mod diferit de cea prin analogie? Este deci de crezut că omonimia prin metaforă trebuie pusă sub cea prin analogie, sau este ea de socotit un mod diferit, prin el însuşi?

R. S-au înşelat mulţi, printre care şi Atticos, socotind drept un singur fel de omonimie pe cel metaforic cu cel analogic şi confundîndu-le astfel pe unul cu altul.

Î. Arată-mi lămurit ce vrei să spui.

R. Vreau să spun că omonimia este prin metaforă atunci cînd, un lucru avîndu-şi numele său, cineva se va folosi pentru el de un alt nume, trecîndu-l asupră-i şi întrebuinţînd noul nume ca acoperindu-se cu el. Aici nu ar începea nici un fel de omonimie. Atunci însă cînd lucrul nu are alt nume, abia atunci e vorba de omonimie. De pildă, părţile de jos ale munţilor sînt numite poalele lor :

„Dar ei locuiau pînă atunci la poalele Idei, cea bogată în izvoare" (HOMER, Υ 218).

Pe aceste poale, care sînt numele părţilor de jos ale muntelui, poeţii adesea le-au numit „picioare" :

„S-au cutrenurat picioarele toate ale Idei, cea bogată cu izvoare" (HOMER, Υ 59).

Dar şi la pat cele ce susţin culcuşul întreg se numesc „picioare", sau şi la masă, într-un fel şi la navă :

„Căci statornic conduceau piciorul navei (HOMER, K 32).

Totuşi, despre piciorul navei şi picioarele Idei nu ar putea spune cineva că s-a vorbit prin omonimie. Căci nava are
9v propriu vorbind o cîrmă care să conducă vasul. Nici despre partea de jos a muntelui n-ar putea spune cineva „picioare"
56 prin omonimie, căci partea aceasta îşi are numele de „poale".

Scanned with CamScanner

Însă cu privire la masă și la pat, nu s-ar mai putea spune că e vorba de o metaforă, ci de omonimie. Căci acesta este numele a ceea ce susține întregul culcuș al patului, ca și numele a ceea ce susține masa, prin analogie cu picioarele viețuitoarelor. Datorită acestui fapt, se spun a fi în situația de omonime cele al căror nume singur este comun, iar la pat și la masă picioarele reprezintă numele pentru părți de acest soi, pe cînd la munte și la navă numele adevărate sînt de poale și cîrmă, asupra lor denumirea de picioare trecînd într-altfel. Aici, cuvintele sînt spuse prin metaforă, nu în chip omonim. Căci nu ai putea spune nici măcar că ele sînt omonime prin asemănare. Într-adevăr, ce asemănare au poalele munților cu picioarele animalului? Baza muntelui se numește picior în chip metaforic, iar nu omonimic; doar dacă nu s-ar adăuga ceva termenului de omonime, în sensul că aici poalele se numesc picior ca piciorul omului, iar numele de picior este comun, dar sensul e diferit, numele distribuindu-se astfel în chip comun și în cazul metaforei. Tocmai de aceea merita să întîrziem asupra acestui punct.

Î. Ai arătat îndeajuns cum a definit Aristotel omonimele și care sînt felurile lor. Trebuie să treci acum la sinonime și să redai definiția lui Aristotel.

(Despre sinonime)

R. Se numesc sinonime cele la care deopotrivă numele este comun și rațiunea de a fi, potrivită cu numele, e aceeași, ca, de pildă, viețuitor e atît omul cît și boul. Într-adevăr, omul și boul sînt desemnați cu numele comun de viețuitor, iar rațiunea de a fi este aceeași; căci dacă ar reda cineva, pentru rațiunea fiecăruia, care este și la unul și la altul firea de viețuitor, ar reda aceeași rațiune.

Î. Analizează atunci definiția.

R. Sinonime, spune el, se numesc lucrurile cărora le este comun nu numai numele, ca la omonime. În chip vădit *nume* trebuie luat drept ceea ce e spus în comun despre orice

Scanned with CamScanner

parte de cuvînt, iar comunul trebuie luat așa cum s-a spus mai sus. Fie însă că se adaugă *rațiunea de a fi potrivită cu numele*, fie că nu se adaugă, ci s-ar spune numai că sensul este același, în chip evident vom subînțelege că trebuie redat și sensul potrivit cu numele și că trebuie înțeleasă rațiunea lucrului, anume rațiunea lui de a fi. Aceasta este rațiunea definitorie. Așadar, dacă numele este comun și dacă rațiunea definitorie, potrivită cu numele, este aceeași, atunci lucrurile sînt denumite în chip sinonim prin acel cuvînt. O arată exemplul invocat. Căci să luăm subiectele : om, bou, cîine și fie ele denumite „viețuitoare" printr-o denumire comună. Privitor la această comunitate de nume, dacă dăm definiția potrivită cu numele (această definiție unitară, pentru denumirea de viețuitor, este „substanță vie sensibilă", căci și omul este socotit viețuitor și e o substanță vie sensibilă), atunci este evident că și definiția va fi comună tuturor, căci fiecare dintre cele menționate ar putea fi numit pe drept o substanță vie sensibilă.

10r

Î. Fie definite acestea cum vrea Aristotel, de vreme ce, menționîndu-le, a dat astfel de definiții pentru ele. În cazul însă că unele lucruri au în comun un același sens, nu și același nume — ceea ce trebuie denumit prin polinime —, ce definiție ar avea ele ?

R. Voi spune că polinime sînt cele ce au nume diferite, pe cînd sensul este unul și același, ca, de exemplu, sabie, paloș sau spadă, ori, în ce privește îmbrăcămintea, haină și tunică. Obiectul este unul, sabia, iar definiția și sensul potrivit cu numele tot unul (definiția este fier cu două tăișuri, făcut în vederea nimicirii unui viețuitor), dar altul și diferit e numele : sabie, paloș sau spadă. Însă polinimele se opun într-un fel omonimelor, în sensul că ar putea fi denumite : cuvinte asemănătoare și avînd un sens comun, în timp ce omonimele sînt, după sens, diferite. Așa se întîmplă și cu copiii romanilor, care obișnuiesc fiecare să aibă mai multe nume.

Î. Definește și heteronimele.

R. Sînt heteronime cele ce nu au comun nici numele, nici sensul, cum ar fi foc, aur, Socrate și curaj. Heteronime sînt cele al căror nume și sens sînt diferite.

Scanned with CamScanner

Î. De vreme ce rămîn paronimele, de care a amintit și Aristotel, vorbește și despre ele.

R. Paronime se numesc toate cîte își trag de la ceva 10v
desemnarea lor, pe baza numelui, diferind însă prin terminație, ca, de pildă, grămăticul de la gramatică și cel curajos de la curaj.

Î. Lămurește-mi definiția.

R. Paronime, spune Aristotel, se numesc toate derivatele unui nume, care-și capătă pe calea aceasta denumirea lor: precum, dacă numim virtutea cuiva curaj, de la numele acesta, prin schimbarea terminației, numim pe cîte cineva curajos. Așadar, avem paronime prin derivație de la același nume sau, așa cum facem cazul gramatical al unui cuvînt, prin simpla schimbare de terminație. Transformarea, în general, e numită de Aristotel „caz". Nu trebuie să credem că el însuși ar vorbi acum despre cele pe care noi le numim cazuri gramaticale. Curajos diferă de curaj prin „caz", adică prin transformarea a însuși numelui de curaj se obține „curajos". În acest sens și declară el că paronimul are *denumirea potrivită cu numele*, o denumire transformată doar în ce privește terminația.

Î. Dar ce anume trebuie, spre a se putea ivi paronimele?

R. Trei lucruri.

Î. Care?

R. Întîi, trebuie să existe lucrul la care să participe paronimele, apoi numele de la care să participe, iar în al treilea rînd trebuie ca paronimul să difere de nume printr-o transformare oarecare. Dacă ar fi suprimat unul din aceste trei aspecte, nu ar exista paronime. De pildă, curajosul era un paronim de la curaj, în sensul că lucrul la care participa era curajul. Dar trebuie să participe și de la numele lucrului, căci tocmai de la numele de curaj vine curajos. În sfîrșit, participă și de la transformarea ivită în ce privește terminația numelui de curaj, căci substantivul se termină într-un fel, pe cînd curajos într-altul.

Î. Arată-mi cum, lipsind una din acestea, n-ar mai exista paronime?

R. Iată, există cîte o femeie care, îndeletnicindu-se cu muzica, se numește „muzicală", și mai există îndeletnicirea la

Scanned with CamScanner

care ia parte, numele lor fiind, în cazul de față, același (în greceşte. — *N. tr.*). Dar de vreme ce nu s-a produs o transformare, ci se numeşte la fel meşteşugul, cît şi femeia ce îl
11r exercită, ultima nu e denumită aşa pe cale paronimică, ci omonimică. În schimb, „muzicant" se numeşte paronimic față de muzică, de vreme ce-i revin toate cele trei aspecte : participația la lucru, la cuvînt şi la transformarea cuvîntului. Cu alt exemplu, dacă există virtute, atunci cel ce are parte de ea se numeşte „bun" ; aici lucrul la care participă omul e virtutea, dar, de vreme ce nu participă la nume (căci bun şi virtute sînt nume diferite), nu e vorba de paronime, astfel încît, participînd la virtute, omul bun nu e numit pe cale paronimică.

Î. Dar de ce nu e numit bun de la faptul de a fi bun de ceva, ci de la faptul de a avea virtute ?

R. Fiindcă, dacă s-ar fi numit bun de la faptul de a fi bun de ceva, toți cei ce sînt aşa ar fi din rîndul celor ce ar trebui numiți buni. Acum însă nu se numeşte bun cel ce are o virtuozitate oarecare, ci numai cel care participă la virtute, aşa încît, felul cum este numit bun omul, pornind de la virtute, nu este şi paronimic.

Î. Ai vorbit îndeajuns despre raportul cuvintelor la lucruri, ca şi despre raportul dintre definițiile numelor în parte față de lucruri, acum spune-mi ce analizează Aristotel în continuare.

R. Voi spune că, întrucît tema în discuție poartă asupra expresiilor simple, dătătoare de înțeles pentru lucruri, în măsura în care sînt dătătoare de înțeles ; întrucît ele sînt mai întîi definite după gen şi după genurile lucrurilor, nefiind luate după numărul celor singulare sau individuale ; întrucît tema în discuție este deci aceasta, în chip necesar Aristotel trebuia să trateze despre expresiile simple, arătînd care sînt ele.

Î. Ce-a spus el ?

R. Dintre rostiri, unele se spun pe bază de legătură, altele fără legătură.

Î. Ce înseamnă *pe bază de legătură ?* şi în cîte feluri
60 se poate exprima aceasta ?

Scanned with CamScanner

R. În două. Într-adevăr, se spun pe bază de legătură toate cele înmănuncheate printr-o legătură copulativă, precum „Socrate și Platon"; pe cînd altele sînt spuse cu legătură ca prezentînd lucrurile laolaltă, în măsura în care unul revine altuia, ca de exemplu, „Socrate se plimbă". Revenind lui Socrate faptul de a se plimba, dacă facem afirmația respectivă asociind lui Socrate actul de a se plimba fără cuvînt 11v
de legătură, atunci afirmăm pur și simplu „Socrate se plimbă"; dacă însă facem rostirea fără nici o împletire, atunci spunem „Socrate", tot astfel „Platon", ori tot așa „aleargă", sau tot astfel „învinge". Deocamdată, tema în discuție privește lucrurile și expresiile fără legătură, și anume în cîte genuri sînt ele considerate. Căci așa cum se comportă lucrurile, la fel o fac și expresiile care le indică pe ele în primul rînd.

Î. Că tema este despre expresiile simple semnificative, în măsura în care ele se reduc la genuri anumite, ai arătat-o. Dar, arată-mi și cum împarți genurile în diviziunea cea mai restrînsă, dincolo de care să nu fie alta mai mică, și în diviziunea cea mai mare, dincolo de care să nu fie una mai vastă.

R. În diviziunea cea mai restrînsă a genurilor, pot împărtăși realitățile și cuvintele dătătoare de sens pentru ele în patru grupe, spunînd că realitățile sînt: sau substanță universală, sau substanță particulară, sau accidente universale, sau accidente particulare. O diviziune mai mică decît aceasta nu ar fi cu putință. În diviziunea cea mai mare, le-aș împărți în zece, spunînd că realitățile sînt: fie substanță, fie mărimi, fie feluri de a fi, fie relative, fie acțiune, fie înrîurire, fie moment, fie loc, fie posesiune, fie poziție, așa încît și expresiile simple care le semnifică vor avea tot atîtea diferențe generice; o diviziune mai mare a acestora nu ar fi cu putință.

Î. Dar de ce diviziunea cea mai mică s-a făcut în patru termeni?

R. Suprema și prima diviziune ar fi în două: în substanță și accident; dar de vreme ce nu se pot rosti acestea fără a rosti fie universalul, fie particularul lor (căci substanțele pot fi rostite sau în chip universal, ca viețuitor, cîine, om; 61

sau în chip particular, ca Socrate, Bucefal, iar accidentele, tot universal sau particular, de pildă știința, un accident universal, știința lui Aristarh, unul particular); de vreme ce, nici substanța nu se spune în chip simplu, ci sau universal, sau în parte și individual, nici accidentul, ci și el sau uni-
12r versal sau în parte, rezultă că diviziunea se face în patru, chiar dacă la început se făcea numai în substanță și accident. Am obținut deci diviziunea în substanță universală și accident universal, substanță particulară și accident particular.

I. Dacă e așa, care dintre acestea nu se pot acorda între ele și care o fac?

R. Voi spune că substanța nu poate deveni accident, nici accidentul substanță. Accidentul poate, într-adevăr, să revină substanței, dar e cu neputință ca substanța să fie accident, sau accidentul substanță. La fel, e cu neputință ca universalul să fie particular, și invers. Se poate însă enunța ceva din rîndul celor universale despre lucrul particular, așa cum despre Socrate, substanță particulară, s-ar putea enunța că e om, ceea ce este ceva universal; căci într-adevăr Socrate este om. Se nasc astfel patru împletiri: universalul se combină fie cu substanța, fie cu accidentul, și rezultă de aici două împletiri, iar particularul se combină fie cu substanța, fie cu accidentul, și rezultă de aci alte două împletiri. Dar nici substanța ca substanță nu ar putea deveni accident, nici accidentul ca accident substanță, și la fel nici universalul ca universal, particular, nici particularul ca particular, universal.

I. De ce ai adăugat pe „ca substanță" și la fel la celelalte?

R. Pentru că e posibil ca accidentele să se ivească și să subziste în substanță, dar, în măsura în care accidentul este accident și e gîndit ca atare, nu poate fi el însuși substanță. Într-adevăr, albul poate reveni corpului, căci și spunem despre un corp că e alb, în schimb albul ca atare nu poate fi același lucru cu corpul (acesta fiind substanță, pe cînd albul
12v e accident), ci corpul participă la albeață ca la ceva ce i-a revenit lui, fără ca el să fie același lucru cu albeața. Căci nimic nu participă la el, ci el este numai ceea ce este. Așa și universalul ca universal nu poate fi o parte a individua-
62 lului, pe cînd lucrul individual participă la universal ca fiind

Scanned with CamScanner

în specie, care e un universal, sau ca fiind în gen; de pildă Socrate, care este în specia de om, de o parte, în genul de vieţuitor, de altă parte. În schimb, partea este în întreg cum ar fi mîna în întregul corpului. De aceea s-a adăugat acest „fiecare ca atare", ca neputînd fi altul.

Î. Dar cum ai făcut diviziunea spunînd că, dintre realităţi, unele sînt substanţe universale, altele accidente universale, altele substanţe particulare, altele accidente particulare, în timp ce Aristotel nu s-a folosit de aceste expresii, ci de altele ?

R. Fiindcă, în loc de aceste denumiri, el a ales exprimări explicative şi oarecum descriptive. Diviziunea aceasta este dintre cele mai generale, neavînd înaintea ei alte genuri; căci faţă de substanţă, n-ar putea sta nici un gen mai ridicat, nici faţă de accident.

Î. Arată-mi, atunci, în ce fel spui că a formulat el exprimări descriptive ?

R. Luînd două lucruri, faptul de a fi în subiect şi faptul de a fi spus despre subiect, şi făcînd cele două negaţii ale lor, faptul de a nu fi în subiect şi cel de a nu fi spus despre un subiect, el a pus de acord aceste patru feluri de a vorbi cu ideile simple şi fără compoziţie ale diviziunii.

Î. Ce vrei să spui prin ideile simple şi fără compoziţie ale diviziunii ?

R. Vreau să spun că ideile, în diviziunea aceea, au fost efectiv luate în chip simplu, fără compoziţie. Dintre realităţi, unele sînt substanţe, altele accidente, unele universale, altele particulare. S-a conceput deci ceva simplu şi fără compoziţie. Faptul de a spune substanţă s-a rostit în chip simplu, faptul de a spune accident a fost de asemenea simplu, iar universal s-a spus printr-o singură expresie şi particular de asemenea. În chip complex, în schimb, ai vorbi întrucîtva dacă ai spune aşa: „dintre realităţi, unele sînt substanţe universale", căci se împleteşte universalul cu substanţele, „altele substanţe particulare", unde se împleteşte particularul cu substanţa, „altele accidente universale", unde se împleteşte universalul cu accidentul, „altele accidente particulare", unde se împleteşte particularul cu accidentul. Că astfel s-a arătat 13r

Scanned with CamScanner

ce rostiri explicative s-au făcut pe baza celor simple și care urmează să fie combinate, devine evident acum.

I. Arată-mi cum trebuie combinate expresiile care le înfățișează pe acestea.

R. Aristotel a redat drept sens principal și oarecum meditat, al accidentului ca accident, sensul de a fi într-un subiect. Așa încît, după cum e indiferent să spui om sau viețuitor rațional muritor, la fel e indiferent să spui accident sau : a fi într-un subiect. Dacă ceva e accident, este în subiect, și, dacă e într-un subiect acel lucru, e accident. Cum anume a spus a fi în subiect, o voi arăta mai tîrziu. Dacă însă accidentul este în subiect, substanța, fiind altceva decît accidentul, nu va mai fi într-un subiect. Așa încît, dacă există vreo substanță, ea nu poate fi într-un subiect. La fel, dacă ceva este universal, acel lucru se spune despre subiect, însă dacă ceva este particular, el nu se spune despre subiect. S-au născut, prin urmare, patru formulări explicative ale cuvintelor simple : pentru substanță, faptul de a nu fi în subiect, pentru accident, faptul de a fi în subiect, iar pentru universal, faptul de a se spune despre un subiect și pentru particular, faptul de a nu se spune despre un subiect. Însă, de vreme ce el n-a făcut clasificarea rostirilor simple, ci le-a pus laolaltă și combinat, așa încît să rezulte substanțe universale, accidente universale, substanțe particulare și accidente particulare, sîntem datori și noi să folosim combinate expresiile acestea explicative, în locul numelor combinate. Deci, în cadrul convorbirii noastre, fă o anumită combinație de cuvinte, reunind sensurile ce se acordă.

13v *I.* Fă tu însuți ceea ce spui. Iată, ți-o sugerez : substanța universală, cum este ea de înțeles prin expresiile la care te-ai referit ?

R. Voi spune că, de vreme ce caracteristic pentru cele universale era faptul de a se enunța despre un subiect, iar pentru substanță faptul de a nu fi în subiect, se va numi substanță universală cea care este enunțată despre un subiect, dar nu subzistă în nici unul.

I. Dar accidentul universal, cum l-ai caracteriza, făcînd
64 combinația de expresii ?

Scanned with CamScanner

R. Afirm că, în loc de universal, voi lua expresia lui explicativă, faptul de a fi spus despre un subiect; în loc de accident, faptul de a fi într-un subiect; atunci expresia sintetică semnificînd accident universal va fi: ceea ce se spune despre un subiect și este în subiect.

Î. La fel, arată-mi ce este substanța particulară, reunind expresiile care o semnifică.

R. Ea este: ceea ce nici nu se spune despre un subiect anumit, nici nu este în subiect. În măsura în care nu e universală, ci particulară, nu se poate rosti despre un subiect, iar în măsura în care e substanță și nu accident, nu ar putea fi într-un subiect.

Î. La fel, arată-mi accidentul particular cu ajutorul expresiilor.

R. Afirm că el nu se spune despre un subiect oarecare, dar este într-un subiect. În măsura în care e particular, nu s-ar putea spune despre un subiect, dar ca fiind accident, el ar putea fi într-un subiect.

Î. De vreme ce, la întrebările mele, ai răspuns arătînd drept rostiri bine cunoscute formulările lui Aristotel, vezi acum dacă și invers, întrebîndu-te ce urmăresc formulările lui, poți să folosești asemenea rostiri cunoscute.

R. Întreabă-mă. Căci Aristotel, lăsînd la o parte denumirile curente, a rostit în locul lor expresiile explicative.

Î. Spune-mi ce vrea să afirme cînd zice: *dintre realități, unele se spun despre un subiect oarecare, dar nu sînt în nici un subiect.*

R. El a afirmat, zic eu, că dintre realități unele sînt substanțe universale.

Î. Cum și de unde ai desprins această afirmație?

R. Din faptul că reprezentativă pentru cele universale era formularea că ele se enunță despre un subiect, iar reprezentativă pentru substanță era formularea că ea nu este într-un subiect. 14r

Î. Dă-mi un exemplu.

R. „Omul", să spunem

Scanned with CamScanner

Î. Dar cum, dintr-o singură expresie și una simplă, cea de om, ai făcut o formulare compusă ?

R. Fiindcă omul e spus în două feluri : și ca substanță, și ca universal, nu ca făcînd parte din rîndul celor particulare.

Î. Dar cum e conceput ca substanță ?

R. Întrucît omul nu e într-un subiect, el nu e accident.

Î. Și cum e conceput ca universal ?

R. Întrucît e spus despre un subiect, despre omul anumit, el nefiind însă ceva particular și individual, ci spunîndu-se despre mai mulți, diferiți ca număr. Pe drept cuvînt spune deci Aristotel că *omul se spune despre un subiect om oarecare, dar nu este în nici un subiect.* Într-adevăr, întrucît este universal, se spune despre un subiect, în speță despre omul anumit : atît Socrate este denumit om, cît și Platon. Dar se spune astfel „om" nu fiindcă i s-a întîmplat lui Socrate să fie așa, cum i se întîmplă faptul de a fi muzician sau de a fi alb, ci fiindcă specia lui Socrate este omul ; la fel cum și viețuitorul, dacă-l spui cu privire la Socrate, nu-l vei rosti ca accident, ci drept gen. Speciile și genurile substanțelor sînt ele însele substanțe, cele ale accidentelor sînt accidente. Iar substanțele nu erau în subiect, așa încît nici speciile sau genurile lor nu vor fi în subiect, dar se vor rosti despre un subiect din rîndul substanțelor individuale, fără a fi și într-un subiect.

Î. De ce oare ai spus că universalele se afirmă despre un subiect, pe cînd accidentele sînt într-un subiect ? Ce înseamnă spusa ta că primele „se afirmă", pe cînd accidentele „sînt" ? Sensul e adînc și dincolo de felul tău obișnuit de a vorbi : faptul că accidentele există ca și substanțele, pe cînd universalele sînt socotite drept ceva ce n-ar fi în existență, ci doar se rostesc la nivel de gîndire, iată lucruri ce nu sînt de înțeles prin natura celor puse în joc mai înainte. Totuși,
14v pe acestea să le lăsăm deoparte. Arată-mi acum ce vrea autorul să spună cînd introduce pe *altele sînt în subiect, dar nu se spun despre nici un subiect.*

R. Afirm că este vorba de accidentele care sînt parti-
66 culare ; căci faptul de *a fi în subiect* este indicator pentru

Scanned with CamScanner

accident, pe cînd faptul de *a nu fi spus despre nici un subiect* arată particularul.

Î. Dă-mi un exemplu și în acest sens.

R. Îți voi da, și nu unul, ci, de vreme ce unele sînt accidente sufletești, altele corporale, îți voi da exemple pentru fiecare dintre ele. Cu privire la accidentul sufletesc, iată cazul unei cunoașteri gramaticale anumite. Este o cunoaștere gramaticală anumită cea a lui Aristarh, să spunem, căci e ceva particular gramatica lui Aristarh. Cunoașterea respectivă revine sufletului său și de aceea ea este într-un subiect, în speță în suflet. Dar ea nu se spune despre un subiect, căci este ceva particular, iar particularul, fiind lucru individual, nu s-ar putea spune despre un subiect. Acesta este deci exemplul accidentului sufletesc, iar pentru cel corporal, să luăm cazul unui alb anumit. Într-adevăr, el este într-un subiect, în corp, căci este o culoare, și orice culoare este corporală; dar nu se spune despre nici un subiect, albul acesta determinat nefiind ceva universal, ci tocmai ceva particular.

Î. Cînd Aristotel introduce pe *altele deopotrivă se spun despre un subiect și sînt în subiect,* ce vrea el să spună printr-o astfel de împletire a sensurilor ?

R. Îți răspund ce vrea să spună : că altele sînt accidente universale. Într-adevăr, prin afirmația că *unele se spun despre un subiect* arată că invocă pe cele universale. Căci sensul lui a se spune despre un subiect era lămuritor pentru universal. Prin *a fi într-un subiect,* el arată că invocă accidentele, căci acestea erau într-un subiect. Aristotel spune deci că unele sînt accidente universale.

Î. Dă-mi un exemplu.

R. De pildă cunoașterea. Într-adevăr, cunoașterea ivită în suflet își are drept subiect sufletul, care este efectiv substratul ei. Universală fiind cunoașterea, ea se enunță despre cunoștințele particulare, de exemplu despre gramatică ; cunoașterea este gen pentru aceasta din urmă. Însă gramatica e accident, așa cum accident e deopotrivă cunoașterea ; căci genurile și speciile accidentelor sînt și ele accidente. 15r

Î. Trecînd atunci la partea rămasă din clasificare, spune-mi de ce natură este ea ?

Scanned with CamScanner

R. Care anume ?

Î. Afirmaţia că *altele, în schimb, nu sînt nici în subiect şi nici nu se spun despre un subiect.*

R. Îţi răspund că, prin aceasta, el spune : unele sînt substanţe individuale. Căci, prin afirmaţia că *nu sînt în subiect,* el declara că sînt substanţe, iar prin cea că *nu se spun despre subiect,* el declara că sînt realităţi individuale.

Î. Dă-mi un exemplu.

R. De pildă, un cal anumit, aşa cum se numea Bucefal calul lui Alexandru, şi un om anumit, de pildă Socrate. Nici unul dintre aceştia nu este într-un subiect, nefiind vorba de un accident, ci de o substanţă ; nici nu se spune despre un subiect, căci nu e rostit universal, ci reprezintă ceva particular. Pe acestea le-a invocat el, voind să arate care sînt expresiile descriptive rostite în chip simplu şi fără vreo legătură între ele, ceea ce de la început am precizat, spunînd că individualul, ceea ce nu e universal, ci unul la număr, înseamnă : a nu fi spus despre vreun subiect ; la fel cum universalul înseamnă tocmai a fi spus despre un subiect oarecare şi la fel cum pentru accidental este reprezentativă formularea : a fi într-un subiect, iar pentru substanţă, a nu fi într-unul. De vreme ce deci substanţa se împleteşte cu accidentul, Aristotel spune că, în măsura în care sînt particulare, atît substanţa, cît şi accidentul nu se spun despre nici un subiect. Dacă însă particularul e accident, firesc că el se întîmplă să fie într-un subiect, după cum dacă particularul e substanţă, el nici nu este într-un subiect, nici nu se poate spune despre unul, în timp ce, dacă e accident particular, deşi nu se va rosti despre nici un subiect, va fi totuşi într-unul.

Î. Dar în fapt acest lucru, *a fi într-un subiect,* cum l-a conceput Aristotel şi în ce fel l-a explicat ?

R. În felul următor : *a fi într-un subiect numesc ceea ce, subzistînd în ceva, dar nu ca parte, nu poate totuşi să fie în afara celui în care este.*

Î. Ce vrea să spună cu aceasta ?

Scanned with CamScanner

R. El spunea, pretind eu, cum că este în subiect acel lucru care e inerent cuiva. Dar, întrucît „a fi în ceva“ se dovedește de mai multe feluri și este un omonim, trebuie adăugate unele explicări, spre a se preciza ce vrea să însemne a fi în ceva în cazul particular al accidentului și al inerenței într-un subiect. Prin urmare, „a fi în ceva“ e din rîndul expresiilor cu mai multe înțelesuri. Într-adevăr, și a fi într-un loc înseamnă a fi în ceva, ca, de pildă: Socrate e în casă sau în Liceu, sau în baie, sau în teatru. Deopotrivă înseamnă a fi în ceva faptul de a se afla ca într-un vas, așa cum e apa într-o cupă sau vinul în amforă. A fi în ceva mai înseamnă și felul în care e partea în întreg, așa cum mîna este în întregul trupului omenesc. Înseamnă tot a fi în ceva și felul de a fi al întregului în toate părțile lui. În plus, este a fi în ceva și felul de a fi al speciei în gen, precum e omul în viețuitor, căci specia este cuprinsă sub gen. Este a fi în ceva și felul de a fi al genului în specie, căci speciile participă la gen: într-adevăr, viețuitorul se enunță despre om ca fiind împărtășit de acesta. Înseamnă tot a fi în ceva faptul de a fi în țintă, căci a fi în starea de fericire, ceea ce e țința omului, stă mai presus de toate pentru oameni. Mai este un fel de „a fi în ceva“ faptul de a fi în puterea cuiva, așa cum spunem că treburile sînt în puterea conducătorului. Un alt fel, iarăși, pentru a fi în ceva este felul de a fi al formei în materie, precum e în aramă chipul statuii și în fier forma sabiei, în suflet cunoștința sau în corp culoarea. 15v

Î. Cîte sensuri ale lui „a fi în“ ai enumerat?

R. Nouă.

Î. Care sînt ele?

R. A fi într-un loc, a fi într-un conținător, a fi ca partea în întreg și ca întregul în părți, a fi ca specia în gen și ca genul în specie, a fi în țintă, a fi în puterea cuiva și a fi ca forma în materie.

Î. Care dintre aceste nouă „a fi în“ este luat în cazul lui a fi într-un subiect?

R. A fi ca forma în materie.

Î. De ce?

Scanned with CamScanner

R. Fiindcă numai formele sînt inseparabile de materia lor.

I. Oare Aristotel le menţionează şi el pe toate aceste nouă ?

R. Nicidecum.

I. Dar pe care ?

R. Numai două : pe a fi în ceva ca partea într-un întreg şi pe cel de speţa lui a fi într-un vas. El spunea, într-adevăr,
16r *ceea ce subzistînd în ceva, dar nu ca parte.* Căci a fi într-un subiect nu e ca partea în întreg. Nici ca într-un vas ; într-adevăr, cele dintr-un vas pot să fie păstrate în afara lucrurilor în care sînt, pe cînd accidentul, care e în subiect, spunea el, *nu poate totuşi să fie în afara celui în care este ;* nu pentru că nu s-ar separa albeaţa, să spunem, de corp sau forma de aramă, dar tocmai pentru că nu se poate separa păstrîndu-se, ca vinul din vas, ci separîndu-se ar pieri, ceea ce înseamnă că nu se separă fără a se distruge.

I. De vreme ce mi-ai făcut lămurită diviziunea aceasta şi cele cuprinse în ea, spune-mi şi lucrul următor. Fiind posibil să se înfăţişeze în chip felurit diviziunea de mai sus, era cazul să spună aşa : voi vorbi despre denumiri spunînd că, printre realităţi, unele sînt accidente universale, altele substanţe universale, sau invers, unele substanţe universale, altele accidente universale ; sau unele accidente particulare, altele substanţe particulare, sau invers, unele substanţe particulare, altele accidente particulare. Era posibil să vorbească şi astfel, cum că, printre realităţi, unele sînt substanţe universale, altele particulare ; unele accidente universale, altele particulare. Dar putea spune şi aşa : printre realităţi, unele sînt substanţe universale, altele accidente particulare, sau invers, unele accidente particulare, altele substanţe universale, şi unele accidente universale, altele substanţe particulare, sau invers, unele substanţe particulare, altele accidente particulare. Fiind deci posibil să deosebească în fel şi chip, spune-mi în ce ordine a făcut el diviziunea ?

R. După corespondenţa pe diagonală.

70 *I.* Dar ce este această corespondenţă ?

Scanned with CamScanner

R. Afirm că substanța este divizată în paralel cu accidentul, iar universalul în paralel cu particularul.

Î. Vorbește mai lămurit.

R. Faptul de a diviza și vorbi astfel, cum că printre realități unele sînt fie substanțe universale, fie accidente particulare și unele fie accidente universale, fie substanțe particulare, era ceva în corespondență și un fel de a nu desfășura universalele pe rînd, nici particularele ; nici substanțele pe rînd, nici accidentele. 16v

Î. Și de unde reiese că a divizat așa ?

R. Din faptul că, luînd echivalentele lor, a înfățișat pe cele care se combinau în felul arătat.

Î. Dacă accidentele, existînd în ceva, dar nu ca parte, nu pot fi în afara celui în care sînt, cum se face că Socrate, fiind într-un loc, și nu ca parte a locului, nu este și el accident, de vreme ce niciodată nu poate fi în afara unui loc ?

R. Fiindcă accidentul, fiind într-un corp anumit, nu poate părăsi corpul acela și să treacă în altul și altul, pe cînd Socrate, deși nu se desparte de loc, se desparte totuși de acest loc anumit.

Î. Și ce deosebire e între acestea ?

R. Deosebirea este că Socrate, aflîndu-se veșnic într-un loc, îl părăsește totuși pentru oricare altul, pe cînd ceea ce este în subiect în nici un fel nu poate părăsi lucrul anumit în care este.

Î. Dar cum nu este absurd să spui că accidentele nu se separă, cînd este știut că mărul, de pildă, se separă și de bunul lui miros, și de dulceața lui ?

R. Aristotel însă nu spune că nu se poate petrece separație.

Î. Atunci ce spune ?

R. E cu neputință să fie în afara lucrului în care este. Este altceva a se separa de un lucru și a nu fi în afara a ceva. El nu spunea că e cu neputință să fie în afara lucrului în care era, ci e *cu neputință să fie în afara lucrului în care este.* Într-adevăr, parfumul se poate separa de lucrul în care este, 71

Scanned with CamScanner

dar el nu poate exista numai prin sine, ci fie dispare, fie este în alt subiect. Căci a fi în afară prin sine, fără a lua în considerație un subiect anumit, e cu neputință pentru accident; acest lucru l-a dat de înțeles Aristotel, iar nu că e cu neputință să se separe.

I. Ce înseamnă a fi în subiect ne-a arătat-o el, prin definiția dată. Rămîne să-mi arăți acum și ce înseamnă *a fi spus despre un subiect*. Unde a vorbit el despre așa ceva?

R. În cele ce urmează, spunînd *atunci cînd se enunță ceva despre altceva ca despre un subiect*.

I. Dar ce spune astfel și de ce natură este acest „a se enunța ca despre un subiect"?

R. El spune că se enunță „despre un subiect" anumit ceva, în clipa cînd lucrul este spus în privința esenței. De pildă, faptul de a se plimba poate fi enunțat despre Socrate,
17r dar, dacă am reda ce anume este Socrate, nu am putea spune că el este chiar faptul de a se plimba, așa încît nu despre subiectul Socrate ca atare se enunță plimbatul. În schimb, se enunță despre Socrate și caracterul lui de a fi om, căci poți spune: Socrate este om. Iar și atunci cînd ai fi întrebat „ce este" Socrate, ai putea răspunde cum că este om. Așadar, omul se enunță despre el ca subiect. La fel s-ar putea spune, desigur, că gramatica este un nume; dar, dacă analizezi ce este gramatica, n-ai putea conclude cum că este nume, căci esența gramaticii nu este de a fi nume, de vreme ce oricine ar putea, dacă este așa, împărtășindu-se de la simplul nume [al gramaticii], să devină grămătic în realitate, ci gramatica este o formă de cunoaștere. Așadar, cunoașterea e ceea ce se enunță cu adevărat despre subiectul de gramatică, pe cînd numele nu se enunță despre subiect însuși. De altfel, Aristotel singur spune, dintru început, cum că lucrurile enunțate despre un subiect trebuie să se potrivească subiectului atît după nume, cît și după sens, dar cele care sînt într-un subiect (accidentele) nu se potrivesc niciodată după sens, după nume potrivindu-se uneori subiectului. Așa încît acel lucru „se enunță despre subiect" care, fiind luat în chip mai larg decît subiectul, poate să se acorde cu acesta
72 și după nume, și după sens, adică poate fi spus sinonimic

Scanned with CamScanner

despre subiect. Așa sînt speciile și genurile subiectelor, fie că acestea sînt substanțe, fie că sînt accidente. Faptul că ceea ce se spune despre un subiect este universal, Aristotel l-a arătat indicînd că lucrurile individuale nu sînt enunțate despre un subiect. Trebuie deci ca aceea ce este spus despre un subiect să nu fie ceva individual și să se enunțe în esența subiectului, de aceea și este mai universal decît subiectul.

Î. Dar ce rezultă de aici ?

R. Spune chiar Aristotel ce rezultă : *Atunci cînd se enunță [ca predicat] ceva despre un altul ca despre un subiect, toate cîte se spun despre ceea ce este enunțat se vor spune și despre subiect.*

Î. Dar cum să fie adevărat acest lucru ? Căci, de pildă, omul este spus despre Socrate ca subiect, iar despre om, la rîndul lui, se spune nu numai că este viețuitor, dar și că e specie. Într-adevăr, există specia om. Totuși nu se vor mai 17v
enunța toate și despre Socrate, ci numai că este viețuitor va fi enunțat, nu și faptul că e specie. Căci Socrate nu este o specie.

R. Dar nedumerirea s-a produs din cauza faptului că nu s-a înțeles cum trebuie afirmația : *toate cîte se spun despre ceea ce e enunțat.* Căci nu s-a spus pur și simplu „toate cîte se spun despre ceea ce e enunțat", ci adăugîndu-se *cînd se enunță ceva despre un altul ca despre un subiect,* s-a dat de înțeles că, la ceea ce se spune atunci sinonimic și în esența lucrului, *cîte se spun despre predicat se vor spune și despre subiect.* De pildă, viețuitor se enunță despre om ca despre un subiect, căci se potrivește omului și numele de viețuitor, și sensul, omul fiind viețuitor și o substanță însuflețită sensibilă ; în schimb, specie se potrivește doar după nume. S-ar putea spune că omul este o specie ; însă nu răspunzi, în ce privește esența omului, cuiva care te-ar întreba care anume este natura lui, spunîndu-i că este o specie, ci că e un viețuitor. A afirma că omul este o specie reprezintă o distincție în legătură cu faptul că el nu face parte dintre indivizi, ci din rîndul celor enunțate în chip general. Dar a vorbi despre om pe bază de generalitate e un lucru ce indică mai degrabă accidentul decît substanța, și nu accidentul principal, ci acela

Scanned with CamScanner

posibil potrivit unei diferenţe oarecare. Căci într-adevăr omul diferă de Socrate în măsura în care primul se spune pe bază de generalitate, pe cînd Socrate nu se spune în general, ci în chip individual. Aşadar, după cum omul e numit specie pe bază de generalitate, tot aşa şi ca vieţuitor, potrivit cu genul, el poate fi numit gen. Însă le revenea acestora să cuprindă mai multe exemplare, în timp ce, prin esenţa lui, se enunţă care e natura omului.

Î. După acestea, despre ce ne mai învaţă Aristotel ?

R. Despre diferenţe.

Î. Ce spune el ?

18r *R. La cele de gen diferit şi nerînduite unele sub altele, diferenţele şi ele sînt deosebite ca specie, de pildă ale vieţuitorului şi ale ştiinţei ; căci diferenţele vieţuitorului sînt pedestrul, bipedul, înaripatul şi acvaticul, pe cînd cele ale ştiinţei nu sînt nici una dintre acestea o ştiinţă nediferind de altă ştiinţă prin aceea că e bipedă. Însă la genurile rînduite unele sub altele, nimic nu se opune să fie aceleaşi diferenţe ; căci genurile superioare se enunţă despre cele de sub ele, aşa încît toate cîte sînt diferenţe ale predicatului vor fi şi ale subiectului.*

Î. Dar îţi dai şi tu seama că în cele ce spui e vorba de mai multe probleme.

R. O văd. Căci el vorbeşte întîi despre genuri, dintre care unele sînt diferite, altele subalterne. Apoi vorbeşte şi despre deosebirile după specie. În sfîrşit, vorbeşte şi despre acele diferenţe dintre care unele sînt deosebite prin specie, altele aceleaşi.

Î. Atunci, trecînd prin toate, lămureşte-ne ce vrea el să ne înveţe prin cele de mai sus.

R. Voi spune că atît specia şi genul, cît şi diferenţa au mai multe sensuri. Genul, aşa cum îl luăm acum, este ceea ce se enunţă, sub raportul esenţei, despre mai multe lucruri, deosebite ca specie, precum genul de vieţuitor este şi al înaripatului, şi al pedestrului, şi al acvaticului, despre care, diferite între ele ca specie, se enunţă el ca răspuns la întrebarea : ce este fiecare dintre ele. Căci, într-adevăr, vom spune ce este

Scanned with CamScanner

fiecare răspunzînd că este vieţuitor. Să luăm, pe de altă parte, specia drept ceea ce se enunţă, în privinţa esenţei, despre mai multe lucruri, diferite ca număr : căci omul, specie fiind, se enunţă în privinţa esenţei despre mai mulţi oameni anumiţi, diferind doar prin număr în cazul că sîntem întrebaţi despre fiecare în particular. Dacă analizăm ce este Socrate, răspundem în chip potrivit cum că e om. De vreme ce însă speciile multiple, aceleaşi fiind uneori după gen, se deosebesc prin diferenţe — precum omul, boul şi cîinele, aceiaşi fiind ca gen (căci sînt vieţuitoare toţi), se deosebesc între ei prin diferenţe, iar diferenţa este o indicaţie cu privire la felul fiecăreia 18v
dintre specii (căci pentru faptul că omul e un vieţuitor raţional muritor şi cîinele un vieţuitor neraţional care latră, pentru acestea dau socoteală diferenţele) — înseamnă că diferenţa este enunţarea făcută în privinţa felului de a fi, despre mai multe lucruri deosebite între ele. De exemplu, diferenţa de înaripat este enunţată despre mai multe, căci se spune şi despre lebădă, şi despre corb, şi despre vultur.

Î. Dar, dacă există aceste vieţuitoare, faptul de a fi înaripat arată el oare felul de a fi al fiecăruia ? Căci diferenţa indică o calitate a genului şi a speciei.

R. N-o arată. Ci zece fiind genurile supreme, potrivit cu fiecare categorie sînt deosebite atît genurile, cît şi speciile ori diferenţele. Într-adevăr, de care categorie ţine genul, de aceeaşi vor ţine şi specia corespunzătoare genului, şi diferenţele genului şi speciei.

Î. Ai afirmat că diferenţa se spune despre mai multe specii. Oare ai spus lucrul acesta fără rezervă ?

R. Nu, ci doar pentru cele mai multe cazuri. Există unele diferenţe ce se acoperă cu speciile, precum uşurătatea şi greutatea, dintre care una e numai a focului, iar cealaltă a pămîntului.

Î. Dar specia, ca exprimată despre mai multe lucruri ca număr, este ea la fel întotdeauna ?

R. Nu, ci în cele mai multe cazuri. Căci, de pildă, pasărea fenix, specie fiind, nu se spune cu privire la mai multe exemplare, în cazul că se naşte veşnic un singur fenix ; sau,

Scanned with CamScanner

dacă se spune despre mai multe, nu o facem propriu-zis cu privire la număr, ci la succesiune.

Î. Mi-ai înfățișat ce e genul invocat aici și ce sînt diferența și specia. Arată-mi care genuri sînt diferite, care subalterne.

R. Genurile diferite sînt cele din sînul celor zece categorii, căci altele sînt genurile substanței, altele ale calității sau cantității și ale celorlalte. La fel și cu speciile de sub fiecare gen, ele sînt diferite de cele de sub alt gen, de cele eterogene, iar diferențele de asemenea. Într-adevăr, altele sînt
19r diferențele viețuitorului, ca gen, și ale cunoașterii (căci viețuitorul ține de substanță, pe cînd cunoașterea de calitate), și deopotrivă altele sînt speciile de viețuitor față de cele ale cunoașterii, la fel cum altele sînt diferențele viețuitorului și altele diferențele cunoașterii. Căci viețuitorul diferă de un altul prin faptul că e biped sau patruped, pe cînd cunoașterea nu diferă prin bipeditate. Prin urmare, pentru genurile și speciile acestea deosebite, diferențele vor fi și ele altele. Cît despre genurile subalterne, ele apar cînd un gen anumit stă sub altul, în cadrul unui aceluiași gen de categorie, așa cum sub viețuitor vine viețuitorul înaripat, adică pasărea, ceea ce ține de categoria substanței.

Î. Vorbește încă mai lămurit.

R. Vreau să spun că, dintre cele enunțate în chip universal, unele sînt genuri, altele specii, altele diferențe. Însă dintre specii și genuri, unele sînt respectiv numai specii, care se divid în lucruri particulare, altele numai genuri. Acestea din urmă erau cele față de care nu se putea găsi un gen mai ridicat. Toate cele cuprinse între acestea, specii fiind față de termenii ce vin deasupra lor, dar genuri față de cele de sub ele, vor fi considerate, în chip potrivit, ca genuri subalterne.

Î. Lămurește acestea prin exemple.

R. Substanța, să spunem, este numai gen, cel mai ridicat gen al substanțelor date ; înaintea ei nu s-ar mai putea găsi un alt gen suprainstituit. Pe de altă parte, omul este numai specie ; după el, într-adevăr, vin realitățile individuale,
76 oamenii anumiți. Cele de după substanță și pînă la om, care

Scanned with CamScanner

era doar specie, adică toate cîte sînt de găsit ca intermediare, sînt specii față de cele dinaintea lor, genuri față de cele de după ele : de pildă vieţuitorul este specie față de substanţă, dar gen față de vieţuitorul raţional, iar vieţuitorul raţional este gen față de om, dar specie a vieţuitorului. Acestea toate cîte sînt la mijloc, între genul suprem și specia ultimă, luate fiind față de lucruri diferite, sînt și genuri, și specii, iar ele sînt cele ce se numesc genuri subalterne.

Î. Dar subalterne fiind, se întîmplă și să fie aduse unul de altul ?

R. De fel. Căci e cu neputinţă, dacă vieţuitorul raţional muritor, adică omul, se află sub vieţuitor, ca și vieţuitorul să se rînduiască sub om. Nu se numesc subalterne, în sensul că unul ar fi față de altul și specie, și gen, ci pentru că unul din ele fiind sub altul (este și specie și gen) *. Iar dacă sînt genuri amîndouă, dar nici unul nu ar fi sub altul, ele nu ar 19v
mai fi subalterne, așa cum, genuri fiind vieţuitorul și cunoașterea, nici cunoașterea nu stă sub vieţuitor, nici vieţuitorul sub cunoaștere, deci eterogene fiind (sînt într-adevăr diferite cele întru totul distanţate între ele, precum sînt cele zece genuri corespunzînd celor zece categorii, ce înfăţișează momente diferite și supreme, ele nefiind zece genuri rînduite sub altceva), altele vor fi și diferenţele lor, pe cînd diferenţele genurilor subalterne *pot* fi aceleași. Căci nu sînt aceleași pentru toate, ci doar la unele, la altele nu.

Î. Arată-mi cum se întîmplă că sînt aceleași la unele și nu la altele.

R. Vieţuitorul și pasărea, de pildă, sînt genuri subalterne (căci pasărea e subordonată vieţuitorului), iar diferenţele vieţuitorului sînt raţionalul și neraţionalul, pe cînd la pasăre nu vor apărea aceleași diferenţe. Iată acum anumite diferenţe care sînt și ale păsării : dintre vieţuitoare, unele sînt ierbivore, altele mîncătoare de seminţe, altele carnivore, iar păsările au și ele aceleași diferenţe.

Î. Dar cum de se întîmplă așa ?

* Din subtext, adaos al editorului *(N. tr.)*.

Scanned with CamScanner

R. Pentru că vieţuitorul cuprinde şi pasărea între speciile sale, în timp ce cunoaşterea, de pildă, nu o cuprinde; aceasta nu îi este o specie. Se poate întîmpla ca diferenţele celui cuprins să fie aceleaşi cu diferenţele celui cuprinzător, însă la cel ce nici nu cuprinde, nici nu e cuprins nu ar putea exista acelaşi soi de diferenţe.

Î. Cum a arătat Aristotel lucrul acesta ?

R. Spunînd că *la genurile rînduite unele sub altele, nimic nu se opune să fie aceleaşi diferenţe.* Şi el aduce motivul : căci *genurile superioare se enunţă despre cele de sub ele, aşa încît toate cîte sînt diferenţe ale predicatului vor fi şi ale subiectului.*

Î. Dar ai arătat unele diferenţe ale vieţuitorului ca fiind aceleaşi cu ale păsării, pe cînd Aristotel spunea că *toate cîte sînt diferenţe ale predicatului vor fi şi ale subiectului.* Nu
20r toate cîte sînt ale vieţuitorului sînt şi ale păsării. Deşi ceva mai sus spunea că *nimic nu se opune ca diferenţele genurilor subalterne să fie şi ale celor aşezate mai jos,* ca şi cum nu toate diferenţele ar putea reveni celor mai de jos, acum spune pur şi simplu *toate cîte sînt diferenţe ale predicatului vor fi şi ale subiectului.*

R. Cred că de aceea s-au şi înşelat unii care, folosind locul acesta şi corectîndu-l, au spus nu *toate cîte sînt diferenţe ale predicatului vor fi şi ale subiectului,* ci invers : *toate cîte sînt ale subiectului vor fi şi ale predicatului.* Eu pretind că pot să capăt dezlegarea problemei acesteia din faptul că se pot spune cîteodată „unele" diferenţe, altădată „toate". Dar, dacă nu toate diferenţele predicatului vor fi găsite şi ale subiectului, ci doar unele, pe cînd alteori ni se spune că toate ale predicatului sînt şi ale subiectului, trebuie să ne îndreptăm spre diferenţe ele însele şi să vedem, în măsura în care există tipuri în ele, în legătură cu ce tip pot fi rostite toate diferenţele despre subiect.

Î. Arată-mi lămurit ce spui.

R. Afirm că, printre diferenţe, unele sînt considerate formatoare, potrivit lor întruchipîndu-se genul enunţat, alte diferenţe sînt divizive, după ele genul divizînd mai departe
78 în specii pe cele de sub el. De pildă, viul sau sensibilul sînt

Scanned with CamScanner

desigur diferenţe, dar adăugate substanţei i-au dat o întruchipare şi au făcut-o capabilă să producă vieţuitorul. Aşadar, vieţuitorul s-a întruchipat şi creat prin diferenţa de viu şi cea de sensibil, prin care, o dată cu transformarea substanţei, s-a putut ivi vieţuitorul ca atare. De aceea şi spunem despre el că e „o substanţă vie sensibilă". Aceste diferenţe sînt generatoare şi împlinitoare pentru vieţuitor, stînd deasupra lui; de aceea se şi enunţă despre el. Căci poţi spune că vieţuitorul este viu şi, la fel, că e sensibil. Există însă alte diferenţe care nu creează vieţuitorul, ci îl divid pe acesta în specii, iar diferenţele sînt toate sub el şi subordonate lui. De aceea nici 20v
n-ar putea cineva să enunţe vreuna dintre ele despre vieţuitor în general; aşa sînt raţionalul şi neraţionalul, muritorul şi nemuritorul, zburătorul, terestrul şi acvaticul, bipedul, patrupedul şi tîrîtorul, înaripatul şi neînaripatul. Căci numeroase sînt diferenţele de sub vieţuitor, cele prin care el se divide întruchipînd speciile de vieţuitor de sub el, dar el însuşi ne mai căpătînd o întruchipare prin cele care îl divid, ci doar prin primele.

Î. Dacă deci subiectele nu se pot folosi de toate diferenţele predicatului, ci doar de unele, oare se pot enunţa despre subiecte toate acestea din urmă?

R. Nu toate diferenţele vieţuitorului se pot enunţa despre subiect, de pildă despre om; în schimb, toate cele ce întruchipează genurile, da. Erau diferenţe ce întruchipează, cele de mai sus, viul şi sensibilul. Acestea pot fi enunţate despre om, căci omul este fiinţă vie şi sensibilă. Pe drept se spune deci că toate cele ce se enunţă despre termenii superiori se vor enunţa şi despre cei inferiori. Diferenţele divizive nu pot fi enunţate despre vieţuitor, pe cînd cele formatoare pot, căci acestea stau pe o treaptă superioară. Prin urmare, cîte se pot enunţa despre predicat, aşadar cîte sînt diferenţe superioare şi formatoare, acelea se enunţă şi despre subiect; cîte nu sînt aşa, nu se enunţă. Există însă unele diferenţe ale vieţuitorului, din rîndul celor inferioare şi divizive, ce pot fi făcute divizive şi pentru subiect, cum am arătat.

Î. După toate acestea, la ce analiză trece Aristotel?

R. El reia tabloul cel mare. Era tabloul celor zece categorii.

Scanned with CamScanner

Î. Dar este vorba de o diviziune ?

R. Nicidecum.

Î. De ce ?

R. Fiindcă diviziunea înseamnă secţionarea genului în specii, aici însă nu va fi vorba de un gen unic, care să se dividă în zece specii, ci ni se vor expune zece genuri. Este vorba deci de o enumerare privitoare la primele zece genuri şi la cele zece categorii corespunzătoare celor zece genuri.

21r *Î.* Ce spune el ?

R. Fiecare dintre cele rostite fără nici o legătură semnifică sau substanţă, sau mărime, sau fel de a fi, sau ceva relativ, sau locul unde, sau momentul cînd, sau poziţie, sau posesiune, sau acţiune, sau înrîurire. Şi el ia pentru fiecare dintre acestea exemple lămuritoare, precum *pentru substanţă, spre a vorbi prin exemple, om, cal ;* şi la fel pentru toate celelalte dă exemplul potrivit pentru ilustrare.

Î. Oare toată lumea e de acord că enumerarea, după aceste genuri, a expresiilor semnificative este în primul rînd şi precumpănitor a lucrurilor ?

R. Nicidecum. Atenodor, stoicul, aducea obiecţii scriind lucrarea *Împotriva categoriilor lui Aristotel,* ca şi Cornutus în *Artele retoricii* şi în replica dată lui Atenodor. La fel mulţi alţii.

Î. Dar au dreptate cei ce-l combat ?

R. Nu.

Î. De unde reiese acest lucru ?

R. Din faptul că la toate, aproape, s-a răspuns cu argumente temeinice şi arătîndu-se că sînt greşite.

Î. Dar în ce fel se fac obiecţiile ?

R. În trei feluri. Unii obiectează că enumerarea cuprinde prea mult, alţii prea puţin, ultimii că Aristotel a luat unele genuri în locul altora.

Î. De ce, mai întîi, a spus el că *dintre cele rostite fără nici o legătură,* unele *semnifică substanţa, altele mărimea* ş.a.m.d. ?

R. Fiindcă nu-şi propune să vorbească despre realităţi, 80 spunînd cîte sînt şi care sînt genurile lor, ci despre expre-

Scanned with CamScanner

siile ce semnifică cu precădere realităţile, arătînd cîte sînt genurile lor. Se enumără expresiile.

Î. Ce distincţii sînt în joc ?

R. Unele sînt cu legătură, altele fără.

Î. Care sînt cele cu legătură ?

R. Cele formate din două categorii gata constituite sau din mai multe, ca, de exemplu, „omul aleargă", „omul se plimbă în Liceu".

Î. Fără legătură, care sînt ?

R. Cele ce nu se prezintă astfel, precum toate omonimele, sinonimele şi paronimele.

Î. Dar cele de tipul : „cu pietricele socotitor", „de turme păzitor", „de părere greşită" sînt cu legătură sau fără ?

R. Fără. 21v

Î. De ce ?

R. Fiindcă nici una dintre ele n-a fost alcătuită din categorii gata constituite.

Î. Cîte genuri sînt pentru cele spuse fără legătură ?

R. Zece, cele menţionate.

Î. Care este definiţia fiecăruia ?

R. Nu se poate da o definiţie a lor, fiindcă orice definiţie implică genul, iar acestea n-au gen ; ele sînt cele mai generale.

Î. Cum se redau ele atunci ?

R. Prin exemple şi caractere proprii, cum face Aristotel acum dînd exemple şi pe urmă analizînd fiecare categorie şi arătîndu-i caracterele proprii.

Î. Cum a exemplificat el ?

R. Spunînd că *substanţa este, de pildă, omul ; felul de a fi, albul ; mărimea, trei ; relativul, tatăl ; locul, în Liceu ; momentul, anul trecut ; acţiunea, a lovi ; înrîurirea, a fi lovit ; posesiunea, a avea încălţăminte ; poziţia, a sta culcat.*

Î. Dar prin legătura lor ce se obţine ?

R. Propoziţia.

Î. De ce ?

R. Fiindcă prin ea însăşi nici o categorie nu este o propoziţie, ci doar printr-o anumită legătură devine propoziţie. 81

Scanned with CamScanner

Î. Cum asta ?

R. Orice propoziţie este sau adevărată, sau falsă, orice categorie, în schimb, nu este prin ea însăşi nici adevărată, nici falsă, fiind eliptică.

Î. Cum, oare nu poţi spune : trăiesc sau mă plimb, sau plouă, fără legătură, ele fiind totuşi adevărate sau false ?

R. Da, aş răspunde. Dar şi acestea sînt virtual cu legătură, chiar dacă nu una rostită. Căci „trăiesc" este totuna cu „eu trăiesc", iar plouă totuna cu „Zeus dă ploaie".

(Despre substanţă)

Î. Ai arătat felul de a fi al fiecăreia dintre categorii prin exemple. Acum spune-mi în legătură cu ele, spre a mă lămuri asupră-le, de ce înaintea tuturor Aristotel vorbeşte despre substanţă.

R. Dat fiind că toate celelalte sînt în ea şi au nevoie de ea spre a fi, după cum o indică pe ea drept anterioară prin natură, tratarea ei se dovedeşte şi ea necesară înaintea altora.

Î. Dar ce este substanţa ?

R. Nu se poate da o definiţie a ei, cum am spus, iar exemple am şi dat. Aristotel ne dă acel înţeles al ei de a nu
22r fi într-un subiect (căci ea este la baza celorlalte genuri, pe cînd celelalte fără ea n-ar putea avea fiinţă) şi în continuare cercetează caracterele ei proprii.

Î. De cîte feluri spunea el, în alte părţi, că este substanţa ?

R. De trei feluri, căci şi materia, şi forma, şi pe amîndouă la un loc, el le numeşte substanţă.

Î. Dar care tip de substanţă îl adoptă pentru doctrina sa acum ?

R. Pe cel compus.

Î. N-a menţionat şi pe celelalte ?

R. Ba da.

Î. Cum ?

Scanned with CamScanner

R. Spunînd că și părțile substanței sînt substanțe, iar părțile întregului compus sînt materia și forma.

Î. Aici însă care spune el că sînt diferențele substanței ?

R. Unele substanțe sînt prime, altele secunde.

Î. Care sînt prime ?

R. Cele individuale, ca Socrate, Platon.

Î. Care sînt secunde ?

R. Genurile și speciile substanțelor individuale ; de pildă specia, pentru oameni în parte, este omul, iar genul — viețuitorul.

Î. Dar care sînt substanțele principale prin excelență și prime ?

R. Cele individuale.

Î. Cum le-a calificat Aristotel ?

R. Cele ce nici nu se spun despre un subiect, nici nu sînt într-un subiect.

Î. Ce vrea să spună cu felul acesta de a vorbi ?

R. Prin *a nu fi într-un subiect* indică, așa cum am și arătat, faptul că substanța nu este accident. Acest lucru e comun tuturor substanțelor fie că sînt prime, fie că sînt secunde. În schimb, faptul de *a nu se spune despre un subiect* desparte substanțele prime de cele secunde, căci acestea din urmă, care sînt speciile, ca și genurile, se enunță despre subiectele substanțe prime, pe cînd substanțele prime, fiind ele însele subiecte pentru toate lucrurile, nu se spun despre un subiect. Așa încît, comun fiind substanțelor faptul de a nu fi într-un subiect, ele se deosebesc prin aceea că substanțele secunde, nefiind în subiect, se spun totuși despre el, pe cînd substanțele prime nu sînt în subiect și nici nu se spun despre el.

Î. Dar de ce a declarat el că *substanțe în chip principal și spuse în prim rînd și prin excelență* sînt substanțele prime și prin deosebire de ce anume a vorbit el de substanțe secunde ?

R. Pe primul plan, ca substanțe, stau cele individuale, 22v
ele fiind și numite prime, pe cînd celelalte sînt secunde. Principală și primă este numită substanța individuală, întrucît toate celelalte, fie sînt enunțate despre ea ca subiect — vreau să spun speciile și genurile corespunzătoare lor —, fie există în acel subiect, vreau să spun celelalte nouă, accidentele.

Scanned with CamScanner

Neexistînd primele substanţe, nu ar avea realitate nimic din celelalte. De exemplu, despre om se enunţă că e vieţuitor, prin urmare şi despre un anumit om. Dacă nu se spune despre nici unul dintre oamenii anumiţi, nu s-ar spune nici despre om în genere. La fel culoarea, chiar dacă este un fel de accident în corp sau şi în substanţă luate în genere, se va ivi totuşi atît într-un anumit corp, cît şi într-o anumită substanţă, căci dacă n-ar apărea în nici un corp sau în nici o substanţă particulară, nu ar fi nici în corpul sau substanţa în genere. Aşa încît, de vreme ce toate celelalte se spun despre subiectele reprezentate de primele substanţe sau există în subiectele acelea, iar dacă nu există substanţele prime e cu neputinţă să existe altceva, înseamnă că pe bună dreptate astfel de substanţe sînt principalele şi cele de pus în prim rînd.

Î. Dar de ce spune şi „prin excelenţă" ?

R. Deoarece în rîndul celor zece categorii subiectul este substanţa ; pe de altă parte, în rîndul substanţelor, ceea ce este precumpănitor subiacent este în chip deosebit şi substanţă, şi, deoarece substanţa individuală este precumpănitor subiacentă, urmează ca ea să fie în chip deosebit substanţă. Căci ea e subiacentă tuturor speciilor şi genurilor respective ce se enunţă despre ea ca subiect, după cum e subiacentă accidentelor ce sînt în ea ca subiect. Aşa încît substanţa individuală este principala şi cea spusă în primul rînd şi prin excelenţă.

Î. Dar substanţele secunde, care sînt, după Aristotel ?

R. Speciile şi genurile.

Î. Pur şi simplu toate speciile şi genurile ?

R. Nu.

Î. Atunci ce fel de specii şi ce fel de genuri ?

23r *R. Speciile în care*, spune el, *subzistă cele ce se numesc în primul rînd substanţe, atît ele, precum şi genurile acestor specii.* Într-adevăr, cele individuale sînt, într-un fel, în specii, pentru că lucrurile rostite despre mai puţine sînt cuprinse de cele rostite despre mai multe. Aceste specii deci, care învăluiesc substanţele individuale, ca şi genurile acestor specii, care le învăluiesc pe ele, sînt substanţe secunde, precum erau omul şi vieţuitorul. Căci omul anumit este în specia de

Scanned with CamScanner

om, iar genul speciei de om este vieţuitorul. Aşadar, secunde se numesc asemenea substanţe de tipul omului, vieţuitorului şi altele.

Î. Dacă prin faptul că suprimă şi nu sînt suprimate declari că substanţele prime sînt prime, prin excelenţă şi în chip principal; dacă deci prin acest caracter afirmi că substanţele individuale sînt substanţe, dar pe de altă parte, o dată cu omul în general, suprimat fiind în gînd, dispare şi Socrate, care era substanţă individuală şi primă, cum se face atunci că nu specia ar fi mai degrabă substanţă? Căci suprimîndu-se vieţuitorul în închipuire, nu va mai fi de fel nici om în general, nici Socrate, aşa încît, de ce nu stă omul înaintea lui Socrate, de vreme ce, suprimat fiind, el suprimă fără a fi suprimat de cel pe care el l-a suprimat? Dacă Socrate nu există, omul există încă, dar, neexistînd omul, nu va fi nici Socrate. La fel şi cu vieţuitorul: el existînd, poate fi şi Socrate, dar, el fiind cu totul suprimat, n-ar mai exista nici Socrate. Prin urmare, ce reiese de aici? Dacă substanţe prime sînt cele care suprimă şi nu sînt suprimate, iar dacă vieţuitorul şi omul suprimă pe Socrate, dar nu se suprimă şi ele o dată cu Socrate, atunci nu Socrate ar trebui să fie substanţa primă, ci genurile şi speciile. Ce-ai de spus faţă de o astfel de nedumerire?

R. Îţi răspund că nu ai prezentat logic cele de mai sus.

Î. Cum asta?

R. Fiindcă a fost vorba doar de Socrate, care, dispărînd, 23v
lasă în fiinţă omul şi vieţuitorul. Însă trebuie să fie în joc nu un singur exemplar; deci trebuie reţinut că nu e substanţă individuală doar unul din cei luaţi în parte, ci toţi oamenii luaţi în parte, pe baza cărora s-a şi închipuit omul, numit aşa în comun; şi la fel, toate vieţuitoarele luate în parte, prin care s-a conceput vieţuitorul, numit aşa în chip comun. Acestea, într-adevăr, sînt cauzele de existenţă pentru cele numite în chip comun. Dincolo de cele particulare, nu este de gîndit nici boul în general, nici omul, nici vieţuitorul în general. Dacă de la perceperea celor particulare ajungem în gînd la ceea ce e general, pe care nu-l mai gîndim ca un real dat, ci ca un fel de a fi, atunci, în cazul că vieţuitoarele

Scanned with CamScanner

particulare sînt suprimate, nu va mai subzista nici enunțul general în ce le privește. Căci cuvintele dătătoare de înțeles pentru realități sînt alcătuite pentru realitățile individuale în primul rînd, iar abia apoi, de la acestea, gîndirea a trecut la cele generale. De vreme ce deci tema noastră poartă asupra cuvintelor dătătoare de înțeles, iar cuvintele au fost instituite în primul rînd cu privire la cele sensibile (căci pe acestea le-am întîlnit mai întîi cu simțurile), pe ele le-a și pus Aristotel drept prime substanțe, potrivit cu tema dată, iar așa cum mai întîi au fost denumite cele sensibile, la fel a pus el și substanțele individuale drept prime în ce privește cuvintele dătătoare de înțeles.

Î. Sub raportul acesta, este cumva cazul ca argumentul să fie incriminat ?

R. Îți răspund că îl acuz pe Aristotel de faptul că, deși substanțe prime, în chip principal și prin excelență sînt socotite de el însuși cele inteligibile, de speța celor concepute de intelectul divin și — dacă ar exista — ideile, el totuși a declarat că prime sînt substanțele individuale, obținute pe baza senzațiilor.

Î. Cum s-ar putea înlătura această acuzație ?

R. Prin aceea că — voi spune —, de vreme ce dezbaterea poartă asupra cuvintelor dătătoare de înțeles, iar cuvintele au fost instituite mai întîi cu privire la cele sensibile (căci oamenii au denumit mai întîi cele ce au văzut și resimțit, iar abia în al doilea rînd cele anterioare prin natură, dar care sînt secunde pentru simțire) în chip firesc pe cele denumite întîi prin cuvinte (iar ele sînt cele sensibile și individuale) pe acelea le-a stabilit drept substanțe prime. Așa încît prin raport la cuvintele semnificative, substanțe prime sînt sensibilele individuale ; dar în ce privește natura lucrurilor, prime sînt cele inteligibile. Pe prim plan stătea aici di-
24r viziunea genurilor de realitate potrivit cu cuvintele semnificative, iar ele efectiv semnifică în primul rînd substanțele sensibile individuale.

Î. Dar, de vreme ce se rostesc în chip omonim atît specia, cît și genul, ce fel de specii ia el în considerație și ce
86 fel de genuri ?

Scanned with CamScanner

R. Cele, spune Aristotel, care sînt substanţe secunde.

Î. Şi cum le-a înfăţişat ?

R. Trebuie să spun că vorbind în chip aproximativ. Căci să nu crezi că mă refer acum la genuri ale altor specii, respectiv la specii ale altor individualuri, ca, de pildă, ale accidentelor, ci la acele specii în care indivizii sînt substanţe, precum şi la genurile lor. Aristotel singur de altfel explică ceea ce spune, atunci cînd afirmă : *cum subzistă un om anumit în specia de om, genul speciei fiind vieţuitorul.*

Î. Mi-ai arătat îndeajuns că exemplarele individuale sînt substanţele prime. Trebuie să-mi arăţi acum de ce sînt secunde genurile şi speciile lor.

R. Îţi afirm că speciile şi genurile substanţelor prime trebuie să fie numite în chip firesc secunde, căci ele singure, dintre predicate, fac vădită substanţa primă. Dacă ai avea de redat ce este Socrate, indicîndu-i specia şi genul, vei proceda în chip mai potrivit, şi îl vei face mai cunoscut redînd că e om şi vieţuitor decît numind un altul din cele nouă genuri. Pe oricare dintre acestea le-ai invoca, omul nu va mai fi fost redat cu precădere ; ca, de plidă, dacă spui că e alb, sau de trei coţi, sau umed, sau că aleargă şi oricare dintre acestea. Asemenea enunţări, ivite pe baza accidentelor, sînt dincolo de natura lucrului respectiv, nearătînd ce anume este subiectul, ci doar ce i s-a întîmplat lui să fie, pe cînd cele după specii şi genuri o arată în chip potrivit. Aşa încît pe drept singure speciile şi genurile substanţelor prime, dintre toate, se numesc substanţe secunde.

Î. Mai dă-mi un motiv spre a numi substanţe secunde speciile şi genurile celor prime.

R. Afirm că speciile şi genurile au o cît se poate de 24v
mare asemănare cu substanţele prime. Aşa cum acestea din urmă se numesc principalele subiecte ale tuturor celorlalte, la fel se comportă şi speciile şi genurile faţă de rest. Căci despre ele se enunţă toate celelalte, vreau să spun accidentele. Într-adevăr, după cum un om anumit poate fi numit grămătic, sau de trei coţi şi, în chip paronimic oricum, prin celelalte accidente, la fel şi omul sau vieţuitorul pot fi numiţi grămătic, sau de trei coţi. De aceea se şi enunţă sub- 87

Scanned with CamScanner

stanţele secunde sinonimic despre cele prime. Căci în general, cele spuse asupra subiectului se spun sinonimic despre subiecte. Într-adevăr, omul enunţîndu-se despre un anumit om ca subiect, atributul de om se va spune în chip sinonimic, căci Socrate este şi om, şi vieţuitor raţional muritor. Celelalte, accidente fiind, după sensul lor definitoriu nu se armonizează cu substanţele, dar după numele lor se vor enunţa despre unele, precum albul despre corp (căci vei numi alb cîte un corp), altminteri nu (căci nu va putea fi spusă albeaţa despre corp în general). Într-adevăr, definiţia de alb nu s-ar putea rosti cu privire la corp, corpul nefiind „o culoare caracteristică pentru vedere".

Î. Mi-ai arătat felul cum sînt substanţe secunde speciile şi genurile; dar stau ele pe acelaşi plan faţă de substanţele prime?

R. Nicidecum. Este mai mult substanţă specia decît genul.

Î. De ce?

R. Fiindcă e mai apropiată de substanţa individuală decît genul. Dacă s-ar reda ce anume este substanţă primă, s-ar face mai bine cu specia decît cu genul, de pildă, mai degrabă spunînd că insul acesta e om decît că e vieţuitor. Însă ceea ce e mai apropiat de substanţă, prin aceasta chiar, are mai mult caracter de substanţă. Este mai apropiat şi mai propriu insului anumit să se spună că e om decît că e vieţuitor.

Î. Dă-mi şi alt motiv pentru care specia ar fi mai mult substanţă decît genul.

R. După cum substanţele prime, prin faptul că stau la baza tuturor celorlalte, fac astfel încît să se enunţe despre ele, ca despre un subiect, toate celelalte, sau ca acestea să fie în ele ca în subiecte, iar prin acest fapt se numesc prin
25r excelenţă substanţe, tot aşa se comportă şi specia. Căci la fel cum se raportează substanţa primă la specie şi la gen, la fel o face şi specia faţă de gen; şi, de asemenea, cum se raportează substanţele prime la accidente, la fel o face şi specia. Într-adevăr, specia stă la baza genului, care se enunţă despre ea ca subiect, genurile enunţîndu-se efectiv aşa despre
specii. Deopotrivă specia stă la baza accidentelor, ce
88 sînt în ea ca în subiect. Aşa încît, şi prin acest aspect,

Scanned with CamScanner

specia este substanţă în mai mare măsură decît genul. Dar dintre specii şi genuri, cîte nu sînt subalterne, nimic nu e substanţă în mai mare măsură decît altele, chiar dacă una e mai ridicată ca preţ, alta mai coborîtă. Căci nu se redă în chip potrivit natura omului anumit spunîndu-se că e om decît s-ar reda natura calului anumit spunîndu-se că e cal. Aşa stau lucrurile şi cu privire la substanţele prime. Prin faptul că Socrate are, pentru noi, mai mult preţ decît Bucefal calul, nu înseamnă că Socrate trebuie declarat substanţă în mai mare măsură decît Bucefal.

Î. Pînă aici mi-ai prezentat substanţele prime şi pe cele secunde; acum trebuie să-mi spui şi ce are în propriu substanţa. Îmi anunţai într-adevăr acest lucru, întrucît, spuneai tu, o definiţie nu poate fi dată asupra substanţei, ci doar exemple şi trăsături proprii. Mi-ai dat exemplele, rămîne să-mi indici ce are ea în propriu. Trebuie, în prealabil, să-mi schiţezi ce înseamnă „propriu". Descrie-ne-o amănunţit.

R. Afirm că propriu e spus în trei feluri, iar din acestea trei, unul e cu deosebire însemnat.

Î. Care sînt cele trei feluri ?

R. Propriu este ceea ce aparţine tuturor, dar nu numai lor; sau ce le aparţine numai lor, dar nu tuturor; sau — cel mai însemnat sens — ceea ce aparţine tuturor şi numai lor.

Î. Dă-mi exemple pentru acestea.

R. Voi spune, de pildă, că este ceva propriu oamenilor să fie bipezi; le revine tuturor acest caracter, dar nu numai lor, căci şi alte vieţuitoare sînt bipede. La fel, faptul de a fi retor sau giuvaiergiu sînt trăsături ale oamenilor; ele le revin numai lor, însă nu tuturor. Vezi deci că acestea nu sînt 25v
proprii în chip principal. Aşa sînt cele care le revin tuturor şi numai lor, cum ar fi capacitatea de a rîde, ce revine tuturor oamenilor şi numai lor. Acum, de vreme ce analizăm ce e propriu substanţelor, cînd un caracter le revine tuturor însă nu numai lor, sau le revine numai lor, dar nu tuturor, chiar dacă asemenea caractere ar părea să reprezinte trăsăturile proprii, în fapt nu va fi aşa. Singur acel caracter este propriu care aparţine exclusiv şi total. Astfel *faptul de a nu fi într-un subiect* este ceva comun substanţelor prime şi celor secunde, 89

dar acest caracter nu aparţine doar substanţelor, ci şi diferenţelor substanţelor, căci nici ele nu sînt într-un subiect.

Î. Dar cum spune Aristotel că aparţine în chip comun substanţelor faptul de a nu fi într-un subiect, de vreme ce părţile substanţelor, substanţe fiind şi ele, sînt în subiect ca într-un întreg. Oare părţile nu sînt ele în întreg ?

R. A fi într-un subiect e calificat de Aristotel drept a exista în ceva altfel decît ca parte. Însă părţile substanţelor, precum braţul sau ochiul, sînt părţi într-un întreg. A fi în subiect a fost afirmat despre accident, pe cînd părţile substanţelor, fiind în întreguri, nu sînt ca într-un subiect, ci sînt adevărate substanţe în loc de accidente. Este deci comun substanţelor şi diferenţelor faptul de a nu fi într-un subiect. Dar nu un asemenea caracter este propriu ca atare, ci acela ce revine oricăruia şi exclusiv. Faptul de a nu fi într-un subiect aparţine şi diferenţelor, aşa încît nu el va fi propriul de tip principal.

Î. Dar cum spui că diferenţa nu este în subiect şi că totuşi se rosteşte despre el ?

R. Iată, de pildă, bipeditatea şi pedestritatea, care sînt diferenţe, nu apar la om ca accidente. Dacă ar fi accidente, nu s-ar enunţa despre om şi după nume, şi după sens. Acum însă denumeşti omul un biped, dîndu-i atît definiţia de biped, adică de fiinţă ce se mişcă pe pămînt cu două picioare, cît şi numele. De aceea şi este ceva comun substanţelor şi diferenţelor faptul că toate se spun sinonimic despre lucruri. Dar nu toate substanţele, ci doar cele secunde ; căci substanţa individuală, prin faptul că nu poate fi enunţată despre vreun
26r subiect, nu va fi spusă nici sinonimic, ea neavînd un alt subiect. Însă faptul de a se enunţa despre un subiect ca subiect înseamna a face o enunţare sinonimică despre subiect. Prin urmare, speciile şi genurile, spuse despre subiectele individuale ca atare, se enunţă sinonimic despre ele. La fel fac şi diferenţele. Orice diferenţă, într-adevăr, se enunţă despre un subiect a cărui diferenţă se întîmplă ea să fie. Căci nu există diferenţe ale celor individuale. Este diferenţă ceea ce face ca fiecare dintre specii să difere una de alta sau ceea
 ce se enunţă, cu privire la felul de a fi al lucrurilor, despre

Scanned with CamScanner

mai multe lucruri deosebite între ele ca specie. Diferenţele sînt deci ale speciilor şi genurilor, nu ale indivizilor.

I. Prin urmare, diferenţa nu e nici substanţă (căci ai spus că nu este, chiar dacă ea nu e într-un subiect, la fel cu substanţa), nici accident (căci, tocmai, nu e într-un subiect); dar între substanţă şi accident nu există nimic. Căci toate realităţile, fie că sînt într-un subiect, fie că nu sînt, toate sînt sau substanţe, sau accidente, iar accidente ele sînt după cele nouă categorii, substanţe pur şi simplu ca ţinînd de substanţă. Dacă deci diferenţa nu e nici substanţă, nici accident, atunci ce este ea ?

R. Aristotel spune că ea nu e nici exclusiv calitate (căci ar fi accident), nici substanţă numai (căci atunci ar fi trecută în rîndul substanţelor secunde), ci în ansamblu este o „calitate substanţială". De aceea nici nu se enunţă cu privire la esenţa lucrului asupra căruia e rostită, ci cu privire la felul lui de a fi.

I. Arată-mi în ce sens este diferenţa o calitate substanţială ?

R. Substanţiale sînt calităţile ce împlinesc substanţele. Iar împlinitoare sînt acelea printr-a căror dispariţie se distrug subiectele. Cele prin ivirea şi dispariţia cărora nu se distrug subiectele nu sînt substanţiale. De pildă, căldura revine apei şi revine de asemenea focului. Însă apei nu-i revine în chip substanţial : îndepărtîndu-se căldura, nu se suprimă apa prin faptul că devine rece. Dar focului îi aparţine substanţial, căci, îndepărtîndu-se ea, focul se curmă. Diferenţele sînt deci şi ele, în linii mari, de tipul calităţilor substanţiale. Astfel, dacă este suprimat caracterul raţional din om, acesta 26v
piere ; dacă îi suprimi caracterul de terestru, piere, ba chiar dacă i-ai suprima caracterul de muritor, el s-ar desfiinţa ca om, prefăcîndu-se în fiinţă nemuritoare. De aceea, ca fiind împlinitoare de substanţă, diferenţa este gîndită în definiţia substanţei, iar cele ce împlinesc substanţa au caracter substanţial. Accidentele nu indică substanţa, pe cînd diferenţele o fac. Vieţuitor fiind omul, felul lui de a fi vieţuitor îl arată diferenţele. Ele vor fi deci calităţi substanţiale. În concluzie, faptul de a nu fi într-un subiect, ce revine tuturor

Scanned with CamScanner

substanţelor, nu este un caracter care să le aparţină numai lor, ci şi diferenţelor. De aceea nu reprezintă un caracter propriu, de tipul propriului numit aşa în chip principal.

Î. Mai arată-mi ceva ce se socoteşte propriu substanţei fără să fie aşa.

R. Faptul de a reprezenta „ceva anumit". Într-adevăr, cînd spun Socrate, spun ceva anumit.

Î. Dar despre orice substanţă poate fi enunţat faptul de a fi ceva anumit ?

R. De fel. Cu privire la substanţele secunde nu poate fi spus aşa ceva, ci mai degrabă ele reprezintă felul de a fi ceva. Într-adevăr, omul şi vieţuitorul nu indică ceva determinat şi unic. Căci de ce l-am indica mai degrabă pe Socrate drept om decît pe Platon ? La fel, dacă spun „vieţuitor", nu se înţelege mai degrabă, prin acest cuvînt, că e în joc omul sau calul, boul sau cîinele, sau alt vieţuitor. Nu se potriveşte deci substanţelor secunde faptul de a fi ceva anumit, ci felul de a fi.

Î. Dar ce vrea să spună Aristotel prin : *însă om şi vieţuitor nu reprezintă pur şi simplu felul de a fi, cum ar face-o albul, de pildă, ci definesc felul de a fi cu privire la substanţă ; ele semnifică de ce fel anume este o substanţă ?* În definitiv, albul, negrul şi toate cîte sînt calităţi determină felul de a fi cu privire la substanţă, căci fără substanţă ele nu pot fi, ci sînt în aceea.

R. Vrea să spună că specia de om nu înfăţişează pur şi simplu o calitate, ci cel puţin două. Arată o calitate substanţială, precum şi ce au comun substanţele respective ; pe cînd albul nu reprezintă o calitate substanţială, nici ceva comun omului, sau boului sau pietrei, sau vreunei alte sub-
27r stanţe . . . . . *
În plus (este un propriu aparent. — *N. tr.)* faptul că se enunţă sinonimic despre cele de sub ele. Căci nu tuturor substanţelor le revine acest caracter. Cele individuale nu se enunţă despre nimic. Însă propriu era ceea ce revenea unei singure

* Punctele de suspensie indică o lacună mai mare sau mai mică în original *(N. tr.)*.

Scanned with CamScanner

categorii de lucruri și în chip total, iar acesta nu-i revine total. Prin urmare, nu e un caracter propriu substanței. În plus, Aristotel spusese că substanța pare să însemne faptul de a fi ceva dat. Dar nici acest lucru nu revenea oricăreia; genurile și speciile (cum am văzut. — *N. tr.*) nu reprezentau ceva determinat, ci mai degrabă o calitate. Deci nici acest caracter nu e propriu substanței.

Î. Ce alt caracter mai numește el în afară de acestea?

R. Faptul că nimic nu e opus substanței. Un asemenea lucru se vede prin inducție. Căci nici lui Socrate nu-i revine vreun contrar, nici pietrei, nici boului sau vreunei alte substanțe.

Î. Dar acest caracter revine el substanței în așa fel încît să-i fie propriu?

R. De fel. Nici în cazul cantității determinate nu există contrar. Într-adevăr, ce ar putea fi contrar lui doi? Poate cineva ar spune trei; dar de ce nu mai degrabă . . . . . s-ar spune că sînt contrarii, sau marele față de mic. Dar acestea nu sînt din rîndul cantităților determinate, cărora arăta că nu le e dat vreun contrar; ele nu sînt un adevărat gen de cantitate, ci mai degrabă unul de relație, cum se va vedea la capitolul despre „mărime". Așadar, nu e vorba de un caracter propriu substanței faptul de a nu avea contrar.

Î. Ce alt propriu cercetează?

R. Faptul de a nu primi pe mai mult sau mai puțin. Nu în chip absolut, ci prin comparație. Căci substanța individuală, fie luată față de ea însăși, fie de o alta, deopotrivă individuală, nu ar putea fi nici mai mult, nici mai puțin substanță, după cum nici substanța-specie sau cea gen nu ar putea fi mai mult sau mai puțin substanțe prin raport la ele însele sau față de cele de același rang.

Î. Exemplifică, te rog.

R. Socrate, substanță individuală fiind, nu este mai mult sau mai puțin Socrate azi decît mîine sau mîine decît azi, sau față de cel de acum zece zile. Și nici nu este substanță în mai mare măsură sau în mai mică el decît Platon.

Scanned with CamScanner

Însă nici în ce privește specia, omul, de pildă, nu e mai om
27v decît sine sau decît vreun alt om. Prin urmare, în măsura în care e vorba de substanță, aceasta nu admite gradații, nici față de sine nici față de altceva. În schimb, albul poate cîștiga în intensitatea lui alb sau poate fi mai intens decît un altul. Însă, firește, s-a putut spune mai sus că unele sînt mai mult substanță decît altele atunci cînd nu sînt de același rang, ci una e substanță individuală, alta gen sau specie. Căci substanța individuală a fost socotită în mai mare măsură substanță decît specia sau genul.

Î. Care . . . . . cele generale cu cele generale.

Î. Dar nu revine numai substanței ?

R. Nu. Căci nici dublul nu primește mai multul sau mai puținul, nici tatăl. De ce să numim pe Ulise mai mult tată al lui Telemac astăzi decît atunci cînd era în Itaca sau atunci cînd s-a întors de la Troia ? Așa încît nu e ceva propriu substanței faptul de a nu primi gradații, atît în ce privește raportul substanței cu ea, cît și raportul cu cele de rang egal.

Î. Atunci ce trebuie să numim propriu prin excelență în cazul substanței ?

R. Faptul că una și aceeași fiind ca număr, ea este primitoare de contrarii ; precum Socrate, unu la număr, este susceptibil și de sănătate și de boală, sau un același suflet, și de înțelepciune și de nesăbuință.

Î. Dar cum ? Oare nu și cuvîntul, unu fiind la număr, este primitor de contrarii, devenind cînd adevărat, cînd fals ? De pildă, dacă spun „este ziuă“, nu spun un lucru cînd adevărat, cînd fals ? Sau nu cumva e o substanță și vorbirea ?

R. Nu este.

Î. Dar de ce categorie ține ?

R. De mărime.

Î. Prin urmare, nu ar fi ceva propriu substanței faptul de a primi contrarii ; dar atunci de ce spui că Aristotel l-a declarat un caracter propriu ei ?

R. Fiindcă substanța este primitoare de contrarii prin înrîuririle ce suferă ea, pe cînd vorbirea rămîne neschimbată.

Î. Cum ?

Scanned with CamScanner

R. Socrate este cînd sănătos, cînd bolnav, prin propria sa schimbare, pe cînd vorbirea, ca de exemplu „este ziuă", cînd e adevărată, cînd devine falsă, dar fără ca ea să se schimbe, ci prin schimbarea stării despre care se rostește ea . . . . . neprimind ea însăși o schimbare, e găsită cînd adevărată, cînd falsă. 28r

Î. Ai dezlegat cazul. Dacă însă propriul trebuie să fie total și exclusiv, arată-mi că acest caracter de acum revine oricărei substanțe și numai ei.

R. Că îi revine exclusiv, pot să ți-o arăt ; că îi revine total, nu sînt sigur că o pot face.

Î. Arată-mi că-i revine exclusiv.

R. Orice ai lua dintre celelalte categorii, nu vei găsi ceva, unul și același număr, care să fie primitor de contrarii ; numai substanța e așa. De pildă, noi numim o faptă frumoasă, iar ea poate fi și urîtă cîndva, dar nu aceeași fiind și una la număr, ci luată fiind, fie în împrejurări diferite, fie prin săvîrșirea ei diferită. Substanța, în schimb, nu devine o alta, ci una și aceeași rămînînd, poate să devină bună sau rea. Și la fel în alte cazuri.

Î. Ai arătat că acest caracter se ivește doar în cazul substanței individuale. Dar, dacă ar apărea la orice substanță, atunci abia ar fi un caracter propriu substanței.

R. Mai întîi, cu privire la cele veșnice, nu am putea arăta acest lucru. Cerul, de pildă, în mișcarea lui veșnică, substanță fiind, nu s-ar putea opri pe loc, iar starea pe loc este contrară mișcării. Dar să nu spunem că înțelesul de substanță poartă asupra celor veșnice : acestea au o singură întruchipare și nu pot fi, în general, primitoare de contrarii. Pe de altă parte, chiar o realitate ca focul, dintre cele pieritoare fiind, primește căldura, nu însă și frigul ; sau zăpada este primitoare de rece, dar nu și de cald ; sau apa de umezeală, dar nu și de uscăciune. De aceea, poate, a declarat Aristotel că se spune despre substanță cum că e primitoare de contrarii, dar ea însăși nu poate să fiinţeze printre contrarii. Focul nu „primea", de altfel, căldura, ci aceasta era în natura lui, iar ceea ce aparține cuiva, firește că nu poate fi primit de el, așa fiind cazul doar cu un lucru din afară.

Scanned with CamScanner

28v În schimb, apa, prin faptul că nu are inerentă ei căldura, este primitoare de căldură și de frig, dar de umezeală nu e primitoare, ca pămîntul, de vreme ce tocmai umezeala e în natura ei. Pămîntul, la rîndul său, nu are în natura sa umezeala, de aceea o primește, ca și uscăciunea. Iar cele cerești nu primesc opusul calității lor esențiale. De unde se vede că nu e vorba de calități pur și simplu, ci de calități substanțiale. În schimb, substanțele sînt primitoare de calități din rîndul celor ce nu sînt calități împlinitoare de substanță. Substanțele, cîte una la număr, primesc pe rînd contrariile exterioare ceea ce nu înseamnă altceva decît contrariile ivite pe baza celor nouă genuri. Dar, după cum o substanță individuală, una la număr, admite acest lucru, la fel o fac și cele secunde. Căci, dacă Socrate poate fi bun și lipsit de bunătate, atunci și omul va fi bun și lipsit de bunătate, la fel vieţuitorul, dat fiind faptul că Socrate e om. Ca fiind deci substanțe — căci și omul e substanță, și vieţuitorul —, ele vor primi contrariile ; dar ca fiind universale, nu ele vor fi susceptibile de contrarietate, ci doar realurile de sub ele. Așa cum culoarea însăși nu e nici albă, nici neagră, dar sub ea există atît albul, cît și negrul, la fel și omul în general sau vieţuitorul în general, concepuți în legătură cu mai multe exemplare, nu sînt nici buni, nici lipsiți de bunătate, nici bolnavi, nici sănătoși, însă sub ei se află deopotrivă cei buni și cei lipsiți de bunătate, cît și cei bolnavi sau cei sănătoși. Totuși, în măsura în care sînt substanțe, și omul, și vieţuitorul sînt primitori succesiv de contrarii ; căci omul poate fi închipuit, în măsura în care e substanță, drept primitor de calități contrarii, la fel cu vieţuitorul : le acceptă pe fiecare, rămînînd același. În schimb, culoarea ca atare nu poate fi concepută ca devenind ea însăși neagră și albă, ci abia corpul ce stă la baza culorii primește pe rînd albul și negrul, în timp ce culoarea, ce n-are caracter persistent, nu suportă contrariile, ci o dată cu dispariția albului piere și ea, iar o dată cu ivirea negrului reapare și ea. Calitatea de culoare nu persistă, ci
29r doar dispare albul și apare negrul în cîte un lucru. Concluzia este că trebuie să se analizeze omul și animalul în măsura
 în care sînt substanțe, cercetîndu-se dacă nu cumva persistă

Scanned with CamScanner

fiecare, primind astfel pe rînd pe cele contrarii, în așa fel încît să fie ceva comun oricărei substanțe, ca substanță, caracterul de a fi primitoare de contrarii pe rînd. Iar numai substanței îi va fi propriu caracterul de față ; în speță celei ce are virtutea prefacerii și este deci susceptibilă de devenire, nicidecum celei închise în natura proprie, care nu admite schimbare de calități.

Î. Cu privire la substanță, vor fi de ajuns acestea.

(Despre mărime)

Î. De ce categoria care urmează e mărimea și nu calitatea ?

R. Deoarece faptul că există ceva înseamnă că este sau unu sau multiplu, iar unul și multiplul mărimii sînt anterioare, desigur, lui „a fi de un fel anumit“ sau a fi un „relativ“. Căci mărimile sînt numărate. Corpul, spre a fi corp, trebuie să aibă un număr de trei dimensiuni, pe cînd spre a fi un corp cu o calitate, trebuie să fie, să spunem, alb ori negru. Faptul de a fi corp precedă însă pe acela de a fi corp cu calități. (Deci și numărul precedă calitatea. — *N. tr.)*

Î. Ai și vreun alt motiv să spui că după substanță vine mărimea și nu altă categorie ?

R. Am.

Î. Care anume ?

R. Faptul că majoritatea proprietăților substanței aparțin și mărimii mai degrabă decît celorlalte genuri. De exemplu, a nu admite contrarietate sau gradații, căci acestea aparțin deopotrivă substanței și mărimii. Apoi, dacă iei din substanță calitatea ei și cele desemnate de restul categoriilor, lăsîndu-i însă mărimea, încă ea poate rămîne substanță ; dar, dacă ai scoate din ea cu totul mărimea, atunci ea nu ar mai fi nimic, nici pe bază de continuum, nici de număr determinat. În ansamblu, e mai apropiată de substanță mărimea decît celelalte accidente.

Scanned with CamScanner

Î. Cîte sînt diferenţele mărimii ?

R. Două.

Î. Şi anume ?

R. Continuul şi discontinuul.

Î. În clipa cînd Aristotel face diviziunea spunînd : *iar unele se alcătuiesc din părţi avînd între ele o poziţie anumită, altele din părţi ce nu au poziţie,* în ce fel face diviziunea ?

29v *R.* În cazul acesta o ia de la început. Căci un acelaşi lucru, în speţă mărimea, se poate divide felurit. Potrivit cu punctul de vedere, nimic nu ne împiedică să introducem mai multe diviziuni.

Î. Arată-mi că acest lucru se întîmplă şi la altă categorie.

R. Să ţi-o arăt. Iată, vieţuitorul se divide în muritor sau nemuritor şi, din nou, de la început, în raţional şi neraţional, iarăşi, în vieţuitor cu picioare sau fără, ori se divide întreg în înaripat, pedestru sau acvatic. La fel întreaga mărime se divide în continuă şi discontinuă şi, din nou, după alt punct de vedere, în mărime cu părţi ce au aşezare, şi alta cu părţi fără aşezare.

Î. Înfăţişează-mi grupele în care a divizat el.

R. Un fel de mărime este continuă, spune el, *alta discontinuă.*

Î. Ce este discontinuul ?

R. Cel în care nu se poate insera nimic de natură să facă o legătură a mărimilor de acelaşi fel. Aş spune şi aşa : lucrul discontinuu este cel în sînul căruia nu se poate găsi un termen comun prin care să se facă contactul părţilor. Căci în numărul de cinci, de pildă, nu există o unitate care să alipească două unităţi, de o parte, cu celelalte două, de alta ; nu există termen prin care să intre în contact ambele doimi. Dacă s-ar uni, am putea spune care este termenul de legătură. Aşadar, numărul face parte dintre mărimile discontinue.

Î. Dar numai numărul e o mărime discontinuă ?

R. Nu. Vorbirea e şi ea o astfel de mărime.

Î. Care vorbire ?

Scanned with CamScanner

B.C.U. „M. EMINESCU" IAȘI

R. Nu cea din cuget, care se produce chiar atunci cînd tăcem. Căci aceasta este sau un demers al gîndirii, sau un efect al ei. Pe de altă parte, nici înțelesul vorbirii, ca înțeles, nu e o mărime ; ci vorbirea rostită.

Î. În ce fel ?

R. Orice vorbire constă din nume, verbe și celelalte părți, numite părți ale vorbirii. Acestea toate se alcătuiesc din silabe, iar silabele sînt fie lungi, fie scurte. Cele lungi se raportează la cele scurte ca 2 la 1, iar 1 la 2 sînt numere, numărul fiind o cantitate discontinuă. Rezultă atunci că și silabele sînt așa. Vorbirea însă constă din silabe, iar ceea ce e alcătuit din elemente este la fel cu elementele alcătuitoare. Prin urmare, vorbirea e o cîtime, și anume una discontinuă.

Î. Dar cum ? 30r

R. Dacă numim discontinuă acea mărime la care nu se poate găsi un termen comun între părți și care în general nu are termeni comuni care să lege părțile, așadar, dacă nu e de găsit nimic care să lege silabele cu silabele, înseamnă că acestea și vorbirea reprezintă o mărime discontinuă. De pildă, să luăm numele lui Socrate. Ce anume există care să unească silaba *So* cu *cra* și pe *cra* cu *te*, n-am putea s-o spunem. Căci nu e sensul. Și un cuvînt fictiv poate avea trei silabe nelegate printr-un termen, iar el nu înseamnă nimic. Vorbirea e deci o mărime discontinuă.

Î. Mi-ai arătat ce e mărimea discontinuă. Arată-mi-o și pe cea continuă.

R. Ea se află, afirm eu, în situația opusă. Într-adevăr, la cea discontinuă nu intervine nimic care să-i lege părțile, pe cînd continuul are o limită comună care să lege părțile între ele. Astfel, în ce privește lungimea liniei — care e fără lățime —, părțile sînt solidare. De aceea se întîmplă și că prin mișcarea unei părți se mișcă laolaltă, în continuare, celelalte. În cazul mărimii discontinue, părțile nu ar suferi așa ceva. Dacă ai avea o bani‌ță plină de grîu, desigur că, mișcînd un bob, nu s-ar mișca și celelalte, pe cînd o părticică din bob mișcîndu-se, ea mișcă întreg bobul prin aceea

Scanned with CamScanner

că părțile sînt solidare. Linia, așadar, face parte dintre mărimile continue.

Î. Îmi mai poți da și alt exemplu de mărime continuă ?

R. Da.

Î. Care anume ?

R. Suprafața.

Î. Cum e continuă suprafața ?

R. Întrucît suprafața se separă printr-o linie, așa cum se vede cînd linia și apare prin tăiere, înseamnă că linia închipuită devine un termen comun — de felul liniei reale — prin care se unesc între ele părțile suprafeței. Dacă ai con-
30v cepe această linie ca ivită în realitate, ca atare, între părți, ea ar divide întregul. Dacă în schimb nu-l divide, atunci, privită fiind ca o margine a uneia din părți și un început față de cealaltă, asociindu-se ambelor părți ca un termen comun, le leagă prin ea însăși.

Î. Dar există și alte exemple de mărimi continue, cum sînt linia și suprafața ?

R. Da.

Î. Care ?

R. Volumul. Căci volumul este o mărime, una continuă. El este mărime într-adevăr, pentru că are trei dimensiuni, și este un continuum, fiindcă părțile se unesc print-un termen comun, anume prin așa-zisa suprafață concepută între ele.

Î. De ce spui așa-zisa suprafață ?

R. Fiindcă suprafața e o margine a corpului, dar nu o parte. (Cum ar fi aci. — *N. tr.*)

Î. Dar ce deosebește partea de margine ?

R. Faptul că întregul e alcătuit din părți, în timp ce din margini nu ar putea fi alcătuit. Într-adevăr, nici linia nu se constituie, într-un fel, din puncte, ci se mărginește în punct, acesta nefiind o parte, ci o graniță a ei ; și nici suprafața nu s-ar putea alcătui din linii, ci părțile suprafeței sînt suprafețe, dar se mărginesc prin linii. Și la fel, nici părțile corpului nu sînt suprafețe, ci tot corpuri, în schimb se mărginesc prin suprafețe. Prin urmare, suprafața concepută ca distinctă între părțile corpului nu este, propriu-zis, suprafață
100 decît în închipuire. Căci, dacă ar deveni în fapt una, ar

Scanned with CamScanner

divide corpul și ar fi o extremitate a corpurilor. În măsura în care corpul doar poate să se dividă prin suprafață, dacă o închipui pe aceasta ca și o margine a unei părți, iar pentru cealaltă parte ca un început, atunci suprafața devine un termen comun al părților corpului, nefiind reală, ci doar închipuită, cum spuneam.

Î. Nu există decît aceste mărimi continue ?

R. Nu, mai sînt și spațiul și timpul.

Î. Cum este spațiul o mărime, și una continuă ?

R. Prin aceea că e privit ca învăluind un corp, fiind implicat în corp, în măsura în care acesta e cu adevărat corp. Iar corpul ca atare are trei dimensiuni. Deci și spațiul, în măsura în care e spațiu al corpului, va fi tridimensional.

Î. Dar cum de e un continuum ?

R. Este așa după raționamentul potrivit căruia părțile 31r
corpului aflat într-un spațiu oarecare se leagă printr-un termen comun ; atunci la fel și părțile spațiului, pe care le domină cele ale corpului, se vor lega între ele printr-un termen comun, și tocmai prin acela prin care se leagă și părțile corpului.

Î. Cum este timpul o mărime ?

R. El e o mărime fiindcă e văzut în desfășurare și se măsoară printr-o mărime numerică oarecare, orele, zilele și nopțile, lunile și anii. Dar este și continuu, căci prezentul leagă trecutul cu viitorul, fiind un început pentru viitor și un capăt pentru trecut.

Î. Cum a explicat Aristotel toate acestea ?

R. Spunînd — după ce a vorbit despre linie, suprafață și corp — cum că *dincolo de acestea sînt timpul și spațiul*.

Î. De ce a spus așa, „dincolo" ?

R. Pentru că linia și suprafața au fost concepute în vederea corpului, într-un fel ; căci mai întîi linia este limită, termen al suprafeței, și ea are ca termen punctul, iar corpul are ca termen suprafața. Spațiul însă nu e conceput în corp, ci îl însoțește din afara lui. La fel, timpul nu are atingere directă cu corpul.

Scanned with CamScanner

I. Ce altă distincție a făcut el asupra mărimii ?

R. Cea amintită, că *una este alcătuită din părți avînd prin ele însele așezare unele față de altele, alta din părți ce nu au așezare.*

I. Ce vrea să spună cu asta ?

R. Spunînd că o mărime constă din părți cu așezare, alta din părți fără așezare, el divide într-alt fel întreaga mărime.

I. Dar ce înseamnă a nu avea și a avea așezare ?

R. Sînt trei lucruri de conceput privitoare la cele ce au așezare. Întîi, spațiul unde se află părțile, apoi părțile ele însele, cele aparente, în fine continuitatea pe bază de solidaritate a părților. Atunci cînd figurează unele din acestea, dar lipsesc altele, poate să existe ordine, fără a fi și așezare a mărimii. Astfel, zece vase de pămînt se pot afla undeva pe o suprafață și se poate arăta care este primul, sau al doilea, și că acesta este aici, celălalt dincolo, iar părțile nu dispar, ci persistă. Însă părțile acestea nu sînt solidare, așa încît 31v există o rînduire, poziție însă nu. Pe de altă parte, în cazul apei ce curge dintr-o clepsidră, părțile sînt solidare, dar primele părți nu mai pot fi indicate și nu persistă, ci o dată cu scurgerea apei și ele dispar, astfel încît au o rînduire, fără să aibă și o poziție. La fel și cu timpul ; părțile lui au o rînduială, așezare însă nu, căci nici o porțiune de timp nu persistă. Deci în mărimile discontinue considerate nu există așezare, dar poate fi ordine, ca în numere, în măsura în care spunem că doi e anterior lui trei, de pildă. În schimb, în părțile vorbirii nu există rînduială, căci de ce mai degrabă silaba „ba“ decît „be“ sau decît „pe“ să fie anterioară? Încă s-ar putea vorbi de o rînduială dacă, rostind cuvîntul, ai impune silabelor lui una, în chip asemănător cu vasele puse laolaltă distinct și așezate unele în primul rînd, altele în al doilea, ca în așezarea ostașilor la luptă. În cazul părților liniei, suprafeței, corpului și spațiului, exista o poziție anumită atît prin faptul că fiecare dintre părți se află undeva, cît și prin faptul că ele persistă, precum și prin faptul că sînt solidare între ele ; în cazul timpului există rînduială, 102 nu și poziție, părțile lui nepersistînd. Însă, în cazul rîului

Scanned with CamScanner

ce curge și se varsă în mare, stratul care tinde către și se apropie de mare, spre a se vărsa în ea, nu are o poziție, prin faptul tocmai că nu stă pe loc, ci se mișcă. La fel se întîmplă și cu mișcarea, ea făcînd parte dintre cele continue, care însă nu au și o poziție, căci, adăugîndu-i-se timpul, este continuă, dar fără așezare. Numai că mișcarea nu e o mărime, ci doar participă la mărime, cum se va dovedi mai tîrziu. Așa încît, potrivit cu prima diviziune, erau cinci continue : linia, suprafața, corpul, timpul, spațiul, iar discontinue doar două mărimi : numărul și vorbirea. Potrivit celei de-a doua diviziuni, există patru mărimi ce au părți cu așezare : linia, suprafața, corpul, spațiul, trei fără părți cu așezare, numărul, vorbirea, timpul, dintre care două au ordine : numărul și timpul, iar vorbirea într-un fel are, într-altul nu.

Î. Dar numai acestea sînt tipurile de mărime ?

R. În principal, acestea, dar prin accident și altele.

Î. Ce vrei să spui cu în principal și prin accident ? 32r

R. În chip principal, ceea ce este prin sine ; accidental, ceea ce este prin altul. Astfel, în principal, sînt mărimi toate cele enumerate, prin accident însă poate fi spus și despre alb că este „mult", nu ca fiind alb, ci fiindcă suprafața pe care se află el este întinsă. Omul și el e mare, nu ca om, ci în măsura în care statura lui este așa.

Î. Ar fi deci și aceasta o distincție în planul mărimii ?

R. Da.

Î. Cum ai enunța-o ?

R. În sensul că un fel de mărime e fundamentală, alta accidentală.

Î. Și ce este fundamental aici ?

R. Faptul de a fi prin sine, nu prin altul ; așa cum erau numărul, sau timpul și celelalte.

Î. Iar accidental ?

R. Faptul de a fi spus potrivit cu altul, cum e spus mare albul după suprafața pe care se află și omul după statură. La fel, spunem „multă căldură" în sensul că se prelungește în timp, iar dacă s-ar denumi „mult" nu ceea ce se întinde pe un timp mai lung, ci ceea ce devine excesiv, nu va fi

Scanned with CamScanner

vorba în chip principal de ceva mare, ci se va fi exprimat mai degrabă calitatea decît cantitatea. Căci excesivul ține de calitate. Chiar dacă spunem : cutare sau cutare au alergat mult, gîndindu-ne la mișcare, în realitate spunem o cursă lungă, dat fiind că lucrul s-a desfășurat într-un timp îndelungat.

Î. Dar cum, mișcarea nu e o cantitate ?

R. Nu. Ea nu a fost aleasă printre exemplele de mărimi.

Î. Dar nu spunem : multă mișcare, sau mișcare mare ? „Era mare mișcarea aceea", spunea Tucidide.

R. N-o spunea prin ea însăși, ci prin timpul în care se desfășura ea. Cu privire la timp, există cu adevărat mult și puțin, lung și scurt, mare și mic. Potrivit cu timpul în care, ca într-o mărime, subzistă acestea, așadar prin accident, se va spune și despre mișcare cum că-i revine mărimea. Dacă deci s-ar reda aspectul de mult sau puțin al mișcării sau al unei acțiuni, se va determina în realitate mărimea lor prin timp, ca fiind de un an, de o lună, sau oricum altfel.

Î. Mi-ai arătat care sînt mărimile principale, care cele prin accident, care sînt cele cu părți ce au poziție, care cele
32v fără poziție, pe deasupra și care sînt cele continue și care cele discontinue. Trebuie să determini acum caracterul propriu al mărimii.

R. Spun : *revine mărimii să nu aibă contrar.*

Î. Dar, de vreme ce propriul trebuie să revină total și exclusiv cuiva, arată-mi că nici una dintre mărimile numite principale nu are opus.

R. Liniei ca atare nu-i este nimic opus.

Î. Dar cum există, atunci, linie dreaptă și curbă ?

R. Dreptul și curbul nu revin liniei ca linie, nici ca fiind mărime, ci doar ca fiind o linie anumită, ceea ce e pentru ea un accident. Nici linia nu este opusă liniei — ci doar curbura e opusă rectitudinii —, nici suprafața ca suprafață nu are vreun opus.

Î. Dar cum se face că spunem despre o suprafață că e neagră, despre alta că e albă ?

R. Ca albă și neagră, ele își sînt opuse în măsura în
104 care negrul și albul sînt opuse, la fel cu asprimea și netezi-

Scanned with CamScanner

mea. Însă ca suprafață nu-i va reveni un contrar. La fel și corpul ca atare nu are contrar.

Î. Cum, incorporalul nu e opus corpului ?

R. Nu. Căci opușii stau sub același gen, iar corporalului și incorporalului nu le revine nici un gen comun. În plus, cele opuse se enunță în chip pozitiv, ca dulce și amar, pe cînd incorporalul e numit prin privațiune. Nici timpului nu-i este nimic opus ca timp. Căci noaptea și ziua se comportă în chip contrar, dar nu-și fac opoziția ca fiind în timp, ci în măsura în care ziua este aer străluminat, pe cînd noaptea e aer întunecat ; și aerul nu e o mărime, ca aer. La fel nici vorbirii nu-i stă ceva opus ca vorbire.

Î. Totuși nu se spune că o vorbire e adevărată, alta falsă ?

R. Vorbirea nu a fost adoptată ca gen de mărime în măsura în care e cu sens, ci doar întrucît, în faptul rostirii ei, se măsoară prin silabe lungi ori scurte. Ca atare, ea nu ar putea avea adevăr sau falsitate, nici vreo opoziție oarecare. De asemenea, nici în materie de număr nu încape opoziție. Căci lui 2 ca 2, ce i-ar putea fi opus ? sau lui 5, sau 33r
în general oricărui număr ?

Î. Dar ce este cu locul ? Oare în privința lui, ca tip de mărime, nu se iau în considerare unele opoziții ?

R. Poate în privința lui, dacă susul și josul sînt privite ca părți sau specii ale lui, căci acestea își sînt opuse.

Î. Dar de ce spui „poate" ?

R. Căci unii nu admit ca josul și susul să fie locuri sau specii ale locului. Ceea ce e deasupra capului nostru e considerat susul, ce este sub picioare — josul ; dar cosmosul fiind o sferă, nu există în realitate nici un fel de sus și jos prin sine. Dacă însă am lua susul și josul, nu drept orice puncte distanțate între ele, ci drept cele din cosmos, așa încît, sferic fiind cosmosul, jos se numește ceea ce se raportează la partea centrală a cosmosului, sus ceea ce, depărtîndu-se de centru, se raportează la extremități, atunci susul și josul ar fi într-adevăr opuse prin faptul că distanța de la centru la suprafața exterioară este cea mai mare, așa cum este în cerc și în sferă distanța pînă la circumferință. În acest

Scanned with CamScanner

caz, susul devine numai sus, după cum josul e numai jos, pe cînd în intervalele celelalte, după care spunem sus și jos, le luăm unul față de altul și, în fond, un același lucru pare a fi și sus și jos. Deci susul și josul existînd prin ele însele, ca diferențe ale locului, și mărimi fiind, înseamnă că în spațiu ar putea exista opoziție, astfel încît să fim îndreptățiți să spunem că și în sînul mărimii există o opoziție, dar numai una cu privire la spațiu. Fiindcă însă în spațiu există o opoziție, bunul-simț crede că poate defini drept opuse pe cele ce își sînt cît se poate de depărtate între ele. Căci după opoziția spațială de sus și jos pare a se fi conceput și definiția opoziției, de vreme ce „distanțarea între termeni" există mai întîi în planul spațiului. În concluzie, numai în spațiu ar exista opoziție.

Î. Dar ce a obiectat aici Herminos ?

R. El a obiectat că susul și josul nu înseamnă chiar forme de-ale spațiului, ci localizări, după cum nici ieri sau mîine nu reprezintă timpul, ci momente. La fel cum se raportează momentul la timp se raportează și localizarea la spațiu. Însă un simplu aspect al cantității este altceva decît
33v însăși cantitatea. De altfel, și Herminos elimină din sînul cantității contrarietatea.

Î. Dar la celelalte mărimi să nu existe contrarietate ?

R. La cele determinate, nu, dar la cele nedeterminate ar părea să existe.

Î. Care sînt cele nedeterminate ?

R. Cele înfățișate mai sus sub forma lui : mult, puțin, mare, mic, căci mărime fiind ceva, are parte de mult sau puțin, de mare sau mic.

Î. Dar nu sînt mărimi prin excelență acestea ?

R. Nu chiar întru totul, s-ar părea.

Î. De ce ?

R. Fiindcă nu reprezintă atît o cantitate, cît mai degrabă o relație.

Î. Dar cum, relativele nu-și sînt contrarii ?

R. Nu sînt contrarii ; se opun între ele fără a o face
106 sub chipul contrarietății, ci ca simple relații, așa încît, chiar

Scanned with CamScanner

dacă acelea fac parte dintre relații, n-am putea spune că sînt contrarii, ci doar opuse.

Î. În ce sens spui lucrul acesta ?

R. În măsura în care, printre opuse, unele se opun ca afirmația și negația, altele ca privația și posesiunea, altele ca relațiile, altele, în sfîrșit, ca simple contrarii, așa încît relațiile reprezintă și ele o formă de opoziție, dar nu una de contrarietate.

Î. Atunci fac parte din sînul relațiilor marele și micul, multul și puținul ?

R. Nu numai din sînul relațiilor, ci fiecare dintre acestea reprezintă, în ea însăși, o mărime nedeterminată. Marele și micul se spun în două feluri, la fel cu multul și puținul : întîi în chip simplu, apoi ca relație.

Î. Dar de ce natură spui că sînt cele luate în chip simplu ?

R. Sînt nedeterminate.

Î. De ce nedeterminate ?

R. Fiindcă nu se concepe marele ca mare printr-o cîtime, nici micul mic printr-o cîtime. Gîndirea e purtată îndată spre ceva mic, atunci cînd spune mare, spre a putea concepe în ce măsură este spus mare.

Î. Dar atunci de ce nu le declari pe acestea numai relații, ci le numești și cantități simple ?

R. Fiindcă din prima perspectivă este mai degrabă mărimea în joc. Astfel, se spune mare și mic, mai mult și mai puțin, iar mare și mic, mai mult și mai puțin indică ceva simplu și nu sînt neapărat spuse prin raport la așezarea lor una față de alta, dar indică și o relație. De aceea am spus că se înțeleg prin ele două feluri de lucruri, și ceva absolut și ceva relativ.

Î. Dar Aristotel a menționat ambele semnificații ?

R. Nu.

Î. Atunci pe care ? 34r

R. Doar cea pe bază de relație a fost considerată de el aici, lucru pe care încearcă să-l arate prin mai multe exemple.

Scanned with CamScanner

I. Care este primul argument în demonstrarea acestui lucru ?

R. Cel prin inducție. Nimic nu e spus prin sine mare ori mic, ci e raportat la altceva, cum o va arăta inducția. De exemplu un munte este spus mic, nefiind în chip absolut mic, ci făcîndu-se în chip evident raportarea față de ceva de același gen, mai mare. Și la fel, un sîmbure, fiind mai mic decît aproape toate lucrurile, este spus totuși mare prin raportare evidentă la alt sîmbure.

Î. Cu ce contribuie aceasta la dovada că marele și micul se spun prin relație ?

R. Dacă fiecare s-ar spune în sine și nu s-ar ivi raportarea la altceva de același gen, nu s-ar putea spune despre munte că e mic sau despre sîmbure că e mare.

Î. Cum ai putea prezenta pe scurt și silogistic lucrul acesta ?

R. Astfel. Mărimea nu se spune prin raport la ceva, de exemplu mărime de doi coți, de trei coți, suprafață etc., pe cînd marele și micul se spun față de ceva ; deci marele și micul nu sînt mărimi. Sau și astfel : mărimea e spusă prin sine, cum o arată inducția, pe cînd marele și micul nu sînt spuse prin sine, deci nu sînt cantități.

Î. Deoarece mi-ai arătat că marele și micul nu sînt cantități, ci relații, arată-mi-o și despre mult și puțin.

R. Dacă s-ar întîmpla să fie în Atena trei mii de oameni, spunem că sînt puțini, pe cînd, dacă într-un sat n-ar fi decît trei sute, spunem că sînt mulți, deși sînt mult mai mulți în Atena. Iar într-o casă 500 de inși sînt mulți, pe cînd în oraș, chiar dacă ar fi mult mai mulți decît atît, ei sînt puțini. Deci raportarea la altul e ceea ce face să se spună mult și puțin. Dar lucrul poate fi spus și astfel : doi coți și trei coți sau doi și cinci reprezintă firesc o cantitate ; în schimb, mult și puțin nu indică o cantitate. Prin afirmarea mult și puțin nu înțelegem un număr, la fel, nu puteam spune că mare și mic arată un număr determinat. Prin urmare, acestea nu sînt cantități.

Î. Dar induci și altceva aci... ?

R. Induc.

Scanned with CamScanner

Î. Ce anume ?

R. Amarul, de pildă, este opus dulcelui, dar este spus și gîndit în sine. Chiar dacă n-ar exista amarul, poate fi gîndit dulcele prin sine, așa cum dacă n-ar fi dulcele, e totuși 34v
de conceput amarul. La fel și cu albul sau negrul, recele sau caldul ; toate acestea, primind opoziția contrarie, sînt gîndite mai întîi și pe deplin prin ele însele. În schimb, marele și micul, multul și puținul nu sînt de rostit dintru început prin sine, ci în chip necesar este gîndit, o dată cu fiecare, cel la care se face raportarea. Atunci, marele nu este nici de rostit, nici de gîndit, fără raportare la altul, spre care singur privind îl va numi cineva mare. La fel și cu celelalte trei. Nu poți spune ce trebuie gîndit în chip definit în clipa cînd auzi vorbindu-se de mare, mic, mult, puțin. Dacă deci contrariile se rostesc mai întîi prin ele însele, iar cele patru enumerate nu sînt de spus în primul rînd prin ele însele, independent, înseamnă că ele nu vor primi contrarietatea.

Î. Mai poți prezenta și altfel lucrurile ?

R. Așa : dacă marele și micul ar fi contrarii, de vreme ce în acestea micul apare ca un termen definit față de ceva mare pe cînd față de ce e mai mic el este, la rîndul lui, mare, iar dacă acest lucru se întîmplă într-un același moment, ar însemna că el își va fi sieși contrar. Prin urmare, marele și micul nu sînt contrarii. Același raționament se poate face și despre mult și puțin. Dar, dacă nici în ele nu există contrarietatea, nici în spațiu, așa cum susțin unii, înseamnă că în sînul mărimii nu va fi contrarietate.

Î. Atunci caracterul acesta este el propriu mărimii ?

R. Nu. Căci nici în cazul substanței nu se ivea contrarietatea și se va dovedi mai jos că nici la unele calități nu apare ea, așa încît lipsa contrarietății nu e ceva propriu cantității, chiar dacă oricărei mărimi nu-i este nimic contrar.

Î. Spune-mi atunci dacă mai revine mărimii vreun ca- 35r
racter.

R. Îi revine faptul că *nu primește mai multul sau mai puținul.* Acest lucru îl dovedesc lămurit cazurile particulare : linia ca linie nu este mai mult linie decît o alta, nici suprafața nu e mai mult sau mai puțin suprafață, nici corpul ca

Scanned with CamScanner

atare, nici spaţiul ca atare, nici numărul ca număr şi nici timpul ca timp. De unde reiese evident că în sînul mărimii nu sînt de găsit mai multul sau mai puţinul.

Î. Nu e atunci ceva propriu mărimii aspectul acesta ?

R. De fel. Căci lucrul nu se produce doar în cazul ei, chiar dacă îi revine total. Într-adevăr, s-a arătat că nici substanţa nu e mai mult sau mai puţin substanţă decît o alta.

Î. Ce este deci propriu mărimii ?

R. Faptul de a fi numită egală sau inegală. Linia este sau egală sau inegală liniei, şi corpul faţă de corp ori suprafaţa faţă de suprafaţă.

Î. Dar cînd cineva spune despre alb că acesta este egal altuia, cum se exprimă ?

R. Nu în chip adecvat, ci folosind termenul de egal în locul celui de asemănător.

Î. Dar cum se spune că omul este egal omului sau turnul egal altui turn fără a fi mărimi ?

R. Prin accident.

Î. Cum prin accident ?

R. Nu fiindcă e vorba de substanţa respectivă, ci în măsura în care lucrul are o mărime. Căci este vorba de primele aspecte cantitative cu privire la substanţa noastră, în speţă de aşa-numitele trei dimensiuni : lungime, lăţime şi adîncime.

(Despre relative)

Î. După mărime, care este a treia categorie la rînd ?

R. Cea a relaţiilor.

Î. De ce nu mai degrabă calitatea ?

R. Deoarece, existînd în prealabil lungimea, lăţimea şi înălţimea, se ivesc în urma lor marele şi micul, care sînt relative.

Î. De ce a adus Aristotel îndată după mărime cazurile de relaţie ?

R. Deopotrivă din motivul arătat, ca şi pentru că amintea de relaţii în cadrul mărimii. Trebuia deci, spre a căpăta

Scanned with CamScanner

o bună vedere de ansamblu asupra felului cum se spun marele, micul, multul, puţinul, să ne înveţe care lucruri se întîmplă să fie în relaţie.

Î. Şi care se întîmplă să fie aşa ?

R. O definiţie a acestora, care sînt de maximă generalitate, nu e de întreprins, ca şi în celelalte cazuri. Însă gîndul este de redat strîngînd totul laolaltă, ceea ce a şi făcut Aristotel spunînd că relative sînt *toate cîte, ele însele ca atare, se spun a ţine de altele sau se raportează oricum altfel faţă de un altul.* 35v

Î. Ce vrea să spună cu acest fel de a vorbi ?

R. Mai întîi că relativele se spun despre o pluralitate, ca relative ale cuiva, nu despre un lucru unic. Chiar dacă un lucru face parte dintre relative, el nu poate fi numit la drept vorbind un relativ. La fel deci cum nu poţi să vorbeşti despre ceva reciproc, ci despre cele reciproce, tot aşa nici despre relativ, ci despre cele relative. De aceea, în timp ce despre substanţă şi cantitate vorbea la singular, despre relative vorbeşte la plural : *relative se numesc toate cîte...* De altfel, descrierea ce ni se prezintă este platoniciană, după unii, iar în treacăt el o corectează.

Î. Ce ne înfăţişează ? Şi ce vrea să spună adaosul : *se raportează oricum altfel faţă de un altul ?*

R. Îţi răspund că, prin afirmaţia sa cum că se numesc relative toate cele, ca atare, ce se spun a fi ale altora, el arată că relativele nu sînt desprinse, ci în raport unul cu altul, şi că unele se spun a ţine de altele prin acelaşi caz gramatical de amîndouă dăţile, altele se spun după cazuri diferite, iar altele după nici un caz.

Î. În continuare ce a adăugat ?

R. Se raportează oricum altfel faţă de un altul.

Î. Lămureşte cele ce spui prin exemple.

R. El numeşte relative potrivit cu acelaşi caz pe cele de soiul următor : tatăl e tată al fiului, iar fiul fiu al tatălui. Termenul de la care începe relaţia este în cazul nominativ, cel faţă de care, în cazul genitiv. Şi la fel „sclav“ în cazul nominativ, „al stăpînului“ în cazul genitiv. Acestea se echivalează, în ce priveşte cazurile. Însă „senzaţia este senzaţie 111

a sensibilului", la nominativ fiind termenul de la care pleacă, la genitiv celălalt, pe cînd „sensibilul este sensibil prin senzaţie", la nominativ fiind sensibilul, iar termenul prin raport la care se vorbeşte, „prin senzaţie", fiind la dativ (în limba greacă. — *N. tr.*), nu la genitiv. Aici deci cazurile au fost schimbate. La rîndul său, marele se rosteşte prin raport
36r la mic ; dar nu s-ar putea spune „mare al micului", nici că micul este mic al marelui, ci, dacă reflectezi mai bine, vezi că acestea nu se rostesc prin nici o schimbare pe bază de caz. Acestea deci se raportează „oricum altfel la altceva", fără a se ivi prin declinare sau ca un caz, analog celorlalte. Însă toate relativele, ca atare, nu se spun prin ele însele, ci prin raport la altele.

Î. Ce exemple a adus Aristotel ?

R. Mai marele e mai mare decît mai micul şi mai micul mai mic decît mai marele, la fel şi dublul e dublu al jumătăţii, iar jumătatea jumătate a dublului ; în plus, spune el, caracterul, dispoziţia, senzaţia, cunoaşterea. Căci toate cele enumerate, ca atare, sînt exprimate ca fiind ale altcuiva. Însă acestea din urmă nu se mai convertesc după un acelaşi caz. Cunoaşterea este într-adevăr cunoaştere a lucrului de cunoscut şi senzaţia senzaţie a lucrului sensibil, dar prin cunoaştere e ceva cunoscut şi prin senzaţie devine ceva sensibil. La fel şi posesiunea unui caracter ; e posesiune a unui lucru posedat, dar lucrul e posedat „prin" posesiune. Şi aşezarea este a unui lucru aşezat, dar acesta este aşa „prin" aşezare. Acestea, ca atare, se spun că ţin de altele.

Î. Dar pentru cele ce se raportează „oricum altfel" la altceva, ce exemple aduce ?

R. Aristotel a făcut-o limpede ; adăugînd *sau oricum altfel s-ar raporta*, el aduce exemplul cu *muntele care e numit mare*. Faţă de un munte mic este declarat el mare. Dar nu e spus aşa prin declinare : într-adevăr, marele nu e spus mare al micului, nici micul mic al marelui, ci doar mai marele este mai mare al mai micului, precum mai micul este mai mic al mai marelui.

Î. Există vreo diviziune a celor ce se folosesc de un
112 acelaşi caz ?

Scanned with CamScanner

R. Există, aceea că unele se folosesc și de un același nume, pe cînd altele de unul diferit.

Î. Care sînt cele ce se folosesc de un același nume?

R. De pildă, asemănătorul, egalul, neasemănătorul, inegalul; căci asemănător este acesta cu acela și altul este altuia neasemănător, iar la fel cu celelalte.

Î. Și care sînt cele ce se folosesc de același caz, dar nu de același nume?

R. De pildă acestea: tatăl tată al fiului, fiul fiu al tată- 36v
lui... Așezarea și tipurile de așezare fac parte dintre relative; ceea ce e pus este pus într-o poziție. Dacă însă așezarea face parte dintre relative, atunci ea se raportează la lucrul așezat.

Î. Care sînt speciile de așezare?

R. Culcarea orizontală, starea verticală, șederea: căci culcarea este culcare a celui întins, iar cel întins este întins prin culcare, starea verticală este a celui ridicat, iar cel ridicat este ridicat prin starea verticală, precum șederea este a celui așezat și cel așezat este așezat prin ședere.

Î. Dar de vreme ce culcarea, starea și șederea sînt relative, faptul de a sta culcat, a sta ridicat și a fi așezat nu sînt și ele relative?

R. Nu.

Î. De ce?

R. Fiindcă în timp ce așezarea și speciile ei erau relative, acestea din urmă nu sînt nici așezări, nici specii de așezare, ci doar paronime ale celor enumerate. Nici un paronim nu este același lucru cu cel de la care se denumește prin derivare. Grămăticul, de pildă, nu e același lucru cu gramatica, iar dacă femeia s-ar spune de la gramatică (grămătică), nu e un paronim (ci un omonim. — *N. tr.*).

Î. Cum vei numi atunci faptul de a fi așezat și cum se raportează la cel așezat?

R. Spun că i s-a întîmplat lui să fie așa, iar pentru că doar i s-a întîmplat, nu înseamnă că e o relație necesară.

Î. Acum, la fel cum, analizînd substanța și mărimea, ai cercetat drept prim caracter propriu dacă le revine faptul de a avea ori nu contrar, iar în cadrul cercetării ai arătat că 113
nu era ceva propriu lor de a nu avea contrarii, la fel cer-

Scanned with CamScanner

cetează și în legătură cu relativele, dacă le e propriu să aibă sau să nu aibă contrar.

R. Îți răspund că în cazul relativelor există contrarietate.

Î. Arată-mi-o.

R. De pildă, virtutea este contrară viciului, iar virtutea și viciul țin de posesiunea unui caracter, și orice posesiune s-a spus că este un relativ, ca fiind posesiune a unui anumit lucru. Caractere fiind virtutea și viciul, ele sînt relative, virtutea către ceva, viciul și el către ceva.

Î. Dar cum se face că, mai departe, Aristotel numește virtutea și viciul calități ?

37r *R.* ...cînd mai departe va numi caracterele calități. Căci nimic nu interzice ca un același lucru să se raporteze la mai multe categorii. Așa cum... calitatea, în măsura în care face pe cele ce participă la ea să fie de un fel anumit, ar ține ea însăși de categoria felului de a fi, dar în măsura în care este calitate de un conținut anumit (căci o calitate e legată de ceva specific) face parte dintre relative. De altfel, fără o altă categorie nu este de închipuit vreun relativ în sine, fiindcă, dacă iei în considerație o categorie care primește contrarietatea..., dacă însă iei în considerație o categorie ce nu o primește, nici relativul respectiv nu o primește. De pildă în cazul calității ; ea admite contrarietatea ; calitate fiind virtutea, ea este contrară viciului. Deci și printre relative cel pe bază de virtute și viciu posedă contrarietate. Pe de altă parte, substanța ca substanță nu intră în contrarietate ; dar Socrate și, în general, substanța stau la baza tatălui și a fiului, a stăpînului și a sclavului ; de aceea nici relativele respective nu vor primi contrarietatea. De asemenea, nici dublul, de pildă, căruia îi stă la bază cantitatea, nu primește contrarietatea ; căci de ce ar fi doi contrar lui unu sau patru lui doi ? Prin urmare, nici jumătatea. Aceasta înseamnă că nu-i este propriu relativului faptul de a primi contrarietatea.

Î. De ce ?

R. Fiindcă nu-i revine total, nici exclusiv.

Î. Dar pe *mai mult sau mai puțin* îl admit relativele ?

R. Îl admit, dar nu toate.

 Î. Cum îl admit ?

Scanned with CamScanner

R. Noi spunem că un lucru e mai asemănător altuia, iar asemănătorul şi egalul au fost trecute în rîndul relativelor.

Î. Dar cum se face, de vreme ce mărimea nu primeşte pe mai mult sau mai puţin, iar egalul şi inegalul primesc pe mai mult sau mai puţin, că acestea reprezintă caracterul propriu al mărimii ?

R. Deoarece mărimea, ca atare, nu admite gradaţii, dar accidentele ei le pot primi. La fel, nici substanţa nu admitea contrarietatea, dar îi revenea substanţei să admită pe rînd contrariile. De aici rezultă că *un* lucru este mărimea, alt lucru propriul ei. Căci propriul reprezintă o calitate şi o înrîurire substanţială a mărimii, iar calităţile şi înrîuririle admit pe mai mult şi mai puţin. Atunci şi egalul sau inegalul admit pe mai mult şi mai puţin, deşi mărimea nu le admite. 37v

Î. Dar dacă egalul şi inegalul sînt înrîuriri ale mărimii, cum ar mai fi egalul un relativ ?

R. Fiindcă egalul este spus egal faţă de un egal şi inegalul faţă de un inegal ; egalul şi inegalul ca atare sînt spuse prin raport la un altul.

Î. Dar toate cele relative admit pe mai mult sau mai puţin ?

R. Nu. Căci de pildă nici dublul n-ar putea fi spus mai dublu decît un altul, sau mai puţin, nici jumătatea nu e de spus mai mult sau mai puţin jumătate.

Î. Atunci ce revine în propriu relativelor ca relative ?

R. Faptul că *se rostesc faţă de conversele lor.*

Î. Ce înseamnă aceasta ?

R. Cele faţă de care se rostesc primele să fie şi ele rostite la fel faţă de primele. De pildă, fie spus întîi tatăl, apoi fiul şi fie afirmaţia că tatăl este tată al fiului ; vom răsturna şi vom pune pe fiu întîi, obţinînd astfel că şi fiul este fiu al tatălui.

Î. Oare toate se comportă aşa ?

R. Toate, în ce priveşte sensul, dar nu toate în expresie. Unele se convertesc, cu cele spuse întîi, prin aceleaşi cazuri gramaticale, ca tatăl tată al fiului, şi fiul fiu al tatălui ; căci de amîndouă dăţile rostirea s-a făcut prin cazul genitiv. Altele n-o fac prin acelaşi caz, cum s-a şi arătat. 115

Scanned with CamScanner

Faptul că senzaţia e senzaţie a sensibilului s-a rostit prin cazul genitiv, dar că sensibilul este sensibil prin senzaţie a dus la punerea termenului convertit la dativ. În schimb, altele nu o fac prin declinare faţă de corelativ; căci nu spunem marele mare al micului, nici micul mic al marelui. Dar despre acestea am vorbit mai înainte.

Î. Dar toate acestea au loc de la sine şi la întîmplare?

R. Nu.

Î. Atunci ce trebuie prevăzut?

R. Să se redea în chip potrivit termenul la care se face raportarea.

Î. Ce este aceasta?

R. Iată, dacă spunem că aripa este aripă a păsării, vorbim cu înţeles, dar nu în chip potrivit, căci termenii nu se convertesc, neputînd spune „pasăre a aripii". Vina n-o poartă
38r conversiunea, ci faptul de a nu fi exprimat cum trebuie primul termen. Căci aripa nu se poate spune aripă în măsura în care e a pasării, ci ca a înaripatului. De aceea, redînd lucrul astfel, cu „aripa aripă a înaripatului", el se converteşte, căci înaripatul este înaripat prin aripă. Există multe altele care să aibă aripi, fără a fi păsări, ca albinele, viespele, lăcustele, greierii şi nenumărate altele.

Î. Dar oare pentru toate vom găsi în uz nume faţă de care să facem raportarea relativului?

R. Nu pentru toate.

Î. Şi atunci?

R. Pentru cele ce nu au, vom crea noi nume, spune Aristotel, şi vom face unele potrivite.

Î. Dar cum să le facem?

R. Pornind de la primele, vom crea cuvinte pentru cele secunde. De pildă se spune „cap"; dar, dacă raportăm capul la vieţuitor, atunci vom greşi, căci există multe vieţuitoare care nu au cap, precum scoicile şi crabii şi altele asemănătoare. Dacă deci vom spune despre cap că e cap al vieţuitorului, nu are sens să convertim spunînd că vieţuitorul e vieţuitor prin cap, de vreme ce multe vieţuitoare sînt fără cap.

Î. Şi ce vom face?

Scanned with CamScanner

R. Vom alcătui un paronim de la cap, de pildă „căpățînat", și astfel se va converti. Căci capul este cap al căpățînatului, iar căpățînatul e căpățînat prin căpățînă. La fel și în exemplul cu cîrma. A spune că o cîrmă este cîrmă a navei nu se potrivește tuturor, de vreme ce există multe nave ce nu se diriguiesc prin cîrmă, precum sînt cele mici, mînate numai de lopeți. De aceea nu are loc conversiunea și nu are sens să spui că nava e navă prin cîrmă. Dacă însă vom alcătui de la cîrmă un nume paronimic, de pildă „cîrmonavă", vom vorbi cu sens spunînd : cîrma este cîrmă a „cîrmonavei" și, convertind, cîrmonava este așa prin cîrmă.

I. Deci nu e de afirmat pur și simplu că relativele se spun față de cele ce se convertesc cu ele, ci e de adăugat ceva ?

R. E de adăugat, „dacă se redă termenul în chip potrivit"

I. Ce altă dovadă în acest sens dă Aristotel ?

R. Faptul că, dacă nu se face redarea în chip potrivit și nu prin raport la ce se spune, atunci nu are loc conversiunea, nici măcar în cazul celor recunoscute drept convertibile și avînd nume, așa cum sînt sclavul și stăpînul. Căci stăpînul este al sclavului ; dacă însă cineva concepe că sclavul nu se spune față de stăpîn, ci față de altcineva, de pildă față de un biped, sau oricum altfel, nu începe conversiunea. Astfel, spunîndu-se că sclavul este sclav al omului, nu se va putea spune și că omul este om al sclavului. 38v

I. Ce altă dovadă ai mai putea aduce ?

R. Faptul că, dacă e redat adecvat lucrul la care se face raportarea, atunci chiar lăsînd la o parte toate cîte sînt accidente și păstrînd numai acel aspect față de care s-a redat raportul, se va vorbi întotdeauna de relația respectivă. De pildă, sclavul se raportează la stăpîn ; dacă lași la o parte pe biped, pe capabil de cunoaștere, pe muritor, pe om, dar rămîne faptul de a fi stăpîn, atunci întotdeauna sclavul va fi rostit prin raport la stăpîn. În schimb, dacă le reții pe toate, dar lași la o parte faptul de a fi stăpîn, pierzi și faptul de a fi sclav, chiar dacă au rămas : om, sau biped, sau viețuitor rațional muritor. Căci, neexistînd stăpînul, „sclav" nu va fi rostit adecvat prin raport la nici unul din termenii

Scanned with CamScanner

rămași. La fel se întîmplă și în cazul păsării, dacă e lăsată deoparte înaripatea : nici aripa nu va mai fi un relativ, neexistînd înaripatul pe lume.

Î. Ce vei conchide de aici ?

R. Că trebuie exprimate adecvat cele față de care, în fond, se vorbește, iar dacă există un nume, să se folosească numele existent, dacă nu, să se creeze unul. Căci în felul acesta vom exprima în chip limpede cum că toate se rostesc față de cele ce se convertesc cu ele.

Î. De ce se întîmplă așa ?

R. Pentru că termenii ce se convertesc trebuie luați pe bază de egalitate, fără exces, nici lipsă. Atunci cînd unul depășește pe celălalt, precum înaripatul pasărea, sau unul e mai restrîns, precum cîrma față de navă, este cu neputință ca ele să se convertească, de vreme ce nu se echivalează : doar dacă nu găsești termenul echivalent sau nu-l făurești.

Î. După ce ai arătat că relativele trebuie rostite prin conversiune, în cazul că se face corect raportul, — ce alt propriu al relativelor ar mai fi ?

39r *R. Faptul de a fi socotite simultane prin natură.*

Î. Arată-ne aceasta.

R. Mai departe, Aristotel va face, în particular, teoria simultanelor și va arăta în cîte feluri se spun ele. Un fel de simultaneitate este a lucrurilor simultane prin natură, ceea ce el afirmă că revine și relativelor.

Î. Care sînt cele pe care le declari simultane ?

R. Cele ce se implică sau se suprimă reciproc. Căci dacă unele lucruri se implică deopotrivă unul pe altul și se suprimă, ele sînt simultane.

Î. Explică mai lămurit ce spui.

R. De pildă tatăl este tată o dată cu fiul, căci o dată cu el își capătă primul paternitatea, și atunci se ivește tatăl cînd se ivește și fiul. Deci tatăl își implică fiul, acesta tatăl, și, la fel, neexistînd fiu, nu există nici tată, sau invers. Prin urmare, de vreme ce tatăl și fiul se implică reciproc și, suprimîndu-se unul, se suprimă și celălalt, termenii de acest
118 fel vor fi simultani prin firea lor, iar relativele par a fi de

Scanned with CamScanner

acest fel, toate cele cîte se spun prin raport la altele implicîndu-se reciproc și, la fel, suprimîndu-se reciproc. Așa sînt cele simultane prin natură.

Î. Însă, dat fiind că e necesar să știm care sînt anterioare, care posterioare, prin opoziție cu cele simultane, spune-mi ce sînt cele anterioare și ce sînt cele posterioare.

R. O va face mai tîrziu chiar Aristotel. S-o spunem totuși încă de pe acum, de vreme ce va fi cazul să ne folosim de ele în teoria relativelor.

Î. Spune-mi deci ce e anterior și ce e posterior ?

R. Există mai multe distincții, atît pentru anterioare cît și pentru posterioare. Ele se spun în chip diferit. Cel care ne interesează acum ar fi următorul : numim anterior pe cel ce suprimă și nu e suprimat, cum este anterioară dualității unitatea. Căci, suprimată fiind unitatea, se suprimă dualitatea, dar aceasta, suprimată, nu desființează unitatea. De vreme ce deci unitatea suprimă, fără a fi suprimată, ea este anterioară dualității. Sub raportul suprimării, așadar, anterior este cel ce suprimă față de cel ce nu o face. Sub raportul 39v
ființei însă, existența unuia implică necesar ceva, sau, dimpotrivă, existența unuia nu implică necesar ceva, posterior fiind cel a cărui existență implică necesar ceva. Astfel, existența dualității implică necesar pe a unității, a acesteia nu implică necesar dualitatea ; dualitatea va fi deci posterioară unității. Din două realități existente, se poate ca existența unuia să nu implice necesar pe a celeilalte însă a acesteia pe prima, ca, de pildă, substanța și accidentul. Căci existența accidentului implică necesar pe a substanței, pe cînd a substanței nu cu necesitate pe a accidentului. Ca atare, substanța e anterioară accidentului. Rezultă de aici că suprimarea și existența se exprimă invers (dar cu același rezultat — *N. tr.*) : cel ce suprimă era anterior, nu cel suprimat, pe cînd cel ce implică nu cel implicat este cu necesitate posterior.

Î. Dar toate relativele să fie simultane prin natură ?

R. După adevăr toate ; dar unora le par a nu fi toate, iar Aristotel dezvoltă ultimul punct de vedere.

Î. Vorbește mai lămurit.

Scanned with CamScanner

R. Aristotel pune cunoașterea în rîndul relativelor (căci cunoașterea e cunoaștere a lucrului de cunoscut și lucrul de cunoscut este cunoscut prin cunoaștere) și, la fel, pune senzația ca fiind un relativ (căci senzația este senzație a unui lucru sensibil, iar sensibilul e sensibil prin senzație). Așezîndu-le deci printre relative, el spune că nici cunoașterea nu e simultană cu lucrul de cunoscut, nici senzația în totul cu sensibilul, căci, dacă ar fi simultane, ca implicîndu-se una pe alta, s-ar și suprima reciproc ; însă nici sensibilul nu implică senzația, nici cunoscutul cunoașterea, și nici, suprimată fiind cunoașterea sau senzația, nu se suprimă cunoscutul sau sensibilul, astfel încît nu ar putea fi simultane sensibilul cu senzația sau cunoscutul cu cunoașterea.

Î. Dar, dacă nu sînt simultane, ce este cu ele ?

R. Unele sînt anterioare, altele posterioare.

Î. Arată-mi cum de nu sînt totuși simultane.

R. Poate că va fi lămurit care anume sînt anterioare, care posterioare, de unde în chip necesar reiese că nu sînt simultane. Chiar dacă suprimi cunoașterea și senzația, sen-
40r sibilul și cunoscutul rămîn totuși, pe cînd, suprimîndu-le pe acestea, nu rămîn nici senzația, nici cunoașterea. Așa încît ele nu sînt simultane, ci e anterior senzației sensibilul și cunoașterii cunoscutul.

Î. Cum oare, neexistînd cunoașterea, ar putea subzista cunoscutul și, neexistînd senzația, ar putea subzista sensibilul, și invers, neexistînd cunoscutul și sensibilul, nu ar mai fi de fel cunoaștere și senzație ? Arată-mi-o.

R. Îți răspund astfel : atunci cînd se întîmplă să fim mici de tot, nu avem încă nici o cunoaștere. Dar e cu neputință ca lucrurile cunoscute să nu fie de totdeauna, căci n-am căpăta cunoașterea lor, învățînd și fiind educați, dacă ele n-ar fi existat. Dacă cineva ar suprima viețuitoarele, așa cum spun stoicii că se va petrece în conflagrația universală, senzația nu va mai fi, odată viețuitorul dispărut, dar sensibilul va persista, căci măcar focul va exista. Se admite de altfel că și științele au venit tîrziu la greci, geometria, aritmetica și astronomia, de pildă ; totuși, ele erau cunoscute,
120 chiar dacă elenii nu le cunoșteau.

Scanned with CamScanner

I. Oare dacă, nevoind nimeni să mai facă un efort, va dispărea geometria, prin aceasta nu există obiectul geometric?

R. Există. Căci și în materie de muzică, altădată, muzicienii distingeau cu auzul diezul, ca interval; iar dacă, mai tîrziu, se nesocotea armonia melodică potrivit căreia intervalul diezului suna bine, atunci senzația nu se mai asocia unui asemenea interval. Este evident totuși că intervalul acela resimțit există în realitate, chiar dacă senzația ar lipsi. Aristotel însă amintește — pentru faptul că lucrul cunoscut există chiar dacă nu are loc cunoașterea lui — de cvadratura cercului. Această problemă, așa cum era cercetată de cei vechi, era dacă, întocmai altor figuri, se poate cuprinde tot atîta întindere cu un cerc și cu un pătrat. Și se pare că există o demonstrație, potrivit căreia se poate ca un cerc să cuprindă 40v
un patrat, ca și alte figuri, dar nu s-a găsit cum anume, sau dacă s-a găsit, cum spun unii, n-o găsise încă Aristotel. Astfel că, existînd tema de cunoscut a cuprinderii unui spațiu patrat într-un cerc, nu s-a găsit cunoștința încă. De altfel, și cunoașterea eclipselor soarelui și lunii, precum și prezicerea lor, sînt posibile, după cum s-au și realizat, dar înainte de Thales n-au avut loc, deși obiectul de cunoaștere exista. Dar obiectul cunoscut fiind suprimat, s-ar suprima și cunoașterea, pe cînd cunoașterea suprimată nu ar suprima obiectul. Deci acesta este anterior, cunoașterea posterioară, iar relative fiind, ele nu sînt simultane. Rezultă că nu în toate relativele ar rezida, prin natură, simultaneitatea, așa încît acest caracter nu ar fi propriu relativelor.

Î. Dar oare, potrivit cu adevărul, așa stau lucrurile?

R. De fel. Căci nici sensibilul ca sensibil nu persistă sau este, neexistînd senzația sa, nici cunoscutul, în măsura în care e cunoscut, nu rămîne sau este, neexistînd cunoașterea sa. Ci, dacă există obiect de cunoscut, el va fi în putere atîta timp cît nu există cunoașterea lui, nu însă și cunoscut în act, dacă nu începe și cunoașterea lui. Iar dacă el este cunoscut în putere, fiindcă se poate naște o cunoaștere a lui, înseamnă că va exista și o cunoaștere în putere, fiindcă se poate obține o cunoștință a lui. Însă niciodată nu va exista și la 121

oameni cunoașterea oricărui cunoscut, ci, în sînul realității, cunoașterea tuturor celor de cunoscut există doar în intelectul cel veșnic știutor al tuturor lucrurilor, și (de acolo — *N. tr.*) neîncetat coboară spre oameni cunoașterea felurită. Astfel încît, existînd un sensibil, există și o senzație universală și, existînd un obiect de cunoscut, există și o cunoaștere universală, simultane fiind deci relativele.

Î. Dar, de vreme ce Aristotel a spus că *noi căpătăm cunoștințele, în cele mai multe cazuri, pe baza existenței prealabile a lucrurilor, și în puține cazuri sau chiar în nici unul nu s-ar putea vedea cunoscutul ivindu-se simultan cu cunoașterea*, oare în ce cazuri cunoașterea se oferă și ea simultan ?

R. În cele ale lucrurilor plăsmuite : într-adevăr, simultan cu plăsmuirea unei himere s-a ivit și cunoașterea himerei sau a fantomei ei, iar cel care a inițiat folosința literelor a intro-
41r dus literele o dată cu cunoașterea lor, după cum cel care a creat întîi un tablou a dat, o dată cu tabloul, imaginile respective.

Î. Dar de ce a adăugat atunci Aristotel pe „în nici un caz" ?

R. Fiindcă niciodată acestea nu s-au petrecut în natură, cunoștințele obținîndu-se ulterior.

Î. În ce sens mai poți spune, atunci, că, neexistînd senzația, nu va fi nici sensibilul ?

R. În sensul, să spunem, că, nefiind senzație, mierea este ceva cu gust, dar nu poate fi resimțită, așa cum albul va exista, dar fără a fi încă un vizibil, pînă ce nu există vedere.

Î. În continuare, ce teme noi aduce Aristotel ?

R. Tema că, fiind formulată ca și o definiție a relativelor, așa cum s-a făcut, există anumite relative în sînul substanței.

Î. De ce spui, „ca și o definiție" și de care e vorba ?

R. Am spus ca și o definiție, și nu definiție, întrucît pentru cele supreme nu sînt de dat definiții, iar genurile care revin categoriilor sînt supreme. Aristotel a exprimat ca și o definiție a relativelor, spunînd că sînt relative cele care, ca atare, se spun a ține de altceva. Însă, potrivit cu această pre-
122 zentare, unele dintre substanțe ar face parte dintre relative.

Scanned with CamScanner

I. Ce-i de mirare ?

R. Faptul că relativul este un accident, pe cînd substanţa nu e de fel unul. Dacă, deci, unele substanţe, ca substanţe, vor fi relative, înseamnă că substanţa ca substanţă face parte dintre accidente.

I. Cum vei arăta aşa ceva ?

R. Dacă relaţia reprezintă acest lucru, anume faptul de a se rosti prin raport la altceva, iar, de pildă, mîna omului este spusă prin raport la altceva, atunci va deveni şi mîna un relativ. La fel piciorul, ochiul şi celelalte părţi din care sîntem fiecare alcătuiţi.

I. Şi ce e absurd aci ?

R. Faptul că, dacă părţile substanţei nu sînt substanţe, înseamnă că nici întregul nu este substanţă, căci aceea ce nu e constituit din substanţe nu va fi substanţă. Nimic mai absurd ; deci trebuie fie corectată definiţia, fie, dacă totuşi acceptăm acest lucru ca fiind cu sens, ne va fi greu să mai arătăm că nici o substanţă nu face parte dintre relative.

I. Dar cum vei arăta că, după felul cum sînt redate relativele, o parte din substanţe vor fi relative ?

R. Clasificînd substanţele în felul următor, voi spune că 41v
fie substanţa individuală, fie părţile ei sînt de numit relative, fie substanţa comună, adică genurile şi speciile substanţelor, fie părţile speciilor şi genurilor, fie nimic dintre acestea. Faptul că, în ce priveşte substanţele prime, adică realităţile individuale, nu se poate spune că vreuna din ele ar fi relativă, nu e greu de arătat. Căci Socrate nu este numit „Socrate acesta al cuiva“, doar dacă, în glumă, n-ai spune că Socrate este omul unui zeu ; dar atunci, convertind, va trebui să spui că zeul e zeu al unui om (dacă sînt corelative substanţele — *N. tr.*), ceea ce e absurd. Atunci zeul va fi corelat pietrei sau oricărei substanţe la întîmplare, nu numai vieţuitoarelor raţionale. De altminteri, cele particulare din sînul lumii ar apărea, în acest caz, ca nişte bunuri posedate de divinitate ; noi însă nu cercetăm dacă substanţele sînt posesiuni ale cuiva, ci dacă, în măsura în care sînt substanţe, sînt în funcţie de altceva, ceea ce nu poate fi dovedit în cazul substanţelor individuale. Însă nici părţile substanţelor individuale nu ar putea fi socotite

Scanned with CamScanner

printre relative, căci, firește, mîna cuiva n-ar putea fi într-astfel mîna cuiva încît să spunem că este o mînă oarecare a cuiva, ci spunem pur și simplu : mîna cuiva. Iar și capul este al cuiva, nu capul oarecare al cuiva.

Î. Mi-ai arătat astfel că nu se pot socoti relative substanțele individuale, nici părțile lor. Arată-mi că așa se întîmplă și cu substanțele secunde și cu părțile lor.

R. Cu privire la substanțele secunde îți pot arăta că se întîmplă așa ; de pildă omul, spus în general, nu este de socotit om în funcție de ceva, nici boul, nici lemnul, decît în sens de proprietate, desigur. Căci, evident, una este, pentru fiecare dintre acestea, natura lor de om, de bou ori de lemn, și altceva faptul de a fi posedate.

Î. Bine, mi-ai dovedit că nici una din acestea nu e un relativ. Arată-mi acum și despre părțile substanțelor secunde că nu li se va întîmpla să fie relative în măsura în care sînt părți ale acelora.

R. Dar nu pot să ți-o arăt.

Î. De ce ?

R. Deoarece capul, de pildă, în măsura în care e cap,
42r este al cuiva, după cum și cîrma este cîrmă a cuiva. Capul, spus în general, este cap al cuiva în general, în chip evident al căpățînatului, iar mîna este a ființei înzestrate cu mînă ; dacă sînt relative cele care, ca atare, se spun prin raport la altul, atunci toate părțile substanțelor generale, spuse ca ținînd de altceva, sînt relative. Căci se spune că e cap al celui făcut să aibă cap, după cum mîna și ochiul și nasul și piciorul, spuse în general, ar fi raportate la ceva, iar ele, ca atare, se zic a fi părți ale unui întreg, astfel încît părțile substanțelor secunde, potrivit cu definiția relativelor, vor fi relative.

Î. Dar există specii și genuri pentru părțile substanței ?

R. Da.

Î. Cum ?

R. De pildă o mînă anumită trebuie să aibă o specie și un gen, specia fiind mîna în general, iar genul — membrul. Așadar, sînt substanțe secunde și acestea, mîna și piciorul ; dar mîna e mînă a cuiva și piciorul picior al cuiva. Ele sînt
124 deci relative.

Scanned with CamScanner

Î. Dar de vreme ce este nefiresc ca unele dintre substanţe să fie admise printre relative, ce-a făcut Aristotel ?

R. Înlăturînd prima definiţie, dă o alta pentru relative.

Î. Care anume ?

R. Relative, spune el, *sînt cele pentru care fiinţa este acelaşi lucru cu raportarea, într-un fel, la ceva.*

Î. Dar îmi este neclară prezentarea lucrului în chestiune, chiar şi aşa redată.

R. De ce ?

Î. Fiindcă, cercetînd care sînt relativele..., el spune că relative sînt cele pentru care fiinţa e acelaşi lucru cu raportarea. E ceva neclar ca, spre a răspunde problemei care sînt relativele, să spui că relativele sînt cele relative şi să obţii răspunsul la chestiune prin chestiunea însăşi.

R. Dar, în cazul că duci mai departe răspunsul, el îţi va părea bine redat şi complet.

Î. Arată-mi, atunci, ce vrea să spună el.

R. Multe lucruri într-*un* fel subzistă, într-alt fel sînt descrise. Însă e necesar ca acela care face distincţia să arate în ce fel trebuie căpătată descrierea lucrului. De pildă, albul este de privit şi ca albeaţă — căci spunem culoare albă —, dar şi în legătură cu lucrul ce are parte de albeaţă, căci se poate spune corp alb. Dacă însă unul vorbeşte de alb ca de o culoare distinctă vederii, iar celălalt va înregistra, nu că e 42v
vorba despre alb, ci despre lucrul alb, ceva absurd... culoare distinctă a văzului. Îndreptarea este deci de făcut în sensul că albul ca alb reprezintă o culoare distinctă a văzului, iar nu lucrul căruia i se întîmplă să fie alb, respectiv corpul, aşa încît în această definiţie a albului se cuprinde faptul de a fi alb ori nu, fără a greşi, ca şi fără a implica lucrul cercetat în explicaţia lui. În cazul de faţă, Aristotel nu a spus pur şi simplu că relativele sînt acelaşi lucru cu a se raporta într-un fel la altceva, ci adaugă : *cele a căror fiinţă este acelaşi lucru cu raportarea la ceva*, căci fiinţa relativelor constă în a avea un raport faţă de un altul, iar acela faţă de care se face raportarea există el însuşi prin raportul care se face. Într-adevăr, dublul, de pildă, în cazul lui patru şi doi, nu este un relativ în măsura în care este un relativ patru sau în măsura în care

Scanned with CamScanner

ar fi un relativ doi, ci în măsura în care patru este față de doi în raportul de dublu și doi față de patru în raportul de jumătate. Relativele înseamnă deci raportarea subiectelor unele la altele, dar nu ca subiecte a căror ființă ar consta în altceva decît în raportarea lor reciprocă; ci raportarea reciprocă a relativelor reprezintă faptul de a fi ca relație. Acelea sînt deci relative, a căror ființă este totuna cu a se raporta, într-un fel, reciproc.

Î. Lămurește ce spui.

R. Aristotel vrea să spună că relativele se instituie pentru anumite subiecte, ce nu sînt relative în măsura în care au altceva la bază, ci întru atît întru cît subiectele, prin raportarea lor reciprocă, dovedesc că se depășesc, căci patru ca și doi se depășesc prin raportare, atunci cînd primul e numit dublu, celălalt jumătate. Într-adevăr, patru nu e aci numit doar patru, ci și dublu, depășindu-se prin această denumire în măsura în care se vede în el rațiunea de a fi dublu, iar doi, ca fiind numit jumătate, în măsura în care participă la rațiunea dublului și a jumătății, doar așa fiind ei relative. Rațiunea raportului reciproc pe care-l au amîndoi este cea luată în considerare.

Î. Dar cum se face că prima definiție a relativelor nu arată același lucru?

R. Fiindcă implicația arăta numai faptul că relativele
43r se implică, fără a reda și ce sînt ele. Dacă un lucru este relativ, el se spune întru totul că ține de altul, dar, dacă se spune că ține de altul, nu înseamnă întru totul că e și relativ, căci a ține de un altul se spune mai larg. De pildă... muritor, acesta e întru totul om, și la fel cu raționalul. Astfel că, dacă este un relativ, este întru totul legat de ceva, nu însă și dacă e legat de ceva este întru totul relativ. Din cauza aceasta apăreau în rîndul relativelor multe din cele ce nu sînt relative, ca și cum definiția că un lucru ține de ceva ar fi numai pentru relative. Însă a doua definiție nu se mai sprijină pe faptul de a ține de ceva, ci pe faptul că relativele își au ființa în raportul reciproc al unor lucruri. Astfel, faptul că un lucru este o jumătate reprezintă raportarea subiectelor, pe baza căreia
 se instituie relativele, raportare ce depășește subiectele nu

Scanned with CamScanner

prin altceva, decît că indică asocierea lor anumită, considerată în reciprocitatea lor, în măsura în care ele primesc acele nume. Însă, pentru ca acest lucru, socotit potrivit pentru definiţia relativelor, să nu pară cuprins în definiţia primă, unii au socotit că e cazul să definească astfel : „cele cărora fiinţa le este acelaşi lucru cu raportarea, oricum, faţă de orice altceva", sau ca Andronicos, „cele cărora fiinţa le este acelaşi lucru cu raportarea, oricum, la un altul, doar acelea sînt relative".

Î. Ce arată deci o asemenea definiţie ?

R. Arată că relaţia este, în subiect, nu ceva împlinitor de substanţă, nici altceva din rîndul accidentelor care se ivesc în acele subiecte, de pildă o acţiune ori o reacţiune, ci este ceva exterior. De aceea ea şi apare ori dispare fără ca subiectele să sufere ceva.

Î. Aristotel însă ce a spus despre această definiţie a relativelor ?

R. Că, *dacă cineva cunoaşte în chip determinat ceva, atunci va cunoaşte în chip determinat şi acel lucru prin raport la care este rostit.*

Î. De ce şi cum ?

R. Dacă ştii că patru este un relativ, iar dacă fiinţa relativelor este acelaşi lucru cu felul lor de a se raporta la ceva, atunci ştii şi acel lucru la care se raportează, anume că patru are raportul de dublu faţă de doi. Dacă nu ştii pe deplin la cine se raportează, nu vei şti nici că se raportează într-un fel anumit. E cu neputinţă să ştii că patru este un 43v
dublu fără să ştii că e dublu al lui doi. Iar dacă ştii precis că Sofroniscos este tată, ştii şi al cui tată este, anume al lui Socrate, cum vei şti că acesta este fiu al lui Sofroniscos.

Î. Dar, de vreme ce s-a arătat acest lucru asupra relativelor, ce va rezulta pentru cele spuse mai înainte ?

R. Părţile substanţelor le poate cunoaşte, ca atare, cineva în chip determinat, fără a cunoaşte necesar, în chip determinat, şi pe cele faţă de care se spun ele. Arătîndu-se, de pildă, o mînă, ca fiind mîna cuiva, cineva ar putea preciza a cui este — dacă e a lui Dion sau a lui Theon, sau a oricărui alt ins —, totuşi nu ar şti-o prin simplul fapt că o vede şi că indică despre ea cum că e o mînă. Dacă însă rela- 127

Scanned with CamScanner

tivele nedeterminate se raportează la relative nedeterminate, iar cele determinate la determinate, pe cînd părţile substanţelor, cunoscute în chip determinat, nu se referă determinat la cele faţă de care se spun, atunci înseamnă că acestea din urmă nu sînt relative. Capul şi mîna şi fiecare din acestea, care sînt substanţe, pot fi cunoscute în chip determinat şi ca atare, în timp ce lucrul la care se raportează ele nu e cunoscut cu necesitate. Într-adevăr, nu e de ştiut precis al cui cap e acesta sau a cui mînă. Prin urmare, acestea n-ar fi relative. Dar numai asupră-le avea loc controversa dacă, substanţe fiind, sînt şi relative. Dacă însă nici acestea nu sînt relative, înseamnă că nici o substanţă dată, nici părţile ele însele, ca substanţe, nu sînt relative.

Î. Atunci... substanţa face parte dintre relative ?

R. Aristotel condamnă categoric pe cei ce nu revin adesea asupra chestiunii, iar faptul de a avea îndoieli despre fiecare din aceste probleme nu e de prisos. Căci e cu putinţă să spui şi despre părţi cum că vei şti în chip definit ceva : cel ce vede că e o mînă anumită va şti şi că e a acestuia în chip determinat. Văzînd mîna celui în chestiune, cunoaşte mîna... căci a şti că este aceasta, este a şti a cui este. Din pricina acestor nedumeriri, Aristotel a adăugat că nu trebuie
44r arătat categoric cum că nu există substanţă care să facă parte dintre relative.

(Asupra felului de a fi şi a calităţii)

Î. După categoria relativelor, care vine la rînd ?

R. Cea a felului de a fi. După substanţă şi mărime, se născuse o controversă dacă nu trebuie să vină la rînd cea a felului de a fi ; însă multe chestiuni ivindu-se, în cadrul categoriei despre mărime, cu privire la relative, a fost nevoie să se vorbească despre acestea în prelungirea mărimii. Aşadar, după categoria relativelor, urmează a fi cercetat felul de a fi. După mărime, ce este o cantitate, şi după mai mare, care este un relativ, apar stările, ca, de exemplu, caldul
128 frigul, uscatul, umedul, ce sînt feluri de a fi.

Scanned with CamScanner

I. Dar prin ce diferă felul de a fi de calitate?

R. Prin faptul că felul de a fi se spune îndoit. Atît calitatea însăşi e socotită un fel de a fi, cît şi lucrul ce are o calitate. Într-adevăr, cei vechi numesc adesea prin alb chiar calitatea de alb, cum numesc lucrul alb. Însă calitatea nu trebuie spusă în două feluri, ci în chip univoc. Căldura şi albeaţa reprezintă o calitate, pe cînd alb nu mai este una. În general, ceea ce participă la o calitate nu e de numit calitate, ci doar fel de a fi, pe cînd calitatea ar putea fi numită şi un fel de a fi.

I. Explică şi mai lămurit ceea ce spui.

R. Există, pe de o parte, albeaţă, iar pe de altă parte ceea ce are albeaţă. Albeaţa şi ceea ce posedă albeaţă pot fi numite fel de a fi, însă ceea ce posedă albeaţă este numit un fel de a fi, fără a fi numit şi o calitate.

I. De ce atunci a pus ca titlu *Despre felul de a fi şi calitate?*

R. Unii spun că titlul nu ar fi al lui Aristotel, căci el nu a pus titluri la alte categorii, ci a tratat despre fiecare fără titlu. Alţii însă spun că a pus titlul spre a lămuri folosinţa cuvintelor. Căci, întrucît calitatea se spune şi „fel de a fi", de aceea ar fi pus titlul, semnificînd că este indiferent a numi categoria calitate sau fel de a fi. Dacă ceea ce este prin excelenţă fel de a fi nu înseamnă doar calitate, ci şi ceea ce o posedă, era necesar să se ştie că, după o accepţie, 44v
acest lucru e vădit din denumirea de calitate şi fel de a fi.

I. Cum a descris calitatea Aristotel?

R. Calitate este ceea ce face ca lucrurile să fie socotite de un anumit fel.

I. Dar cum de nu e nepotrivit....

. . . . . .

R. ...este însă fel de a fi ceea ce are calitate, atunci e evident că şi cel ce vrea să ştie ce înseamnă fel de a fi trimite îndărăt la calitate şi astfel calitate devine ceea ce lucrul de un fel anumit posedă şi lucru de un fel anumit, cel ce posedă calitate. E nelămurit atunci ce este calitatea şi este aidoma cu a răspunde cuiva care întreabă ce e calitatea 129

Scanned with CamScanner

prin : este calitate. Căci, dacă se indică prin felul de a fi calitatea şi prin calitate felul de a fi, calitatea va fi fost indicată prin calitate. În cazul deci că ar fi fost de dat o definiţie, ar subzista o asemenea eroare ; de vreme ce însă nu este de dat o definiţie a celor supreme, nu trebuie să se facă obiecţii. Căci aici prin ceea ce este mai cunoscut s-a înfăţişat ceea ce e mai puţin cunoscut ; dar e mai cunoscut felul de a fi decît calitatea, aşa cum albul e mai cunoscut decît albeaţa şi grămăticul decît gramatica.

Î. Dar, de vreme ce Aristotel declară că lucrurile spuse omonimic sînt rostite în chip felurit, afirmă el că şi calitatea este spusă felurit ?

R. Calitatea, pretind eu, nu face parte dintre omonime. Omonimele, desigur, nu se spun potrivit cu acelaşi gen, aşa încît ar însemna că nici genul calităţii nu ar fi unu. Însă *un* lucru înseamnă faptul că a vorbi omonimic este a vorbi felurit, alt lucru a spune „în chip diferit". Acum a fost luat, nu sensul denumirii de omonim, ci cel de „în chip diferit". Dacă deci s-ar fi luat „felurit" în locul lui omonimic, atunci ar fi avut loc diviziunea cuvîntului respectiv în sensuri ; de vreme ce însă felurit a fost luat pentru „în chip diferit", diviziunea la Aristotel este a genului în specii.

Î. De ce spui că se face diviziunea genului în specii, şi
45r nu a cuvîntului în sensuri ?

R. Fiindcă el a adăugat : *o specie de calitate sînt numite caracterul şi dispoziţia cuiva,* iar nu un sens al cuvîntului de calitate. Pe cele omonime, diferenţa le divide în sensuri ; pe cele însă care nu sînt omonime ci genuri, diferenţa le divide în specii. El menţionează speciile diferite, nu sensurile, aşa încît înfăţişează prin „se spune în mai multe feluri" nu denumirea de omonim, ci expresia „în chip diferit".

Î. Care sînt speciile calităţii ?

R. Patru.

Î. Care anume ?

R. Întîi *caracterul şi dispoziţia.*

Î. Oare diferenţiază el caracterul şi dispoziţia ca specii,
130 sau le-a diferenţiat doar ca număr ?

Scanned with CamScanner

R. Ca specii nu le-a diferențiat între ele ca, de pildă, omul de bou. Căci ele nu se deosebesc prin diferențe creatoare de specii, precum calul de om. Dar ca număr le-a deosebit, ca pe Socrate de Platon : primul nu s-a deosebit de Platon prin diferențe creatoare de specii, ci prin ceva propriu în ansamblul de calități, care să facă deosebit pe Platon de Socrate. La fel și albul mai durabil nu diferă de albul efemer prin specie (căci nu diferă ca fiind alb) ; în timp însă ele diferă, dar definiția lor este aceeași (căci amîndouă sînt culori distincte pentru văz, după cum și mierea poate fi mai dulce decît alta, dar nu e mai puțin miere). Astfel, caracterul, chiar dacă, fiind mult mai durabil decît dispoziția trecătoare, ar părea prin aceasta să se deosebească de ultima, totuși sub raportul calității ..... știința pugilatului. Pugilistul nu știe încă, dar posedă o înzestrare chiar dinainte de a deprinde știința pugilatului. Spun deci că înzestrarea naturală n-are nume și, în general, specia aceasta de calitate este fără nume. Dacă ar exista un nume pentru ea, atunci și calitățile de acest soi s-ar denumi după sensul respectiv. O „înclinare pentru pugilat" s-ar putea deci numi calitatea respectivă, iar după ea pugilistul, și o înclinare către boală, de unde se spune bolnav și bolnăvicios ; la fel cu sănătos, de la înclinarea către sănătate. Aristotel însă le-a numit după capacitatea și incapacitatea respectivă. 45v

Î. Dar cum poate fi un subiect, ca atare, purtător de contrarii ? Căci își sînt contrarii capacitatea și incapacitatea.

R. Nu e nimic absurd. Cîtă capacitate revine cuiva, tot atîta incapacitate vom găsi asociată ei. Dacă se întîmplă cuiva să aibă capacitatea de a fi sănătos, el va avea și incapacitatea de a se îmbolnăvi lesne, și cînd îi revine capacitatea de a deveni pugilist, îi aparține și incapacitatea de a nu deveni așa ceva.

Î. Cum a exprimat aceasta Aristotel ?

R. Spunînd că *sănătoși sînt numiți unii prin aceea că posedă capacitatea naturală de a nu pătimi lesne ceva din pricina celor ce li se întîmplă*, ca și cum ar fi spus „prin incapacitatea de a pătimi lesne din pricina bolilor".

Î. Dar de ce Aristotel trece în rîndul speciei respective de calități deopotrivă tarele și moalele ?

Scanned with CamScanner

R. Pentru că tarele are capacitatea de a nu se frînge uşor. Căci nu există nici un corp, dintre cele ce se nasc şi pier, care să nu se zdrobească. În schimb moalele are capacitatea de a se zdrobi lesne.

Î. Care este al treilea soi de calitate ?

R. Sînt *calităţile de înrîurire şi înrîuririle.*

Î. Ce vor să spună calităţile acestea şi înrîuririle ?

R. Faptul că specia aceasta de calitate are înfăţişarea de înrîurire, dar nu în sine, nici într-un singur fel.

Î. Vorbeşte lămurit.

R. Există anumite calităţi care pricinuiesc fiinţelor sensibile înrîuriri pe calea senzaţiilor. Ele se numesc în chip firesc calităţi de înrîurire. Altele se numesc la fel, produse fiind pe baza unei înrîuriri înăuntrul celor ce le posedă, precum dulceaţa, amărăciunea şi acreala. Că ele sînt calităţi, este evident ; căci lucrurile ce au parte de ele se numesc de un fel anumit potrivit lor : dulce este mierea de la dulceaţă, acru vinul de la acreală şi amar pelinul de la amărăciune. Primele se numesc calităţi de înrîurire prin faptul că dau înrîuriri simţurilor, iar căldura şi răceala se numesc aşa nu prin
46r faptul că ele însele, sau ceea ce e de un anumit fel pe baza lor, ar suferi o înrîurire, ci prin faptul că pricinuiesc înrîurirea în altceva.

Î. Mi-ai arătat care este soiul acesta de calităţi, dar arată-mi de ce se numesc şi celelalte de înrîurire ?

R. Îţi afirm că albeaţa, negreaţa şi celelalte culori sînt numite calităţi de înrîurire prin aceea că lucrurile care le posedă au suferit ceva. Căci, speriat fiind, cineva devine galben, şi ruşinat, roşu, printr-o înrîurire în corpul său. Aşa cum prin înrîurirea izvorîtă din ruşine are loc înroşirea şi din teamă îngălbenirea, la fel, spune el, tot printr-o înrîurire fizică se întîmplă ca un corp să capete o asemenea culoare. Numai că în cazul fricii şi al ruşinii acţionează imagini prealabile, pe cînd asupra celor fizice, natura lor calitativă. Că şi acestea sînt calităţi, o arată faptul că din albeaţă se naşte albul şi din negreaţă, negrul.

 Î. Dar nu sînt toate acestea numite calităţi pur şi simplu ?

Scanned with CamScanner

R. De fel.

Î. Ce nuanță distinctivă trebuie să adăugăm ?

R. Faptul de a fi persistente și greu de înlăturat, de lungă durată ; căci acela care s-a înnegrit de soare pentru puțin timp nu înseamnă că e negru întocmai celui negru din naștere, nici cel ce se roșește de rușine nu e roșu întocmai celui născut așa și numit tocmai de aceea roșu. De vreme ce nu se ivesc realități de un fel anumit, prin astfel de culori, acestea nu vor fi nici calități pentru cei care le suferă, ci simple înrîuriri.

Î. După ce mi-ai descris calitățile de înrîurire, precum și înrîuririle trecătoare în materie de corp, arată-mi ceva analog și în materie de suflet.

R. Voi spune că sînt calități, născute prin înrîurire, toate cele cîte sînt persistente și greu de schimbat, precum zgîrcenia sau rătăcirea nebuniei, sau mînia. Căci acela care s-a mîniat o dată sau care se mînie în legătură cu ce i se întîmplă nu înseamnă că e și irascibil, ci acela exasperat și înrîurit în acest sens fie de boală, fie de o rea alcătuire trebuie privit drept mînios ..... și întocmai celui ce are o 46v
boală. Asemenea „calități" sînt și prietenia sau pasiunea dragostei. În schimb sînt simple înrîuriri, și nu calități, cele ce nu sînt persistente... mînia și dorința.

Î. Prin ce diferă calitățile acestea de primul tip ?

R. Prin faptul că primele erau pe bază de instrucțiune și se împlineau din afară, căci cunoștințele și virtuțile se capătă cel mai des prin instrucțiune. Cele din urmă însă nu sînt prin instrucțiune, ci își au împlinirea prin natură, căci, de pildă, negreața, albeața și dulceața se produc prin natură, iar darul beției și zgîrcenia nu se capătă prin educație, ci viciile acestea se ivesc prin năravuri.

Î. Dar dacă aceste calități se ivesc prin natură și comportare, cum se deosebesc ele de cel de-al doilea tip de calități ?

R. Prin aceea că ultimele erau considerate în virtualitatea lor și ca simple aptitudini, pe cînd calitățile de al treilea soi există în împlinirea lor ; căci albeața și darul beției sînt feluri de a fi persistente, gata împlinite și încheiate.

Scanned with CamScanner

Î. Dar cum se face că au fost enumerate ca făcînd parte din primul soi de calitate, și anume printre dispoziții ale cuiva, căldura și frigul, boala și sănătatea, iar aici din nou căldura și frigul sînt trecute ca fiind de un alt soi, diferit de primul ?

R. Pentru că acolo caldul și frigul erau menționate pe bază de dispoziție și, nefiind persistente, se numeau chiar dispoziții, pe cînd aici ele apar în măsura în care pricinuiesc o înrîurire în altceva. Un același lucru poate fi luat în chip diferit, ca făcînd parte din altă clasă, așa cum părintele Socrate este o substanță, dar ca fiind părinte este un relativ. Tot astfel căldura, în măsura în care dispune într-un fel subiectul, este o dispoziție, iar dacă ar deveni persistentă și greu de înlăturat, ar fi un caracter, pe cînd în măsura în care afectează simțirea făpturilor, este o calitate înrîuritoare.

Î. Oare încălzirea momentană, o înrîurire fiind, nu este ea însăși dispoziție ?

R. Încălzirea ocazională și trecătoare, dacă este a unui lucru corporal și care aduce altuia căldură, este o dispoziție ; dacă în schimb este a unui lucru încălzit într-astfel încît
47r să nu poată trece căldura altui corp, este o înrîurire. Așa încît o intensitate de înrîurire dă dispoziția care ar putea fi și calitate de înrîurire, iar intensitatea dispoziției dă caracterul și cu deosebire calitatea de înrîurire.

Î. Care este al patrulea soi de calitate ?

R. Figura și forma fiecărui lucru.

Î. Ce este figura și cum o definesc geometrii ?

R. Figura se numește ceea ce e cuprins de o linie sau de mai multe.

Î. Dar cum ? În măsura în care un spațiu e cuprins sub o linie, sau, să zicem, trei ori patru, ar fi vorba de o calitate, prin faptul tocmai că e cuprins de atîtea linii ?

R. Nu, o realitate privită după multiplicitate e cantitate, nu calitate.

Î. Atunci de ce a socotit el figura o calitate ?

R. Fiindcă nu numărul simplu, ca număr al celor trei linii, alcătuiește figura, ci ca fiind vorba de linii așezate
134 într-un fel și făcînd unghiuri între ele. Căci atunci cînd,

Scanned with CamScanner

unite între ele după trei unghiuri, liniile taie un spaţiu anumit şi îl cuprind într-un fel, mărginindu-l, atunci se naşte triunghiul ca figură ; iar el reprezintă o calitate nu în măsura în care are trei unghiuri, ci în măsura în care apare ca de o formă anumită, cu cele trei linii şi cele trei unghiuri ; sau este o calitate nu pe baza culorii, de pildă, aşternute asupră-i, ci pe baza configuraţiei de un fel anumit a suprafeţei. La fel, dacă suprafaţa de bază este circulară, apare cercul, ca o calitate. Iar figura de triunghi, de pătrat şi toate celelalte figuri geometrice sînt raportate la un singur soi de calitate... enumeră Aristotel pînă la capăt. Linia deci, în măsura în care e lungime fără de lăţime, e o cantitate, dar linia dreaptă ca dreaptă e o calitate. Iar suprafaţa ca suprafaţă este o cantitate, căci ea se defineşte prin lungime şi lăţime, care ţin de cantitate. Dar suprafaţa plată, ca fiind plată, ţine de calitate.

Î. Mi-ai spus ce este figura şi cum este concepută cali- 47v
tatea ; arată-mi în ce sens forma e calitate.

R. Forma e spusă în două feluri la Aristotel : după un înţeles, el vorbeşte de formele substanţiale, după alt înţeles, de înfăţişarea formelor substanţiale şi despre tipurile de înfăţişare, potrivit cărora numim unele întruchipări frumoase şi bine alcătuite, fără a ne ridica pînă la formele substanţiale. Potrivit unor astfel de forme, putem zice că forma este şi ea calitate, asemănător cu figura.

Î. Ce alte calităţi spui că a mai menţionat ?

R. Rectitudinea şi curbura, adăugînd : *şi orice de aceeaşi natură.*

Î. Care sînt de aceeaşi natură ?

R. De pildă cele în spirală sau conice, sau în formă de elipsă, şi altele de acelaşi fel.

Î. De unde rezultă că sînt calităţi acestea ?

R. Definiţia calităţii a fost dată în sensul că lucrurile denumite prin ea sînt de un anumit fel. Dacă însă, invers, cele numite după calităţile de bază sînt feluri de a fi, înseamnă că sînt efectiv calităţi cele după care se numesc acestea.

Scanned with CamScanner

Î. Dar dacă paronimele unora, ca feluri de a fi, indică drept calităţi pe cele din care se trag, iar de la rărime se trage numele de rar, de la desime cel de des, de la netezime cel de neted şi de la asprime cel de aspru, atunci de ce rărimea, desimea, netezimea şi asprimea să nu fie numite şi ele calităţi ?

R. Fiindcă aceste diferenţe ale subiectelor, deşi fac ca subiectele să se comporte într-un anumit fel, totuşi nu-şi capătă denumirea după felul de a fi, ci mai degrabă prin considerarea părţilor în aşezarea lor specifică. Dese se numesc lucrurile prin faptul că părţile sînt strîns aşezate laolaltă, în aşa fel încît nici un corp străin să nu poată pătrunde în ele, cum sînt aurul şi fierul şi alte astfel de corpuri. Rar, 48r pe de altă parte, se numeşte cel ale cărui părţi sînt distanţate, aşa încît să poată pătrunde un corp străin între ele, ca bureţii şi piatra ponce şi lîna. Iar neted este lucrul ale cărui părţi se întind în chip egal una lîngă alta, fără ca nici una să fie dominată de alta, pe cînd aspru, cel ale cărui părţi au o astfel de aşezare încît se întrec şi sînt întrecute, ca, de pildă, părţile fierăstrăului.

Î. Şi ce deduci din aceste precizări ?

R. Ce altceva decît că rărimea, desimea, netezimea şi asprimea sînt tipuri de aşezare a părţilor.

Î. Şi ce dovedeşte asta pentru teza că nu sînt calităţi ?

R. Dat fiind că Aristotel a indicat aşezarea drept ţinînd de categoria relaţiei, iar rarul, desul, netedul şi asprul ţin de aşezare, ele stau sub categoria relaţiei, nu şi a calităţii.

Î. Numai cele patru tipuri descrise sînt speciile de calitate ?

R. Poate.

Î. De ce spui „poate“ ?

R. Fiindcă şi Aristotel a spus : *s-ar putea arăta, eventual, şi alte feluri de calitate.*

Î. Unde a cercetat-o el ?

R. În *Metafizică.*

Î. De ce nu şi-a îngăduit aici o cercetare mai amă-

 nunţită ?

Scanned with CamScanner

R. Pentru că a scris tratatul elementar al categoriilor pentru începători, în timp ce pentru cei înaintați a dat *Metafizica.*

Î. Dar de ce spune el : *cele mai sus menționate sînt calități, iar potrivit lor sînt rostite feluri de a fi cele spuse paronimic de la ele, sau oricum într-alt fel pe baza lor?* De ce n-a spus : *feluri de a fi sînt cele numite paronimic după ele,* ci a adăugat și *sau oricum pe baza lor?*

R. Fiindcă felul obișnuit de a vorbi nu este unitar.

Î. Cum și în ce chip ?

R. La unele poartă nume și calitatea, și felul de a fi, ca, de pildă, gramatică în chip de calitate, grămătic ca fel de a fi, ambele avînd nume. La altele nu e denumit decît cîte unul, felul nu și calitatea, sau calitatea și nu felul de a fi. Căci, de pildă, în cazul aptitudinilor fizice nu există nume pentru ele, iar pugilist, alergător sau sănătos nu se numește cineva pe baza calității ce posedă, ci a caracterului. De la știința pugilatului își trag numele pugiliștii și de la știința luptei luptătorii ; nu prin capacitatea lor se numesc ei pugiliști și luptători, ci prin ușurința de a-și însuși acele arte. Așa încît, ei 48v
sînt denumiți mai degrabă prin ceea ce speră să fie, de vreme ce, în gîndul că vor deveni, prin însușirea artei respective, unii pugiliști, alții luptători, îi și numim noi așa. Pe aceștia îi calificăm oameni de un anumit fel, fără să existe nume pentru calitatea lor. La cele însă la care calitatea poartă nume, se poate uneori întîmpla să nu se folosească paronime. De pildă, caracterul de virtuos, cu numele de virtute, nu-și are și paronimii corespunzători, căci nu se spune, în vorbirea obișnuită, virtuosul pentru cel bun (așa cum nu se spune îngrămăticitul pentru cel calificat în gramatică), ci în legătură cu virtutea se spune om vrednic sau bun. În plus, „oricum s-ar rosti cele de acest soi" [spune Aristotel], ca, de exemplu, de la justiție cel just — căci nu se spune, de la justiție, justițiat ; și altele. Cineva ar putea găsi multe anomalii de acestea, în vorbirea obișnuită.

Î. Întrucît la celelalte categorii s-a cercetat ce au comun între ele și ce e propriu fiecăreia, oare și la calitate a făcut același lucru Aristotel ?

Scanned with CamScanner

R. L-a făcut.

Î. Cum ?

R. El spune că *există și contrarietate în ce privește calitatea.*

Î. De ce a spus „și contrarietate", iar nu pur și simplu contrarietate, fără particula „și" ?

R. Fiindcă a arătat că și altele revin calității. În afară de alte trăsături, spune Aristotel, trebuie știut că-i revine și aceasta.

Î. Dar îi revine total și exclusiv ?

R. Nu. Faptul că nu-i revine exclusiv contrarietatea este limpede din aceea că apare și la relative, iar că nu-i revine
49r total se vede din aceea că nici calității ca figură, nici galbenului, sau roșului, sau violetului, sau vreunei alte culori nu le este nimic contrar dintre cele intermediare, deși negrul este contrar albului, fiind extreme. Cele mijlocii n-au contrar, cum am spus.

Î. Nu-i nimic contrar calității de tipul figurii ?

R. Nici triunghiului, nici pătratului sau celor de acest soi nu le revine vreun contrar.

Î. Dar felurilor de a fi pe bază de calități dobîndite, le revine vreun contrar ?

R. Justiției, de pildă, îi e opusă injustiția..., precum și albul e opus negrului.

Î. Oare al doilea dintre contrarii este un fel de a fi, dacă primul este ?

R. Da.

Î. Cum ?

R. Dacă, de pildă, justiția e contrară injustiției, iar prima e o calitate, atunci și injustiția va fi una întru totul.

Î. De ce-a spus Aristotel *dacă justiția e contrarie injustiției*, și nu „de vreme ce" justiția e contrară injustiției ?

R. Fiindcă erau unii care nu socoteau injustiția opus al justiției, ci descriau caracterul contrar ca o realitate lipsită de nume, injustiția nefiind pentru ei decît o privațiune, nu posesiunea unui caracter. Căci posesiunea trebuie să fie calificată
 afirmativ, pe cînd privațiunile sînt negative.

Scanned with CamScanner

Î. Dar nu pun ordine bună în lucruri argumentele acestea ?

R. De fel. Căci trăsăturile de caracter se exprimă adesea în chip negativ, aşa cum opunem înţelepciunii trăsătura lipsei de măsură, raţiunii lipsa de raţiune, libertăţii lipsa de libertate, pietăţii lipsa de pietate şi sfinţeniei lipsa de sfinţenie, iar privaţiunile le rostim adesea afirmativ, ca orbirea, surzenia şi faptul de a fi ştirb, sau paloarea, toate fiind privaţiuni.

Î. Atunci cînd cercetăm în ce fel de gen... fiecare dintre cele în care încape contrarietate, cum vom urmări să aflăm din ce gen face parte lucrul cercetat ?

R. Vom lua contrariul celui cercetat, în cazul că este mai cunoscut, şi, dacă se ştie în ce categorie se află, atunci vom şti că şi contrariul lui e de rînduit în aceeaşi categorie. De pildă, dacă ai cerceta din ce categorie face parte injustiţia, trebuie să iei în consideraţie justiţia ; dar aceasta e calitate, deci şi injustiţia va fi una. La fel şi, dacă vrei să vezi din ce categorie face parte orbirea, trebuie să consideri de ce anume ţine vederea, şi dacă aceasta este calitate, şi orbirea va fi la fel. 49v

Î. Întrucît Aristotel a cercetat la celelalte categorii dacă primesc gradaţii, ne vom întreba oare şi despre calitate dacă e primitoare de gradaţii ?

R. Ea le primeşte, dar nu singură (căci le primea şi relativul), nici total, căci, de pildă, triunghiularitatea nu poate fi aşa în mai mare ori mai mică măsură, nici cercul nu poate fi mai mult sau mai puţin cerc, nici virtutea sau meşteşugul, cele desăvîrşite. Dar multe alte calităţi primesc pe mai mult sau mai puţin. Albul, de pildă, se poate înfăţişa ca fiind mai intens sau mai slab decît altul.

Î. Spune mai lămurit şi distinct dacă, atît calităţile cît şi cele calificate de ele, primesc pe mai mult sau mai puţin.

R. Dar cum să fie de spus ceva lămurit asupra acestora într-o materie unde s-au ivit atîtea păreri ? Căci unii au stabilit că atît caracterele oricărei materii, cît şi lucrurile calificate primesc grade de intensitate şi slăbire, în măsura în care le primeşte materia însăşi. De această părere erau unii

Scanned with CamScanner

dintre platonicieni. Alţii, privitor la proprietăţi şi lucrurile calificate de ele..., concepeau că nu primesc pe mai mult sau mai puţin, ca, de exemplu, virtuţile şi cele calificate prin ele, dar că unele proprietăţi şi lucruri primesc intensitate şi slăbire, ca toate artele mijlocii, calităţile mijlocii şi lucrurile corespunzătoare. De această părere au fost stoicii. O a treia părere, de care aminteşte şi Aristotel, a fost aceea că proprietăţile nu comportă spor sau diminuare, dar că lucrurile calificate de ele primesc pe mai mult şi mai puţin, chiar dacă nu toate.

Î. În ce fel spui că face menţiune Aristotel de această părere ?

R. Atunci cînd afirmă că *unii dezbat asemenea teme : justiţia nu se spune de fel mai mult sau mai puţin justiţie, nici sănătatea faţă de sănătate, însă — spun ei — bineînţeles că unul are în mai mare măsură sănătatea decît altul şi justiţia decît altul... În schimb, triunghiul şi pătratul nu par a primi pe mai mult, nici vreuna din celelalte figuri nu o face. Într-adevăr, cele ce admit definiţia de triunghi şi de cerc sînt toate deopotrivă triunghiuri şi cercuri, iar din rîndul celor ce nu primesc definiţia, nici unul nu va fi socotit aşa în mai*
50r *mare măsură decît altul, căci pătratul nu e în mai mare măsură cerc decît dreptunghiul : nici unul nu admite definiţia cercului.*

Î. Oare există şi a patra părere, referitoare la sporul de intensitate şi slăbire, în lucrurile calificate şi în calităţi ?

R. Da.

Î. Care este ?

R. Era cea care susţinea că, în cele nemateriale şi în calităţile corespunzătoare, nu încap mai multul sau mai puţinul, pe cînd toate calităţile materializate şi cele calificate după ele le admit.

Î. Ţi s-a părut că se spune aşa pe drept ?

R. De fel.

Î. De ce ?

R. Deoarece calităţile nemateriale şi subzistente prin ele
140 însele nu sînt calităţi propriu-zise, ci substanţe, iar de aceea

Scanned with CamScanner

ele nu admit intensitate, cum nu o admite nici o altă substanță.

Î. Ce principiu general a dat Aristotel spre a găsi care forme admit pe mai mult sau mai puțin și care nu ?

R. El arată că toate cîte nu admit rațiunea lucrului propus nu pot fi spuse mai mult sau mai puțin așa. De pildă, triunghiul nu primește rațiunea pătratului, nici pătratul pe a cercului, și de aceea nu există în ele mai multul sau mai puținul. Însă mantaua albă sau zăpada și alte lucruri albe primesc sensul albului ; în fiecare din acestea deci va fi un mai mult sau mai puțin.

Î. Dar toate cele ce primesc aceeași rațiune admit pe mai mult sau mai puțin ?

R. De fel. Căci, de pildă, toți oamenii individuali primesc rațiunea de om, însă omul nu este mai mult sau mai puțin om decît altul. În schimb, ceea ce nu primește aceeași rațiune în nici un caz nu poate admite mai multul sau mai puținul. Căci doar la cele de sub o aceeași rațiune se raportează comparațiile în materie de mai mult sau mai puțin, nu la cele străine de una.

Î. Dar dacă nici acest caracter nu e propriu calității, atunci ce are ea propriu ?

R. Asemănătorul și neasemănătorul ; căci doar pentru 50v
calități se spune despre un lucru că este asemănător altuia, iar asemănarea și neasemănarea nu se enunță decît despre calități, așa încît proprii calității vor fi asemănătorul și neasemănătorul.

Î. S-ar putea întreba cineva : cum oare a făcut Aristotel că, expunînd tipurile de relative, a enumerat și „caracterele" printre ele, iar în expunerea despre calitate a spus de la început că un tip de calitate îl reprezintă caracterul și dispoziția. Astfel, caracterul va face parte din două categorii atît a relației, cît și a calității, și se va întîmpla ca, unu fiind, să beneficieze de diferențe deosebite ca tip. Însă ni se spunea că, la cele de gen diferit și nu subalterne, sînt deosebite și tipurile de diferență. Trebuie deci găsit un mijloc de a soluționa această problemă.

Scanned with CamScanner

R. Dar chiar Aristotel știa că acest lucru tulbură pe unii și de aceea a adus două soluții pentru problemă.

Î. Care sînt acestea ?

R. Una dintre ele, că se deosebește cu mult... în parte. De pildă, știința este gen, gramatica specie. Fie un caz particular, gramatica lui Aristarh. Știința și caracterul, obținute prin toate formele de cunoaștere speciale și particulare, au fost socotite ca făcînd parte dintre relative, dar științele speciale, și încă mai mult cele personale și particulare, sînt calități. Atît o gramatică anumită, de pildă cea a lui Aristarh, și o muzică anumită, ca a lui Aristoxen, sau o medicină anumită, cea a lui Hipocrat, sînt calități și nicidecum relative, căci potrivit lor, sînt calificați unii oameni, iar calități erau cele după care se califică altele, paronimic sau oricum altfel. Dacă însă cineva spune că ele sînt relative... relative, ci prin raport la genul lor, căci, de pildă, gramatica se numea știință a ceva, și nu gramatică în raport cu Aristarh. Dar dacă s-ar spune așa, s-ar și converti și s-ar zice că Aristarh e Aristarh în raport cu gramatica, lucru absurd. Afirm deci că genul, în cazul de față cunoașterea, este cel care face parte dintre relative ; căci știința este a unui știut, iar lucrul știut este știut prin știință. Însă particularul, adică gramatica lui Aris-
51r tarh, nu mai poate face parte dintre relative, ci e calitate, în măsura în care și Aristarh și fiecare dintre cei ce posedă oricare dintre celelalte științe nu sînt denumiți paronimic după o știință generală, ci de la una particulară — Aristarh de la gramatica sa, Aristoxen de la muzica sa și ceilalți, la fel, de la științele proprii, care sînt cazuri particulare.

Î. Mi-ai prezentat o soluție, dar spuneai că sînt două. Arată-mi-o și pe cealaltă.

R. Îți voi declara că, dacă nu și-o însușește pe aceasta, cineva trebuie să primească pe aceea cum că nimic nu interzice ca un lucru să fie rînduit în două categorii. Căci nu acest lucru este absurd, ci doar ca diferența să raporteze unul și același lucru, potrivit aceleiași perspective, la două genuri nesubalterne unul altuia ; pe cînd aici, fiind vorba doar de alte sensuri, nu încape nici o absurditate. În fapt, și Socrate
142 se va dovedi că suferă mai multe determinări. Căci în calitate

Scanned with CamScanner

de om el este o substanță, iar ca fiind de trei coți, să spunem, el este o cîtime, ca tată sau fiu este un relativ, ca înțelept e un ins cu o calitate, și tot astfel este trimis spre celelalte categorii, pe baza unor anumite diferențe. Dacă deci Socrate, unu fiind, poate fi găsit ca ținînd de o categorie sau alta, ce este absurd ca, într-un sens, și caracterul să fie numit un relativ, într-alt sens o calitate ?

(Despre acțiune și înrîurire)

Î. Așadar, Aristotel ne-a desfășurat patru categorii, care păreau să ridice probleme mai complicate. Celelalte care sînt ?

R. Categoria privitoare la acțiune și înrîurire, cea a poziției, a momentului, a locului și a posesiunii.

Î. Dar acestea șase nu comportă și ele discuții ?

R. Ba chiar o discuție întinsă. Însă pentru începători ajunge acum să știe ce anume aduc ele în principiu, spre a putea să reducă fiecare din rostirile simple la ele. Altminteri cu acțiunea și înrîurirea s-a îndeletnicit îndeajuns tratatul *Despre naștere și pieire,* iar cu momentul, în măsura în care înseamnă timp, ca și cu locul s-a îndeletnicit *Fizica* — acolo e vorba de spațiu și de timp — și cu acestea toate *Metafizica.* Acum însă, fiind limpede că încălzirea și răcirea indică o acțiune, pe cînd a fi încălzit și a fi răcit o înrîurire, Aristotel 51v
spune că acțiunea și înrîurirea admit contrariul. Căci e vădit oricui că încălzirea și răcirea, a fi încălzit și a fi răcit, ca și a se bucura și a se întrista, sînt contrarii.

Î. Numai contrarietatea însoțește aceste categorii ?

R. Nu numai ea, ci și mai multul sau mai puținul. Într-adevăr, vorbim despre o încălzire mai mare sau mai mică, la fel și despre a fi încălzit ; ori despre a întrista și a fi întristat mai mult sau mai puțin, acțiunea și înrîurirea comportînd grade.

Î. Așa le-a prezentat deci Aristotel. Dar despre poziție, ce-ai de spus ?

Scanned with CamScanner

R. Că așezarea s-a dovedit a face parte dintre relative, dar poziția nu, ci e spusă paronimic. Ea reprezintă altă categorie.

Î. Vorbește mai lămurit.

R. Așezarea, ca fiind așezare în raport cu ceva, este un relativ. De aceea culcarea orizontală, starea verticală și șederea, așezări anumite fiind, erau relative ele însele. Însă cele spuse paronimic de la ele nu mai sînt relative, anume : a fi întins, a sta vertical și a sta așezat. Acestea nu mai sînt relative (fiindcă nu mai sînt așezare în act — *N. tr.*), dar se spun paronimic de la așezări. Așa fiind, țin de alt gen, de cel al poziției.

Î. Mai rămîn trei categorii : a momentului, a locului și a posesiunii. E clar că Aristotel n-a vorbit despre ele. Dar tu ce ai avea de spus asupră-le ?

R. Ce altceva decît că, întocmai relativului, care nu face parte dintre lucrurile considerate în primul rînd, ci doar dintre cele adăugate lor — asemenea unei ramuri —, momentul și locul se concentrează în jurul substanței, cantității și calității. Căci, dacă nu ar exista spațiu și timp, ce sînt mărimi, nu ar fi nici loc sau moment. Într-adevăr, timpul nu este moment pur și simplu, nici spațiul loc, sau invers, ci preexistînd spațiul . . . . . .

. . . . . .

(Restul s-a pierdut)

Scanned with CamScanner

Nedumeririle şi soluţiile lui Dexip, filozof platonic, cu privire la categoriile lui Aristotel

Scanned with CamScanner

Notă despre Dexip

Dexippos, neoplatonic, elev al lui Jamblichos, este cunoscut doar pe baza comentariului de față la Categorii. *Faptul că este elevul lui Jamblichos îl așază pe la mijlocul secolului al IV-lea e.n. Nu trebuie confundat cu istoricul Dexippos.*

Traducerea de față e făcută după volumul VI, partea a 2-a a col. Academiei din Berlin, ed. A. Busse, Berlin 1887. Lucrarea a apărut într-o traducere latină în 1549. Ediția după care se citează este cea a lui Spengel din 1859. Nu am găsit semnalată nici o traducere în limbi moderne.

Scanned with CamScanner

Scanned with CamScanner

Prima carte

a nedumeririlor şi soluţiilor lui Dexip, filozof platonic, în legătură cu Categoriile lui Aristotel. Scrierea este sub formă de dialog, iar personajele dialogului sînt Dexip, cel menţionat, şi Seleucos.

1 ed. Spengel.

1. *Pentru ce mulţi au avut nedumeriri în legătură cu categoriile lui Aristotel?*
2. *Pentru ce a pus ca titlu al lucrării* Categorii ?
3. *Asupra cui poartă categoria, asupra cuvîntului, a lucrului (sau a gîndului)?*
4. *Cum trebuie scoase la iveală categoriile, spre a nu cădea sub nedumeririle stoicilor?*
5. *Pentru ce, făgăduind să vorbească despre categorii, nu începe cu ele, ci cu omonimele şi sinonimele?*
6. *Pentru ce Archytas, în expunerile sale asupra universalului, n-a vorbit despre omonime, sinonime şi paronime?*
7. *Pentru ce Aristotel n-a pus în frunte doar cele necesare, ci a adăugat şi alte lucruri, dincolo de redarea categoriilor?*
8. *Pentru ce a vorbit înaintea tuturor despre omonime?*
9. *Pentru ce n-a vorbit mai degrabă despre omonimie?*
10. *Pentru ce a adăugat pe „singur“, spunînd* cele al căror nume singur este comun ?
11. *Pentru ce, mai multe fiind comune în cazul celor omonime, a spus doar cu privire la nume că este* comun ?
12. *Cum că numele nu revine celor omonime nici după comunul indivizibil, nici după cel divizibil.*
13. *Altă nedumerire faţă de comun.*
14. *Incă o nedumerire faţă de comun.*

15. *Cum că a adăugat în chip excesiv pe* raţiunea de a fi, potrivită cu numele, e diferită.
16. *Pentru ce n-a spus* definiţia fiinţei, ci raţiunea ?
17. *Cum că omonimele pot fi sinonime.*
18. *Cum se face că, dacă omonimul este considerat în toate categoriile, definiţia determină omonimele doar în cazul substanţei ?*
19. *Pentru ce a rînduit sinonimele după omonime ?*
20. *Cum că sînt greşit spuse cele cu legătură sau fără legătură.*
21. *Cum că, potrivit cu descrierea sa de „a fi într-un subiect", corpul poate fi în timp (şi în spaţiu) ca într-un subiect.*
22. *Cum că părţile substanţei se găsesc în subiect.*
23. *Cum că definiţia pentru „a fi într-un subiect" este comună şi celor ce nu sînt în subiect.*
24. *Cum că miresmele, care sînt calităţi, şi într-un subiect, sînt separate totuşi.*
25. *Mai multe nedumeriri în legătură cu caracterul specific al celor spuse despre un subiect, şi dezlegările lor.*
26. *Cum că genul nu se spune despre specie ca despre altceva.*
27. *Pentru ce se spune despre Socrate că e om dar nu şi că e specie ?*
28. *Cum spune el că unele diferenţe, cum spune că „toate" se enunţă şi care dintre diferenţele predicatului şi cele ale subiectului se enunţă de fiecare dată ?*
29. *Cum că unele genuri, diferite fiind, se folosesc de aceleaşi diferenţe.*
30. *Nedumeriri şi asupra heterogenului.*
31. *Ce este specia, ce e diferenţa şi în ce măsură se depărtează ele una de alta ?*
32. *De unde s-a ajuns la specie, gen şi diferenţă ?*
33. *Cum a spus el* şi diferenţele sînt altele ca specie ?
34. *Cum se vorbeşte despre individual şi unu la număr ?*
35. *Cum pot diferi la număr unu şi individualul de unu şi individual ?*
36. *Cum că diviziunea categoriilor nu e prea largă.*
37. *Cum că diviziunea categoriilor nu e prea restrînsă.*

Scanned with CamScanner

38. *Cum că genurile categoriilor nu introduc pe unele în locul altora.*
39. *Cum că fiinţa nu ar fi un omonim, ci un sinonim.*
40. *Cum că, fie atribuim pe „este" fiecărei categorii, şi astfel mergem la infinit, fie, dacă ele se reclamă de la fiinţă, aceasta este un gen.*

— Resimt oarecare şovăială să mă văd îndemnat a-ţi 4
cere o favoare de tot preţul şi aleasă, dascălul meu întru cele bune, Dexip ; iar de vreme ce mă încred în vorba lui Hesiod :

Pentru un om fără stare nici nu-i potrivită ruşinea

(Hesiod, *Lucrări şi zile*, vers. 317)

îmi iau îndrăzneala să-ţi vorbesc despre ea.

— Încă de mult m-am mirat, prea alesul meu prieten Seleucos, de faptul că, atît de tînăr fiind, străluceşti în chip deosebit prin uşurinţa ta la învăţătură şi prin firea ta cea bună; că ştii să cultivi cu seriozitate ştiinţele şi le reţii sigur şi fără greş, deopotrivă cum, îmboldit fiind de isteţimea şi pătrunderea ta, depăşeşti cu mult pe alţii prin întrebările pe care le pui, astfel că şi acum sînt gata să cred că eşti plin de rîvnă în ce priveşte cunoaşterea. În definitiv, nu eşti lipsit de nimic din cele ce ţin de soartă, ci ai parte, ca nici unul de aici, atît de un neam ales, cît şi de faimă. Cu toate acestea, eu îţi apreciez mai degrabă înzestrarea ta naturală spre toate cele frumoase şi faptul că nesocoteşti pe cele ce revin lumii din afară, îndrăgind în schimb instrucţiunea şi însetat fiind de învăţătură. De aceea, întreabă-mă orice vrei referitor la doctrine şi probleme.

— Rosteşte-mi, te rog, o judecată asupra nedumeririlor 5
trezite în legătură cu categoriile lui Aristotel şi încearcă să dezlegi cele controversate.

— Serios lucru îmi ceri, dragul şi preţuitul meu prieten, un lucru greu pentru mine de îndeplinit acum. Căci tare grea şi apăsătoare îmi pare (de ce să nu spun adevărul ?) nefericirea ce se întîmplă fecioarei Pallas Athena (raţiunii — *N. tr.*), cea înţeleaptă şi bună, iar pînă şi trupul mi se topeşte de suferinţă. Ţi-o recunosc deschis, iar de la mare distanţă, întocmai luptătorilor celor laşi, am înţeles să recunosc că este

Scanned with CamScanner

greu să combaţi pe Plotin, filozoful platonic, în clipa cînd a emis îndoielile adînci ce urmează Totuşi,

„deşi împotriva unui zeu“,

aşa cum spune eroul homeric, nu voi şovăi să-ţi fac pe plac. În schimb tu, înţelegîndu-mi argumentarea, să nu-mi ceri analize de amănunt. Căci feluriţi şi numeroşi autori, mai ales Porfir şi apoi Jamblichos, au dat, în ce priveşte cartea aceasta, multe şi nesfîrşite comentarii, greu de cuprins prin întinderea lor. Spre a nu păţi deci acelaşi lucru ca ei, întreabă-mă numai referitor la nedumeriri. Nu mă gîndesc să adaug ceva la carte, ca şi cum i-ar lipsi (căci nu sînt atît de orbit), ci intenţionez doar să redau rapid, concentrat şi lămurit soluţiile ce s-au adus. E necesar însă ca acela ce vrea să examineze nedumeririle să cunoască în prealabil, exact şi cuvînt cu cuvînt, fundamentele categoriilor, altminteri nu va înţelege nimic din cele spuse aci.

1. — Care să fi fost, în definitiv, cauza că filozofii cei vechi au avut între ei dispute variate, pe toate planurile, cu privire la această scriere a lui Aristotel pe care o numim *Categorii*? Am constatat într-adevăr că, întrucîtva, nu s-au iscat printre stoici şi platonicieni, care încercau să clatine
6 aceste categorii ale lui Aristotel, opoziţii mai multe faţă de teza adversă, nici nu s-au dat lupte mai mari decît chiar printre peripateticieni ei înşişi, o parte dintre ei socotind că înţeleg mai bine gîndul autorului, iar alţii crezînd că pot dezlega mai lesne perplexităţile celorlalţi.

— Pricina este, preaiubitorule de învăţătură Seleucos, că ţinta cărţii acesteia e de a trata despre expresiile prime şi simple, ca şi despre lucrurile pe care le semnifică ele. Dat fiind că vorbirea este folosită în toate soiurile de filozofie, iar temeiurile vorbirii sînt date de expresiile simple şi de lucrurile semnificate de ele, este firesc să se fi născut o controversă amplă asupra chestiunii dacă Aristotel le-a analizat bine ori nu.

2. — Dar ce vrea să însemne titlul, după el, precum şi numele de categorii? Căci, desigur, autorul nu înţelege să ne arate felul cum se învinuiesc oamenii în tribunale;
150 însă pentru sensul de acuzaţie, căruia i se opune apărarea,

Scanned with CamScanner

tocmai acesta e numele pe care l-a rînduit limba elenilor, așa încît pe drept cuvînt cineva l-ar putea învinui că spune ceva straniu.

— Multe întîmpinări, Seleucos, sînt aduse lui Aristotel din această pricină și ele pot fi scoase din cărțile lui Alexandru și Porfir. Eu însă găsesc potrivit să las la o parte pe cele mai multe și voi spune doar pe cea care-mi pare mai adîncă. Într-adevăr, numele nu se echivalează cu lucrurile, iar cele ce semnifică nu posedă aceeași natură și alcătuire cu cele semnificate, ci înțelesul cuvintelor este cu mult inferior lucrurilor. Este atunci întru totul necesar filozofilor fie să se folosească de expresii străine și stranii față de numele obișnuite, de vreme ce ei explică lucruri necunoscute celor mai mulți, fie să întrebuințeze expresiile din folosința imediată și să treacă numele date unor lucruri asupra altora. Căci, întrucît numele au fost instituite ca simboluri și semne ale lucrurilor, pentru toate cele cunoscute era necesar să existe dinainte un nume care să le semnifice, pe cînd toate cîte sînt de domeniul științei și-au reclamat instituirea unor nume de către învățați. Așa se face că și Aristotel, uneori, ne surprinde auzul 7
prin instituirea de nume noi, ca în cazul „entelehiei", pentru care a creat el singur numele, alteori face ca sensurile și indicațiile asupra lucrului în discuție să treacă de la folosința lor obișnuită la o lecție asupra lucrului, așa cum a făcut și acum cu privire la numele de categorie. Căci filozoful a trecut expresia de a categorisi, de la sensul de a acuza în chip motivat, existent pentru cei mai mulți, la sensul de semnificare generală printr-o expresie. Așadar, titlul de categorie arată că genurile, speciile și toate cele universale se enunță despre realitățile de sub ele, după cum și expresiile cu sens, cele generale, se enunță despre toate expresiile particulare rînduite sub ele.

3. — Mi-ai arătat bine și totodată pe scurt faptul că numele de categorie a fost dat de la atribuire de predicat, ceea ce înseamnă a vorbi despre un subiect. Căci, dacă trebuie să avem grijă de ceva, este de conciziune, spre a nu cădea în cercetarea aceea nesfîrșită a predecesorilor. Dar, întrucît mi se pare nesigur ce anume reprezintă categoria 151

Scanned with CamScanner

— cuvîntul, lucrul sau gîndul —, încearcă să-mi arăţi aceasta lămurit.

— Ar trebui să răspund la întrebare, pe scurt, cum că în chip principal categoria semnifică gîndurile, prin accident însă şi lucrurile ; dar, de vreme ce există o vastă cercetare asupra acestora, mă gîndesc să spun şi eu mai multe despre ele. Căci, de pildă Sosigene, peripateticul, a pus faţă în faţă argumentele cu privire la cele menţionate, neredînd exclusiv doar pe unul, ci lăsînd argumentele să se înfrunte cu titluri egale. Voi lua în consideraţie şi cele înfăţişate de el, iar în cele din urmă vreau să-mi aduc părerea proprie.

Atacînd problema lucrurilor şi voind să afirme că este
8 vorba aici de lucruri, Sosigene se foloseşte de această cale : de vreme ce lucrurile sînt cele ce comandă, într-un fel, faptul de a spune sau de a nu spune ceva — iar dacă ele nu sînt, nu spunem nimic, în timp ce ele fiind, indicăm ceva —, înseamnă că ele sînt cele invocate. Împotriva acestui argument, aş putea spune că nimic nu se opune ca lucrurile să fie cauza vorbirii noastre, fără ca totuşi ele să fie cele invocate în chip imediat, cum e cazul cu ce căutăm în clipa de faţă. Căci, de pildă, şi pentru faptul de a avea febră cauza poate fi expunerea la soare sau, pentru durere, faptul de a suferi înţepătura acului, dar nici acul nu figurează în durere, nici acţiunea soarelui în febră. Printre cauze, unele sînt separate, exterioare, altele solidare cu fenomenul, aşa încît se poate foarte bine ca lucrurile să fie cauza vorbirii noastre, fără ca ele însele să fie cele invocate ; vorbim, într-adevăr, şi despre lucruri ce nu sînt prezente, atît trecute, cît şi viitoare, iar făcîndu-se vorbire despre ele, ar trebui să existe şi lucrurile. Dacă însă lucrurile nu subzistă solidar cu vorbirea, nu pot fi ele cele puse în joc aici. Se pot de altfel rosti şi nume de lucruri inexistente, ca, de pildă, centauri sau cerbi înaripaţi ; pe de altă parte, vorbesc prin cuvinte şi cei ce delirează ori smintiţii, astfel încît, dacă cele spuse ar fi lucrurile, înseamnă că şi aceia ar face vorbire despre lucruri şi n-am mai numi nimic care să nu fie şi subzistent.

Se mai spune : dacă vorbirea este adevărată ori falsă pe baza lucrurilor, nu ar putea fi una aceea ce rostim, alta
152 cauza falsului sau adevăratului, aşa încît cele ce sînt rostite

Scanned with CamScanner

sînt înseşi cauzele vorbirii desăvîrşite. Dar, în clipa cînd Sosigene se foloseşte de acest argument, mă surprinde cum de n-a înţeles că, dacă efectiv orice vorbire ar fi adevărată ori falsă, atunci el n-a vorbit în gol cu teza că spusele reprezintă lucrurile ; dar, dacă există vorbire ce nu e nici adevărată nici falsă, ci poate fi rostită fără raport la nici un subiect, atunci cum se mai poate susţine acel punct de vedere ? 9
Căci altceva este : a vorbi despre un lucru, şi a face despre el vorbire adevărată ori falsă ; iar acum cercetăm ce anume sînt spusele. Mai mult decît atît, să acceptăm că lucrul este cauza vorbirii adevărate ori false. Nu urmează cu necesitate, din aceasta, cum că lucrurile sînt cele semnificate ; căci chiar dacă ar admite cineva că se poate naşte prin ele o anumită vorbire adevărată ori falsă, altele sînt cele semnificate de vorbire. Într-adevăr, nu pentru că vorbirea e susceptibilă de adevăr sau de falsitate, nu din acest motiv a şi devenit ea fie adevărată, fie falsă pe baza lucrurilor, ci îi revine prin accident faptul de a fi adevărată ori falsă, iar prin esenţa ei îi revine în primul rînd să semnifice ceva. Dar există — se spune — şi lucrurile, dincolo de faptul de a fi spuse, de pildă calul sau boul, sau piatra, şi e cît se poate de lămurit că *ele* sînt cele semnificate, căci ele nu ar mai exista, odată vorbirea curmată. Numai că aş spune contrariul : în felul acesta înseamnă tocmai că spusele *nu* sînt lucrurile şi nici că vorbirea nu-şi are alcătuirea prin raport la ele în primul rînd. Într-adevăr, vorbirea, cea care se rosteşte despre ele, trece, pe cînd lucrurile rămîn. Dacă însă cele semnificate ar fi lucrurile, ar trebui ca şi acestea să nu existe, odată vorbirea scursă. Acum însă există cel ce vorbeşte şi cel ce ascultă — dacă e cazul —, dar lucrurile despre care se face vorbirea nu există. Totuşi, dacă e necesar să existe cauza atunci cînd efectul se produce, ar fi necesar să existe şi lucrul menţionat în clipa cînd se aude ceva ; de vreme ce însă există vorbitor şi ascultător, iar lucrurile nu sînt atunci cînd se face vorbire despre cele trecute, cum mai e cu putinţă ca lucrurile ele însele să fie cele semnificate ?

Cu privire la lucruri, acesta deci a fost felul nostru de a le înţelege. Dacă însă cineva ar spune că este vorba despre expresie (căci mai mulţi pot s-o înregistreze şi ea poate fi

Scanned with CamScanner

rostită fie că există lucrurile, fie că nu există), vom spune că *un* lucru este a fi semnificat prin expresie, alt lucru ca ea
10 însăşi să fie semnificată de către cineva. Căci, dacă ne închipuim că a vorbi înseamnă doar a exprima ceva prin grai, atunci cele ce se rostesc ar fi expresii, de vreme ce se enunţă prin viu grai; dacă însă a rosti un simplu nume nu înseamnă a vorbi, ci prin nume se spune altceva, atunci nu se rosteşte doar cuvîntul, ci altceva prin cuvînt, astfel că acum cercetăm ce este dat de înţeles prin cuvînt, nu ce proferăm prin sunet. Dar — se spune — aşa cum faptul de a merge reprezintă actul celui ce merge, iar faptul de a scrie actul celui ce scrie, la fel şi vorbirea este actul celui ce vorbeşte, care desfăşoară vorbiri şi părţi de vorbire, la aceasta şi reducîndu-se rostirile. Însă aş răspunde că *un* lucru este actul, alt lucru ceea ce se împlineşte prin act; de pildă o construcţie nu e acelaşi lucru cu actul constructorului, nici tabloul acelaşi cu actul pictorului, ci lucrurile împlinite sînt diferite. Aşa încît şi în cazul vorbirii, ca produs al celui ce vorbeşte, într-altfel se comportă ce e semnificat prin produs.

Ni se obiectează însă din nou că a vorbi vine prin derivare paronimică de la vorbă şi verb, aşa încît şi din acest punct de vedere „expresiile“ rostite ar fi cele în joc. Dar şi acest argument contrazice teza de acum: căci, dacă a vorbi se spune paronimic de la vorbă, ceea ce vorbim nu pot fi simple vorbe, aşa cum nici nu ne mergem mersul, nici nu ne însănătoşim sănătatea, nici nu acţionăm acţiunea sau facem făcutul. De altfel, cei care rostesc lucruri echivoce şi omonimele, spun un singur cuvînt, dar înţeleg mai multe lucruri, aşa încît nu expresiile sînt cele semnificate. În plus, atunci cînd cineva vorbeşte în chip nelămurit, auzim bine cuvintele rostite, dar declarăm că nu înţelegem cele ce spune, deci nu cuvintele spuse sînt şi înţelesuri, ci altceva este. Ce să mai spunem despre sunetele fără sens, cînd e rostită o expresie
11 care nu înseamnă nimic? La fel, în cazul polinimelor, numele sînt mai multe, dar lucrul e unu, aşa încît, dacă lucrul nu ar fi acelaşi pentru expresii, el ar deveni altceva prin însăşi rostirile făcute.

Rostirile s-au constituit în felul următor de fiecare dată:
154 singurele cu înţeles, spun cei vechi, sînt gîndurile, de vreme

Scanned with CamScanner

ce ele sînt despre lucruri și pleacă de la lucruri. În primul rînd sînt semnificate gîndurile, iar abia după un al doilea sens și lucrurile ; căci adevărul și falsul nu sînt în lucruri, ci în gîndire și în explicațiile intelectului. Însuși Aristotel spune, în cartea a 3-a din *Despre suflet*, așa : „Gîndirea despre cele simple nu e nici adevărată, nici falsă, însă în cele care rezidă falsitate și adevăr s-a și produs o compunere de gînduri". Prin urmare, gîndurile sînt cele semnificate și spuse în primul rînd. Căci în noi se ivesc, despre cele trecute și cele neexistente, gînduri pe care le și rostim prin interpretare. De asemenea nu s-ar naște o vorbire falsă și adevărată dacă vorbirea nu ar arăta, pe bază de gînduri, ce e adevărat și ce e fals. Prima vorbire este cea din sînul gîndirii, de la care în chip firesc se și produce faptul de a vorbi el însuși, sau vorbirea sonoră. La fel, echivocurile, omonimiile și toate amăgirile ce se nasc în materie de expresie au loc prin faptul că se ivesc mai multe gînduri în clipa cînd gîndirea cade peste ceva ori altceva. Dacă deci numele este unu, dar gîndirile sînt mai multe, atunci cele spuse vor fi mai multe. Același lucru poate fi arătat și în chip răsturnat : chiar dacă spun must și zeamă de struguri, gîndul este același, deși numele sînt diferite, nu identice. Sunetele necunoscute arată de-a dreptul și în chip expres că aceea ce e desemnat sînt gîndurile ; căci și declarăm despre cîte cineva cum că nu spune nimic, de vreme ce pe baza acestor sunete nu gîndește nimic nici cel ce vorbește, nici cel ce ascultă. Despre cei ce murmură nu spunem că vorbesc, prin simplul fapt că nu este nimic de gîndit acolo. În general de altfel, nimeni n-ar spune că animalele vorbesc, ele neavînd în chip evident parte de gîndire.

Astfel că, din toate cele de mai sus, nouă ne este lămurit cum că gîndurile sînt cele desemnate în primul rînd, în al doilea rînd lucrurile. Categoria este expresia care semnifică, 12
de pildă, gîndul lui Socrate, nu deosebit de sigur de imaginea închipuită a lui Socrate decît în sensul că gîndul lui Socrate este procesul indiviz și simplu al actului sufletesc neconsiderat ca afect, pe cînd expresia imaginației apare ca un afect, fiind rezultatul și împlinirea lui. Nu afirm deci că gîndirea este imaginație (căci există gînduri despre cele incorporale care nu sînt imaginații), ci spun că imaginația merge în pas 155

Scanned with CamScanner

cu gîndul. Prin urmare, categoriile nu denumesc lucrurile ele însele, ci expresiile ce semnifică gîndurile și lucrurile. Atunci cînd se spune că vieţuitorul se enunţă despre om, se spune că expresia semnificativă pentru vieţuitor, care este numele de vieţuitor, se enunţă atît despre gîndul semnificat de expresia de om, cît și despre lucrul subiacent acestuia. Faptul de a se enunţa era într-adevăr ceva propriu sunetelor cu sens, cele care semnifică gîndurile și lucrurile.

4. — Dar cum vom discerne, în ce privește expresiile ce ne sînt propuse, dacă ele cad sub categorii ori nu? Dă-mi, așadar, un criteriu spre a putea deosebi pe cele ce nu se subsumează diviziunii categoriilor.

— Îţi afirm că întregul gen al semnificaţiilor trebuie să preexiste, ca fiind subiacent, și deci trebuie stabilit ca prealabil în această diviziune; căci nu poate de fel fi enunţat ceva despre altceva fără acest fel de vorbire. Prin urmare, dacă există o vocabulă fără sens prin ea însăși, precum cuvîntul „blituri", sau ceva devenit cu sens prin raportare la altceva, ca așa-numitele „epanafore", care indică ceva prin sensul lor trecut asupra părţilor nedeterminate, cum este cuvîntul „acela" raportat la „cineva", sau dacă e vorba de o parte ce are înţeles prin alt cuvînt, precum articolele și conjuncţiile, pe toate acestea nu le-ar putea nimeni pune pe drept în rîndul categoriilor. De asemenea, categoria urmează în chip principal să
13 prindă întruchipare pe baza raportului ei faţă de lucru și a diferenţierii potrivit cu lucrurile, de vreme ce vorbirea semnificativă este precumpănitor socotită prima folosinţă a graiului, pe baza ei devenind posibil să ne indicăm lucrurile unii altora; de pildă expresia de „om" se raportează la substanţă, cea de „albeaţă" la calitate și la fel cu restul. Dacă deci o expresie este astfel formată încît să nu ţină de prima semnificaţie a vorbirii, ci să-și determine caracterul ce-i revine prin forme particulare, ca, de exemplu: de la Zeus, de acasă, cît se poate de bine, de drept, de iscusit, de poetic, sau dacă se determină prin împletirea gîndurilor între ele, ca, de pildă, din implicaţiile ipotetice, de speţa lui „dacă este ziuă", sau în diviziunile disjunctivului, ca în „fie că este ziuă", — atunci nu se ivește nici un fel de expresie care să corespundă cate-
156 goriilor. Toate aceste folosinţe ale vorbirii se îndepărtează cu

Scanned with CamScanner

totul de rînduiala originară a categoriilor față de lucruri. De asemenea, dacă ar fi vorba de un proces de gîndire de neformulat, ca în cazul gemetelor sau răcnetelor, sau dacă ar fi vorba de un zgomot nearticulat, ca în fluierat, sau de un sunet nelămurit, ca în gungurit, sau dacă vreun cuvînt n-ar indica vreun lucru, atunci nici unul din acestea nu încape într-o categorie; căci pentru nici unul nu se păstrează caracterul naturii de enunț categorial. În plus, trebuie spus că diviziunile supreme ale genurilor, sau, dacă se preferă așa, expresiile de cea mai largă generalitate, nu au nimic comun între ele; prin urmare, nu vor avea nici ceva cu caracter substanțial deasupra lor, sau o nouă categorie, mai ridicată. Potrivit cu această precizare, e necesar ca aceia ce caută cum trebuie categoriile să nu indice „ființa" drept ceva comun pentru toate (căci astfel nu ar mai fi zece, ci toate ar fi reduse la un singur gen), nici să proclame acțiunea și înrîurirea drept ceva comun lor; căci nici n-ar mai fi două genuri, ci unul singur, mișcarea. Ceea ce e simplu și nu pe bază de compo- 14
ziție, fie că e privit drept unul din genurile de realitate, fie drept ceva din rîndul expresiilor semnificative cele mai generale, fie că e privit în ambele feluri, își determină, pe oricare din aceste căi, natura de categorie. Prin urmare, nici cele compuse, de soiul lui „Dion se plimbă", nici cele subcompuse... concentrate într-o singură expresie, nici cele prin sincopă și apocopă, nici numele convenționale, nici cele figurate, nici epitetele, nici cîte sînt caracteristice pentru considerațiile poetice și retorice nu se potrivesc de fel categoriilor. Căci unei alte cercetări, cea despre expresie, una secundă, îi revine cunoașterea lor. Categoria urmărește să obțină sensul de bază al expresiilor și comunitatea substanțială de bază a realităților, considerate în genurile supreme, iar nu aspectele comune secunde, ivite pe bază accidentală și luate în considerație pe alte căi. Figurile verbale și plăsmuirile capabile să meargă la infinit sînt de prisos pentru cunoaștere, pe cînd expresiile semnificative generale, sau înțelesurile genurilor prime, fac să se redea la nesfîrșit ceva precis determinat pentru tipurile de vorbire în această materie, ca și pentru tipurile de realitate. De aceea și sînt de folosit aceste principii, ca fiind în chip firesc puse în joc, mai ales de către cei ce se interesează 157

de vorbire și de realitate. Deci, nici numele pe bază de tropi sau metaforă, ca : „și-a scuturat jugul“ sau „piciorul extrem al Idei“, nici moduri ca : în chip necesar, posibil, real, nici specificații ca : orice, nici unul, ceva, nu orice, nu sînt de rînduit sub categorii. Căci nici una dintre acestea nu posedă ceva definitoriu pentru natura proprie a lucrurilor. De aceea pe drept cuvînt ele trebuie înlăturate, ca nepotrivite scopului categoriilor acum enunțat. Socotesc astfel că și considerarea adevărului vorbirii, în care e cuprinsă în primul rînd confirmarea sau infirmarea, se acordă esențial cu categoriile. Prin urmare, toate părțile de vorbire semnificativă, luate în propoziția simplă afirmativă, care pot să reprezinte principial termenii din care s-a alcătuit propoziția, toate acestea sînt de socotit ca ținînd de categorii.

Dar să facem vorbirea lămurită prin întrebări și răspunsuri ; căci fiind vorba de o cercetare vastă, este cazul să te apleci mai atent asupra subiectului. Întreabă deci, dacă vrei.

— Ființa de ce categorie ține ?

— De nici una.

— De ce ?

— Fiindcă este un omonim pentru cele zece.

— Dar unul, de ce categorie ține ?

— De nici una, nici el.

— De ce ?

— Pentru că și el se spune în zece feluri, întocmai ca ființa.

— Dar pluralitatea, contrarul unului, de ce categorie ține ?

— De nici una.

— De ce ?

— Pentru că și pluralitatea se spune în zece feluri : la substanță, de exemplu, „oameni“ ; la mărime, de exemplu de 3 coți ; la fel de a fi, de exemplu, albi ; la relative, de exemplu, părinți, și tot astfel mai departe.

— Însă neființa de ce categorie ține ?

— Neființa se zice în două feluri : întîi, ca o suprimare a întregii firi, ceea ce înseamnă neființă totală, adică nici substanță, nici calitate, nici ceva dintre celelalte, apoi, ca neființă

anumită, de pildă nu o calitate, nu o substanță, ci altceva, să zicem un relativ.

— De care categorie ține deci fiecare din cele două tipuri de neființă ?

— Neființa totală, de nici una, căci este fără de subzistență. Însă neființa anumită se spune și ea în zece feluri, o dată ca nonsubstanță, altădată ca noncalitate, și la fel cu celelalte.

— Particula „este" de ce categorie ține ?

— De nici una, nici ea.

— De ce ?

— Fiindcă e un omonim pentru cele zece.

— Dar identicul și altul de ce categorie țin ?

— Acestea și ele sînt spuse în zece feluri. Căci substanța e identică substanței, sau felul de a fi felului de a fi, sau mărimea mărimii și la fel cu celelalte. Dacă însă se iau schimbat, vor fi mai multe : substanța față de mărime, substanța față de relativ și la fel cu celelalte, ivindu-se astfel zece semnificații diferite ; dacă se pleacă de la fel de a fi, alte nouă : felul de a fi față de mărime și felul de a fi față de relativ, iar de la mărime opt și de la relativ șapte și analog la celelalte. Deopotrivă și diferitul se spune în zece feluri, ca substanță față de substanță, sau felul de a fi față de felul de a fi, sau mărimea față de mărime și la fel cu celelalte. Prin schimb vor fi mai multe tipuri de diferit în chip analog.

— Fiecare dintre categorii este „ceva anumit" ?

— Da.

— Cum este fiecare ?

— În zece feluri, ceva anumit ca substanță, ca fel de a fi, ca mărime, și la fel cu celelalte.

— Definiția arată ea ce anume este un lucru ?

— De bună seamă.

— Pe care „ce anume" ?

— Definiția îl arată pe cel de specific.

— Ce fel de specific ?

— Acesta e și el de zece feluri, unul ca specific al substanței, altul al mărimii, un altul al relativului, un altul al felului de a fi, și la fel cu celelalte.

Scanned with CamScanner

— Aşadar, definiţia este una ?

— Nu, ci şi ea e înzecită, ca fiinţa.

— De ce ?

17 — Dacă definiţia înfăţişează specificul fiecăruia şi dacă fiinţa este înzecită, înzecit va fi şi specificul.

— Dar definiţia e constituită din gen şi propriu. Gen al cui şi propriu al cui ?

— Din nou şi genul şi propriul sînt de zece feluri. Cîte categorii sînt, atîtea genuri, şi cîte categorii, atîtea proprii.

— Genul diferă el oare de categorie ?

— Într-un sens da, într-altul nu.

— În ce fel diferă şi nu diferă ?

— Prin reducere la subiect nu diferă (căci subiectele sînt zece), dar în măsura în care categoriile sînt cuvinte, pe cînd genurile sînt naturi, ele diferă. La fel şi cu diferenţa, căci pentru fiecare gen există o diferenţă, iar genurile sînt de zece feluri. Diviziunea genului fiind în specii, secţiunea se face de zece ori, de cîte ori se divide şi genul. Specia se divide şi ea în chip egal.

— Dar, dacă genul este spus în mai multe feluri, atunci cum i-a dat Aristotel drept definiţie „ceea ce se enunţă, sub raportul esenţei, despre mai multe şi diferite ca specie" ?

— Fiindcă nimic nu împiedică să se redea, despre lucruri spuse în mai multe feluri, o definiţie rostită şi ea în mai multe feluri. Într-adevăr, aşa cum genul este înzecit, deopotrivă ceea ce e enunţat sub raportul esenţei este înzecit.

— Dar dacă identicul a fost declarat de Aristotel ca fiind întreit (căci există identitate după gen, după specie şi după număr), cum se mai poate spune el înzecit ?

— Prin aceea că şi identicul după gen este înzecit, de pildă, identic după substanţă, ca omul, calul (căci prin genul de vieţuitor sînt aceiaşi, iar vieţuitorul e substanţă), identic după mărime, ca linia, suprafaţa (căci din perspectiva întinderii sînt deopotrivă mărimi), identic după relativ, ca dublu, identic după felul de a fi, ca alb, negru (căci sînt deopotrivă culori) şi la fel cu celelalte. În chip asemănător, identicul
18 după specie este înzecit, fie pentru substanţă, fie pentru cele-
160 lalte, iar după număr deopotrivă. Însă la fel este şi diferitul

Scanned with CamScanner

înzecit. Deşi s-a spus despre el cum că e întreit, după gen, după specie şi după număr, totuşi afirm că este înzecit atît după gen, cît şi după specie ori număr, iar exemplificarea e evidentă.

— Îndoitul sau întreitul, ori în două părţi, în trei, în patru, la ce categorie se vor raporta ?

— Am spus în cîteva rînduri că, printre expresii, unele depind de prima semnificaţie, altele se raportează la cea de-a doua folosinţă a vorbirii, pe care n-o presupune de fel concepţia categoriilor. De aceea, dacă şi expresiile în chestiune ar fi ridicate la gîndurile prime, de la care pornind gîndirea a pus în joc asemenea procese, ar trebui spus că ele ţin de categoria mărimii. Dacă s-ar separa asemenea expresii de primele gînduri, care au dat unitate lucrurilor, nu ar mai fi de întrebat de ce gen anume ţin, în cadrul categoriilor enumerate.

— În ce categorie vom rîndui întregul şi partea ?

— Şi acestea ţin de a doua folosinţă a vorbirii. Căci, de pildă, mîna şi capul sînt nume de primă instanţă, dar faptul că mîna şi capul sînt părţi ale întregului şi sînt numite ca fiind părţi, este un al doilea proces de indicare prin vorbă. „Socrate“ este o denumire de substanţă, dar că Socrate este un nume, reprezintă o a doua instituire a cuvîntului, alături de cea dintîi. La fel se comportă şi întregul sau partea, şi de aceea se cere ca ele să fie raportate la categorii ; dacă este aşa, atunci le vom rîndui printre relative, căci partea e parte a întregului şi întregul întreg din părţi.

— Universalul şi unicul şi de neexceptatul, la ce categorie le vom raporta ?

— Acestea au fost înlăturate din rîndul categoriilor, căci se produc prin participare la unele dintre categoriile prime, cele prototip.

— Dar identicul şi altul, propriul şi diferitul, sau comunul ca şi indistinctul, echivocul şi sinonimia, unde le rînduim ? 19

— S-a arătat că fiecare dintre acestea se spun despre toate categoriile ; de vreme ce însă revine numelor să ţină şi de a doua instituire a cuvintelor, acelea par a fi în afara categoriilor. Am spus mai înainte de cîteva ori, despre cate- 161

Scanned with CamScanner

gorii, cum că ele subzistă potrivit cu semnificaţia diferenţelor din sînul realităţilor. De aceea şi socotim că realităţile individuale, cele care pot fi indicate, trebuie privite drept principalele în considerarea categoriilor şi mai capabile să împlinească proiectul acestora. Abia odată ele determinate, este potrivit să întreprindem cunoaşterea celor menţionate, raportînd-o la cea mai desăvîrşită cunoaştere (care e a realităţilor individuale — *N. tr.*).

5. — De ce în definitiv, propunîndu-şi să vorbească despre categorii, Aristotel nu începe cu acestea, ci cu omonimele, sinonimele şi paronimele, deşi în celelalte scrieri obişnuieşte întotdeauna să-şi urmărească ţinta şi să nu spună nimic dincolo de sfera subiectului propus ?

— Vom spune că numele lucrurilor nu se echivalează cu numărul lor şi nici expresiile semnificative nu sînt tot atîtea la număr cîte sînt lucrurile ; aceasta atît în cazul fiecăruia, cît şi îndeobşte, ca gen. Uneori numele prisosesc, alteori dimpotrivă. Căci adesea se găsesc mai multe nume pentru un singur lucru sau pentru mai multe lucruri un singur nume, pus după nici un caracter comun sau identic ; aşa încît trebuie cercetat, în cazul cîte unei expresii simple şi fără legătură, la care categorie anume se raportează ea. De aceea şi tratează Aristotel despre omonime, sinonime şi paronime, învăţîndu-ne să examinăm peste tot dacă nu cumva a fost cazul de aşa natură, cu expresiile, încît ele (omonimele etc. — *N. tr.*) să transmită mai întîi ceea ce trebuie ştiut în chip firesc în prealabil de către cine vrea să cunoască în chip exact
20 expresiile categoriale. Aşa cum în alte ştiinţe am acceptat în prealabil cîte ceva, fără de care era greu şi, în fond, cu neputinţă să cunoaştem obiectul propus, aşa şi aici, înainte de diviziunea în categorii, acceptăm ceva drept tinzînd să contribuie la clarificarea a ceea ce urmează.

6. — Aşadar, ar fi trebuit oare ca şi Archytas, înainte de a vorbi despre expresiile universale pe care le numim categorii, să ia în consideraţie cele de mai sus ?

— Analiza lor nu e întreprinsă niciodată şi nici nu reiese logic la pitagoricieni, căci, de vreme ce ei decretează că numele sînt puse în chip natural pentru lucruri, refuză orice
162 nepotrivire în materie de expresii.

Scanned with CamScanner

7. — Dar să trecem peste acestea, de vreme ce un asemenea soi de chestiuni se potrivește doar celor ce admiră principiile pitagoreice. Totuși, dacă era nevoie ca Aristotel să ia în prealabil cîte ceva util cercetării, ce oare l-a făcut să aducă apoi, *după* teoria categoriilor, pe cea despre contrarii, opuși, tipuri de mișcare și celelalte ?

— Bunul meu prieten, cu privire la lucrurile al căror înțeles nu-l avem, este firesc să ni se dea un plus de explicații de către cunoscători ; iar de acest fel erau omonimele, sinonimele și paronimele. Căci noi n-avem dinainte înțelesul lor, și era absolut necesar să fim purtați, într-un fel, către înțelegerea lor de către cineva ce se folosește în chip precis de cuvinte. În schimb, în cazul celor pentru care avem un înțeles inițial firesc, chiar dacă nu încă unul organizat, autorul trebuia să se folosească de înțelesul comun, spre a nu rupe continuitatea expunerii, iar abia după aceea să pună la punct în chip precis fiecare înțeles, luînd lucrurile în ele însele și fără a le considera aci din perspectiva științelor naturii. În tratatul de față, el analizează ca pe niște genuri : contrariile, opușii și celelalte, ca și mișcarea și simultaneitatea, folosindu-se de înțelesuri mai vulgare, pe cînd în *Fizică* avea să dea o învățătură mai minuțioasă.

8. — Acum, care este motivul său de a menționa întîi omonimele și nu sinonimele, deși omonimele au în comun un singur lucru, numele, pe cînd sinonimele participă la ambele, și la nume, și la sens ? 21

— Îți declar că motivul în acest sens îl dau categoriile : de vreme ce ele însele se dovedesc a fi niște omonime, pe drept cuvînt a pus în frunte ceea ce le revine în comun și cu precădere. Într-adevăr, fiecare dintre categorii, pentru speciile de sub ea, este enunțată sinonimic, potrivit cu genul corespunzător ei, însă în chip absolut toate se spun omonimic a fi „categorii".

9. — Dar, dacă i se cade lui Aristotel să vorbească despre expresiile ce, între altele, au parte și de a fi omonime, de ce nu spune el nimic despre omonimie, ci tratează despre cele omonime care, concepute fiind după raportul lor la lucruri, au un dublu înțeles ?

Scanned with CamScanner

— Fiindcă, pornind de la lucrurile ce se comportă diferit, ne apare distinct pe această cale și omonimia. Lucrurile pe baza cărora se constituie întîi omonimia și cele ce sînt principala ei cauză în care și constă realitatea ei, pe acelea le dezvoltă cu precădere Aristotel, și, gîndindu-le pe ele, implicăm și că expresia e rostită în chip omonim. Atunci cînd lucrurile acestea sînt mai multe, rezultă îndată că și cuvîntul e rostit în mai multe feluri. Ce ne duce lesne și util la găsirea unei soluții, acel lucru în chip firesc vine înainte. În cazul de față, lucrurile sînt cele care comandă crearea omonimiei, astfel încît, înfățișînd potrivit cu diferențele lucrurilor omonimele ce le corespund, autorul face totodată vorbire și despre omonimie.

10. — Acum, de vreme ce cuvîntul de „singur" poate fi luat în două feluri — fie ca în expresia „soarele singur", fie pentru disocierea unor lucruri, ca în expresia „n-are decît tunică singură" —, în clipa cînd spune *se numesc omonime cele ale căror nume singur este comun, pe cînd rațiunea de a fi, potrivită cu numele, e diferită,* cuvîntul de „singur" sau înseamnă, pentru el, disociere de rațiune, sau nu înseamnă aceasta. Dar, dacă înseamnă, cele ce urmează sînt de prisos, iar dacă nu înseamnă, este de prisos „singur".

22 — Îți voi spune că adaosurile sînt făcute în interesul clarității, de care trebuie să se îngrijească în chip deosebit cei ce fac expuneri. Astfel și aici aceea ce urmează clarifică echivocul lui „singur", căci, așa cum cel ce spune „acesta are tunica singură" și-a făcut mai clară spusa dacă adaugă „haină nu are", la fel și cel ce adaugă lui „singur" pe *rațiunea de a fi potrivită cu numele e diferită,* nu s-a îngrijit fără rost de claritate.

11. — Dar aș mai spune că nu doar *numele* celor omonime este comun, ci multe alte aspecte (de exemplu celor doi Aias nu le revine în comun doar numele, ci și faptul de a fi eleni, sau strategi, sau prieteni); ca atare, de ce ni se spune că *numele singur este comun,* deși celor omonime le sînt mai multe?

— Fiindcă nu luăm în considerație ce revine în comun
164 Aiașilor potrivit cu denumirile sau cu genul, ci doar ce le

Scanned with CamScanner

revine ca omonimi unul altuia, așa încît a fost necesar adaosul de „singur". Căci numai după nume este omonim omonimul.

12. — Dar *comun* se spune în mai multe feluri. Atît ceea ce este indivizibil în părți este comun, ca, de pildă, calul și sluga, cît și divizibilul, acesta spunîndu-se în chip diferit: sau drept ceea ce, preluat de fiecare... după ce a fost folosit este restituit patrimoniului comun, precum băile sau teatrul, sau drept ceea ce, după împărțire, a devenit ceva propriu fiecăruia, ca prada dușmanilor pentru ostași. Nici una dintre aceste forme de comunitate nepotrivindu-se celor omonime, existența lor se spulberă în chip necesar. Căci omonimele nu participă la nume nici prin indivizibilitatea acestuia, ca în cazul numelui de cal sau de om, care sînt folosiți nu cu sens de parte (fiindcă nimic nu se opune ca mai mulți să se folosească simultan de același nume), nici prin divizibilitatea numelui (căci participația la nume nu se face după silabe). Dacă deci numele nu e aci nici indivizibil, nici divizibil, cum poate 23
fi el „comun"?

— Dar cel ce cade în această nedumerire a ignorat că indivizibilul se spune o dată drept ceea ce e folosit dincolo de parte, precum calul și lira, altă dată este „comun" ca fiind capabil să revină mai multora în chip global și nedistribuit, așa cum și este felul de a fi „comun" al numelui. Acestuia, într-adevăr, îi aparține să fie prezent în toți cei ce participă la el, tocmai prin faptul că nu se divide.

13. — Dar dacă numele este dătător de înțeles, fără adaos, pentru cel căruia îi este nume (căci dacă ar avea nevoie de ceva în plus în vederea desemnării, nu ar mai fi nume), atunci ce e comun mai multora nu semnifică un singur lucru. Este deci nelămurit pe care dintre mai mulți tinde să-l semnifice. Cel care spune „cîine" a indicat perfect că nu înțelege bou sau cal sau om, dar nu ce cîine anume vrea să semnifice. Numele este ceea ce dă înțeles, așa încît n-ar putea fi nume „comun" mai multora, iar dacă este așa, atunci nu mai există nici omonim în general; căci omonimele voiau să fie semnificate pe temeiul unui nume comun, ca lucruri ele fiind mai multe. Dacă însă numele are nevoie de adaos spre a semnifica, după voie, un lucru dintre cele multe, atunci 165

Scanned with CamScanner

iarăşi sensul de omonim se pierde, căci nu mai rămîne ceva „comun“ atunci cînd prin adaosul unei diferenţe el devine propriu cuiva, ca, de pildă, cînd adăugăm la cîine că e terestru sau de mare. Aşa încît nu numai că nu rămîne comun numele, dar nu mai e în general „nume“, dacă-şi adaugă o diferenţă.

— Să ocolim ce e excesiv în nedumerirea aceasta, dar să o dezlegăm, nu s-o respingem. Termenul de „comun“ pentru nume a fost luat în chip prost. Aristotel n-a spus „comun“ ca în cazul lirei sau al calului, ci ca în cazul vocii comune,
24 în teatru, care una şi aceeaşi fiind, ajunge întreagă la diverse urechi ; căci şi aici numele, unu şi acelaşi fiind, se rînduieşte după lucruri felurite.

14. — Dacă însă cineva ar spune aşa : tot ce e sensibil e mişcător, ce e mişcător se schimbă şi nu rămîne niciodată acelaşi, ci devine permanent altul — fie că se concepe schimbarea în cazul mai multora, fie într-al unuia singur —, iar ceea ce e schimbător nu poate avea caracterul de comun (căci comunul trebuie să fie persistent şi dacă nu persistă, atunci ceea ce revine fiecăruia devine ceva propriu) ; pe de altă parte, numele este ceva sensibil, căci vocea e sensibilă, prin urmare nici din această perspectivă numele nu poate fi ceva comun, iar dacă nu este aşa, nu există nici nume al omonimelor. Firește, eu însumi îmi dau seama că această obiecţie este sofistică, totuşi aş vrea să-mi dai soluţia pentru ea.

— Cei ce au obiectat aşa ignorează, spun eu, că expresia de „comun“ n-a fost rostită drept ceva ce se divide, ci ca un întreg, acelaşi în cazul fiecăruia, nu unul aici, altul dincolo ; şi e ceva reprezentînd un orizont specific al obiectelor, anume comunitatea pe bază de omonimie. Prin acest argument se păstrează şi numele specific al fiecăruia, şi caracterul comun. Apoi, chiar dacă s-ar admite schimbarea rostirii sonore, care e ceva material, nu s-ar putea concepe în chip potrivit şi schimbarea numelui, căci acesta trebuie să rămînă neschimbat.

15. — Întrucît nu se obiectează doar pe tema aceasta,
166 ci se impută definiţiei şi adaosuri inutile, este cazul să cer-

Scanned with CamScanner

cetezi următoarele. Ar fi fost de ajuns — se obiectează — să spună : *omonime se numesc cele al căror nume singur e comun, pe cînd definițiile sînt diferite.*

— Dar dacă n-ar fi adăugat *rațiunea de a fi potrivită cu numele,* atunci ar fi fost posibil ca omonimele și sinonimele să indice aceleași lucruri, ca în cazul celor doi Aias. Neredîndu-se definiția corespunzătoare cu numele, s-ar ivi o singură și aceeași definiție pentru ei, ca fiind oameni, așa încît cei doi ar părea drept sinonimi.

16. — Dar de ce, în definitiv, nu a spus *definiția potrivit cu numele* este aceeași, ci *rațiunea de a fi?*

— Fiindcă nu orice lucruri se indică prin definiții, ci și prin descrieri ; de aceea a adoptat tocmai *rațiunea de a fi* în loc de definiție.

17. — De vreme ce unii constrîng omonimele să se înfățișeze ca sinonime, pune-mi la punct și chestiunea aceasta. Într-adevăr, se spune că, dacă sinonime sînt cele la care este același și numele și sensul de a fi, potrivit cu numele, iar pe de altă parte cele omonime au același nume (căci se și numesc „omonime") și primesc același sens, cel de omonim, înseamnă că omonimele vor fi sinonime. Însă și sinonimele sînt dintru început sinonime. Prin urmare, toate sînt sinonime.

— Cu argumente atît de ieftine nici nu ar trebui să ne ocupăm ; totuși să le răspundem, spre a nu lăsa să pară că au în ele ceva. Nimic nu se opune ca lucrurile să fie omonime sub un raport, sinonime sub altul. Așa și în cazul de față, toate cele omonime sînt numite omonime, precum cei doi Aias : fiecare dintre ei e Aias și fiecare dintre ei este un omonim ; și, întrucît sînt Aiași, fără să aibă nimic comun adăugat lor, ei sînt denumiți în chip omonim, dar întrucît posedă sensul comun de omonimi, ei devin sinonimi.

18. — Dar cum să răspundem celor ce declară că descrierea omonimelor este eliptică ? Ei spun într-adevăr că, dacă omonimul nu figurează doar la substanță, ci și la calitate, mărime și în celelalte genuri (căci și cu privire la ele se poate vorbi omonimic), atunci cum se face că în definiția omonimului a spus *rațiunea de a fi* (de a fi „substanță" în greacă — *N. tr.*) *potrivită cu numele?* El pare a fi spus mai

puţin decît trebuia, de vreme ce definiţia desemnează omonimele numai din planul substanţei, pe cînd omonimia începe în toate genurile.

— Mai întîi, nu în toate copiile manuscrisului se află *raţiunea de a fi*, cum o amintesc Boethos şi Andronicos. Dar
26 chiar dacă s-ar afla *raţiunea de a fi e diferită*, cum apare în cele mai multe copii, încă lucrul ar fi bine pus. Căci, dacă raţiune este un omonim (o formă de raţiune este şi silogismul, una este şi inducţia, dar raţiunea de a fi este diferită de acestea), înseamnă că a adăugat bine *raţiunea de a fi e diferită*. În afară de aceasta, întrucît nu doar despre substanţă se spune că este, ci şi despre accidente cum că sînt, în chip firesc a folosit expresia de raţiune de a fi, el nefăcînd menţiune numai de substanţă, ci şi de celelalte genuri, în măsura în care şi acestea sînt spuse că sînt. Raţiunea ce arată subzistenţa fiecăruia dintre accidente pe drept cuvînt s-ar putea numi raţiune de a fi. De altfel, se potrivea şi ca ipostaza omonimelor ea însăşi să fie înţeleasă drept raţiune de a fi.

19. — Dacă sinonimele participă şi la sensul, şi la numele aceluiaşi lucru, de ce n-a înţeles el să vorbească despre ele întîi, ci despre omonime ? În plus, dacă vrea să pună în discuţie genurile cele mai înalte, iar genurilor le revine să se enunţe în chip sinonimic despre cele de sub ele, nu omonimic, înseamnă că sinonimul, iar nu omonimul, le aparţine. Peste tot primează ce este, nu ce nu este un lucru, aşa încît ar fi trebuit să înfăţişeze întîi sinonimele, apoi omonimele.

— Pentru Aristotel, fiinţa e un omonim, iar nu cum le pare altora, un sinonim. Dacă deci fiinţa însăşi e un omonim, atunci trebuie să preceadă, după el, învăţătura despre omonim şi indicarea a ceea ce nu revine categoriilor ; căci trebuie să deosebească întîi omonimia, pentru ca apoi, trecînd la fiecare şi definind genurile pe rînd, să poată arăta restul, în speţă cum se predică ele în chip sinonimic despre cele subordonate.

20. — Există unii care aduc obiecţii împotriva diviziunii în : cu legătură şi fără. Căci nu sînt în totul fără legătură
168 sau cu legătură spusele noastre. De pildă „omul se plimbă“

Scanned with CamScanner

nu e spus cu legătură (căci nu e spus printr-o conjuncție de legătură), în schimb, cînd spui „om“ sau „bou“, nu e ceva fără legătură, căci numele are o alcătuire din silabe și elemente. 27

— Voi spune că aceia care numesc „legătură“ numai rostirea cu o conjuncție de legătură sînt adepții stoicilor, față de care e anterior Aristotel, ce întrebuințează felul obișnuit de a vorbi al înaintașilor, care numeau legătură reunirea mai multor părți de vorbire. Faptul însă de a spune că „omul“ sau „boul“ sînt cuvinte rostite cu legătură, fiindcă este în ele o reuniune de silabe și de elemente, nu e nici el potrivit spus. Nu reuniunea elementelor, ci aceea a părților de vorbire era cea numită de antici „legătură“.

21. — Pe de altă parte, dacă a fi într-un subiect înseamnă a exista în ceva altfel decît ca partea (ce e „în“ neputînd fi fără lucrul în care este), și dacă e cu neputință corpului să se separe de spațiu, înseamnă că el va fi în spațiu ca într-un subiect. La fel și cele din timp, căci ele nu sînt părți ale lui, dar nici nu pot fi fără timp. Într-adevăr, chiar dacă s-ar spune că ele se separă de un loc și de un timp dat, nu o pot face de timp și de loc pur și simplu.

— Dar la acestea vom răspunde că nimic din cele generale nu există drept un lucru anumit sau ceva, așadar nu va fi „în ceva“ ceea ce este în spațiul sau timpul luate în genere. În plus, ceea ce e prin sine în timp sînt mișcătorul și schimbătorul, căci ele curg și se prefac în timp. Dacă ar exista ceva veșnic, ar fi prin accident în timp, de vreme ce e de nemișcat și de neschimbat; căci tocmai pentru că există timp se spune că lucrul acela (veșnic — *N. tr.*) „este“. Distincțiile acestea fiind făcute, dacă mișcătorul, în măsura în care se mișcă, se scurge o dată cu timpul, el nu poate fi *în* ceva la drept vorbind, nici în timp, căci, dacă mișcătorul nu e într-un loc, nu poate fi nici în timp; ar fi la fel ca și cum s-ar mișca (și timpul — *N. tr.*). Iar atunci încă mai mult nu ar fi „într-un“ loc, de vreme ce amîndouă ca atare se mișcă. Însă tocmai un asemenea lucru s-a întîmplat și față de timp; nici unul din două nu persistă, așa încît mișcătorul nu poate fi în timp, nici în cel particular, nici în cel general. Chiar dacă se va 28

Scanned with CamScanner

spune că este în timp, se spune în sens mai general, nu ca într-un timp determinat ; căci nu se pot indica, propriu vorbind, nici mișcarea, nici timpul, considerate ambele desfășurat, nici după felul lor de a subzista în parte, nici după felul cum își generează necontenit părțile, una trecută, alta stînd să vină. În concluzie, dacă se spune a fi în spațiu și în timp, lucrul trebuie înțeles într-altfel decît ar fi într-un subiect, cum ar fi cazul cu culoarea, de pildă.

22. — Dacă cele ce împlinesc natura fiecărui lucru sînt părți (căci aceasta e ideea de parte : faptul de a duce la realizare substanța), iar dacă pentru ceea ce numim corp în general, culoarea, forma și cantitatea îi împlinesc natura (căci nici un corp nu e lipsit de culoare, de formă și de cantitate), în timp ce pentru o realitate corporală dată, ca focul și zăpada, împlinitoare de natură sînt căldura și răceala, albeața sau strălucirea, atunci cele menționate mai sus vor fi sau părți ale lor, deci ce este „în subiect“ e de întîlnit ca parte, sau nu vor fi părți, dar atunci nu-i împlinesc natura.

— Față de o asemenea nedumerire trebuie precizat că „subiect“ se spune în două feluri, atît în felul stoicilor, cît și într-al celor vechi. Într-un prim înțeles, subiect înseamnă materia fără de calitate, pe care Aristotel o numește corp virtual ; într-al doilea înțeles, subiect este lucrul înzestrat cu o calitate, care subzistă în chip comun sau specific, căci subiect este arama, după cum e și Socrate, pentru cele ce se ivesc în cazul lor sau se enunță despre ei. Într-adevăr, subiectul pare a se rosti ca un relativ (fiind subiect pentru ceva) fie în chip simplu, pentru cele ce se ivesc în el ori se enunță despre el, fie în chip specific ; subiect în chip simplu pentru toate fenomenele și predicatele este materia primă, iar subiect pentru unele aspecte susceptibile să apară și să se enunțe e arama, de pildă, sau Socrate. Existînd deci două subiecte, multe dintre fenomene, prin raport la subiectul prim, sînt în subiect, însă ca fiind prin raport la cel de-al doilea nu erau în subiect, ci erau părți ale lui. De aceea, orice culoare, orice calitate și
29 orice formă a materiei prime sînt în subiect (căci subzistă în ea nu ca părți ale ei, ci ca neputînd să fie în afara ei), iar tot de aceea nu orice culoare sau orice formă ale celui de-al
170 doilea subiect sînt în el, ci atunci cînd nu sînt împlinitoare

Scanned with CamScanner

ale naturii lui, doar atunci vor fi în subiect... Însă la zăpadă (subiect secund. — *N. tr.*), culoarea nu este în subiect, ci e ceva subiacent, căci albeața zăpezii nu se spune ca despre subiectul altui corp, nici nu este în materia zăpezii ca într-un subiect, ci îi împlinește natura ca o parte. Așadar, Aristotel, adoptînd cel de-al doilea tip de subiect în doctrina sa, spune că tot ce nu există cu caracter substanțial pentru ceva este în subiect, iar pe unele le pune ca împlinitoare de substanță, pe cînd pe cele ce nu sînt așa nu le numește părți, ci fenomene și manifestări, în sensul că însușirile subiectului prim ar fi fenomene, manifestări și aspecte cantitative, pe cînd la subiectul secund sînt părți atunci cînd îi împlinesc natura.

23. — Dar chiar dacă s-ar acorda că cele ce sînt în subiect nu sînt părți, încă rămîne acest lucru straniu, în definiția subiectului, că pot fi uneori găsite atît unele lucruri ca fiind în specie, cît și unele ca fiind în gen și altele ca întreguri în părți ; căci pentru toate acestea e comună definiția dată cu privire la a fi în subiect. Într-adevăr, specia nu e parte a genului (căci genul poate să se păstreze chiar suprimată fiind specia, așa cum se păstrează viețuitorul dacă e suprimat omul), dar nici nu poate fi fără de gen, căci, într-adevăr, cum ar mai fi specia dacă genul nu este ? La fel, întregul este în părțile sale, dar el nu este o parte a lor (căci ar fi absurd să spunem că întregul e o parte a părților), și totuși nici nu poate fi în afara lor. S-a dovedit deci că definiția este valabilă nu numai pentru cele ce sînt într-un subiect, ci și pentru cele ce nu sînt în subiect.

— Oricui îi este vădit despre specie cum că nu e o parte așa cum e mîna pentru corpul întreg, dar că este doar privită ca o parte. Aristotel nu a spus *ceea ce subzistă în ceva și nu e parte*, ci *ceea ce subzistă, dar nu ca parte*, așa că și pe ceea ce subzistă ca specie l-a exclus prin acest adaos. Cît despre întreg, el nu este în vreuna din părțile sale, ci e privit ca fiind în toate, pe cînd Aristotel a spus : ceea ce există în „ceva" nu ca parte. Prin urmare, întregul trebuie înțeles ca fiind descris pe baza comunului care nu e luat ca parte ; căci nu numai că aspectul prezent într-un lucru nu tre- 171

buie să fie parte, dar nici subiectul nu trebuie să fie parte pentru ce e prezent în el. Întregul este spus ca fiind în toate părțile la baza subiectelor lor.

24. — Nu e oare straniu de spus că ceea ce e într-un subiect nu poate fi fără lucrul în care este, din moment ce mirosul se separă și de măr, și de trandafir ? Adesea calitățile se păstrează, în timp ce lucrurile care le-au deținut mai întîi nu mai sînt, așa cum odoarea vinului plăcut sau a usturoiului mîncat se păstrează.

— El nu a spus că e imposibil *să se separe* cele din subiectul în care sînt, ci *să fie separate*. Căci mirosul poate să se separe de trandafir, dar nu poate subzista în chip separat, ci fie se pierde, fie trece în alte subiecte. Autorul o adaugă încă mai precis în cele ce urmează ; căci el nu spune cum că nu poate fi în afară de lucrul *în care era*, ci în general, de oricare *în care este*. Astfel încît, dacă s-ar schimba subiectele, mirosul, care se ivea mai întîi în măr și trecea în aer, încă va fi într-un subiect, iar alteori în altul, și astfel el nu se abate întru nimic de la definiția accidentelor.

25. — Cum vom răspunde amatorilor de dispute care, concepînd pe cele ce nu revin predicatului ca spunîndu-se despre el, alcătuiesc pentru subiect un raționament negativ ?
31 De pildă, om se spune despre Socrate ca subiect, iar despre om se spune cum că nu este Socrate, prin urmare și despre Socrate s-ar spune că nu este Socrate.

— Din nou, și pentru acestea, nu vom lua în considerație restricția pe care o aduc cele negative, în felul cum o fac stoicii ; ci vom adopta, ca Aristotel, concepția că lucrurile există potrivit unei substanțe, a cărei nesocotință îi face pe aceia să se înșele, concepînd pe cele neexistente ca spuse despre subiect potrivit cu substanța.

26. — Dacă s-ar spune așa : genul nu se enunță, în principiu, despre altceva, contestîndu-se că ar face-o despre specie, de vreme ce, după definiția genului, el se enunță despre un subiect în măsura în care se împărtășește de la aceeași natură cu el (pe cînd genurile le deosebim în gînd de specii, iar ele, ca atare, nu subzistă, ci își au existența în specii),
172 cum vom răspunde ?

Scanned with CamScanner

— Nu altfel decît că părerea acestora nesocotește felul cum e opus ceea ce nu se înregistrează lucrului înregistrat : genul nu este de fel înregistrat ca și cum cineva ar gîndi omul ca fiind luat în el însuși iar specia ar fi dinainte înregistrată în diferențele particulare, așa cum concepem pe cetățean drept membru al unei ginți.

27. — Atunci cum se face că se spune despre Socrate că e om, despre om că e specie, dar nu și despre Socrate că e specie ; și despre om că e viețuitor, despre acesta că e gen, dar nu se enunță genul despre om ?

— Întrucît nu după definiție, ci după nume se enunță cele superioare despre subiecte, căci, dacă s-ar reda ce este omul, nu s-ar spune că este o specie, și nici definiția speciei nu se potrivește despre om. Cu privire la gen, tot așa. În plus, specia și genul revin mai multora și se opun, unul la faptul de a nu cuprinde specii, celălalt la faptul de a nu cuprinde indivizi, pe cînd cele spuse despre un „subiect" erau părți ce împlineau substanța. Apoi, genurile și speciile se spun despre oricare : căci orice om ar putea fi numit pe drept cuvînt viețuitor, de vreme ce nu e nimic sub specia 32
de om despre care să nu se spună că e viețuitor. În schimb, a spune că orice om e specie ar fi greșit, și la fel ar fi absurd să spui că orice viețuitor e gen : omul anumit este om, nu specie, viețuitorul anumit este viețuitor, nu gen. Acestea deci nu se spun despre fiecare, ci doar ca fiind generalități se vor putea spune despre ei. Iar, întrucît unul este împlinitor de substanță, pe cînd celălalt indică stabilirea numelui pe baza relației generale (căci omul anumit și Socrate nu sînt acea generalitate enunțată), acest aspect din urmă pare mai degrabă să înfățișeze numele, în speță sub ce raport se spune om sau viețuitor, și reprezintă numele secunde ale numelor prime, neținînd de înțelesul principal al cuvintelor și nesemnificînd natura lucrurilor numite, ci arătînd caracterul denumirii lor.

28. — Pare întrucîtva să fie o contradicție în următoarea regulă pe care o stabilește : odată afirmă că *la genurile rînduite unele sub altele nimic nu se opune să fie aceleași diferențe*, ca și cum ar arăta-o pentru cîteva, nu pur și 173

simplu pentru toate; altădată stabileşte că *genurile superioare se enunţă despre cele de sub ele, aşa încît toate cîte sînt diferenţe ale predicatului vor fi şi ale subiectului,* ca vorbind despre toate în general şi nelăsînd deci de o parte pe nici una.

— Este evident că el nu determină la fel pe „unele" şi „toate", ci în chip diferit; căci, dacă există, pe de o parte, diferenţe creatoare, pe baza cărora capătă întruchipare şi se constituie genul însuşi, de pildă genul vieţuitor după diferenţele de însufleţit şi sensibil, care împlinesc natura lui; dacă, pe de altă parte, există alte diferenţe, divizive, după care genul se divide în speciile de sub el, precum vieţuitorul în raţional şi neraţional, atunci a devenit evident că pri-
33 mele diferenţe, revenind vieţuitorului prin natura lui, vor reveni cu atît mai mult şi păsării de pildă, pe cînd diferenţele ce divid genul în speciile învăluite în el, uneori vor reveni păsării dacă sînt comune, alteori nu-i vor reveni, dacă nu-i sînt comune, cum ar fi diferenţa raţionalului. Este deci adevărat şi că unele şi că toate diferenţele predicatului sînt şi ale subiectului, iar care sînt ele, am lămurit-o. Ca atare nu este de corectat afirmaţia, transformînd-o astfel în contrariul ei spre a deveni: *cîte se spun despre subiect tot atîtea se spun şi despre predicat.* Îndreptarea aceasta e greşită, căci, dacă diferenţa omului se poate spune despre vieţuitor, nu înseamnă că-l numim pe acesta biped, capabil de a convorbi, şi altele, ci e limpede că *nimic nu se opune* şi *nu toate se enunţă* se potrivesc diferenţelor divizive, pe cînd *toate se enunţă* e pentru cele creatoare. Mi se pare că şi Aristotel învederează acestea, subdivizînd superiorul prin inferior şi folosindu-se de acest fel de a defini nu numai la genuri, ci şi la diferenţe. Vom pune deci în frunte acele diferenţe care împlinesc substanţa respectivă, iar ele sînt susceptibile să se enunţe despre subiecte, pe cînd dedesubt vom pune acele diferenţe ce sînt cuprinse sub genurile lor, iar ele uneori nu pot deveni predicate. La analiză, cineva ar putea numi generice unele diferenţe, pe altele specifice: cele din urmă cîte divid genul, după ele creîndu-se speciile de sub genuri, „generice" în schimb cele împlinitoare de genuri, aşadar cele
174 prin care capătă întruchipare acestea. Există însă şi unele

Scanned with CamScanner

dintre cele divizive care să poată reveni genurilor, cum s-a arătat în cazul genurilor subalterne.

29. — Ce-ai răspunde în legătură cu faptul că unele genuri diferite se folosesc de aceleași diferențe? Căci, de pildă, figurile echilatere și cele neechilatere se numesc fiecare deopotrivă figuri, avînd deci prin figură o calificare 34
comună, iar pentru virtuți și vicii, ce diferă ca gen, există aceleași diferențe; căci despre ambele se spune că sînt uneori raționale, alteori nerafionale.

— Cei ce ridică astfel de probleme greșesc din ignoranța a ce trebuie numit gen diferit. Căci genurile considerate, chiar dacă nu sînt subalterne, nu sînt totuși nici diferite, de vreme ce se rînduiesc după un gen comun, ca, de pildă, figura din linii drepte, care stă și sub genul figură. Cît despre virtute și viciu, ele se rînduiesc sub genul de caracter, deci nu vor fi genuri cu adevărat diferite între ele.

30. — Pentru aceștia există de asemenea și următoarele nelămuriri. Pedestrul, spun ei, înaripatul, viețuitorul și pasărea au unele diferențe aceleași, prin urmare, nu numai la cele omogene sau la cele subalterne, dar și la cele distanțate unele de altele există uneori aceleași diferențe. Ca atare ar fi greșit ce s-a spus acum.

— Este și pentru acestea același răspuns. Vom spune: în chip rău ați luat pe „genuri diferite", căci nu cele puțin schimbate, ci cele total distanțate își sînt diferite. La fel se întîmplă cînd se spune că animalul pedestru și animalul înaripat au aceleași diferențe; căci sînt ierbivore, carnivore și mîncătoare de semințe amîndouă genurile, deși nu sînt subalterne, ci coordonate, astfel încît e lesne să faci aceeași obiecție. În realitate, pedestrul și înaripatul participă ambele la genul de viețuitor, nefiind luate total deosebit ca genuri.

31. — Redă-mi pe scurt teoria despre specie și diferențe.

— Specia este socotită o expresie de ordin general, care e deosebită de genul propriu ei prin diferențele creatoare și are drept caracter propriu, în ce privește definiția ei, faptul de a păstra același sens față de indivizi, după cum genul are 35
același față de specii. Diferența, pe de altă parte, reprezintă 175
faptul de a putea separa în chip natural pe cele rînduite sub

Scanned with CamScanner

gen, precum și factorul prin care se deosebește fiecare dintre specii ; căci, după gen, ele nu se deosebeau. Însă nu ceea ce separă, pur și simplu, este diferență, ci ceea ce separă sub raportul esenței ; căci, dacă, de pildă, faptul de a naviga ne separă pe noi de alte viețuitoare, nu înseamnă că putința de a naviga va fi o diferență a omului. Într-adevăr, ea nu face ca separația să fie sub raportul esenței, ci ea este în fapt accidentală. Diferența deci tinde să devină o parte în natura lucrului, căci specificul celor separate poartă asupra naturii. Pe de altă parte, diferența și specia se deosebesc ca întregul și partea ; căci așa cum numele, cel definitoriu, e parte a definiției, la fel și lucrul caracterizat prin diferențe este învăluit de specie.

32. — De vreme ce peste tot cel mai necesar lucru este să cunoști felul cum se găsesc principiile inițiale, să încercăm a învedera și în cele de față metoda practică pentru aflarea lor.

— Este evident că genul și specia se găsesc pe baza comunității substanțiale. Aceasta și apare limpede din cele analizate mai înainte, întrucît specia tinde către comunitatea celor particulare, iar genul la cea a speciilor, fiind mai universal. Diferența o găsim pe baza deosebirii caracteristice în materie de specii. Așadar, pentru diferență, ce se află la mijloc între substanță și calitate sau care e alcătuită din ambele, trebuie ca substanța să preia calitatea, sau invers, calitatea să preia substanța, sau ca, la mijloc fiind diferența între calități și substanță, să stea ca și în afara ambelor extreme. E necesar ca sensul diferenței să nu se depărteze de fel de natura speciilor (altminteri ea se ivește prin accident), ci, așa cum genul se găsește pe baza comunității speciilor și a substanței, iar speciile, cînd cele diferite la număr participă la o fire, la fel și diferențele sînt concepute pe baza deosebirii după particularitățile substanței. În felul acesta aflarea lor devine lesne de conceput.

33. — Cercetează pe ce temei spune el că *pentru genuri deosebite sînt deosebite și diferențele ca specie.*

36 — „Ca specie" a spus-o în loc de „ca sens", așa cum
și în *Topica* îi este ceva obișnuit să pună pe unul în locul
176 altuia, iar el urmărește astfel să analizeze minuțios ceva de

Scanned with CamScanner

ordin mai ridicat. Căci pentru ca nu cumva, menținîndu-ne la cuvînt, să spunem că sînt aceleași diferențele mobilei și ale viețuitorului, de pildă a avea picioare și a nu avea, tocmai de aceea a adăugat acest lucru „ca sens". Doar după nume par ele să aibă aceleași diferențe. Sau am putea răspunde și așa : după cum sînt de alt tip diferențele luate în specia fiecăruia dintre genurile diferite — la viețuitor cea a omului, la cunoaștere cea a muzicii —, este posibil ca *diferite ca specie* să însemne și diferențele creatoare, astfel încît să nu se ia în considerație diferențele prin accident, ca, de pildă, faptul de a naviga la om ; căci nu oricare diferențe distincte, ci acelea creatoare și substanțiale sînt, propriu vorbind, de tipuri diferite.

34. — Rămîne acum de precizat : ce pot însemna *individualul* și *unul la număr*.

— Individual se numește ceva, nu ca fiind indivizibil și fără părți, ci ca neadmițînd o diviziune ca a genului în specii, sau a speciei în lucruri distincte cîte unul la număr. Iar unu se numește fiecare dintre cele sensibile nu pe baza vreunei capacități unice, ci fiindcă tinde să aibă o singură natură. De vreme ce unu se spune felurit, atît după gen, cît și după specie, și în mai multe alte moduri, Aristotel determină acum pe unu luînd numeric nu doar pe cel *prin* care numărăm, așa cum țin să obiecteze unii, ci și lucrul numărat ; căci în felul acesta și despre cinci cai spunem că sînt cuprinși într-un număr.

35. — Dar, dacă specia e definită drept ceea ce se enunță, sub raportul esenței, despre mai multe lucruri diferite la număr, prin ce diferă individualul și unu de individual și unu, căci el e „unu" la număr, și așa e și celălalt.

— Cei care ar rezolva această nedumerire prin natura 37
particulară a ceva, anume prin faptul că un om se definește, să spunem, prin încovoierea nasului, culoarea roșie a părului sau prin altă reunire de însușiri, altcineva prin nas teșit, chelie și albastru al ochilor, sau un al treilea altfel, aceștia nu-mi par a soluționa bine chestiunea. Într-adevăr, reunirea de însușiri nu duce la deosebirea ca număr, ci reprezintă o calitate. Trebuie mai degrabă răspuns în felul acesta : că lucrurile dife- 177

Scanned with CamScanner

rite la număr nu se deosebesc între ele prin natură şi prin substanţă, ci diferă pe bază de numărătoare; sînt deci altele prin enumerare. Căci în faptul de a fi enumerate unul cîte unul se şi iveşte numărul în cazul fiecăruia. Aşadar, „diferite la număr" mi se pare a însemna distanţate ca fiind enumerate, astfel ca să fie valabil ce s-a spus despre specie, cum că este specie ceea ce poartă asupra mai multor lucruri distanţate prin enumerare, luînd pe „diferit" în loc de „distanţat".

36. — Am auzit pe unii acuzînd drept excesivă tabla categoriilor, întrucît autorul lor a opus pe nedrept lui „a face" pe „a suferi o înrîurire". Ar trebui ca ambele să stea sub un gen, mişcarea.

— Soluţia e următoarea: nici agentul, în măsura în care activează, nu suferă ceva, nici cel înrîurit, în măsura în care e înrîurit, nu face ceva şi nici compuşii nu întrunesc cele două principii, făcîndu-le să coincidă. Faptul de a fi mişcat ţine de înrîurire, pe cînd agentul mişcă, fiind nemişcat. Unele însă dintre cele ce activează în planul sensibil sînt mişcate prin accident datorită faptului că au în ele cele două principii, astfel încît ceva din ele este cauză de mişcare, altceva efect. Aristotel a deosebit deci pe a suferi o înrîurire de a face ceva, potrivit cu cele ce îi apăreau în sfera cauzalităţii.

— Acum, un motiv de ordin diferit îi face să aducă acuza de exces; căci unele categorii sînt prin ele însele, altele sînt relative, şi în aceste două grupe par a se cuprinde toate genurile. Alţii, divizînd în substanţă şi accident, socotesc că au făcut o diviziune satisfăcătoare pentru categorii.

38 — Nu au dreptate. Cei care le împart în subiect şi accident regăsesc, într-un fel, prima diviziune a genurilor şi cea mai redusă, a lui Aristotel, iar în acest sens ei nu se înşală; dar în măsura în care lasă de o parte universalul şi particularul, ei se folosesc rău de acea diviziune şi incomplet pentru nişte aristotelici. Cît despre cei ce divid în substanţă şi relativ — de vreme ce accidentele revin altcuiva, ei făcînd şi pe această cale doar două genuri din toate categoriile —, aceştia adaugă ceva de la ei, dată fiind insuficienţa cuvintelor. Căci nu toate, în măsura în care sînt accidente,

Scanned with CamScanner

revin altcuiva, ci unul singur, anume tocmai cel numit de el relativ. Toate accidentele par a fi relative, prin aceea că ne lipsesc, în cazurile uzuale, cuvintele pentru cele în chip natural legate. Astfel, albeața pare a ține de ceva, dar nu e cîtuși de puțin prin ea însăși „a cuiva". Pe baza aceluiași raționament, și cele ce sînt esențialmente prin sine ar fi relative. Căci Socrate e spus a fi al lui Sofroniscos ; dar el nu e așa în măsura în care e Socrate, ci noi lăsăm deoparte că e fiu, ca lucru știut, iar în măsura în care e Socrate nu e al nimănui. La fel și accidentul : dacă îl raportăm la subiect, el devine un relativ, întocmai cum ogorul ca posesiune e un relativ ; dar, luat în sine, accidentul este o natură proprie. Și materia, și subiectul, în măsura în care ar ține de acest fel de a vorbi, sînt relative (căci sînt subiacente cuiva), dar, în măsura în care sînt principii, ele sînt desprinse și în sine. Trebuie deci ca aceia ce dau explicații să o facă pe baza naturii lucrurilor și să nu suplinească lipsa cuvintelor, ci să meargă pe urma specificului lucrurilor. În felul acesta, genurile nu vor fi găsite a fi mai puține de zece. Dacă însă cineva, divizînd în subiect și cele din jurul subiectului, revizuiește diviziunea categoriilor în zece, ca fiind excesivă, el nu divide decît în chip nedeterminat pe cele „din jurul subiectului", față de subiectul care e unu și determinat.

37. — Acestea ne ajung, deocamdată, ca răspunsuri potrivite față de cei ce spun că enumerarea categoriilor este 39
excesivă. Însă răspunde și față de cei ce arată că ea este deficitară : căci de ce — spun ei — a deosebit Aristotel între a face și a suferi o înrîurire, nu însă și între a poseda și a fi posedat ?

— N-a făcut așa pentru că a trecut-o cu vederea, am spune noi, apărîndu-l, ci pentru că pasivul a revenit categoriei poziției, definită încă dinainte. Într-adevăr, cineva posedă un scut, iar acesta e posedat prin aceea că stă în preajma sa ; căci nu altceva va fi așezarea lucrurilor decît rînduirea celor posedate.

— Ei se întreabă, de asemenea, de ce a lăsat deoparte cuvintele de legătură.

— De vreme ce, spunem noi, folosința lor în vorbire nu este cea principală, ci una secundă. Ele nu au o folosință 179

Scanned with CamScanner

completă, ci una incompletă, nici una de rostire, cît mai degrabă una simbolică ; și nici nu semnifică ceva dintru început, ci însoțesc, așa cum obișnuim să scriem alături de ceva semnul dublului, care, împreună cu ce a scris, precizează gîndirea, dar care prin el însuși nu arată nimic. La fel, cuvintele de legătură au sens doar laolaltă cu celelalte părți de vorbire, prin ele însele nefiind semnificative și semănînd cu materialul de lipit. De aceea nici nu le punem pe ele drept elemente ale vorbirii, chiar dacă sînt părți de rostire și ele. Dacă pot avea un sens, îl au pe bază de așezare în context, la fel ca silaba „ba" de pildă ; în schimb, despre cuvînt spunem că apare în cazul expresiilor fără așezare în context și semnificative prin ele însele, pe baza utilizărilor primare ale vorbirii, nu pe baza celor ce au urmat.

— La fel, unii se întreabă unde urmează să fie rînduite articolele.

— Și despre ele trebuie raționat la fel ; căci ele au capacitatea de a face legătura în cazul masculinelor și femininelor, după cum ele indică și subiectul în chip nedefinit ; de aceea, unii le și numesc nedefinite. Ce reprezintă subiectul, cu articolul musculin alături, înfățișează masculinul ; cu cel feminin, femininul. Dacă însă este alăturat neutrul, el indică
40 oricare, masculinul și femininul, în context, dar în el însuși este lipsit de înțeles.

— Însă, spun ei, negațiile și privațiile și nedeterminările și derivatele fiecărei categorii, unde sînt ele de rînduit ?

— Despre acest lucru a dat lămuriri mai bune însuși Aristotel, *în Comentariile* sale *. Căci, după ce a pus în joc categoriile dimpreună cu derivatele, cu negațiile, privațiile și nedeterminările lor, a instituit teoria lor laolaltă, numindu-le „cazuri și transformări". Prin urmare, a nu se încălța va ține de aceeași categorie cu a fi încălțat, iar a fi neînarmat ține de categoria posesiunii, ca și a fi înarmat. Negațiile deci vor reveni acelorași categorii ca și afirmațiile, iar nedeterminările acelorași ca lucrurile determinate. Căci, în general, în aceasta și constau negațiile și privațiile, anume în faptul că nu mai

* Lucrare greșit atribuită lui Aristotel *(N. tr.)*.

Scanned with CamScanner

există cele suprimate, fiind deci firesc ca primele să trimită îndărăt, la cele pozitive și afirmate. Ca atare, ce e mort va ține de categoria de care ține și viul, iar orbirea de aceeași ca și posesiunea vederii, și la fel cu celelalte. În ce privește „unu", faptul că el nu cade în afara categoriilor poate fi arătat în multe feluri. Căci figurînd atît ca principiu al numerelor, cît și ca unitate de măsură, el va fi de rînduit printre relative, iar dacă s-ar pune numărul drept ceva incorporal și ființînd prin sine, atunci monada ar fi substanță ; dacă însă cineva i-ar da o natură dublă, atunci unitatea va avea două obîrșii, fiind rînduită, pe baza celor numărate prin convenție, printre relative, iar pe baza celor inteligibile printre substanțe. Dacă, pe de altă parte, cineva ar socoti-o o parte a cantității, cum face Alexandru, ea va fi totdeodată și în sînul mărimii. Acest gînd însă se dovedește înșelător, căci peste tot marginea și ce se determină pe baza ei diferă. La fel unitatea, principiu și margine a mărimii fiind, nu poate fi ea însăși mărime. Poate că deci este mai bine să lăsăm pe unu cum s-a făcut și în alte împrejurări, drept un omonim, de vreme ce, așa 41
cum spunem acum, el nu poate fi o secțiune fundamentală în sînul categoriilor, nici raportarea lor definită la genul unitate.

38. — Ai adus deci aceste justificări împotriva celor ce susțin că diviziunea este prea redusă ; însă cum ai proceda față de cei ce susțin că Aristotel a introdus unele genuri și categorii în locul altora ? Într-adevăr, unii afirmau că trebuia să figureze mișcarea ca gen în locul acțiunii și înrîuririi : căci nu e cazul ca ea să fie redusă la alt gen, nici nu se enunță ceva deasupra ei sub raportul esenței, și nici nu e posibil s-o rînduiești sub acțiune (căci multe mișcări sînt de tip pasiv), sau sub pasivitate, fiindcă multe mișcări sînt creatoare.

— Față de acestea, am stabilit mai sus că virtualul și actualul se consideră spuse, despre cele zece categorii, în chip omonim. De aceea noi nu vom pune nici virtualul, nici actualul în sînul categoriilor ; căci pentru cele omonime și distanțate cu totul între ele ca natură, nu era posibil să existe un gen comun. Tot de aceea, dat fiind că mișcarea trece spre realizare, pornind de la virtual, într-un fel la 181

Scanned with CamScanner

calitate, într-alt fel la cantitate, altfel la celelalte categorii, nu se poate gîndi o singură categorie pe bază de omonimie. De asemenea și pentru starea pe loc, dacă ar invoca-o cineva, am răspunde în chip similar, spunînd în plus că starea pe loc se potrivește nu celor din sînul devenirii, ci mai degrabă celor inteligibile. Iar dacă ar veni cineva să rînduiască la un loc majoritatea categoriilor sub „modalitate", așa cum fac stoicii, atunci trebuie arătat că ei lasă deoparte majoritatea realităților, atît pe cele în spațiu și timp, cît și pe cele de un număr anumit, de o vîrstă anumită, sau cele de posesiune, ca a avea încălțăminte și altele, căci nimic din acestea nu e cuprins în modalitate.

39. — Cineva ar putea spune că ființa este un sinonim ; într-adevăr — se afirmă —, și sensul, și numele ei se potrivesc celor ce sînt. Fiecare dintre realități „este" sau ca fiind activă, sau ca pasivă, sau ca amîndouă. Astfel încît, dacă ființa participă și de la același sens și de la același nume, ea ar fi întrutotul un sinonim.

42 — Dar aici se poate replica lesne cum că nu aceasta este definiția ființei : că un lucru sau acționează, sau suferă o înrîurire, sau are parte de amîndouă. Această redare a definiției cuprinde, e adevărat, pe cele indicate drept ființe, dar nu semnifică anume ce sînt ele. După cum nu este o definiție a cîinelui a spune că este un viețuitor terestru, sau marin, sau ceresc, ci definiția e cea care îi arată natura, tot astfel nici definiția menționată nu poate fi valabilă pentru ființă, în primul rînd pentru că ea nu se adevărește pe baza speciilor de ființă. Căci e necesar ca definiția genului să se potrivească și speciei. Așa cum definiția viețuitorului se potrivește și omului, la fel ar trebui ca acea definiție să se potrivească fiecăreia dintre speciile de ființă, precum cîinelui, omului sau calului ; însă nimeni care spune despre cal că e sau o formă de acțiune, sau una de pasivitate, sau ambele, nu-i redă definiția.

40. — S-ar mai putea întreba cineva cum trebuie înțeleasă afirmația că fiecare categorie „este". Aceasta înseamnă fie același lucru pentru fiecare gen despre care se enunță, fie
182 altceva. Dar dacă a fi substanță e același lucru cu a fi, atunci

Scanned with CamScanner

e excesiv să spui că substanța este; căci substanța este virtual substanță și calitatea calitate. Sau dacă vorbim fără rost enunțînd despre ele cum că sînt, faptul de a fi, în cazul lor, e diferit. Dacă însă e diferit, și diferit după fiecare, așa încît să nu fie numai zece categoriile, ci și alte zece, după care spunem despre fiecare cum că „este", și dacă din nou vom enunța un alt „este" pentru fiecare din acestea, vom merge așa la nesfîrșit. În schimb, dacă „este" ar fi enunțat drept ceva unitar și comun pentru toate și dacă el se reclamă de la ființă, atunci ființa ar fi un gen.

— Sofismul este evident, totuși nimic nu ne împiedică să răspundem ceva în vederea soluționării lui. Cînd enunțăm pe „este" despre fiecare, facem aceasta atribuindu-i în plus existența; dar existența și faptul că subiectul există nu arată ceva separat de subiect, ci afirmă despre fiecare din cele zece că, prin alcătuirea lui, nu e inconsistent, ci că subzistă. Așadar, „a fi" va reprezenta un omonim și se va spune în zece feluri, în cîte se spun și realurile.

A doua carte
a nedumeririlor și soluțiilor lui Dexip, filozof platonic, în legătură cu Categoriile lui Aristotel

43

Capitolele cărții a doua:

1. *Dacă e vorba de o diviziune în categorii sau de o enumerare.*
2. *Nedumerirea lui Plotin cum că substanță nu înseamnă același lucru la realitățile prime și secunde, neexistînd un gen comun pentru ceea ce este prim și secund.*
3. *Cum că, potrivit cu principiile platonice, răspunsul poate fi acela, însă după principiile lui Aristotel nedumerirea trebuie să fie soluționată.*

Scanned with CamScanner

4. *Nedumerirea lui Plotin dacă sînt aceleaşi genurile realurilor în cele inteligibile şi în cele sensibile.*
5. *Întîmpinarea lui Plotin faţă de Aristotel: ce element comun, considerînd laolaltă materia, forma şi produsul lor, îl face să spună că toate sînt substanţe?*
6. *Nedumerirea lui Plotin în legătură cu substanţa: care este ideea ei dintîi cea mai simplă şi cum este de explicat ea?*
7. *Nedumerirea lui Plotin că substanţa este pusă în fruntea celorlalte.*
8. *Cum că definiţia dată asupra ei nu ne învaţă ce este substanţa.*
9. *Cum că propriul substanţei se potriveşte tuturor.*
10. *Cum se face că aici aşază substanţa sensibilă în fruntea celorlalte, numind-o primă, pe cînd în alte părţi o rînduieşte după cea incorporală?*
11. *Cum că pare a se contrazice, punînd în* Fizică *drept prime pe cele generale, iar aici pe cele particulare.*
12. *Contradicţia, după Alexandru, în ce priveşte substanţele generale.*
13. *Că mai întîi trebuie să dea motivul pentru care se spun „substanţe secunde".*
14. *Cum că, nearătînd despre substanţa primă că nu are pe mai mult sau mai puţin în ea, o spune despre specii.*
15. *Dacă nici o substanţă n-are parte de mai mult sau mai puţin, cum se face că specia e mai mult substanţă decît genul.*
16. *Cum că, dacă acceptă o cauză pentru substanţa sensibilă, acceptă un „mai puţin" în substanţă.*
17. *Cum că substanţa în genere n-a fost definită.*
18. *Cum că nu a divizat substanţele.*
19. *Cum că* e evident din cele spuse *nu precizează din care spuse.*
20. *Cum că e utilă o teorie a diferenţelor.*
21. *Nedumerirea în legătură cu diferenţa asupra locului unde trebuie rînduită ea.*
22. *Nedumerirea în legătură cu faptul că diferenţele nu se spun despre un subiect.*

44

Scanned with CamScanner

23. *Cum, spunînd că* oricărei substanțe pare a-i reveni să se enunțe drept ceva, *a adăugat apoi:* totuși nu e adevărat acest lucru?
24. *Dacă nu-i este nimic contrar substanței, cum e contrar* 45 *viețuitorul rațional celui irațional?*
25. *Dacă nimic nu e contrar substanței, cum poate spune Aristotel că focul e contrar apei și celelalte elemente își sînt contrarii?*
26. *Cum că omul poate fi contrar calului, sau un om anumit unui om anumit.*
27. *Cum, dacă nimic nu e contrar substanței, forma e declarată contrară privației, în* Fizică, *și materia formei?*
28. *Cum că „nimic nu e contrar substanței" a fost arătat despre cele particulare, însă despre substanță nu.*
29. *Cum, spunînd mai înainte că specia e mai mult substanță decît genul, acum declară că substanța nu primește pe mai mult și mai puțin?*
30. *Cum că omul mai rațional este în mai marc măsură om.*
31. *Cum se spune mai mult sau mai puțin despre materie?*
32. *Care e motivul pentru care substanța nu admite pe mai mult sau mai puțin, iar calitățile le admit?*
33. *Pentru ce a adăugat pe* pare *atunci cînd a redat caracterul propriu substanței?*
34. *Pentru ce a adăugat pe „unu la număr" propriului substanței?*
35. *Cum că, voind să dovedim că oricărei substanțe îi revine să fie primitoare de contrarii succesiv, uităm să dovedim altceva mai grav, că nu-i revine doar ei.*
36. *Cum că tatăl primește contrariile, substanță fiind: el are parte de boală și de sănătate.*
37. *Cum că la substanțele veșnice nu se potrivește acest caracter propriu.*
38. *Dacă, după cum genul și specia în ele însele nu admit contrariile, nu le admit nici caracterele și dispozițiile, ci lucrurile sensibile de sub ele, atunci nu poate fi ceva propriu substanței faptul de a primi contrarii succesiv, căci ceea ce se ia în considerație, la caracterul și dispoziția* 46 *generală, se ia și la substanțele generale, iar astfel va fi comun și altora faptul de a nu primi contrarii succesive.*

Scanned with CamScanner

39. *Nedumerirea lui Plotin cum că faptul de a fi primitor de contrarii succesiv revine substanței ca accident.*

40. *Nedumerirea lui Plotin cum că, dacă privim substanța după compus, atunci materia apare substanță în mai mare măsură.*

41. *Cum că acest propriu nu este doar al substanței, ci și al vorbirii și al părerii.*

42. *Nedumerirea lui Plotin în legătură cu faptul că propriul menționat al substanței nu înfățișează ce este substanța însăși.*

47 — Pînă acum, preaiubitorule de învățătură Seleucos, ai văzut unele nedumeriri ridicate de cei vechi, iar pe altele le-ai trezit tu însuți. În cele ce urmează, vreau să ajung la genurile categoriilor înseși. Oare dorești să separăm nedumeririle lui Plotin și să le punem la urmă, sau vrei să le înfățișezi și pe ele pe măsură ce se desfășoară teoriile de bază?

1. — Mi se pare că, înfățișîndu-le, nu pierdem de fel continuitatea, ci cercetăm pe rînd cele ce cad laolaltă. Dorind deci să începem de la substanță, te întreb, mai întîi, despre categoriile catalogate aici, dacă Aristotel le concepe drept divizate sau enumerate doar.

— Nu e de socotit că ele țin de o diviziune, căci nu e vorba de o împărțire a genului în specii. Într-adevăr, nu există un gen comun al celor zece categorii, cum sugerează unii „ființa" sau pe „ceva", iar nefiind un gen divizat, nu pot fi nici părți divizate. Dacă însă nu e posibil de conceput vreun gen comun pentru genurile supreme, nici diferențe divizive, atunci această enumerare nu trebuie numită o diviziune.

— Dar diviziunea de aici nu seamănă oare cu cele din armată, de pildă cu orînduirea pe companii? Căci și acolo la fiecare companie stă în frunte cîte un comandant, iar aici s-au instituit, drept principiu conducător, substanța pentru
48 substanțe, celelalte categorii pentru cele de sub ele.

— În cazul că am spune acest lucru, ar fi în joc o mulțime diseminată de realități, asemănătoare cetățenilor strînși
186 laolaltă în demuri, compuse din triburi și fratrii detașate.

Scanned with CamScanner

Aceasta însă suprimă continuitatea și reciprocitatea în rînduirea făcută. E deci mai bine să se determine genurile după anumite caractere inițiale ale categoriilor și să se descrie, pentru ele, rațiunea de subzistență a fiecăreia ca atare, iar în felul acesta ele să fie separate una de alta. De altfel, numai în măsura în care accidentele sînt în jurul substanței și în substanță, rînduindu-se în chip recunoscut prin raport la ea, numai în această măsură trebuie să asemuim genurile cu grupele unitare și rînduite în jurul cîte unuia.

— Dar cum, el le-a comparat cu un întreg în diviziune?

— De fel. El nu descrie un sistem ca și închegat, potrivit cu părțile lui, ci ne ridică spre cele mai simple și elementare lucruri, tabelul folosindu-se de conceptele mai elementare ale gîndirii. Bineînțeles că păstrează rînduirea lucrurilor în raport cu, în jurul a și pornind de la unu, așa cum și în rîndul realităților substanța a căpătat primul și principalul rang, accidentele subzistînd în jurul ei.

2. — Fie așa, deci. Acum să cercetăm lucrurile care îl pun în prim rînd în încurcătură pe Plotin. El e nedumerit asupra felului cum, existînd două substanțe, una inteligibilă alta sensibilă, genul lor ar mai putea fi același. Într-adevăr, ce le revine în comun, sub raportul esenței, amîndurora? Dacă însă este ceva comun, înseamnă că va exista altceva înaintea lor, care să nu fie nici corp, nici ceva necorporal. Ar fi sau necorporalul făcut corp, sau un corp necorporal.

— La acestea se poate răspunde lesne că asemenea 49
nedumeriri poartă asupra presupoziției tabelului. Acum nu-i revine lui Aristotel să vorbească despre realități, nici despre genurile substanței originare; el se gîndește în fapt la cei tineri, care pot să urmărească doar lucrurile mai simple. Interesul său purtînd acum asupra expresiilor cărora le revine să fie rostite în legătură cu substanțele, zadarnic introduce Plotin în analiza lor chestiunile privitoare la realități. Însă nu mi se pare că se interzice astfel discuția — care e instituită în prezent doar asupra vorbirii —, ci că tocmai de aici își trage obîrșia filozofia lui Plotin, iar la întreaga sa concepție se raportează și desfășurarea argumentelor de față. Căci el pune substanța drept un gen unic în rîndul celor inteligibile,

Scanned with CamScanner

ca aducînd în comun fiinţarea pentru formele incorporale şi conferind-o tuturor celor sensibile şi formelor incorporate. Dacă însă lucrul stă aşa, atunci principiul substanţei se şi întinde peste tot, avînd rînduirea de substanţă primă, secundă şi terţă, potrivit cărora unora le conferă în primul rînd, celorlalte într-alt fel fiinţarea. Aşa încît, dacă toate ajung pînă la ea, ca atîrnînd de ea, descrierea ei poate indica totodată începutul, de la care ea însăşi a decăzut pînă la ultima treaptă.

3. — Dar, dacă Aristotel s-a folosit de aceleaşi principii ca Plotin, atunci afirmaţiile ultimului ar putea să aibă o justificare; acum totuşi Plotin foloseşte părerile aristotelice ca acordate, tocmai spre a combate pe Aristotel.

— Pentru a analiza aceasta, voi invoca cele spuse în tratatul de *Metafizică*. Există într-adevăr două substanţe, după Aristotel: cea inteligibilă şi cea sensibilă; între ele, cea fizică. Sensibilă este cea compusă, fizică, în schimb, cea descompusă în formă şi materie, iar mai presus de ele stă cea inteligibilă şi incorporală, pe care o numeşte adesea nemişcată, dar mişcătoare de altceva, ca fiind cauza mişcării creatoare în sînul vieţii. Asemenea lucruri declară Aristotel despre substanţele în chestiune, în cartea a XII-a a *Metafizicii*, şi în felul acesta a strîns el lalolaltă substanţele, mai multe, în întregul substanţei. Le-a pus împreună într-o ordine şi le-a raportat la un singur principiu. Căci, într-adevăr, substanţa ar fi cu totul altfel decît unitară dacă substanţa însăşi, cea care îşi are fiinţarea în unitate, ar fi lipsită de desăvîrşire în raportarea ei la unu. Însă, întrucît substanţele inteligibile sînt de nedescris, el se foloseşte de numele de substanţă prin metaforă şi analogie de la cele cunoscute prin senzaţie. Într-adevăr, în trei feluri participă toate de la numele acesta de substanţă: fie în chip omonim, fie sinonim, fie de o parte în chip absolut, de alta prin metaforă. Omonim ca, de pildă, cuvîntul de picior al uneltei faţă de alte picioare, ale organismelor. Sinonim, cum se spune că un cuţit e mai ascuţit decît altul şi o voce decît alta (căci nu se spune despre un cuţit că e mai ascuţit decît o voce, altceva însemnînd ascuţit la fiecare); în chip absolut şi prin metaforă cum s-ar vorbi despre piciorul nostru şi cel al muntelui.

Cele inteligibile fiind de nedescris, el se folosește de numele de substanță ca de o metaforă, întrucît, pe baza celor sensibile și percepute de noi, recunoaște pe cele insezisabile. Pe de o parte, într-adevăr, substanța va fi un omonim față de cea inteligibilă, oferind numai prin analogie o indicație asupra ei ; pe de altă parte, față de substanța fizică, va fi un sinonim, arătînd-o pe aceasta în compunerea ei. Căci așa cum în *Metafizică* el spune că substanța este un fel de corp incorporal, numind-o incorporală pentru că a izvorît de la cea inteligibilă și atestînd-o drept un corp pentru că se transformă în substanță sensibilă, la fel și cu substanța de aici, numită de el un sinonim față de cea fizică, un omonim față de cea inteligibilă, el explică prin ea pe cele de alt ordin, și mai ales faptul că descrierea celei de aici, de a nu se putea enunța despre un subiect și nici de a fi în vreun subiect, se poate potrivi și celor inteligibile. Prin urmare, bunul meu Seleucos, eu răspund mai categoric în ce privește pe Plotin ; tu însă, de vreme ce chestiunile pe care le rezolvă el sînt mai adînci, folosește-te, față de cei prinși de elanul filozofiei, de asemenea răspunsuri, iar pentru cei ce cunosc puține teorii, folosește-te de soluțiile la îndemînă, spunîndu-ți acest lucru, cum că Aristotel avea obiceiul să-și alcătuiască prelegerile pe moment. De aceea și acum el nu introduce din afară nici una dintre tezele filozofice de ordin mai înalt, ci se folosește de substanță ca de un omonim, avînd drept scop principal să vorbească despre expresii, iar doar în chip accidental despre cele de mai sus, ca și despre lucrurile semnificate de expresii, astfel încît nu e cazul să introducem cercetări suplimentare în această materie. 51

4. — Așadar, trebuie oare să ne folosim de asemenea argumente și atunci cînd Plotin este nedumerit dacă genurile de categorii sînt aceleași pentru substanțele prime ca și pentru cele ulterioare, ori dacă în cele inteligibile sînt mai multe, în cele sensibile mai puține, sau invers ?

— Greutatea de față, Seleucos, este aceeași cu cea despre substanță însăși, așa încît și soluția i-o găsești pe baza schiței categoriilor. S-ar putea aduce însă și o altă soluție, pe baza punctului de vedere pe care îl expune Aristotel în *Metafizică*. Într-adevăr, zece fiind toate genurile, se

Scanned with CamScanner

dovedește că în substanțele compuse ele figurează toate, nu mai puțin ca în cele ce produc compunerea, prin aceea că figurează și în toate cele particulare (e un adaos și ceva de prisos să se spună că sînt întotdeauna „în corpuri"); așa încît în lucrurile sensibile figurează cele zece categorii, putîndu-se de aceea arăta prezența lor, în cazul lui Socrate de pildă, pe cînd în cele inteligibile nu există toate, ci doar genurile ce convin celor mai simple și desăvîrșite aspecte. Iar de aici nu va rezulta că tabelul genurilor este deficitar: nu înseamnă că, dacă nu toate figurează în planul de dincolo, sînt fără rost genurile deosebite în planul de aici, ci dacă genurile natural întemeiate figurează atît în cele inteligibile, cît și în cele sensibile, ele se dovedesc totuși a fi mai multe aici datorită substanței compuse. De aceea nu este deficitar în întregul său tabelul categoriilor.

5. — Iarăși, Plotin vine să ridice nedumeriri de soiul acesta: în trei feluri fiind spusă substanța și fiecare fiin-
52 țînd în chip diferit, pe care anume o sugerează el pentru categoria de acum, pe cea materială, pe cea formală sau pe cea compusă din ambele? Într-adevăr, toate trei nu pot fi aplicate spuselor noastre; ele nu ne sînt prezentate a fi una, nici raportate la una, așa încît, pe oricare ar pune-o în joc cineva, celelalte vor lipsi cu necesitate.

— Însă cine spune „una și compusă" concepe în ea și pe cele cuprinse ca părți; căci, în general, cele ce doar se adaptează unul la altul n-ar putea fi și unul în altul, astfel încît cele trei, vreau să spun forma, materia și compusul lor, au în comun faptul de a nu ține de nimic altceva și faptul de a nu fi într-un subiect. Iar substanțe sînt toate trei, desemnate fiind așa pe baza uneia, cea compusă.

6. — Plotin din nou ridică problema cum că nu e ușor să spui ce este substanța însăși.

— Dacă vrei să găsești felul de a o concepe, ia mai întîi în considerație lecția pe care o capeți prin cuvinte, întrucît erau puse în joc implicit laolaltă și toate, la început; în al doilea rînd, consideră cele necesare pentru vorbire și pentru una mai amplu desfășurată. Acum, Aristotel adaugă:
190 a nu fi spus despre un subiect, nici a fi într-un subiect, re-

Scanned with CamScanner

dînd acestea drept particularitatea substanței. Faptul că ea nu există într-un subiect este manifest (căci ea e cea care stă la temelia celorlalte și fără ea celelalte n-ar avea ființare), însă faptul de a nu se spune despre un subiect este rezervat în propriu substanței individuale. Căci prin aceea că este indivizibilă în specii, ea nu se spune despre nici un subiect, pe cînd substanțele secunde se enunță despre ea ca subiect. Ca atare, substanța aceea care e subiect chiar și pentru substanțe poate fi numită în primul rînd și prin excelență substanță, întrucît fără ea nu poate exista nimic din celelalte. În trei feluri fiind numită substanța, cum am spus, Aristotel o menționează acum pe cea compusă, iar apoi va vorbi și despre cele două rămase, anume cînd va spune că și părțile substanței ele însele sînt substanțe.

7. — Plotin spune că merită să fie stabilit pentru ce anume substanța e pusă în fruntea categoriilor.

— S-ar putea găsi două motive pentru prioritatea sub- 53
stanței : un motiv, că e singura care să stea la baza tuturor, căci, dacă o iei ca materie, substanța primă stă la baza formelor ; dacă o iei ca formă, stă la baza accidentelor, peste tot ea fiind ca și un prim suport. Un alt motiv îl vom da în sensul că ea e gîndită ca subzistînd prin ea însăși, pe cînd celelalte pe baza ei sau nu fără ea. Are prioritate ceea ce este dintru început prin sine, față de ceea ce e pe baza lui sau nu fără el. Astfel, unitatea este anterioară doimii, ea putînd fi fără doime, pe cînd aceasta e în totul pe bază de unitate.

8. — Dar și acest lucru este cazul să fie pus în dezbatere, cum că Aristotel nu ne învață ce este substanța, ci ce nu este ea, și că ne face să cunoaștem alte lucruri, nu însă și pe ea, așa cum dacă, descriindu-se ce este omul, s-ar spune că nu e nici cal, nici cîine, așadar ce nu este el, dar ce este el neputîndu-se defini prin negație, decît dacă dintru început omul ar fi ceva nedeterminat. La fel, nici caracterul propriu nu-l poate exprima cineva înainte de a se ști care este, de pildă caracterul omului de a fi o ființă care rîde.

— La acestea este de răspuns cum că nu definiția era în discuție, ci descrierea, precum și că multe definiții se rostesc în chip negativ atunci cînd sînt cunoscute lucrurile a- 191

Scanned with CamScanner

firmate ; astfel, cunoscute fiind binele și răul, unii definesc indiferentul drept ceea ce nu e nici bun nici rău. În cazul de față, Aristotel a vorbit dinainte despre cele ce sînt *în* și se spun *despre* subiect, spre a putea indica, prin negarea lor, substanța principală. Și nu s-a mulțumit cu simpla negație, ci a adăugat și un exemplu, așa cum ar face cineva care, spunînd că omul nu e nici cal nici bou, ar adăuga apoi „este precum Socrate".

9. — În continuare, Plotin ridică problema că afirmația „este singura care să fie primitoare de contrarii succesiv" reprezintă un caracter al substanței care nu se potrivește tuturora, nici celor inteligibile, nici celor fizice.

54 — La această nedumerire am putea răspunde că Aristotel n-a stabilit pentru fiecare substanță caracterul în chestiune. Iar acest lucru este ușor de recunoscut din faptul că el pune „este" începîndu-și descrierea (căci spune *substanța însă este cea care nu se spune nici despre un subiect, nici într-un subiect),* pe cînd în continuare prezintă *așa-numita substanță,* adică aceea din vorbirea comună și despre care cineva poate enunța acest nume ; căci la filozofi, substanța este spusă într-un fel, la cei mulți într-alt fel. Pentru aceasta din urmă deci, pentru substanța spusă în felul obișnuit stabilește el particularitatea, așa încît oricărei a de acest fel, compuse, i se potrivește ea, ca și speciilor și genurilor ei.

10. — Dar pentru ce declară aici drept substanță primă pe cea sensibilă, iar în altă parte o pune drept secundă, ca venind după cele incorporale ?

— Fiindcă nu-i revenea să vorbească despre acelea și fiindcă în vorbirea comună nu sînt invocate acele substanțe.

11. — La aceeași problemă se reduce și cealaltă ; pentru ce anume în *Fizică* a pus pe cele generale drept prime, iar aici pe cele particulare ?

— Fiindcă pentru el se spune în două feluri prim și secund, fie prin natură fie prin raport la noi. Pentru noi sînt prime cele particulare (căci le întîlnim întîi pe acestea), pe cînd prin natură sînt prime cele generale, întrucît lucru-
192 rile particulare se rînduiesc sub cele universale. Dacă, deci,

Scanned with CamScanner

ar porni cineva de la ce este prin natură, dat fiind că lucrurile simple, cauzele, cele ce sînt prin sine își au de la sine ființa lor, ar pune în prealabil pe cele universale, imateriale, indivize și de acest soi ; dacă însă ar concepe rînduiala realităților pornind de la relația semantică a vorbirii față de ele, atunci ele se vor rîndui invers.

12. — Dar ce putem spune împotriva celor care dispută asupra chestiunii dacă nu cumva nici măcar prin natură nu sînt anterioare cele universale celor particulare, ci le sînt ulterioare ?

— Analizînd atent, am putea găsi că ei acceptă ceea ce combat ; căci atunci cînd o dată ei vorbesc despre cele universale ca anterioare prin natură fiecărui lucru izolat, iar altădată întru totul ulterioare, ei, presupunînd apoi pe cele particulare anterioare și prin natură, nu concep clar, cum trebuie la orice început, lucrul însuși care se cere dovedit. Însă asemenea argumente că, dacă există generalul, e necesar să existe și individualul (căci individualele sînt cuprinse în cele generale), în schimb, dacă există individualul, nu există întru totul și generalul, de vreme ce generalul există prin raport la o pluralitate, sînt superficiale. Într-adevăr, este evident că individualul este acel particular ce înregistrează în el generalul și împlinește natura lui ; căci un om anumit este și om în general. Însă este greșit aci să se adauge că, suprimîndu-se generalul, nu se suprimă în totul și individualul ; căci, dacă în aceasta constă natura generalului, în a se întinde asupra tuturor celor rînduite sub el, atunci cel care a suprimat natura generalului a suprimat totodată și întreaga lume de sub el. Așa trebuie răspuns deci discipolilor lui Alexandru și Boethos, precum și argumentelor pitagoreice ; și era potrivit să arătăm, cercetînd *Metafizica*, că Aristotel pune în frunte pe cele generale și în doctrina sensibilelor. 55

13. — Li se pare unora că rînduiala de aici nu e bună ; trebuia spun ei, să se dea întîi motivul pentru care sînt substanțe secunde cele de acest fel, și abia apoi să se întreprindă confruntarea lor, unele cu altele.

— Voi spune, în ce mă privește, că acest lucru era stabilit de el lămurit dinainte, pe baza diviziunii în cele spuse 193

despre un subiect și pe baza faptului că a fost indicată drept substanță principală cea care nici nu se spune despre, nici nu este într-un subiect. Căci de aici rezultă necesar cum că secunde sînt substanțele care se spun despre un subiect, nefiind însă într-unul.

14. — În plus, Plotin are o nedumerire asupra desfășurării de idei, în sensul că, venind la rînd să arate că substanța primă nu este mai mult sau mai puțin substanță, spune așa mai tîrziu despre specii.

56 — Și în această privință lucrurile au aceeași justificare, cum că se stabilise dinainte despre substanța primă că nu are gradații, întrucît era arătată ca fiind în primul rînd, în chip deosebit și prin excelență substanță. Căci toate substanțele de acest fel sînt determinate și nu au nelimitarea lui mai mult sau mai puțin. Într-adevăr, mai mult sau mai puținul variază neîncetat, pe cînd substanța este cît se poate de stabilă prin plinătatea ei, fiind primă sub raportul începutului și fiind în chip principal substanță prin caracterul dominant al naturii ei.

15. — Dar, dacă nici o substanță nu e mai mult sau mai puțin substanță, cum se spune că specia e substanță în mai mare măsură decît genul ?

— Fiindcă nu în măsura în care sînt substanțe primesc ele pe mai mult sau mai puțin, ci potrivit cu depărtarea, mai mare sau mai mică, de substanța sensibilă.

16. — Însă, dacă el acceptă o cauză pentru substanța sensibilă (întrucît cele sensibile țin de devenire și nu de ființă), nu cumva, spunînd aceasta, adoptă în chip nepotrivit teza despre substanțele prime prin natură ?

— Noi nu cercetăm acum care sînt substanțele prime prin natură, ci pe cele prime față de noi și prime în vorbire. Dacă efectiv întîlnim mai întîi speciile, apoi genurile, și dacă mai întîi semnificăm speciile, iar în al doilea rînd genurile, e firesc să poată fi numite mai mult substanțe speciile decît genurile.

17. — Următoarea observație : el spune, *în al doilea rînd, deci, substanțe se numesc genurile și speciile substanțelor prime*, ca și cum ar fi fost făcută o diviziune a genului

194

în specii, în așa fel încît „substanța" să fie genul comun, iar substanța individuală și cea secundă să fie speciile. Dar unde a definit el și substanța în genere ?

— Afirm că, descriind substanța primă prin aceea că *nici nu se enunță despre un subiect, nici nu este într-un subiect*, iar substanța secundă prin aceea că *nu e într-un subiect, dar se spune despre un subiect*, acceptă drept comun în cazul amîndurora faptul de a nu fi într-un subiect. Dacă 57
pentru cea primă e ceva propriu să nu se spună despre un subiect, pentru cea generală va fi să nu fie într-un subiect, și nu este trecută cu vederea nici ea.

18. — Dar, dacă există o diviziune în specii și, pe de altă parte, substanța primă nu e o specie (căci e singură și una la număr, pe cînd specia implică pluralitatea), atunci cum pot reprezenta cele spuse o diviziune a substanței ?

— Vom spune că faptul de a fi una la număr este o rațiune comună oricărei substanțe prime, ceea ce e prin excelență caracteristic pentru specia respectivă, cum le este comună și nota de a nu fi spuse despre un subiect, nici de a fi într-un subiect. Un om anumit și un cal anumit nu sînt specie, însă ca fiind o astfel de substanță primă ar putea fi specie.

19. — Cînd a afirmat *este evident din cele spuse că la cele rostite asupra unui subiect e necesar să se enunțe și numele, și sensul definitoriu*, el nu ne arată și din care lucruri spuse rezultă afirmația că la cele rostite despre un subiect este necesar să se enunțe și numele, și sensul. Din cele spuse despre substanță nu reiese așa ceva. A precizat într-adevăr că substanțe prime sînt lucrurile individuale, iar secunde speciile lor și genurile acestor specii, dar acestea nu contribuie cu nimic la clarificarea tezei că se enunță despre subiect sensul definitoriu și numele.

— Cei care aduc această acuzație se turbură fără rost, căci lucrul e evident din cele spuse mai înainte : *atunci cînd ceva e enunțat despre altceva ca despre un subiect, toate cîte se spun despre predicat se vor spune și despre subiect*. De aici rezultă că este necesar ca aceea ce s-a enunțat despre un subiect să se adeverească și prin nume, și prin sens definitoriu despre subiect.

Scanned with CamScanner

20. — Pe de altă parte, de vreme ce el spune despre diferențe că au comun cu substanțele faptul de a nu fi într-un subiect — de unde dovedește că acest caracter nu e propriu substanței —, trebuia să dea dinainte precizările necesare cu privire la diferențe.

58 — Diferența pare a fi ceea ce în chip firesc e capabil să separe ce stă sub un același gen, iar potrivit cu această distincție, diferența e gîndită ca raportîndu-se la gen. În chip mai propriu, cineva ar putea spune că diferența trebuie pusă alături de specie, fiindcă adesea e luată în locul speciei. Într-adevăr, toate diferențele pot fi spuse împreună despre gen, dar în ea însăși, fiecare doar despre cele de sub ea, asupra cărora e spusă total, nu și despre gen, căci nu orice diferență este formatoare de gen. Dar diferența s-a deosebit de specie (prin aceea că întregul o face de parte) *. Într-adevăr, diferența este o calitate împlinitoare de substanță și, pe de altă parte, ea nu se află într-un subiect, căci este unită cu substanța prin caracterele ce-i conferă, dar nu este o substanță, fiindcă nu aduce ceva în planul esenței, ci în felul de a fi. Însă aici nu trebuie conceput felul de a fi ca, de pildă, în vorbirea despre culoarea albă, căci aceasta se separă, pe cînd diferența nu se separă, afară doar dacă nu s-ar distruge și subiectul. Cineva, poate, ar spune că nici accidentul substanțial nu se separă fără distrugere, dar îi vom răspunde indicînd totala deosebire dintre accidentul substanțial și diferență. Căci la accidentul substanțial se ține seama de intensitatea și slăbirea lui, cum, de pildă, la un etiopian care se mută în alte regiuni se poate ivi o pierdere de negreață, sau așa cum albul laptelui e mai puțin intens decît cel al zăpezii. La diferențe însă nu s-ar putea lua în considerare mai multul sau mai puținul; bipedul nu e mai biped decît altul, nici pedestrul mai pedestru.

21. — Dar, dacă diferența nu e nici substanță, nici accident, iar un al treilea față de substanță și de accident nu este totuși (căci toate realitățile, sau sînt într-un subiect, sau nu, fiind substanțe sau accidente), dacă deci diferența nu

* Am pus între paranteze o lecțiune nesigură și ce ne pare nepotrivită *(N. tr.)*.

Scanned with CamScanner

e în rîndul nici unuia dintre acestea două, unde s-o aşezăm ?

— Există la aceasta mai multe soluţii, de care voi vorbi puţin mai tîrziu ; mai întîi însă vreau să stabilesc un fel de axiomă, pe baza căreia să putem judeca asupra nedumeririlor şi soluţiilor. Pentru cei iscusiţi în materie de cunoaştere a naturii este, pare-se, ceva de nedescris trecerea naturii de la un gen la altul, întotdeauna termenul intermediar scăpîndu-ne, ca, de pildă, virtualul în ce priveşte substanţele ; aşa este, la oameni sau la alte vieţuitoare, cazul semînţelor, unde nu revine încă unui astfel de virtual să fie o substanţă (căci este ceva neîmplinit), nici nu-i revine să fie în act (căci a fi în act e o împlinire). Rămîne deci ca el să fie ceva intermediar printre realităţi, între faptul de a fi în act al omului, să spunem, şi faptul de a fi în putere. În acelaşi fel vom vorbi şi despre diferenţă, căci şi aceasta va deţine un loc intermediar între calitate şi substanţă. De aceea ea şi contribuie la faptul de a fi, ca şi la felul de a fi, şi astfel ea nu va fi „într-un subiect". Iar de aceea şi trebuie adăugat la definiţia lui a fi într-un subiect : ceea ce nu contribuie la natura subiectului. Căci specia contribuie, ca şi diferenţa. După ce deci am stabilit acestea, să ne întoarcem la soluţiile filozofilor mai vechi cu privire la diferenţe. O părere ar fi cea care instituie diferenţa drept calitate, o calitate substanţială şi împlinitoare de substanţă ; o alta cea care concepe diferenţa ca un intermediar între calitate şi substanţă, oferind o legătură anumită a substanţelor faţă de accidentele substanţiale, ca şi a accidentelor faţă de substanţe. Căci natura nu trece de-a dreptul de la unele realităţi la contrariile lor, de pildă de la animale la plante, ci a instituit şi în interval un fel de viaţă mijlocie, cea a zoofitelor, care strîng laolaltă cele două extreme, le împlinesc laolaltă şi le leagă unul de altul. Şi aici deci va exista un intermediar al genurilor diferite, ca al substanţei şi al accidentului, în cazul unora participînd la ambele, iar în cazul altora fiind ceva diferit de ele. Dar o altă părere se poate ivi, anume a celor ce susţin că diferenţa nu e numai împlinitoare de substanţă, dar şi o parte a ei, fie diferenţa considerată în conţinutul subiectului, parte fiind a substanţei obţinute pe baza speciei,

59

60

Scanned with CamScanner

fie diferența care se schimbă o dată cu stările subiectului, întrucît, raportîndu-se la acesta într-un fel, se schimbă și ea.

22. — Mie mi se pare a nu fi de fel adevărat cum că diferența se enunță despre un subiect, căci nu e posibil să se enunțe nici numele, nici sensul definitoriu al diferenței despre un subiect. Lucrul e evident din acest exemplu: „pedestru" înseamnă întîi un lucru, anume caracterul acela, să-i spunem pedestritate; pe de altă parte, înseamnă alt lucru, părtașul la acel caracter, care nu este diferența, ci lucrul transformat potrivit ei. Dacă este așa, să lăsăm deoparte pe cel pedestru (căci diferența nu e așa ceva, adică lucrul transformat potrivit ei) și să luăm drept diferență însăși pedestritatea. Acum, oare e posibil să se enunțe numele despre subiectul diferenței, așa încît să se spună că subiectul este „pedestritate", sau să se enunțe sensul ei, așa încît să se spună că subiectul este caracterul pe baza căruia devin pedeștri participanții? Nu e posibil. Ca atare nu s-a spus în chip valabil că numele și sensul definitoriu al diferenței pot fi enunțate despre subiect. De aceea nici nu se poate spune sinonimic diferența despre subiecte. În concluzie, nici despre *un* subiect, întrucît cele despre un subiect se enunță sinonimic despre indivizii de sub ele.

— La această nedumerire putem răspunde astfel. Nu las deoparte acum, cum vor aceia, pe cel ce posedă pedestritatea, ca neaparținînd diferenței acesteia și ca fiind ceva contrar pedestrității, cum spun ei; căci, separînd în gînd pedestritatea, ei vor ca diferența să fie altceva decît ce e luat laolaltă cu subiectul. Însă *un* lucru este să separi ceva în gînd, altceva să-l iei ca existînd laolaltă cu subiectul. De vreme ce și Aristotel vorbește aici despre sensul definitoriu,
61 declarînd cu privire la diferențe, la cele luate laolaltă cu materia, că se enunță sinonimic, vom admite și noi așa, căci pedestrul are în el și pedestritatea, pe cînd pedestritatea, ca gînd gol doar, nu a cuprins în ea pedestrul. Nu trebuie deci deosebită rațiunea potrivită cu specia subiacentă de rațiunea definitorie; căci, dacă rațiunea definitorie arată esența, iar aceasta e specia, atunci nu una va fi rațiunea potrivită cu subiectul, alta rațiunea pe bază de definiție: este absurd
198 ca un lucru să existe în natura unui subiect fără ca numele

Scanned with CamScanner

B.C.U. „M. EMINESCU" IAȘI

și rațiunea să se adeverească potrivit cu subiectul respectiv. Așa deci răspundem noi. Însă vom spune că există și altă soluție, nu chiar de disprețuit. Într-adevăr, de vreme ce diferența există mai ales prin aceea că împlinește specia, filozoful spune că ea se adevărește prin motivul tocmai că împlinește rațiunea subiectului de sub ea ; prin urmare, ea se spune despre un subiect, așa cum vor aceia, ca fiind realizatoare a definiției potrivite unui subiect. Căci, dacă, afirmă el, eu spun „pedestritate", am vorbit de o mișcare pe pămînt cu ajutorul picioarelor, iar mișcarea pe pămînt cu picioarele indică și pedestrul, și pe cel ce se mișcă așa. Lucrurile stau într-adevăr astfel. Însă mă mir de stoici că separă posesiunea unui caracter de cele posedate, căci ei, neacceptînd pe cele încorporale în ele însele, ajung totuși, atunci cînd e cazul să lovească în alții, la asemenea argumente. Dacă însă nici calitățile nu sînt fără lucrurile calificate, atunci nici caracterele lucrurilor nu vor fi considerate fără de lucruri, nici diferențele fără de subiect, ci subiectele se vor împlini prin rațiunea lor definitorie.

23. — Cum se explică următoarea retractare a lui Aristotel ? Spunînd că oricare substanță pare calificabilă drept „ceva dat", a adăugat îndată apoi : *dar acest lucru nu e adevărat.*

— Față de acestea vom răspunde că prima opinie nu era a sa, ci a altora, căci după unii așa e de socotit, în speță după cei ce susțin că genurile și speciile subzistă. Pentru el însă e valabilă opinia a doua, și de aceea, punînd întîi pe cea rostită de alții, a adăugat apoi pe cea aprobată de el. 62

— Atunci cum spunem despre un om anumit că este și om, și viețuitor, și rațional, și muritor, dacă toate acestea nu sînt date ?

— Fiindcă numim date speciile înregistrate de noi, pe cînd enunțările priveau doar aspectele concepute.

— Dar potrivit cu ce socotim drept „dată" substanța individuală, după formă, după materie sau după compusul lor ?

— Vom spune că după toate, după materie, în măsura în care e subiacentă și trece în actul de a primi forme, iar

Scanned with CamScanner

după forma însăşi, în măsura în care ea e definită şi este una la număr. Dacă însă cineva n-ar voi de fel să numească materia „ceva dat", ea fiind nedeterminată, îi vom reaminti că nu despre materie fără consistenţă e vorba acum, ci de cea care are una potrivit cu forma.

24. — Cum se poate susţine că vieţuitorul raţional nu e contrarul celui neraţional ?

— Prin aceea că diferenţa din sînul a ceva este contrară diferenţei, pe cînd întregul nu este contrar întregului. Raţiunea acestui lucru e următoarea : cel ce e primitor de contrarii nu este el însuşi un termen contrar ; căci, dacă s-ar fixa asupra unuia din opuşi, n-ar mai fi în măsură să primească aşa cum trebuie pe celălalt contrariu. De pildă, sufletul sau corpul, sau substanţa individuală, sau cea secundă, chiar dacă primesc contrariile, nu sînt ele însele contrarii. Şi nici dacă s-ar divide ceva în contrarii, ca de pildă vieţuitorul, nici astfel el nu devine un contrariu, căci el învăluie diviziunea contrariilor, aşa încît nici unul dintre acestea nu-i va fi contrar. De altfel, acest lucru s-ar putea vedea şi după definiţia contrariilor : acestea se separă cu totul prin distincţia lor unele de altele, însă aşa cum sînt spuse acum ele revin aceleiaşi naturi, a vieţuitorului.

63 25. — Dar atunci cum de spune Aristotel că focul e contrar apei şi aerul pămîntului ?

— În chip evident, vom spune, după diferenţele creatoare, care nu sînt substanţe ; recele şi caldul, uscatul şi umedul sînt contrare unul altuia, dar substanţele ca întregi nu au contrarietate faţă de substanţe ca întregi, ele subzistînd laolaltă în cadrul unui aceluiaşi substrat material.

26. — Dacă cineva numeşte omul contrar calului, cum sînt ei contrari şi care din ei celuilalt ?

— La aceasta vom răspunde că nu este contrar, faţă de un om anumit, un cal anumit ori un bou, ori altceva din cele de acelaşi rang ca substanţe prime. Dacă e imposibilă opoziţia unora nedeterminate faţă de ceva determinat (căci un contrariu este cu necesitate de definit drept contrar unuia determinat), atunci nu poate fi la locul lui nici acest fel

 de a concepe opoziţiile.

Scanned with CamScanner

27. — Dar, dacă în *Fizică* Aristotel spune că forma substanțială este contrară privației, cum mai poate fi adevărat să arate acum că nimic nu e contrar substanței?

— Fiindcă el obișnuia, în sens general, să spună și despre cele pe bază de privație cum că sînt contrarii, așa încît, dacă în *Fizică* declară contrarii caracterul posedat și privația, nu trebuie să ne tulbure de fel faptul că în *Categorii* a spus că substanța nu e opusă substanței, în timp ce în *Fizică* admitea, invers, contrarietatea lor. El se folosește în sens general de termenul de contrarietate și în cazul altor opoziții. Este deci și aceasta o soluție, nu chiar de disprețuit, după cît mi se pare. Dar mai frumos și mai aristotelic se poate dezlega nedumerirea aceasta spunînd că forma substanțială nu se opune privației ca o substanță față de substanță, ci în felul cum o face ființa față de neființă, sau începutul față de sfîrșit, sau binele față de rău, printr-o totală 64
distanțare sau desăvîrșită înstrăinare. Căci, distingînd așa, nu se ia în considerare vreo contrarietate a substanțelor, ci se va pune în lumină o altă definiție a principiilor contrare, care le arată ca neținînd de același gen. Definiția aceasta nu cuprinde termeni contrari în existență, nici nu-i învăluie ca fiind genuri, ci spune doar că un lucru există, altul nu.

28. — Faptul că nimic nu e contrar substanței ne este arătat, prin inducție, pentru cele particulare, dar pentru substanță în general nu este arătat.

— Cel ce obiectează așa nesocotește metoda diviziunii și utilizarea ei. Căci despre cele de maximă generalitate nu se pot aduce dovezi prin ceva prealabil sau printr-o cauză a lor, ci e necesar ca, analizînd totul prin diviziuni complete, să considerăm în cele subordonate comunitatea lor... în măsura în care nu e ceva excesiv, ca, de exemplu, cînd dividem genul de viețuitor în rațional și nerațional, sau cu picioare și fără, sau în biped și patruped, sau în oricîte alte diviziuni acceptabile; dacă apoi găsim că nici una dintre diviziuni nu depășește identitatea genului de viețuitor, atunci nu facem lucrul pe bază de inducție, ci printr-o diviziune desăvîrșită. La fel cum, deci, în alte cazuri, diviziunea ține seama de elementul comun în cele disociate sub un gen, așa se face dovada și acum, în cazul substanțelor. Căci dacă, 201

Scanned with CamScanner

acum, toate substanţele se divid, fără rest, în prime şi secunde şi nici unele dintre ele nu au parte de contrarietate (întrucît diviziunea, completă fiind, cuprinde tot ce stă sub categoria de substanţă), nu numai că o anumită substanţă nu e contrară alteia, dar, în general, nimic nu e contrar vreunei substanţe. Cineva ar putea răspunde şi astfel : atunci cînd se ia în considerare un aspect din cele ce se realizează pe linia substanţei, ceea ce e valabil despre unul e valabil despre oricare : de pildă raţionalul e valabil şi despre un om şi despre oricare, şi astfel şi pentru substanţă ; căci dacă îi revine să nu intre în nici un raport de contrarietate, lucrul nu va fi valabil doar despre una anumită, ci despre toate.

65 29. — La fel pare ceva nelămurit că, în cele spuse mai înainte, el descrie specia ca fiind în mai mare măsură substanţă decît genul, pe cînd acum nu admite că substanţa are gradaţii.

— Explicaţia este că lucrurile nu sînt spuse la fel, ci unul e spus în sine, celălalt prin accident. Faptul că specia este mai mult substanţă decît genul nu e spus despre substanţă ca substanţă, nici în sensul că în fiecare ca atare ar încăpea un plus, ci doar în măsura în care ea se apropie mai mult de substanţa individuală, faptul de a avea un minus de substanţă însemnînd că se depărtează mai mult de ea. Acest lucru ţinea, în realitate, de accident. Acum însă, Aristotel afirmă, privitor la fiecare ca atare, cum că nu se enunţă despre ea mai multul sau mai puţinul, aşadar, nu sînt contradictorii cele de acum cu cele spuse înainte.

30. — Merită să fie cercetat şi cum se face că omul mai raţional nu e în mai mare măsură om.

— Prin aceea că nu pe baza efortului de a fi raţional îşi capătă omul fiinţa, ci pe bază de specie. Specia a fost dintotdeauna, iar acţiunea omului de diferenţiere în gradul său de raţionalitate procură omului doar un plus de raţionalitate, pe cînd sub raportul omenescului şi al posibilităţii de a fi raţional, el apare ca fiind deopotrivă înzestrat. El este deci aşa în el însuşi, pe cînd intensitatea raţionalului admite gradaţia. Eu apreciez şi soluţia aceasta. Dacă însă e cazul ca, pe baza opiniei lui Aristotel, să redau lucrurile mai adînc,
202 aş înfrunta observaţia, în chip mai speculativ, astfel. În chip

Scanned with CamScanner

natural, o dată cu fiecare dintre specii, subzistă și calitatea, care este diferită de specie, dar dependentă de ea. Specia, care reprezintă o parte a substanței compuse și individuale, împlinește substanța și nu admite de fel mai multul sau mai puținul, pe cînd calitățile ce se acordă cu speciile, fie cea a raiționalului de pildă, fie a căldurii, fie a uscăciunii, admit intensitate. Și astfel caracterul de intensitate manifestat nu 66
revine speciei, ci calității, așa cum și omul cel bun, cînd e declarat om în mai mare măsură, nu e declarat așa ca om, ci ca fiind dispus în felul acesta să aspire la ceva. Acest lucru nu privește substanța, ci calitatea, așa încît cu adevărat trebuie spus că substanța nu e mai mult sau mai puțin substanță.

31. — Atunci cum admite materia pe mai mult sau mai puțin și cum se închipuie, în legătură cu ea, contrariile: micul și marele, lipsa și excesul? Cum se face că orice se declară despre ea e fals: dacă o închipui mare, e mică; dacă îi atribuim mai mult, poate avea pe mai puțin?

— Vom spune că acestea se ivesc, în materie, pe baza naturii formei, materia primind toate aceste prefaceri după natura formei însăși, prin care ea se ridică la existență într-un fel sau altul. Într-adevăr, în măsura în care domină asupra ei forma, ea se actualizează mai mult, iar dacă o domină mai puțin, forma însăși apare mai obscur în materie. În ea însăși însă, materia nu se diferențiază de fel prin ceva din acestea, căci ea este întreagă și deopotrivă virtuală, prezentînd un chip egal și o egală receptivitate de substanță față de toate realitățile.

32. — Merită să mai fie cercetat pentru ce anume substanțele nu au parte de mai mult sau mai puțin, pe cînd calitățile le admit?

— Putem soluționa și acest lucru prin același argument, cum că substanțele, fiind prin ele însele, persistă și sînt redate printr-o singură definiție, pe cînd calitățile, avîndu-și ființa în altele, se prefac o dată cu ele; în chip firesc deci substanțele nu primesc grade de intensitate nici de la ele, nici de la altceva, pe cînd calitățile se intensifică sau slăbesc, după subiectele în care se ivesc.

Scanned with CamScanner

33. — Cum putem spune că n-au dreptate mulţi să-l acuze drept şovăitor şi neexplicit ? Căci, redînd caracterul propriu
67 al substanţei, el spune : *prin excelenţă propriu, în cazul ei, pare faptul că, aceeaşi fiind şi una la număr, este primitoare de contrarii.*

— Afirm că despre propriu se vorbeşte în mai multe feluri, în principal însă drept ceea ce revine total şi în chip exclusiv, iar acum el adaugă pe *se pare,* fiindcă acest caracter nu poate fi propriu şi substanţei universale, şi celei prime, aşa cum firesc ar reveni propriul adevărat ; pentru că deci caracterul este numit propriu, nu drept revenind oricăreia, şi celei universale şi celei particulare, ci numai la aceasta din urmă figurează el ca propriu şi la nici o alta dintre categorii. Tot astfel şi focul este declarat cît se poate de subtil, nu pentru că orice foc este deopotrivă subtil la extrem, ci fiindcă există în foc subtilitatea. Deci şi aici, de vreme ce există o realitate individuală primitoare de contrarii, rînduită sub substanţă, pare să revină şi substanţei pure şi simple receptivitatea de contrarii. Însă acest lucru îl vom afla mai lămurit prin conversiune. Căci, dacă există substanţă, trebuie să fie în ea ceva individual şi unu care, identic fiind, este primitor de contrarii succesiv ; dacă unu fiind şi identic primeşte contrarii, atunci este substanţă. Deci aşa va fi un caracter propriu, ca nefiind rostit despre nimic altceva, ci doar despre substanţă, iar la aceasta despre cele individuale.

34. — Dar nu încape îndoială că, adăugînd pe „unu la număr", a redat acest caracter propriu ca fiind doar al celor individuale, căci genului şi speciei nu le revine un asemenea propriu.

— La aceasta nu e greu de răspuns, cum că unul din felurile de cunoaştere este cel care îţi indică întregul pornind de la parte. Aşa încît şi aici, dacă aceasta e o caracteristică a exemplarului individual, ea poate fi şi una a genului ; căci dacă, pe baza substanţei individuale şi prin faptul că sînt în ea, substanţele secunde sînt socotite că primesc contrarii, caracterul lor propriu este în principiu deter-
6 minat, arătîndu-se că el nu se afirmă acum, de pildă, despre
204 omul în general şi cel imaginar, nici despre vieţuitorul în

Scanned with CamScanner

general și luat în sine, ci despre cel subordonat, real și existînd ca dat. Într-adevăr, omul considerat ca realitate individuală și vieţuitorul rînduit printre cele particulare sînt cei ce admit un asemenea caracter propriu.

35. — Dacă acum cineva, luînd în consideraţie o altă dovadă, inferioară după noi, și opunînd-o, ar spune : aspectul menţionat nu va fi ceva propriu doar pentru substanţă, căci și trăsăturile de caracter, și dispoziţiile sînt primitoare de contrarii, — ce-i vom răspunde ? Într-adevăr, trăsăturile de caracter, acţiunea și dispoziţia se numesc proaste sau bune, iar mișcarea poate fi rapidă sau lentă, așa încît nu substanţelor singure le revine să fie primitoare de contrarii, ci multor altora.

— Faţă de cei ce susţin așa, e de răspuns pe temeiul celor spuse mai înainte : nu genurile și speciile ca atare, ale substanţelor individuale, nu pe ele, considerate ca genuri și specii, le numim primitoare de contrarii succesiv, ci pe ele ca fiind în realităţile individuale și subzistînd o dată cu acestea. Așadar, într-*un* fel se consideră că sînt succesiv primitoare de contrarii substanţele, într-alt fel mișcarea, acţiunea, dispoziţia și cele de acest soi. Într-adevăr, o substanţă, una și identică fiind, Socrate de pildă, primește contrariile rînd pe rînd, așa încît specia de om și genul de vieţuitor considerate în el vor primi și ele contrariile pe rînd, prin faptul că Socrate este și om, și vieţuitor. La celelalte însă nu se întîmplă așa : căci această faptă, de pildă a lui Aristide, este bună, cealaltă, de pildă a lui Eurybatos, este rea ; la fel și caracterul de care ţine fapta, unul e bun, altul rău. Așadar, unele lucruri *diferite* au devenit bune și rele, transformîndu-se într-unul din contrarii, iar nu aceleași lucruri, ca în cazul substanţelor individuale, care suportă prefacerea contrariilor. Așa cum, de pildă, numărul patru, dacă ar înceta să fie patru, n-ar mai fi exact ce este, la fel și o faptă, să spunem bună, ca a lui Aristide, pierzîndu-și caracterul de faptă bună și dreaptă, nu s-ar mai spune că e cea a lui Aristide ; sau invers, fapta lui Eurybatos, nemaiavînd urîţenia în ea, nu s-ar mai spune că e cea a lui Eurybatos. Căci, dacă fapta bună a lui Aristide ar putea deveni și rea, atunci, pierzîn- 69

Scanned with CamScanner

du-şi bunătatea ei, ar putea rămîne fapta lui ; de vreme ce însă, dacă se suprimă ceea ce o face să fie faptă bună, ea nu se mai socoteşte ca fiind ea însăşi, este evident că ea se asociază unui singur lucru, — binelui, iar cea rea la fel, — răului. Dar substanţele rămîn aceleaşi atunci cînd contrariile se schimbă.

36. — Atunci cum se face că tatăl, de pildă, este cînd sănătos, cînd bolnav ?

— Fiindcă este om, vom spune : atributul de tată îi revine în chip accidental. Dar caracterul propriu al substanţei nu e pe bază de accident, ci în sine, şi nu prin altceva, ci prin prefacerea din sînul ei însăşi.

37. — Dar soarele, de pildă, ce contrar primeşte, el care a rămas întotdeauna la fel, într-o singură întruchipare ? Nimic nu este opus naturii lui. Cerul, la fel, nu s-ar putea opri vreodată ; şi totuşi starea pe loc este contrariul mişcării. Pînă şi focul, ceva pieritor fiind, este primitor de căldură, în schimb de frig nu, iar zăpada admite frigul, nu însă căldura.

— La acestea aş răspunde că propriul este stabilit aici pentru orice substanţă capabilă să intre în prefaceri, nu, desigur, şi pentru cea prinsă în incoruptibilitatea întruchipărilor ei. În plus, Aristotel spune că substanţa e primitoare de contrarii, nu că ea ar fiinţa în cele contrarii. Cît despre foc, el nu a primit căldura, ci aceasta este în natura lui. Nimic nu „primeşte“ pe cele ale sale, ci pe cele din afara sa, cum. de pildă apa primeşte căldura, care îi e o calitate dobîndită, dar umezeala n-o primeşte de fel (căci îi e consubstanţială),
70 iar pămîntul primeşte umezeala ca fiind o calitate exterioară lui, uscăciune însă de fel, căci aceasta există laolaltă cu natura lui. Cele cereşti, aşadar, îşi au natura lor în rotire, şi nu ar putea avea receptivitate pentru ceva contrar. În plus, asemenea particularităţi nu reprezintă calităţi, ci diferenţe substanţiale şi împlinitoare de substanţă, aşa încît ceva persistent nu se poate desprinde de cele ce-i revin prin natură. În concluzie, lucrurile cărora nu le revine, de la natură şi în chip neseparat, unul dintre contrarii, acelea sînt primi-
206 toare de contrarii.

38. — Să trecem la o altă nedumerire. Așa cum, la genuri și specii, realitatea lor obișnuită nu a fost de ajuns spre a le face primitoare de contrarii, ele fiind așa doar pe baza substanțelor individuale subiacente, la fel nici caracterele, dispozițiile și mișcările nu admit prin ele însele contrariile, ci potrivit cu subiectele sensibile.

— Noi afirmăm că substanței îi revine să admită contrarii întrucît ea e subiacentă pretutindeni, tuturor, și toate există în jurul ei și în ea; așa încît, în cazul ei există contrarii, nici uneia dintre celelalte nerevenindu-i să admită contrarii. Pentru ipostaza lor obișnuită, acestora din urmă nu le ajungea să fie accidente, ci le era necesar un alt suport spre a ființa, în principiu ele nefiind subiacente nici unuia. Cum deci ar putea să admită contrarii cele ce nu persistă? Ceea ce e subiacent, de pildă corpul, devine alb și negru, rămînînd corp, pe cînd culoarea, nu: atunci cînd din alb se naște negrul, nu albul rămas prezent primește negrul, ci el nu mai este, neprimind drept ceva persistent întruchiparea contrară lui, ci fiind desființat, pe cînd celălalt își face apariția. Dar viețuitorul și omul, ca fiind *persistente* primesc contrariile, în măsura în care sînt substanțe într-un om anumit; culoarea nu persistă și de aceea nu le primește. Atunci cînd dispare albul, piere, o dată cu el, și culoarea, încetînd să mai fie, iar o dată cu ivirea negrului se ivește și culoarea respectivă — sau, dacă nu această culoare, o alta, atunci cînd există —, 71
dar nu persistența culorii o face să admită ceea ce apare și dispare.

39. — Din nou Plotin ridică o dificultate, spunînd că este un accident, în cazul substanței, să admită succesiv contrariile, așa încît Aristotel nu ar fi spus ce este substanța, nici nu a înfățișat ce-i revine permanent în chip propriu, ci a arătat doar ce rezultă în cazul ei.

— Vom spune, împotriva celui ce ridică aceste dificultăți, că el reclamă ceva superior față de ce ne e dat pe baza substanței sensibile, ceva care tinde să constituie un același tip de substanță în toate, dar el nu subînțelege că, purtat fiind de substanța sensibilă, e necesar ca și tipul acesta
să aibă caractere proprii de aceeași natură. Chiar acum, Aris- 207

totel, voind să arate ce se petrece cu substanţa implicată, care nu e cu adevărat substanţa incorporată, compusă şi în devenire, a redat propriul ca fiind prefacerea în contrarii, aşa încît, considerînd substanţa compusă chiar din perspectiva pluralităţii substanţelor, el îi priveşte totuşi propriul astfel încît, atît prin esenţa substanţei cît şi prin ipostaza ei, să-i revină necesar. Dacă substanţa ar fi uneori primitoare de contrarii, alteori nu, faptul acesta ar reprezenta un accident. De vreme ce însă îi revine, virtual, să dea substratul pentru contrarii, iar substanţa compusă este de aşa natură încît să se împărtăşească de la toate formele şi să fie solidară cu toate formele ce se implîntă în materie, înseamnă că pe drept cuvînt i-a revenit substanţei compuse şi receptivitatea faţă de contrarii.

40. — Plotin mai ridică o dificultate: dacă substanţa sensibilă nu e fără mărime, nici fără calitate, cum mai putem separa cele ce-i revin ei? Să spunem aceasta printr-un exemplu: focul e socotit o substanţă; dacă vom înţelege să separăm de el uscăciunea şi căldura, atunci întregul nu va mai fi
72 substanţă, ci doar o parte a lui ar fi aşa, în speţă materia, aşa încît singura substanţă va fi materia.

— În primul rînd, el nu vede ce e împletit şi implicat în substanţa de faţă, ci, luînd de o parte pe cele ce-i revin, le consideră în sine, pe cînd ele nu subzistă de fel în chip propriu, ci toate îşi au într-un fel subzistenţa în celelalte şi cu celelalte; în al doilea rînd, întrucît concepe caldul, uscatul şi diferenţele creatoare drept calităţi separate, el nu adoptă substanţa pe bază de formă, nici faptul că prima ipostază a substanţei compuse este reprezentată de materie şi formă, aşa cum se arată în *Fizică*. Dintre cele ce se ivesc în cazul ei, calităţile substanţiale o împlinesc şi subzistă laolaltă cu ea, altele i se adaugă din afară, ca fiind separate. De la acestea din urmă a ajuns Plotin la presupunerea că materia ar fi în primul rînd substanţă, după Aristotel. Dar lucrul nu stă aşa, căci în *Fizică* el a arătat cum că forma este prin excelenţă substanţa. Apoi nici calităţile substanţiale, care fiinţează odată cu ea, nu se separă, ci o vizează pe ea în chip
208 virtual (căci reunirea lor face întregul), pe cînd materia

Scanned with CamScanner

rămîne virtuală, fie că ar primi calitățile substanțiale, fie pe cele separate. Faptul că substanța sensibilă nu e considerată fără de mărime și fără de calitate, este afirmat pe drept, dar lucrul încetează să fie adevărat, ca atare, cînd adaugă: „chiar dacă formele sînt separate în gînd", pe cînd materia rămîne închipuită ca virtual reunită cu formele, așa încît, dacă ea nu poate fi cu adevărat fără forme, rezultă că este mai însemnată substanța pe bază de formă.

41. — Dar oare e adevărat că, dacă vorbirea și părerea n-ar suferi o înrîurire din afară, ele nu ar suferi în general nimic? Căci vorbirea suferă și admite o schimbare în sînul ei, cea pe bază de adevăr și falsitate, iar aceasta reprezintă o contrarietate în cadrul vorbirii și al părerii. Dacă însă e cazul să spunem, nu că sufletul ar admite contrariile în sensul că e receptiv de alb și negru de pildă (căci nu are de la natură capacitatea de a le primi), ci că primește pe cele pentru care e înzestrat, de pildă inteligența și lipsa ei, atunci va exista și în cazul sufletului o contrarietate proprie. Așa 73
deci și aci e cazul să spunem că vorbirea și opinia admit contrariile, adică schimbarea pe bază de adevăr și falsitate, nu însă, firește, schimbarea pe bază de stat jos ori nu (ca în exemplul dat de Aristotel. — *N. tr.*). Va exista deci, în cazul lor, o contrarietate, prin schimbarea corespunzătoare a vorbirii și părerii.

— La acestea vom spune că nu prin ea însăși vorbirea admite adevărul sau falsitatea, ca fiind enunțiativă, nu deci prin natura proprie, ci prin raport la ceva; căci prin acordul sau dezacordul cu lucrurile este ea declarată adeveritoare ori nu. După cum în cele relative, fără ca ele să se schimbe de fel, dreapta devine stînga prin aceea că altceva a fost mișcat, la fel și aici, nu prin faptul că vorbirea suferă ceva sau că părerea se schimbă devin ele din adevărate false, ci, rămînînd neschimbate, ele par totuși de fiecare dată altfel prin schimbarea lucrurilor. Chiar dacă deci s-ar acorda că aceste schimbări sînt aspectele vorbirii ca atare și ale părerii, schimbarea după adevăr și falsitate nu s-a petrecut prin faptul că ele ar fi suferit ceva, căci ele rămîn neschimbate.

42. — Ei bine, să fim de acord că acesta este un caracter propriu substanței; totuși, el nu ne înfățișează ce *este* 209

Scanned with CamScanner

substanţa, căci pe ce temei de gîndire spunem, de pildă, că unele sînt substanţe, altele înrîuriri ? Dacă o spunem prin faptul de a fi ceva dat şi de a nu exista în altul, specia şi genul nu vor avea acest caracter ; căci specia se spune despre substanţa individuală, iar genul şi despre specie şi despre individ.

— Întîi, vom spune că „despre altul" se enunţă nu ca accidentul, care există prin altul, ci ca genul, care este împlinitor pentru subiect şi spus astfel despre el. De altfel, ceea ce am spus în mai multe rînduri împotriva lui Plotin trebuie adăugat şi acum, anume că nu trebuie invocată sub-
74 stanţa incorporală în cazul celor corporale, nici ceea ce există prin sine şi ca unu, separat, în cazul celor ce nu admit aşa ceva. În plus, mai trebuie ştiut că nu e cu putinţă să se dea definiţii precise asupra genurilor supreme, nici să se conceapă în chip desăvîrşit întreaga lor natură, căci orice învăţătură asupra lor izvorăşte din cele ulterioare, semănînd mai degrabă cu o interpretare şi o descriere. Ca atare, nu trebuie să se ceară de la teorie mai mult decît admite evidenţa lucrurilor, aşa încît e suficient să redăm şi caracterul propriu drept aspectul pe baza căruia se poate şti dacă unele expresii sînt enunţate potrivit cu substanţa.

A treia carte
a nedumeririlor şi soluţiilor lui Dexip, filozof platonic, în legătură cu Categoriile lui Aristotel

75 Capitolele cărţii a treia

1. *Că, după Plotin, calitatea trebuie pusă înaintea cantităţii.*
2. *Nedumerirea lui Plotin, în care se analizează ce este spus comun despre continuu şi discontinuu.*
3. *Cum că mărimea discontinuă este anterioară celei continue şi o suprimă, fără a fi suprimată, fiind implicată de cea continuă, dar neimplicînd-o.*

Scanned with CamScanner

4. *Nedumerirea lui Plotin în legătură cu faptul că una este natura numărului în sine, alta ca revenindu-i cîtimea.*
5. *Nedumerirea lui Plotin dacă numărul e inerent celor numărate sau dacă le măsoară din afara lor.*
6. *Cum că însăși mărimea nu este pe de-a-ntregul cantitate.*
7. *Nedumerirea lui Plotin că s-a atribuit vorbirii mărime.*
8. *Nedumerirea lui Plotin cum că vorbirea, fiind socotită mărime nu în sine ci ca fiind în timp, mai este socotită ea însăși mărime.*
9. *Nedumerirea lui Plotin cum că nu e de ajuns unui lucru să fie măsurat pentru a fi mărime.*
10. *Altă nedumerire a lui Plotin cum că, la fel cum acțiunea este mărime pe bază de accident, tot așa ar fi și vorbirea.*
11. *Cum că vorbirea pe bază de conexiune nu poate cădea sub categorii, dacă într-adevăr categoriile sînt simple.* 76
12. *Cum că mai degrabă ar fi trebuit să se declare continue vorbirea și numărul decît corpul.*
13. *De ce a rostit Aristotel în chip îndoielnic:* dacă grupul de cinci reprezintă o parte a lui zece ?
14. *Cum că în sine corpul, întinderea, linia și suprafața nu sînt mărimi, ci doar prin participare la mărime.*
15. *Cum că, nediscutînd în prealabil despre loc și timp, se folosește de ele ca dinainte cunoscute.*
16. *Cum că a nesocotit un al treilea fel de mărime.*
17. *Nedumerirea lui Plotin în legătură cu felul cum e declarat timpul mărime.*
18. *Cum că timpul e mai degrabă un relativ.*
19. *Nedumerirea lui Plotin asupra spațiului.*
20. *Oare sînt două sau trei aspectele ce trebuie să revină lucrurilor cu așezare a părților ?*
21. *Oare în primul rînd spațiul și suprafața posedă așezare ?*
22. *Cum că în general nu poate fi așezare.*
23. *Cum că suprafața este mărime prin accident.*
24. *Cum că unele lucruri ce au așezare nu sînt mărimi.*
25. *Care este criteriul deosebitor al mărimii discontinue și al celei nedeterminate ?*
26. *Pentru ce mărimea nedeterminată este spusă o dată în chip absolut, altădată ca un relativ ?*

Scanned with CamScanner

27. *Cum că există contrarietate în mărime, chiar dacă Aristotel spune că* mărimii nu-i este nimic contrar.
28. *Cum că mult și puțin pot fi mărimi.*
29. *Oare figurile trebuie numite calități sau mărimi?*
30. *Unde trebuie încadrată geometria, la mărime sau la calitate?*
31. *Cum spune el că mărimii nu-i este nimic contrar?*
32. *Cum că spațiul nu este prin el însuși cauza mișcării spre „atît de mare".*
33. *Pentru ce nu numim contrarii extremele diametrului, dacă măsurăm contrarietatea prin depărtarea maximă?*
34. *Oare și despre greutate și ușurătate trebuie rostite egalul*
77 *și inegalul, sau nu?*
35. *Cum că, dacă se spune egal și inegal despre calitățile greului și ușorului, egalul nu ar mai fi un propriu al mărimii.*
36. *De ce a spus Aristotel* dintre celelalte, ceea ce nu e mărime nu pare întru totul de numit egal și inegal?
37. *Cum că, dacă se spune și despre mărime că este asemănătoare și neasemănătoare, nu ar mai fi vorba de un propriu al calității.*
38. *Cum se face că, înlăturîndu-se contrarietatea din mărime, se pune în propriul ei contrarietatea?*
39. *Cum că nu oricărei mărimi îi revine să fie declarată egală și inegală.*
40. *Unde trebuie rînduite negațiile mărimii?*

78 — Nedumeririle despre substanță, preabunul meu prieten Seleucos, au fost analizate de noi. Vrei acum să ne oprim aici, sau să trecem mai departe la natura mărimii?

— Dar, nici unuia dintre filozofi, nici mai ales ție, care iei asupră-ți eforturi inevitabile, nu vi se cade să lăsați lucrarea neterminată. Hesiod socotește că podoabele clădirilor trebuie duse pînă la capăt, pentru ca să nu spună cineva despre ele, așa cum spune poetul acela:

„Cioara cîrîitoare, deasupra-i șezînd, să croncăne..."
(Hesiod *Munci și zile*, v. 747).

Scanned with CamScanner

Nu ne vom teme de acuza, care ar fi îndreptățită, că am deznădăjduit să mergem pînă la capătul lucrării, cît mai degrabă de cea că nu sîntem hrăniți de speranța pe care Pindar o descrie drept dulce și făcînd să-ți tresalte inima. Dar să lăsăm deoparte acestea și să discutăm acum despre rînduirea categoriilor unele față de altele. Căci mai întîi trebuie să ni se dea motivul pentru care el așază drept a doua mărimea, după substanță. Plotin urmărește să aducă dovezi cît se poate de lămuritoare în sensul că mult mai apropiată de substanță este calitatea, desfășurînd argumentarea în felul acesta : punem drept principala substanță specia, după Aristotel însuși ; dar, dacă lucrul stă așa, ceea ce se află mai 77
aproape de specie ar fi anterior față de cele mai depărtate. S-a acordat, pe de altă parte, că în primul rînd după specie vine felul de a fi, felul anume în care este specia, așa încît, dacă felul de a fi e legat de principala substanță, cea pe bază de specie, este firesc ca el să fie așezat în al doilea rînd după substanță. De altfel, mai ales prin faptul că felul de a fi este fără părți și indivizibil se și distribuie el în chip indivizibil, pe bază de accident, corpurilor ; căci felul de a fi e ceea ce ia parte la calitate. În chip potrivit deci, pe baza acestui argument, felul de a fi ar trebui pus înaintea mărimii, de vreme ce prin natură este anterior și mai potrivit pentru principiile incorporale inseparabilul față de separabil, sau ceea ce e fără părți față de lucrul cu părți, sau indivizibilul, potrivit cu însăși rațiunea felului de a fi, față de divizibil, sau simplul față de compus.

— Archytas, pitagoreicul, preascumpul meu Seleucos, se folosește și el de această ordine de prezentare, spunînd aproximativ cum urmează : „Rînduiala lor e următoarea : mai întîi vine substanța, prin aceea că ea singură stă la baza celorlalte ; iar ea poate fi gîndită prin ea însăși, pe cînd celelalte nu fără ea, căci ele se enunță sau despre ea, sau ca fiind în ea înțeleasă ca subiect. A doua vine la rînd calitatea ; căci dacă nu am fi ceva, nu putem fi într-un fel anumit". În felul acesta deci disting lucrurile discipolii lui Pitagora și ai lui Plotin. Noi însă, justificînd pe Aristotel, aducem următorul motiv pentru ierarhia făcută. Mai întîi, la 213

ființa cea adevărată, inteligibilă și una, pluralitatea ca și speciile ori modelele stau retrase, dar ele, chiar dacă unite în cugetul divin, își au natura lor proprie, ca și conturul lor, ansamblul lor fiind preluat în simplitatea divinului ; astfel încît, dacă o dată cu ființa există și numărul speciilor, cantitatea își trage obîrșia de la primele cauze și de la cele inteligibile. Apoi, dacă s-ar presupune că pluralitatea ce s-a
80 desprins de unu ar fi suprimată (pluralitate ce în fapt nu se trage în afară și nu se separă de cel ce o produce, ci își are realitatea în el și cu privire la el),dacă s-ar suprima deci pluralitatea, atunci speciile ele însele... s-ar suprima. Prin urmare, dispărînd specificul cantității, dispare îndată și gîndul speciei, așa încît una dintre categorii (cantitatea. — *N. tr.*) devine ceva mai mult decît susțineau aceia.

Dar argumentarea de mai sus am întreprins-o așa, întrucît trebuia să răspundem unor oameni subtili, care pun în joc pe cele inteligibile și care rînduiesc în chip savant, după ele, și pe cele sensibile. Dacă, acum, trebuie să analizăm gîndul mai adevărat al lui Aristotel, vom începe de aici. Pentru corp și pentru structura lui este mai înrudită natura cantității decît cea a calității, așa încît, dacă în mai mare măsură se afirmă sensurile cantității, în cazul substanței, decît cele ale calității, e firesc ca prima să fie rînduită îndată după substanță. Astfel, natura cantității pune în evidență că substanța e divizibilă, compusă, tridimensională, cu părți, pe cînd natura calității arată doar că e așa. Trebuia deci să vină la rînd sensul ce ține de mai multe aspecte, nu de unul singur, astfel încît, de vreme ce stătea la bază substanța primă, compusă și corporală, pe drept cuvînt i se alătura cantitatea, ca mai înrudită, mai învecinată și mai solidară cu structura ei. Dar și în felul acesta am putea face justificarea : de vreme ce, în folosința vorbirii, ne este mai cunoscut compusul, înseamnă că și aspectul de mărime al compusului se potrivește, mai degrabă decît cel al calității simple.

2. — Plotin aduce o nouă întîmpinare, spunînd că nu pot fi numite la fel cele două tipuri ca mărime (căci, dacă există mărimea continuă, nu va exista cea discontinuă, iar dacă e aceasta, nu va fi prima). Este deci cazul să spui ce
214 au comun ambele.

Scanned with CamScanner

— Spre a răspunde pe scurt la chestiune, ele au în 81
comun măsura și limita, ceea ce se vede atît la cea discontinuă, cît și la cea continuă. Întrucît însă s-ar putea ca un amator de polemică să arate, în legătură cu aceasta, că mărimea întinsă e mărime prin participare la număr, fiind deci spusă mărime prin ceva adăugat, în speță atunci cînd e raportată la un număr determinat (de doi coți, sau trei coți), este cazul să discutăm și despre aceasta. Continuul și discretul din alcătuirea întregului univers sînt privite ca avîndu-și fiecare natura proprie ; căci discretul este gîndit pe bază de reuniune și îngrămădire, pe cînd continuul pe bază de unitate și reciprocitate, iar continuul și unitarul se numesc întindere, pe cînd discretul și reunitul dau pluralitatea. După ce acestea au fost precizate, potrivit cu natura întinderii lumea este gîndită drept una și ceva ferm, sferic și distribuit solidar cu sine în chip firesc, pe cînd potrivit cu aspectul și ideea de pluralitate se contemplă în sînul lumii sfere și aștri, elemente, animale și plante ; iar pentru ce e unitar există o diviziune la infinit a întregului și o tendință spre determinat, pe cînd la pluralitate, dimpotrivă, tendința e spre infinit și diviziunea e spre determinat, amîndouă aceste genuri fiind supuse unor științe : aritmeticii pluralitatea, geometriei întinderea. Așa încît, chiar dacă aceste cantități se deosebesc între ele prin faptul că una subzistă și cealaltă e gîndită, nu înseamnă că pluralitatea ca atare ar fi cantitate iar întinderea ar fi cantitate doar prin accident, ca primind de la număr cîtimea ; căci le revine drept ceva comun faptul de a se măsura și mărgini, fiecare în modalitatea proprie.

3. — Mi-ai răspuns la chestiune. Mie însă mi se pare că discretul este anterior continuului și argumentez așa : continuul este divizibil la nesfîrșit, astfel că, neexistînd discretul, nu ar putea fi nici el, ceea ce înseamnă că discretul este o mărime anterioară continuului. Dar, dacă îi e anterior, nu le 82
poate fi comună mărimea însăși. În cele la care unul e anterior, un altul posterior, nu încape loc pentru un gen comun ; de pildă, speciile nu se suprimă una pe alta, iar suprimarea nici unei specii nu desființează genul ; în schimb, la toate unde se 215

întîlnește un anterior și un posterior, primul poate desființa pe celălalt.

— Dar, dacă înțelegem să privim mărimile cum trebuie, dintr-o perspectivă, e drept, vor reieși anteriorul și posteriorul, dar în măsura în care participă la același gen, vom găsi că le revine o participație egală. De pildă, atunci cînd definiția, una și aceeași, este considerată că împlinește, potrivit cu genul, fiecare dintre specii, nimic nu interzice ca, simultan, să fie prezent genul în ele toate, capabile cum sînt să participe prin ele însele deopotrivă la el, astfel încît, chiar dacă ar fi unele anterioare, altele posterioare, ele au de la sine natura de a se împărtăși de-a dreptul de la gen, amîndurora revenindu-le — căci genul le conferă aceeași participație la el — să ia parte la posibilitățile lui. Astfel luînd, de pildă, afirmația drept anterioară prin natură negației, noi le concepem, logic, după caracterul lor de enunțuri și cel de a confirma sau infirma, ca stînd sub un același gen, așa încît într-o privință ele sînt socotite una anterioară, alta posterioară, într-altă privință ele se împărtășesc de la același gen și admit să se disjungă în chip de specii. Însă, întrucît Aristotel a conceput lucrurile într-astfel încît să socotească numărul anterior ca rang, dar să facă, prin raportarea la același gen, o diviziune egală a discretului și continuului, înseamnă că în chip evident a făcut-o pe baza ierarhizării lor. Căci a pus discontinuul înaintea continuului, atît în prima diviziune, cît și în enumerarea cazurilor particulare de mărime, socotind pe cele de sub discontinuu anterioare celor de sub întinderea continuă. Căci așa ni se pare că înțelegem mărimea continuă, prin număr. De aceea, numărul este pus
83 în frunte, așa cum, cunoscînd negația prin afirmație, aceasta este pusă înainte, în timp ce, prin diviziunea în părți egale, ea nu se desprinde de genul comun. La fel aici, prin faptul că felurile de mărimi dau sensul genului respectiv și contribuie deopotrivă la aceasta, Aristotel le-a pus pe același plan, disociindu-le. Pe deasupra, un lucru este faptul de a diviza, altul de a fi divizat, așa încît dacă virtualul este cuprins de actual (căci continuul poate fi divizat), nu putem totuși lua pe drept cuvînt divizatul ca deja existent, căci ceea ce e în putere
216 este mai degrabă ulterior actului.

Scanned with CamScanner

4. — Ai vorbit în general despre diviziune, ca și despre mărime în ansamblu ; dar, considerînd în amănunt pe cele referitoare la mărime, vreau să-ți adaug ce nedumeriri are Plotin. El face de la început o distincție în ce privește numărul și spune că una este natura lui, alta faptul că-i revine cîtimea. Căci prima este în sine, și ea a fost omisă de Aristotel, după părerea lui Plotin ; al doilea devine vădit atunci cînd spunem că numărul este o mărime.

— Dacă revizuim categoriile potrivit cu criteriile lui Plotin și tezele lui Platon, atunci cele spuse au un minimum de îndreptățire ; dacă însă înțelegem să urmăm pe Aristotel, atunci numărul, considerat cantitativ, nu se va divide de fel în două. Căci Aristotel nu socotește că una e natura numărului, altceva faptul lui de a fi cîtime, ci el spune că această înfățișare (de cîtime. — *N. tr.*) este proprie celor compuse, celor încorporate și celor particulare. În schimb, despre formele imateriale și simple, el arată, în toate prelegerile sale, că au identic : faptul de a fi potrivit cu natura respectivă și faptul de a fi și de a apărea în cele ce le primesc. Dacă deci Plotin, deosebind între unele numere inteligibile și altele ce participă la ele, determină separat caracterul lor, el pune în joc teze proprii, pe cînd noi vom reaminti de faptul că numerele există, după Aristotel, prin însăși natura realităților, 84
nu ca anterioare și posterioare lor, ci o dată cu ele. Nu sînt deci lipsite, după filozof, de nimic susceptibil să le facă a participa, în orice fel, la realități, ci numerele sînt prezente în toate, potrivit cu natura lor indiviză, dar se schimbă prin natura diferită a subiectelor primitoare, astfel că le revine și numerelor, și cîtimilor să fie laolaltă cu cele numărate.

5. — Însă și în această privință Plotin e reținut de o nedumerire și se întreabă dacă numărul e inerent lucrurilor numărate sau dacă le măsoară din afară, ca un model al lor. Căci, dacă numărul subzistă în sine ca atare, el este măsură, dar nu mai e o mărime ; dacă însă e inerent, atunci și el va fi măsurat de altceva.

— Ceea ce spuneam de la început este de spus și acum. Numărul se dovedește prezent în lucrurile numărate și coexistă cu ele, dar nu-și are ipostaza în ele, ca și cum ar fi trecut în rînd cu accidentul. La fel cum formele încorporate 217

Scanned with CamScanner

îşi au fiecare natura şi ipostaza proprie, totuşi fiinţează o dată cu materia, la fel şi numerele, subzistente pe baza naturii proprii, sînt laolaltă cu lucrurile pe care le determină şi cărora le adaugă măsura respectivă, fiinţînd solidar cu măsuratul, ca măsurătoare; sau, după cum formele creatoare de specii sînt de la început solidar puse o dată cu lucrurile ce au căpătat formă, ca fiind în ele, însă păstrează o distanţă faţă de subiect, la fel şi cele ce numără raportează tot ce e numărat la măsura respectivă, rămînînd totuşi ceea ce sînt ele însele şi nesuferind nici o înrîurire de la cele numărate. Vom face mai lămurit gîndul acesta printr-un exemplu : forma statuii îşi are sensul ei propriu în sine, dar e considerată o dată cu materia. Aşadar, şi numărul, avîndu-şi ipostaza sa proprie, se uneşte cu lucrurile numărate.

6. — Dar, se spune, mărimea nu poate fi cantitate.

— Dacă s-ar putea arăta cantitatea drept altceva decît
85 mărime, atunci aceste afirmaţii ar părea îndreptăţite; de vreme ce, însă, de la început am susţinut acest lucru, cum că nu există alt principiu al cantităţii decît măsura, iar aceasta e comună atît cantităţii cît şi mărimii, înseamnă că nu s-ar putea tăgădui pe drept că mărimea e cantitate. Cineva ar putea să-şi dea seama de acest lucru şi pe baza faptului că nici o altă categorie nu se poate substitui cantităţii, ea fiind considerată un principiu specific, neparticipînd la nici unul dintre celelalte genuri, astfel încît şi numărul, fie că ar fi în sine, fie în cele ce participă la el, fie coexistent, fie chiar avînd o natură proprie în felul său de a coexista, fie că există în actul numărării, fie în faptul de a fi deja numărat, în orice fel ţine de mărime.

7. — Aşa s-ar soluţiona deci nedumeririle lui Plotin despre număr. Să trecem la cele ce urmează şi să cercetăm greutăţile pe care le ridică el. Într-adevăr, Plotin spune că vorbirea, numai ea avîndu-şi subzistenţa proprie ei are o cîtime şi că este deci mare în chip accidental. Căci, întrucît e comunicare cu sens, ea are drept materie aerul, născîndu-se prin lovirea acestuia; fie deci că vorbirea, în cadrul rostirii sonore, este lovire a aerului, fie că nu e o simplă lovire, ci o
218 modelare a aerului, un fel de a-i da o formă, în ambele cazuri

Scanned with CamScanner

vorbirea ar fi o acţiune transmiţătoare de sens şi va figura sau în categoria acţiunii, sau în cea a înrîuririi, sau în ambele, acţiune şi înrîurire, dar nicidecum în categoria cantităţii. Ce să răspundem la acestea ?

— Cum că vocea nu e un simplu fel de a lovi aerul (căci şi degetul care trece prin aer îl loveşte, dar nu face sunet de voce), ci e tocmai o lovire cu un atît, cu o intensitate şi un cît în ea, aşa încît se face auzită potrivindu-se măsurii auzului şi avînd în ea însăşi excesul în plus sau în minus. Punînd deci o măsură cantitativă a vocii pe baza intensităţii de lovire, în chip firesc ni se arată că vorbirea e o mărime.

8. — Dar, spune Plotin, de vreme ce vorbirea este rostită în timp, care e o mărime — căci şi el îl socoteşte o mărime — 86
va fi vorba de mărimea în timp şi prin timp.

— La aceasta răspundem că există o scurtime şi lungime a însăşi vocii, prin propria ei natură sau prin scurtimea şi lungimea corzii, căci, atunci cînd sunetul se desfăşoară şi se lărgeşte, vocea emite mai mult, cînd se restrînge, mai puţin. Cea care e prin natură scurtă, se spune corespunzător, a fi într-un timp mai scurt, cealaltă într-un timp mai lung, vorbirea avînd în prealabil cu sine mărimea vocii, înaintea mărimii în timp ; spre a nu mai spune că vorbirea scrisă îşi are silaba lungă sau scurtă din natură. Dar şi acest lucru îl ştim, cum că silaba scurtă poate fi proferată într-un timp mai lung şi cea lungă într-un timp mai scurt. Căci specialistul în metrică schimbă atît metrul cît şi ritmul, ba chiar şi elementele constitutive, de pildă cînd schimbă accentele sau lungimea vocalelor. Dacă însă el a dovedit că separă, în aceste cazuri ceva ce e mare prin natură de ceea ce e mare în timp, înseamnă că nu prin timpul scurt este spusă scurtă o silabă, ci, dimpotrivă, prin faptul că ea e scurtă se spune într-un timp scurt.

9. — Ce vom spune însă faţă de întîmpinarea lui Plotin, care nu admite că e de ajuns ca un lucru să fie măsurat spre a fi mărime ; căci şi lemnul, spune el, este măsurat cu cotul, dar nu s-ar putea spune că e o mărime fiindcă se măsoară, ci doar fiindcă are întindere, iar mărimea însăşi, ca accident, aduce o măsură lemnului prin mărimea accidentală a lemnului de un cot, însă lemnul însuşi nu se măsoară prin lemn. Aşadar, şi în cazul vorbirii, în măsura în care e vorbire, ea 219

nu se măsoară, ci o face doar ca fiind în timp, așa încît timpul ar fi cel ce măsoară, timpul mai mic pe cel mai mare.

— Dar și aci ne vom folosi de aceleași răspunsuri. Căci, dacă vocea are în sînul ei o mărime înnăscută, potrivit căreia muzicienii obișnuiesc să facă intervalele ei, atunci ea va fi
87 prin sine și nu prin accident o mărime. Orice lucru măsurat sau orice lucru dătător de măsură este o mărime prin natură, iar vocea, ca fiind măsurată prin timp, este și ea mărime.

10. — Din nou Plotin ridică o greutate, spunînd că, așa cum o acțiune este declarată mare sau mică prin reducere la timp, tot așa și vorbirea ar fi o mărime accidentală, măsurată fiind prin interval.

88 — Este de spus și de astă dată că, dintre elemente, unele sînt lungi prin natură, altele scurte din natură. Deci în chip natural îi sînt inerente vocii mărimea și micimea.

(Restul s-a pierdut)

Prolegomene la cele zece categorii după cuvîntul filozofului Ammonius

Scanned with CamScanner

Notă despre Ammonius

Ammonius din Alexandria, fiul lui Hermeios și Aidesia (altul decît Ammonius Saccas, dascălul lui Origen, Longin și Plotin, care n-a lăsat nimic scris), trebuie să fi trăit în jurul anului 500 e.n., de vreme ce principalii neoplatonici din secolul al VI-lea, Simplicius, Olympiodor, Philopon, între alții, sînt școlarii săi. A avut, la rîndul său, drept maestru pe Proclus, la Atena, fiind apoi unul dintre conducătorii școlii din Alexandria. Deși de formație neoplatonică, are un orizont larg, fiind deopotrivă matematician, astronom, retor și filozof. Totuși, reputația deosebită de care s-a bucurat nu s-a confirmat prin contribuții mai însemnate.

S-au păstrat de la el interpretări din Aristotel la *Categorii*, la *Despre interpretare* și, parțial, la *Analiticele prime*; de asemenea, la *Isagoga* lui Porfir. Dar comentariile nu pot proveni direct de la el, ci sînt mai degrabă redactări tîrzii ale celor ce l-au ascultat. De altfel, pe manuscrisele lucrărilor ce i se atribuie apar uneori indicații de autori diferiți.

Rămîne un fapt că interpreții mai tîrzii la *Organon* se referă la comentariile lui Ammonius. La fel face și Simplicius pentru *Fizică*, precum și un comentator anonim pentru *De caelo*.

Lucrarea de față e cuprinsă în volumul IV, partea a 4-a a col. Academiei din Berlin, editată fiind de A. Busse, la Berlin, în 1895.

Nu am găsit semnalată nici o traducere a ei în limbi moderne.

Scanned with CamScanner

Întrucît urmăream să ne adîncim în filozofia lui Aristotel, anume să cercetăm cele zece categorii care apar reunite acolo, vom analiza mai întîi de unde își trag numele sectele filozofilor, în al doilea rînd care e diviziunea scrierilor aristotelice, în al treilea rînd de unde trebuie făcut începutul în studiul scrierilor aristotelice, în al patrulea rînd care aspect din filozofia aristotelică ne este folositor, în al cincilea rînd care sînt căile ce ne conduc către ea, în al șaselea rînd cum trebuie pregătit cel care urmează să asculte argumentele filozofilor, în al șaptelea rînd care este forma de expunere, în al optulea rînd pentru ce pare filozoful să practice obscuritatea, în al noulea rînd ce fel și cîte considerații prealabile trebuie făcute pentru fiecare scriere aristotelică, în al zecelea rînd ce înzestrare trebuie să aibă cel care explică acestea. In ed. Brandis 34a 34b

Sectele filozofilor se numesc după șapte considerente: fie după conducătorul lor, așa cum unii se numesc pitagoreici sau alții epicurieni și democritieni, făcîndu-se începutul fiecărei secte de la Pitagora, Democrit și Epicur; fie după patria inițiatorilor, așa cum se spune filozofie cineraică; fie de la locul unde și-au făcut învățămîntul, ca stoicii, care predau în porticul pictat, sau adepții Liceului și ai Academiei, ce-și luau numele de la un loc anumit; fie după modul de viață, ca filozofii cinici, care erau numiți cîini din cauza purtării lor naturale și combative: căci, așa cum un cîine are capacitatea de a deosebi între cei familiari și cei străini, la fel făceau și aceia, pe unii oameni acceptîndu-i ca demni de filozofie, pe alții socotindu-i nedemni și luîndu-i la goană pentru faptul că erau incapabili să pătrundă argumentările filozofilor. De aceea și erau numiți cinici, cum spune chiar Platon că „are ceva de filozof pînă și cîinele“ [1]. Sectele filozofice se mai intitulează și după criteriul de filozofare, ca filozofii „sceptici“, care însă nu meritau în totul numele de filozofi, adică de cercetători ai 35a

[1] *Republica*, II 15, 375 *E*.

Scanned with CamScanner

naturii lucrurilor, de vreme ce n-aveau o bună orientare. Într-adevăr, ei spuneau că există o totală incomprehensiune și că nimeni nu știe nimic. Pe aceștia îi combate și Platon, folosindu-se printre alte dovezi, puternice și hotărîtoare, de cea scoasă din tezele lor, căci el spune: „Cînd voi declarați că există o totală incomprehensiune, o faceți oare ca niște cunoscători sau ca necunoscători? Dacă o faceți ca necunoscători, nu vă vom da crezare, căci ne-o spuneți doar din gură; dacă însă o faceți ca știutori, înseamnă că există comprehensiune“ [2]. Într-adevăr, aceia spuneau că nu încape înțelegere a lucrurilor, folosindu-se de argumentarea de mai jos. Dacă ar urma să aibă loc înțelegere, cunoașterea ar trebui să se acorde cu lucrul cunoscut; în cazul acestui acord, ar fi necesar ca lucrul cunoscut să fie și să rămînă stabil; sau, dacă s-ar mișca, să se miște și partea cunoscătoare, ca urmare. Dacă, deci, lucrurile nu sînt stabile, ci se mișcă neîncetat, iar spiritul nostru nu se poate adapta mișcării lor și nu-i poate da urmare, neștiința rezultă cu necesitate. S-a spus pe drept că lucrurile se mișcă și că sînt neîncetat în curgere și scurgere, adică în trecere și refacere, de unde a și afirmat unul dintre cei vechi că nu poți intra de două ori, în același loc, într-un același rîu, iar un altul, după el, a spus încă mai subtil, că nu poți intra nici măcar o dată, căci în timp ce vîri un picior, apa s-a și scurs, mai înainte ca restul corpului să intre în ea. Pe drept, cum s-a spus, au afirmat ei acest lucru; dar că gîndul nostru nu poate urmări această stare de lucruri, este greșit spus. Într-adevăr, Platon a arătat că spiritele alese nu numai că nu rămîn în urma lucrurilor, dar le și preîntîmpină, prin rapiditatea mișcării lor, iar astfel le pot percepe. Sectele filozofice se mai numesc și după cîte ceva accidental, ca, de pildă, în cazul peripateticienilor. Căci Platon se plimba în timp ce-și făcea expunerile, voind să-și exercite corpul, ca acesta să nu devină, slăbind, o piedică pentru activitatea spirituală; iar urmașii săi, respectiv Henocrate și Aristotel, s-au numit astfel „cei plimbători“, Aristotel cu lecțiile sale din
35b Liceu, iar Xenocrate la Academie. Dar mai tîrziu numele locului a dispărut, în cazul unora, ei numindu-se, după com-

[2] *Cratil*, 439 E.

portarea maestrului lor, „peripateticieni", pe cînd la ceilalţi s-a uitat de comportare, discipolii numindu-se, după loc, academicieni. Sau, în sfîrşit, sectele se mai numesc după ţinta filozofiei respective, ca, de pildă, hedoniştii ; căci aceştia susţineau cum că ţinta vieţii este plăcerea, dar nu plăcerea aşa cum o înţeleg cei mulţi, vreau să spun cea sensibilă, ci tocmai insensibilitatea totală a sufletului.

După ce am spus, astfel, de cîte feluri sînt şi de unde îşi trag numele sectele filozofilor, să facem în al doilea rînd diviziunea scrierilor aristotelice. Unele dintre ele au subiecte particulare, altele generale, iar o a treia grupă stă între cele de ordin general şi cele de ordin particular. Sînt de ordin particular toate cele scrise pe teme personale, fie scrisori, fie altele de soiul acesta, iar de ordin general — cele în care se cercetează natura lucrurilor, ca, de exemplu, *Despre suflet* sau *Despre naştere şi pieire* sau *Despre cer*, în timp ce la mijloc sînt cele cu caracter istoric, ca, de pildă, constituţiile descrise de el, vreo 250 la număr, pe care el nu le-a scris către anumite persoane, dar care nu sînt nici generale (căci, de pildă, constituţia Atenei sau a altor state, după caz, nu e ceva de ordin general) şi pe care le-a scris pentru ca oamenii care ar veni după el şi ar vrea să judece în care privinţe sînt bine guvernaţi şi în care nu, să poată alege unele orînduiri şi să evite pe altele, trăgînd astfel foloase. Dar scrierile private şi cele intermediare să le lăsăm deoparte. Cît despre cele de ordin general, unele sînt compuse, altele sînt doar de catalogare. Se numesc de catalogare cele în care sînt redate doar punctele principale. Este, într-adevăr, bine de ştiut că în vechime, cînd scria cineva cărţi, înregistra sumar lucrurile găsite pas cu pas mai înainte, reunindu-le în capitolele destinate să demonstreze tema, iar din cărţile mai vechi el lua multe gînduri, spre a confirma pe cele juste şi a combate pe celelalte. Mai tîrziu însă, adăugînd scrierilor o anumită ordine, urmaşii le închegară, împodobindu-le atît cu frumuseţea discursurilor cît şi cu tehnica expunerii. Şi astfel scrierile de catalogare s-au deosebit de cele compuse, prin frumuseţea ordinii şi a interpretării. Dintre cele de catalogare, unele sînt monografice, în cazul că cercetarea se face asupra unei singure teme, altele sînt variate, cînd cercetarea poartă asupra mai

Scanned with CamScanner

multora. Şi, la rîndul lor, cele compuse pot fi dialogate, cum sînt toate cele întocmite dramatic, prin întrebarea şi răspunsul mai multor personaje, sau pot fi directe, ca exprimînd pe autor însuşi.

Cele aristotelice în formă de dialog se numesc şi exoterice, iar cele directe se mai numesc axiomatice sau acroamatice (pentru ascultători). Merită să cercetăm pentru ce s-au dat aceste denumiri. Unii susţin că dialogurile s-au numit exoterice, deoarece autorul nu-şi înfăţişează în ele gîndul
36a propriu, ci dă totul ca şi cum ar emana de la alte persoane, ceea ce e greşit. Căci ele se numesc exoterice întrucît au fost scrise pentru cei ce înţeleg mai superficial lucrurile, filozoful practicînd în ele o vorbire mai clară şi nefolosind argumente demonstrative, ci mai degrabă cele persuasive strălucitoare, pe cînd scrierile acroamatice erau redactate pentru a fi înregistrate de cel plin de rîvnă şi autentic îndrăgostit de filozofare.

Dintre scrierile acroamatice, unele sînt teoretice, altele practice, altele metodologice : sînt teoretice toate cele ce poartă asupra deosebirii adevărului de falsitate ; practice toate cele ce poartă asupra deosebirii dintre bine şi rău. Dar, întrucît în sînul teoreticului se strecoară unele lucruri ce par adevărate fără a fi aşa, iar în sînul practicului, la fel, unele lucruri ce invocă numele binelui fără a fi bune, avem nevoie de o metodă prin care să deosebim toate acestea. Care e metoda ? Demonstraţia. La rîndul lor, cele teoretice se împart în teologice, matematice şi naturale, cele practice în etice, economice şi politice, iar cele metodologice în scrieri despre principiile metodei, altele despre metoda însăşi şi altele despre ceea ce contribuie indirect la metodă, vreau să spun la cea demonstrativă ; căci, de vreme ce demonstraţia o prezintă silogismul ştiinţific, e necesar să se afle, înaintea acestuia, silogismul în genere. Însă întrucît acest nume de silogism nu indică ceva simplu, ci compus (căci el înseamnă o anumită reuniune de gînduri enunţate), este necesar să învăţăm, înaintea lui, care sînt părţile simple din care se compune el ; şi acestea sînt propoziţiile. La rîndul lor, acestea se compun şi
226 ele din substantive şi verbe, despre care ne vorbesc *Catego-*

Scanned with CamScanner

riile, în timp ce propoziţiile sînt înfăţişate în *Despre interpretare*, iar silogismul în genere în *Analiticele prime*. Acestea sînt deci principiile de bază ale metodei ; cît despre *Analiticele secunde*, ele ne arată care e metoda însăşi, adică silogismul demonstrativ. Pe de altă parte însă, aşa cum medicii, cînd dau leacuri, menţionează celor nepreveniţi, o dată cu instrucţiunile despre cele folositoare, şi unele lucruri despre cele vătămătoare, pentru ca să ştim să alegem ceva şi să evităm altceva, la fel şi aici, de vreme ce sofiştii pregătesc, împotriva celor ce caută să afle adevărul, unele piedici, în intenţia de a-i înfunda cu ajutorul unor silogisme sofistice, filozoful a dat scrieri prin care să-i putem combate, iar ele sînt considerate a contribui indiredt la metodă. Totul este ca şi cum cineva, voind să indice felul cum trebuie alcătuită vorbirea, ar discuta întîi despre nume şi verbe, iar înaintea lor ar pune silabele şi chiar înaintea acestora elementele constitutive, putîndu-se spune astfel că elementele, silabele, numele şi verbele sînt principii ale metodei privitoare la felul cum trebuie alcătuită vorbirea, alcătuirea aceasta reprezentînd metoda însăşi ; iar dacă s-ar cuprinde în enumerare şi viciile de vorbire, atunci s-ar putea spune că au fost tratate şi cele ce contribuie indirect la metodă. Aceasta este diviziunea scrierilor aristotelice.

În al treilea rînd, vom cerceta de unde trebuie făcut începutul. Ar reieşi că trebuie început de la chestiunile de etică, întrucît abia punîndu-ne la punct comportarea proprie putem pătrunde în raţiunea altor lucruri. Dar, întrucît şi în partea etică sînt folosite demonstraţii şi silogisme, pe care 36b
le-am nesocoti dacă n-am şti că ţin de anumite procedee, începutul trebuie făcut de la logică, firește punîndu-ne la punct în prealabil atitudinea, chiar fără o adevărată instrucţiune etică. Însă, după logică trebuie trecut la etică, iar abia după aceea să înfruntăm scrierile asupra naturii, apoi matematicile şi tot aşa pînă la cele din urmă, ştiinţele teologice.

În al patrulea rînd, după acestea, este de cercetat care e ţinta scrierilor şi care aspect al filozofiei aristotelice ne este folositor. Vom spune că ţinta este ridicarea noastră pînă la principiul general al lucrurilor şi la înţelegerea faptului că

Scanned with CamScanner

binele suprem este unu, incorporal, indivizibil, de necuprins, de nepătruns, de nedefinit. Căci nu există doar *lucruri* bune ; trebuie ştiut că, întocmai cum numim alb corpul care primeşte albeaţa, aceasta din urmă fiind calitatea însăşi, la fel numim bun realul corporal ce admite binele şi participă la el ; iar binele este ca o substanţă, avînd o subzistenţă anumită.

În al cincilea rînd, este de cercetat ce lucruri anume ne duc la principiul menţionat. Vom spune că întîi este efortul etic, după aceea interesul pentru cele ale naturii, apoi matematica şi, la capătul tuturor, asimilarea teologiei.

În al şaselea rînd, vom cerceta cum trebuie să fie pregătit cel care vrea să înfrunte scrierile aristotelice. Vom spune că trebuie să fie educat în ce priveşte caracterul şi curat în ce priveşte sufletul. „Nu e îngăduit celui ce nu e curat să se apropie de lucruri curate", spunea Platon [3].

În al şaptelea rînd, ne revine să cercetăm care este forma de expunere. Vom spune că filozoful dovedeşte că redă lucrurile în chip diferit. În scrierile acroamatice (pentru ascultători), el este strîns, concentrat şi problematic în ce priveşte gîndurile, iar în ce priveşte expresia e lipsit de superfluităţi, în scopul aflării adevărului şi al clarificării, ba chiar e creator de expresii dacă e necesar ; pe cînd în dialoguri, pe care le-a scris pentru cei mulţi, el se preocupă de anumite proporţii ale lucrării, ca şi de raritatea expresiilor şi a metaforei, transformînd forma de rostire după personajele ce vorbesc şi, într-un cuvînt, după toate procedeele pe care le ştie sortite să înfrumuseţeze felul discursului. În ce priveşte epistolele, acolo el se arată un îndrumător pentru stilul epistolar, care trebuie să fie concis, lămurit şi lipsit de orice asperităţi ale compoziţiei şi vorbirii.

În al optulea rînd, vom cerceta pentru ce anume filozoful a îndrăgit un mod de tratare atît de obscur. Vom spune că, întocmai cum în temple se folosesc anumite văluri, pentru ca nu toţi, chiar şi cei profani, să asiste la cele de care nu sînt vrednici, la fel şi Aristotel se foloseşte de obscuritate ca de un văl acoperitor pentru filozofia sa, pentru ca cei plini de rîvnă să-şi încordeze astfel încă mai mult cugetele, iar în

[3]) *Fedon*, 67 B.

schimb cei nepăsători şi slabi la cuget, luînd contact cu astfel de învăţături, să fie îndepărtaţi de obscuritate.

Urmează, în al nouălea rînd, să cercetăm cîte şi ce fel 37a
de considerente trebuie să preceadă analiza oricărei cărţi aristotelice. Vom spune că sînt şase la număr. Întîi, care e ţinta cărţii (căci aşa cum arcaşul, de pildă, are o anumită ţintă spre care trage şi pe care vrea s-o atingă, la fel şi cel ce scrie urmăreşte o ţintă şi se străduieşte s-o atingă ; e deci necesar să se cerceteze care anume este ea) ; în al doilea rînd, ce anume să reţinem cu folos din carte, în cazul că ţinta ei nu rezultă de la sine (căci la multe se întîmplă aşa) ; în al treilea rînd, care e ordinea ; al patrulea, ce justificare are titlul, dacă lucrul nu e evident, ca la *Despre cer* sau la *Despre naştere şi pieire ;* al cincilea, dacă scrierea e cu adevărat a filozofului sau apocrifă (căci mulţi, compunînd lucrări, le-au pus sub numele lui Aristotel, iar ei trebuie să fie respinşi sau după temă sau după conţinut : tema cărţii fiind constituită din varietatea gîndurilor şi adevărul ce rezultă din argumente, iar conţinutul dîndu-l exprimarea şi doctrina expusă) ; al şaselea, trebuie cercetat care e împărţirea în capitole ; căci, aşa cum cel care se uită la fiecare mădular al omului şi la încheieturi izbuteşte să cunoască mai bine omul întreg alcătuit din ele, la fel şi cel care străbate titlurile în care e divizată o expunere o va cunoaşte cît mai bine.

În al zecelea rînd, trebuie văzut ce fel de om urmează să fie exegetul scrierilor aristotelice. Vom spune că el trebuie să cunoască la perfecţie ceea ce intenţionează să explice, precum şi să aibă o bună judecată, pentru ca, pe de o parte, să înfăţişeze gîndul filozofului, pe de alta să cîntărească adevărul afirmaţiilor lui. Căci el nu trebuie să se dăruie în totul autorului şi să menţină tot ce e spus, străduindu-se peste tot să confirme cele pe care le analizează, ca şi cum toate ar fi adevărate chiar dacă ele nu sînt aşa, ci trebuie să supună totul la proba criticii, stabilind adevărul chiar împotriva lui Aristotel dacă e cazul. Aşa trebuie să-şi facă analiza exegetul.

Acum, de vreme ce intenţionăm să începem cu cartea *Categoriilor,* să cercetăm punctele precizate ceva mai sus, şi în primul rînd care e ţinta lucrării. Trebuie ştiut că asupra acestui punct interpreţii s-au dezbinat, unii susţinînd că filo-

Scanned with CamScanner

zoful tratează despre cuvinte, alţii despre lucruri, în fine alţii despre gînduri. Fiecare dintre aceştia îşi întemeiază spusele lor prin anumite formulări ale textului : cei care susţin că e vorba despre cuvinte, pe motiv că filozoful pare a le clasifica pe acestea atunci cînd spune că, „dintre rostiri, unele se spun cu legătură, altele fără legătură" ; cei care invocă lucrurile, sub cuvînt că pare a le clasifica pe ele cînd spune că, „dintre realităţi, unele sînt enunţate despre cîte un subiect, fără a fi în nici un subiect" ; iar cei care invocă gîndurile, sub cuvînt că, după încheierea expunerii celor zece categorii, el afirmă : „cu privire la genuri, acestea ne sînt de ajuns". Într-adevăr, este evident că el numeşte aici genuri
37b pe cele posterioare şi gîndite, ceea ce îl şi face pe Porfir să afirme : „descrierea gîndirii, denumită descriere a genului, nu cuprinde aşadar nimic în plus, nici în minus". De aici rezultă că pentru el ţinta cărţii priveşte doar gîndurile. Spunînd cele de mai sus, interpreţii par a fi în dezacord, dar în realitate toţi au dreptate, chiar dacă nu deplin, ci numai parţial. E ca şi cum, definind omul, unul ar spune că el e un vieţuitor, altul că e de ajuns să se spună cum că e raţional, un al treilea că e muritor ; iar toţi trei au dreptate, numai că nu dau definiţia deplină.

Scopul filozofului aici este de a trata despre ***cuvintele*** ce semnifică ***lucruri*** prin mijlocirea ***gîndurilor***. În felul acesta arătăm cum că este necesar ca acela ce declară drept scop un singur lucru dintre cele invocate să le adauge şi pe celelalte două. Atunci cînd vorbeşte despre cuvinte, el o face despre cele semnificative (căci despre cele fără sens nu se preocupă de fel filozofii), iar cuvintele cu sens semnifică lucrurile prin mijlocirea evidentă a gîndurilor (căci cel care rosteşte un lucru o face atunci cînd are în prealabil un gînd despre el), astfel încît vor fi în joc, cu deplină necesitate, toate trei. Însă cei care invocă lucrurile trebuie şi ei lăsaţi să-şi spună cuvîntul. De vreme ce, dintre lucruri, unele subzistă doar în imaginaţie, precum capra-cerb sau oricîte de acest soi, pe cînd alte lucruri sînt cu adevărat subzistente, ei vor declara că filozoful **nu tratează despre cele ce sălăşluiesc** în imaginaţia goală, ci despre cele ce sînt cu adevărat subzistente. Totuşi, pe acestea
230 el ni le înfăţişează nu arătîndu-ni-le cu degetul, ci semnifi-

Scanned with CamScanner

cîndu-le prin cuvinte, cu mijlocirea gîndurilor. Însă și față de cei ce susțin că scopul lucrării este doar despre gînduri, vom spune că acestea sînt gînduri ale lucrurilor, iar cei care le înfățișează pe cele din urmă o vor face prin cuvinte cu sens. Astfel că, oricare dintre cele trei teze ar susține cineva, în chip necesar el va admite și pe celelalte două. Am avut deci dreptate să spunem că ținta filozofului este să vorbească despre cuvintele ce semnifică lucrurile prin intermediul gîndurilor. Iar acest lucru e firesc, căci scrierea în chestiune reprezintă începutul atît al preocupărilor logice, cît și al întregii filozofii aristotelice. Ca ținînd mai întîi de preocupările logice, scrierea discută despre cuvinte, iar ca privind în special restul filozofiei aristotelice, scrierea face o clasificare a realităților, adică a lucrurilor. De aici este limpede că el vorbește și despre gînduri, întrucît sînt intermediare. Căci o dată cu expunerea extremelor în chip necesar se înfățișează și ce stă la mijloc.

Spuneam ceva mai sus că există două părți ale filozofiei, cea teoretică și cea practică, și că partea teoretică se ocupă cu desprinderea falsului și adevărului, pe cînd cea practică se ocupă cu deosebirea binelui de rău. Însă, de vreme ce sub fiecare dintre acestea se strecoară unele lucruri ce par adevărate dar nu sînt, ca și unele ce par bune dar nu sînt, de aceea, spre a nu se înșela asupră-le, oamenii au nevoie de o metodă prin care să deosebească astfel de lucruri, una de care să se folosească întocmai ca de un mijloc de control sau ca de o regulă, ca să înlăture pe cele ce nu sînt în concordanță. Acest mijloc este demonstrația. Iar demonstrația o constituie silogismul, care, cum am și spus, nu este un lucru simplu, ci 38a
o reuniune de asertiuni, alcătuită din substantive și verbe, anume propozițiile. Dar întrucît substantivele apar ca subiecte, în timp ce verbele se enunță ca predicate, toate fiind alcătuite din silabe, care însă, în ele însele, nu înseamnă nimic, nefiind de aceea discutate de filozof, nu ne vom opri nici asupra numelor și verbelor, nici asupra silabelor ce stau dincolo de sens. Este de aceea necesar să existe un moment intermediar. Vom spune că înaintea substantivelor stă prima instituire a cuvintelor pure și simple. Trebuie într-adevăr știut că natura, știind că urma să apară vieţuitorul acesta cu viață de comunitate, i-a dat un glas, pentru ca prin acesta din urmă să poată sem-

Scanned with CamScanner

nifica altora gîndurile sale. Şi, punîndu-se de acord, oamenii
38b au stabilit între ei să numească, de pildă, acest lucru lemn, pe celălalt piatră şi ca numele de Socrate să semnifice această substanţă individuală, iar „a umbla" un anumit fel de acţiune. Pe această bază deci sînt instituite toate cuvintele. La o a doua reflecţie, s-a văzut că unor cuvinte le pot fi asociate articole, nu însă şi timp, ele numindu-se substantive, iar altora li se asociază timpul, nu însă şi articole, ele constituind verbele. Ţinta lui Aristotel nu este să trateze despre substantive pur şi simplu sau verbe, ci despre prima instituire a cuvintelor simple, semnificînd lucruri simple prin intermediul gîndurilor simple. Dar oare despre toate cuvintele ne vorbeşte el în *Categorii*? Nu, desigur, căci ele sînt nenumărate, iar infinitatea nu e tolerată de ştiinţă. Aristotel raportează cuvintele la tipuri universale, nu însă nedeterminate, ci reduse la numărul de zece. Toate cuvintele sînt raportate la acestea, care sînt substanţa, mărimea, felul de a fi, relativul, locul unde, timpul cînd, acţiunea, înrîurirea, poziţia, posesiunea. Ţinta cărţii aceasta este.

Folosul care se trage de aci e evident. Căci dacă înce-
39a putul operei logice îl dă cartea *Categoriilor*, iar cercetarea logicii, aşa cum am spus, deosebeşte adevărul de fals şi binele de rău, atunci cartea în chestiune ni se potriveşte. Dar de aici se desprinde şi ordinea, în sensul în care am spus, cum că prima instituire a cuvintelor precedă pe cea a numelor şi verbelor, acestea precedă rostirile simple, cele din urmă precedă silogismele universale şi acestea silogismele apodictice. Iar cărţile sînt întocmite potrivit cu ordinea de mai sus.

Trebuie cercetat de ce şi-a intitulat el cartea *Categoriile*. Vom spune că revine acestei cărţi să trateze despre genuri şi specii şi că speciile sînt subiacente genurilor lor, iar genurile se enunţă despre speciile lor, aşa încît lucrurile individuale sînt numai subiecte, genurile subalterne sînt subiecte faţă de cele ce le precedă, dar se enunţă ca predicate faţă de cele ce vin după ele, în timp ce genurile cele mai generale nu sînt decît predicate. Aşadar, întrucît cei zece termeni fac parte din genurile cele mai generale şi doar se enunţă despre altele fără a fi subiectul vreunuia, de aceea s-a pus titlul de

Însă trebuie știut că în bibliotecile vechi se găseau patruzeci de cărți ale *Analiticelor* și două ale *Categoriilor*. Una dintre acestea din urmă începea astfel: „Dintre realități, unele se spun omonime, altele sinonime", pe cînd a doua e cea pe care o avem acum în față. Și a fost preferată aceasta, ca superioară în ce privește ordinea și conținutul, precum și ca manifestînd peste tot paternitatea lui Aristotel. De altfel, toți sînt de acord că lucrarea este cu adevărat a filozofului, căci în toate lucrările el ține să învedereze că păstrează principiile de aici. Dacă această lucrare n-ar fi autentică, atunci nu sînt nici acelea, iar dacă acelea sînt, atunci și aceasta va fi autentică. Trebuie însă știut că descoperirea categoriilor nu-i aparține lui, ci i-a precedat; în schimb, rînduirea lor îi aparține. Cartea se divide în trei părți: cele ce precedă categoriile, categoriile ele însele și cele ce urmează categoriilor. Ceea ce precedă categoriilor va fi reunit de noi cu învățătura categoriilor. Într-adevăr, de vreme ce intenționa să folosească în învățătura categoriilor anumite expresii necunoscute nouă, el înțelege să discute despre ele în prealabil, ca să nu pară că strică mersul argumentării. La sfîrșit vorbește despre cele ce vin după categorii, căci, întrucît în tratarea categoriilor se folosise de anumiți termeni mai puțin știuți, îi va analiza și pe ei. Dar atunci trebuie văzut de ce a tratat despre unele lucruri și înainte de categorii. Vom spune că pe unele le-a menționat la început, ca socotindu-le cu totul necunoscute, pe cînd pe celelalte le-a păstrat pentru la urmă, căci sînt știute în chip curent, dar nu printr-o cunoaștere organizată, ceea ce l-a făcut ca, neanalizîndu-le încă, să le folosească în învățătura categoriilor. Căci toți oamenii se folosesc în chip curent de expresia de „simultan", de „anterior" și de cuvîntul „mișcare"; el însă ne dă în chip exact semnificația lor. Unii totuși au susținut că acestea au fost adăugate apocrif de către cei care vor să se examineze *Topica* îndată după *Categorii*; fără îndoială că lucrarea de față ei o înscriu, în felul acesta, înaintea *Topicelor*. Dar aceștia contrazic atît evidența, cît și buna rînduială a lucrurilor, în măsura în care Aristotel a arătat că, pentru substantive și verbe, imediat înainte stă prima instituire a cuvintelor simple, el discutînd în *Categorii* despre instituirea cuvintelor simple, în timp ce în *Despre interpretare*

discută despre substantive şi verbe. Astfel că aceste tratate se rînduiesc unul după celălalt, nefiind nevoie nici să se citească altceva înaintea ultimei lucrări decît *Categoriile* şi nici după ele altceva decît *Despre interpretare*. Iar acelaşi argument şi aceeaşi rînduială sînt valabile pînă la *Analiticele secunde*, adică pînă la scrierile demonstrative.

Mss. F. 89r p. 121. *Se numesc omonime cele al căror nume singur e comun.*

Dacă sufletele ar sta mai presus, în afara trupului nostru, fiecare suflet ar cunoaşte totul de la el, nemaiavînd nevoie de altceva. Însă, de vreme ce ele au coborît prin naştere şi s-au legat cu trupul, umplîndu-se de tenebrele acestuia, ele orbecăiesc şi nu sînt în măsură să cunoască lucrurile aşa cum sînt de la natură, astfel că au avut nevoie de întovărăşirea lor unele cu altele, cuvîntul slujindu-le pentru transmiterea gîndurilor între ele. Toate se fac vădite prin cuvinte şi vorbire. Iar acest lucru e firesc, dacă e adevărat că fiecare realitate este în acelaşi timp una şi alcătuită din mai multe părţi, 89v printr-a căror întrunire i se împlineşte natura. De pildă omul este deopotrivă una, dar şi alcătuit din gen şi diferenţele constitutive ; ca fiind una, el e indicat prin cuvîntul de „om", care e un cuvînt simplu, iar ca fiind compus din unele părţi, el e indicat de exprimarea ce vizează fiecare dintre particularităţile omului, ca, de pildă : vieţuitor raţional muritor. Acestea spuse, dacă am lua două lucruri, ele sau se potrivesc în amîndouă privinţele, adică după nume şi după sens, sau diferă după amîndouă, sau au ceva în comun într-o privinţă, dar diferă după cealaltă. Iar acest lucru se petrece în două feluri : căci sau au comun sensul şi diferă după nume, sau, invers, au comun numele şi diferă după sens. Există deci patru feluri de a le deosebi. Dacă le au în comun pe amîndouă, se numesc sinonime, ca şi cum odată cu numele şi-ar împărţi sensul definitoriu unul altuia, de pildă aşa cum se enunţă genurile despre propriile lor specii ; căci omul este numit „vieţuitor" la fel cum este numit „substanţă sensibilă însufleţită". Dacă lucrurile diferă în ambele privinţe, ele se numesc heteronime, ca, de pildă, om şi cal ; căci nu vei numi 234 omul cal, nici calul om, şi ei nu au aceeaşi definiţie, ci cîte

Scanned with CamScanner

una deosebită. Dacă însă lucrurile au în comun numele şi diferă după sens, se numesc omonime, aşa cum sînt cei doi Aias ; căci aceştia au în comun numele de Aias, dar se definesc altfel : definindu-l pe al lui Telamon, îl numim „cel din Salamina" sau „cel care a dat lupta singur cu Hector" şi cîte altele, pe cînd pe celălalt îl numim „Oileanul" sau „Locrianul". Dacă lucrurile au în comun sensul, dar diferă după nume, le calificăm drept polinime, ca de pildă, sabie, spadă, paloş.

Dintre acestea patru, Aristotel vorbeşte aici numai despre două, vreau să spun de omonime şi sinonime, de vreme ce numai acestea se dovedesc a fi de folos pentru învăţătura categoriilor şi fiindcă pe baza lor apar şi celelalte două, ca opuse lor. Căci, într-adevăr, polinimele se opun omonimelor, de vreme ce acestea au în comun numele, dar diferă ca sens, pe cînd despre polinime am spus că diferă după nume, dar au în comun sensul. Sinonimelor li se opun heteronimele : căci primele au în comun ambele aspecte, pe cînd celelalte diferă după ambele. Astfel încît cel ce le cunoaşte pe acestea va şti prin ele şi opuşii lor. Este ceea ce făcea filozoful spre a vorbi pe scurt ; căci pentru opuşi există o singură ştiinţă. De aceea trebuia ca, o dată cu tratarea celor două, să luăm cunoştinţă şi de celelalte. Pe de altă parte, el a rînduit omonimele înaintea sinonimelor, nu pentru că fiinţa s-ar enunţa în chip omonim despre cele zece categorii, ci pentru că întotdeauna e necesar ca lucrurile mai simple să stea, într-o ştiinţă, înaintea celorlalte, iar omonimele sînt mai simple decît 90r
sinonimele, de vreme ce au în comun doar numele, pe cînd sinonimele au în comun o dată cu numele şi sensul definitoriu.

Trebuie însă spus că unele lucruri sînt diferite şi altele propriu-zis heteronime : diferite sînt cele total străine între ele, ca om şi cal (acestea nu au nici acelaşi nume, nici aceeaşi definiţie), pe cînd heteronime sînt cele ce, diferind prin nume, sînt aceleaşi prin subiect, ca, de pildă, urcuşul şi coborîşul : căci acestea nu au nici numele, nici definiţia aceeaşi, însă sînt aceleaşi în ce priveşte subiectul, ambele referindu-se la aceeaşi scară. La fel şi sămînţa cu fructul, diferite fiind, se consideră prin raport la aceeaşi grînă ; aceasta din urmă o dată împlinită este fruct ; dacă urmează doar să devină, e sămînţă.

Scanned with CamScanner

p.1 In *Se numesc omonime cele al căror nume singur e comun, pe cînd raţiunea de a fi, potrivită cu numele, e diferită.*

Gîndul exprimat aici este limpede în întregul său : sînt omonime, ni se spune, cele care au comunitate de nume, dar diferă pe baza definiţiei. Însă raţiunea îşi pune următoarele probleme : de ce a spus *omonime*, şi nu „omonim“ ? de ce a spus *se numesc*, şi nu „eu numesc“ sau „sînt numite“ ? de ce a spus *nume comun*, fără a spune şi „verb“ ? Apoi de ce a spus *raţiunea de a fi*, şi nu a spus „definiţia“ sau „denumirea“ ? Şi de ce nu a amintit şi de accidente ? (Într-adevăr, filozoful a desfăşurat aici în ordine lucrurile, trecînd cu vederea pe cele amintite. El vorbeşte mai întîi despre accent şi caz, şi abia apoi le menţionează pe acelea, introducîndu-le în chip suplimentar)[4].

Dar iată cît de exact a spus el nu „omonim“ ci *omonime*, folosindu-se de pluralul cuvîntului, de vreme ce le consideră pe acestea la mai multe lucruri sau cel puţin la două, despre unul nespunîndu-se niciodată. Trebuie, pe de altă parte, ştiut că omonimele au absolută nevoie de următoarele trei : de accent, caz şi spirit. Într-adevăr, dacă am găsi nume ce diferă printr-unul din acestea, ele nu sînt omonime, ca de pildă, la cuvintele *argos* şi *Argos* ; căci la acestea accentul e schimbat, iar cel accentuat pe penultima reprezintă un oraş din Peloponez, pe cînd cel cu accentul pe ultima, un om mai greoi. Acestea deci nu se numesc omonime din cauza modificării accentului. La fel şi în ce priveşte cazul ; căci spunem ὁ ἐλάτης înţelegînd pe cel ce dă zor, şi spunem τῆς ἐλάτης înţelegînd lemnul bradului. Deci nici acestea nu sînt omonime, din cauza modificării de caz. La fel în cazul spiritului. Într-adevăr, spunem οἷον şi, dacă are spirit aspru, înseamnă „precum“, pe cînd cu spirit dulce înseamnă „singur“, deci nu e omonim. În schimb, la cuvîntul de Aias, şi accentul este acelaşi, şi cazul, la fel cu spiritul, pentru amîndoi. Rezultă deci că vor fi omonime.

[4] Parantezele aparţin editorului *(N. tr.)*

Pe de altă parte, filozoful, dîndu-şi seama că omonimele, deşi mai multe, sînt indicate printr-un singur cuvînt, a folosit el însuşi singularul *se spune*, nu pluralul *se spun*; căci în dialectul atic e obiceiul să se vorbească astfel, după cum şi Platon scrie: „Acestea *se spune*, o Gorgias, despre Temistocle“ [5]. E limpede că, la cei vechi, aşa e rostită expresia de „se spune“ (se numesc), şi nu e un fel de a vorbi al lui Aristotel. Cînd vorbeşte în numele său, el spune „numesc“, aşa cum afirmă în *Analitice*: „numesc termen partea în care se descompune propoziţia“. 90v

p.l°1. *Se numesc omonime.*

Trebuie subînţeles: lucrurile.

p.l°1. *Al căror nume singur e comun.*

Dar oare la verbe nu găsim omonime? Căci dacă spunem ἐρῶ înţelegem şi „voi vorbi“ şi „iubesc“. Cum se face deci că el declară omonime pe cele care au doar numele comun? Vom răspunde la acestea că „nume“ este luat aici, nu ca fiind coordonat lui „verb“, ci într-un sens mai general, pe baza căruia orice cuvînt cu înţeles e calificat drept nume, aşa cum spune în *Despre interpretare*: „Luate în ele însele, verbele sînt nume“. De aceea verbul ἐρῶ este omonim şi comun ca nume, dar diferit ca sens, fiind vorba de o omonimie la verbe.

p.l°1. *Singur.*

Cuvîntul *singur* e spus în două feluri: fie ca opus lui „împreună“, ca atunci cînd spunem că se află numai un om în baie, opunîndu-l altui om, sau ca atunci cînd numim singur pe cel părăsit în luptă (căci avînd cu sine, să spunem, lancea şi armura sau altceva, el nu e singur, dar spunem că e aşa ca nefiind însoţit de ceilalţi); fie spus singur pentru că e unic, aşa cum spunem „singur soarele“. Aici însă s-a folosit primul înţeles.

p.l°1. *Comun.*

Comun se spune în două feluri: fie este lucrul la care se participă în chip indivizibil, ca în cazul vieţuitorului (căci

[5] *Gorgias*, 455 E.

la acesta toți participăm indivizibil : într-adevăr, nu se bucură unele doar de substanță, altele doar de însuflețire, iar altele doar de senzație) ; fie este lucrul divizibil la care se participă, ca ogorul, căci nu le revine tuturor întreg, ci fiecăruia o parte. Aici se vorbește despre comunul la care se participă în chip indivizibil.

p.1°1. *Rațiunea de a fi, potrivită cu numele, e diferită, așa cum viețuitor este atît omul, cît și cel pictat.*

Filozoful și-a rostit toate exemplele în chip precis, de vreme ce ar putea crede cineva că nu există în general omonime, ci doar sinonime. Într-adevăr, cei doi Aias își au numele comun, dar și definiția de „viețuitor rațional muritor". Așadar, pe drept cuvînt a spus el *rațiunea de a fi, potrivită cu numele, e diferită*, pentru ca să nu luăm o definiție la întîmplare, ci pe cea potrivită cu numele pe care-l au în comun. Căci dintre cei doi Aias, unul e fiul lui Telamon, e din Salamina și a înfruntat în luptă singur pe Hector ; celălalt este fiul lui Oileu și e din Locros, fiind iute la picior ; și astfel definiția potrivită cu numele fiecăruia e diferită. Ar putea fi ispitit cineva să spună că omonimele se pot numi și sinonime, cum e cazul la cei doi Aias, căci aceștia, e drept, sînt omonimi ca avînd comun același nume, pe cînd definiția după nume e diferită, unul fiind al lui Telamon, altul al lui Oileu ; dar s-ar putea spune, la fel, că ei sînt sinonimi după sensul pe bază de nume, căci ambii, atît al lui Oileu, cît și al lui
91r Telamon, sînt oameni, și astfel vor fi sinonimi. Prin ce diferă cazurile ? Prin aceea că la omonimele de speța Aiașilor socotim că au comun între ele doar numele, respectiv de Aias. Altminteri ele au în comun și omonimia însăși, în măsura în care participă la omonimie. Însă sinonimele nu se comportă așa, căci în cazul lor luăm în considerare doar felul cum se raportează unul la altul.

p.1°2. *Rațiune.*

Din ce motiv a spus el *rațiune* în loc de definiție ? vom răspunde, pentru că nu cu privire la orice lucru reușim să dăm o definiție, de pildă genurile cele mai generale nu comportă o definiție. Există cazuri cînd ne folosim și de descrieri :
238 dar și la lucrurile pentru care ne folosim de descriere încape

Scanned with CamScanner

omonimie. Din acest motiv nu a spus „definiție", căci ar fi lăsat deoparte pe cele semnificate prin descriere. La fel, dacă ar fi spus „cele a căror descriere", ar fi lăsat deoparte pe cele semnificate prin definiție. De aceea s-a folosit de „rațiune", întrucît ea se spune deopotrivă despre definiție și despre descriere.

p.1°2. *De a fi.*

Oare (fiind vorba de rațiune de a fi, adică a fi o substanță. — *N.tr.)* să nu fie omonime în accidente? Dar o vedem bine: ascuțitul, de pildă, se spune și despre gust, și despre voce, și despre cuțit, căci spunem: gust ascuțit, și la fel cu celelalte. De ce deci *rațiunea de a fi potrivită cu numele?* Vom răspunde că el denumește aici prin „a fi" nu substanța care se opune accidentului, ci, mai general, pe cea care exprimă existența fiecăruia, cum se spune și despre accidente că există în substanțe. El a spus deci „a fi" în loc de natură pe baza căreia subzistă fiecare.

1°4. *Căci dacă ar reda cineva care este.*

Dacă vrea cineva, spune el, să redea pentru fiecare din ele definiția de viețuitor, va reda definiții diferite, anume pentru omul adevărat că este viețuitor rațional muritor, pentru cel pictat, dacă e cazul, că e un viețuitor zugrăvit din cutare și cutare culori.

1°5. *Firea de viețuitor, proprie fiecăruia.*

Și de ce nu a spus „a fi viețuitor", ci „firea de viețuitor"? Vom spune că lucrurile se caracterizează fie prin materie, fie prin formă, fie prin întrunirea lor, adică după materie și formă. Dacă deci ar fi spus „viețuitor", ar fi semnificat materia și forma, spunînd însă „firea de viețuitor" a semnificat prin ceea ce se caracterizează, adică prin formă. Căci firea cuiva înseamnă tocmai forma lucrului, iar principalele definiții pe acest temei se și iau, de vreme ce definițiile trebuie să fie pe bază de gen și de diferențe constitutive.

Clasificarea omonimelor este următoarea. Unele dintre omonime sînt la întîmplare (ele și numindu-se: pe bază de accident), ca, de pildă, dacă ar fi din întîmplare cineva numit Socrate și în Bizanț. Acestea rămîn indivizibile. Alte omonime sînt pe bază de gîndire, unele din ele fiindu-și chiar omo-

Scanned with CamScanner

nime, iar cele ce derivă de la ceva, paronime. Din această clasă fac parte cele ce atîrnă de o cauză unitară, cum ar fi cuţitaşul medical şi cartea medicală (iar acestea ţin de ceva şi se raportă la ceva, în speţă ţin de ceea ce le-a produs şi se raportă la scopul lor), pe cînd altele atîrnă de cauza finală, cum e numit „însănătoşitor" leacul. Altele sînt omonime atît între ele, cît şi după cele pe baza cărora se rostesc, diferind
91v doar după situarea în timp a acestora (iar dintre ele, o clasă de omonime se spun pe bază de amintire, ca de pildă cînd amintindu-şi de tatăl său sau de un profesor, sau de altcineva, cineva îşi cheamă copilul după numele acestora ; altă clasă e după soarta prezentă, ca atunci cînd cineva îşi numeşte copilul Eutuches (Norocosul) ; altă clasă pe bază de dorinţă, cum... îl numeşte sperînd să devină aşa), pe cînd altele nu diferă după timpul cînd exista cel pe baza căruia îşi capătă numele. Din rîndul acestora din urmă iarăşi, unele se spun pe bază de asemănare între ele (ca atunci cînd numim înţelept un om înţelept) ; altele, prin faptul că participă la ceva, cum numim muzicală femeia şi muzicală arta, sau gramaticală femeia şi gramaticală ştiinţa ; altele sînt omonime pe bază de analogie, de pildă cînd spunem că aşa cum se raportează acesta la acela, o face şi cestălalt la celălalt, ca în cazul picioarelor patului şi piciorului muntelui. În sfîrşit, unele sînt omonime prin asemănare cu lucrurile (uneori după asemănarea cu acţiunea), ca de pildă, Grozavu după faptul că se grozăveşte ; altele după asemănarea chipului, ca în cazul imaginii sau al modelului, iar altele prin metaforă, ca „picioarele Idei" şi „creştetul" ei.

p.1a6. *La rîndul lor se numesc sinonime.*

După ce se încheie analiza omonimelor, se trece la aceea a sinonimelor. Învăţătura despre sinonime devine lămurită pe baza celei despre omonime. Autorul s-a folosit de acelaşi exemplu şi aci, vrînd să arate că adesea un acelaşi cuvînt poate fi rostit şi ca omonim, şi ca sinonim, firește în privinţe diferite, aşa cum Aias este şi omonim faţă de alt Aias, şi sinonim : omonim întrucît se împărtăşeşte de la cuvîntul respectiv, diferind după definiţia respectivă a lui Aias ; dar poate să se împărtăşească şi de la definiţia de om, şi atunci va fi un
240 sinonim.

Scanned with CamScanner

p.1ª12. *Paronime se numesc toate cîte își trag de la ceva desemnarea lor.*

Trebuie știut că la paronime se iau în considerare patru aspecte: două, în speță comunitatea și diferența cu privire la nume, și alte două, în speță comunitatea și diferența cu privire la lucru, ca la gramatică și grămătic. La acestea, comunitatea în ce privește numele este evidentă, ca și diferența în ce privește scrierea numelui. La fel și în legătură cu lucrul..., căci grămăticul e o substanță individuală, pe cînd gramatica e o știință, deci o calitate, și pe bază de accident. Într-adevăr, dacă ar lipsi una dintre acestea, nu ar mai fi paronime. Dacă luăm, de pildă, comunitatea și diferența privitoare la nume, precum și comunitatea în ce privește lucrul, dar fără ca diferența să existe, atunci nu vor mai fi paronime, ca în cazul că luăm căscioară și căsuță[6]; aici nu putem vorbi de paronime, căci e vorba de un același lucru. La fel, să luăm altele la care să nu existe comunitate în ce privește lucrul; atunci nici în felul acesta nu vor fi paronime, ca de pildă, în cazul cînd spunem al Helenei și al lui Helenus. Iarăși, să le luăm pe toate în sensul spus, dar fără să fie diferență în ce privește vreo silabă finală, atunci nu vor fi paronime, 92r
ca în cazul științei muzicale și al femeii muzicale, căci acestea sînt omonime, și nu paronime. La fel, fie date toate celelalte, dar fără comunitate de nume, atunci nici astfel nu vor exista paronime, ca în cazul „vredniciei" și „rîvnei". Trebuie deci ca orice paronime să posede aspectele enunțate, ca în cazul gramaticii și grămăticului. Într-adevăr, se vorbește despre ele în chip paronimic. Filozoful a luat pe scurt toate cele de mai sus, căci, spunînd „ce derivă din unul", a făcut vădite comunitatea și diferența cu privire la lucru: dacă, într-adevăr, derivă dintr-unul, e limpede că au comunitate pe baza lui; pe de altă parte, dacă derivă în totul de la el, e vădit că se și deosebesc, căci, dacă nu s-ar deosebi, ele nu s-ar spune că „derivă" din ceva, ci ar fi un același lucru. Iar spunînd *pe baza numelui, diferind însă prin terminație*, el ne înfățișează comunitatea și diferența în ce privește numele. Căci grama-

[6] Traducerea exemplului e liberă *(N. tr.)*.

tica diferă de grămătic prin căderea terminației cuvîntului. Filozoful vorbește de cădere, caz, în legătură cu silabele finale, și nu ca grămăticii, pentru deosebirea de nominativ a genitivului sau dativului.

Trebuie știut că unii consideră paronimele ca situate exact la mijloc între omonime și sinonime, avînd comun cu omonimele faptul că unele și altele tind să aibă comunitatea de nume, dar diferind de omonime pentru că acestea, vreau să spun omonimele, sînt întru totul deosebite în ce privește lucrurile, pe cînd paronimele le au în comun ; de sinonime, paronimele se deosebesc pentru că primele prezintă o totală comunitate pentru lucruri, pe cînd paronimele reclamă și o deosebire. Dar este necesar să se știe că paronimele nu stau exact la mijloc, ci se apropie mai mult de sinonime, căci se unesc cu acestea atît prin comunitatea numelui, cît și prin cea a lucrului, deosebindu-se de ele doar prin aceea că ele nu au o totală comunitate în ce privește lucrul și numele, ci una mai slabă și cu o diferență în acestea. Față de omonime însă, paronimele se deosebesc nu prin ceva neînsemnat, apropiindu-se de ele doar prin comunitatea de nume ; dar chiar și în această comunitate se observă o diferență, căci, în timp ce omonimele tind peste tot să-și păstreze comunitatea de nume, paronimele tind să aibă și o diferențiere. Așadar, paronimele se apropie mai mult de sinonime.

92v 93r p.1°16. *Dintre rostiri, unele se spun pe bază de legătură.* Motivul pentru care cele cu legătură au fost puse înaintea celor fără legătură este de la sine înțeles ; de vreme ce autorul vrea să analizeze pe cele fără legătură, el le-a discutat pe acestea mai tîrziu, spre a desfășura mai bine învățătura despre ele. Iar pe acestea le analizează cînd spune : *cele fără legătură, ca om, bou, aleargă, învinge.* În chip intenționat enumeră la un loc două substantive și două verbe, pentru ca să nu se creadă că el numește „cu legătură" substantivul citit laolaltă cu verbul.

p.1°20. *Dintre realități, unele se spun despre un subiect.* Urma acum să trateze despre categorii ele însele ; dar, întrucît înaintea doctrinei lor înțelege să facă o clasificare 242 împătrită de ordin mai general, o pune în frunte pe aceasta,

Scanned with CamScanner

așa cum, desfășurînd numerele de la unu pînă la patru alcătuim întîi numărul zece, cu unu, doi, trei și patru, care, adunate, dau zece. Într-adevăr, esența decadei și, într-un sens, geneza ei o reprezintă pătrarul (tetrada), care, la rîndul lui, se naște din dualitate. Divizînd deci în două feluri rostirile, el divide acum realitățile în patru, și apoi atît rostirile cît și realitățile în zece, trecînd de mai multe ori prin numerele cele mai uzuale ale diviziunii și sfîrșind cu întregul lor și cu limita lor perfectă. De asemenea, trebuie știut că diviziunea realităților în patru are loc potrivit cu înlănțuirea de cuvinte, autorul făcînd apoi enumerarea celor zece genuri în chip neînlănțuit.

Diviziunea este aceasta. Dintre realități, unele sînt universale, altele particulare, și din nou, unele sînt substanțe, iar altele accidente. Se nasc astfel șase combinații, după cum arătăm în *Introducere*[7], dintre care două sînt incompatibile, pe cînd celelalte patru, vreau să spun cele subalterne și cele de pe diagonală, sînt compatibile. Ele sînt următoarele : dintre realități, unele sînt substanțe universale, altele accidente particulare, altele accidente universale și altele substanțe particulare, ca de pildă, om, un alb anumit sau o știință anumită, alb în general și un om anumit. În schemă. lucrurile stau așa :

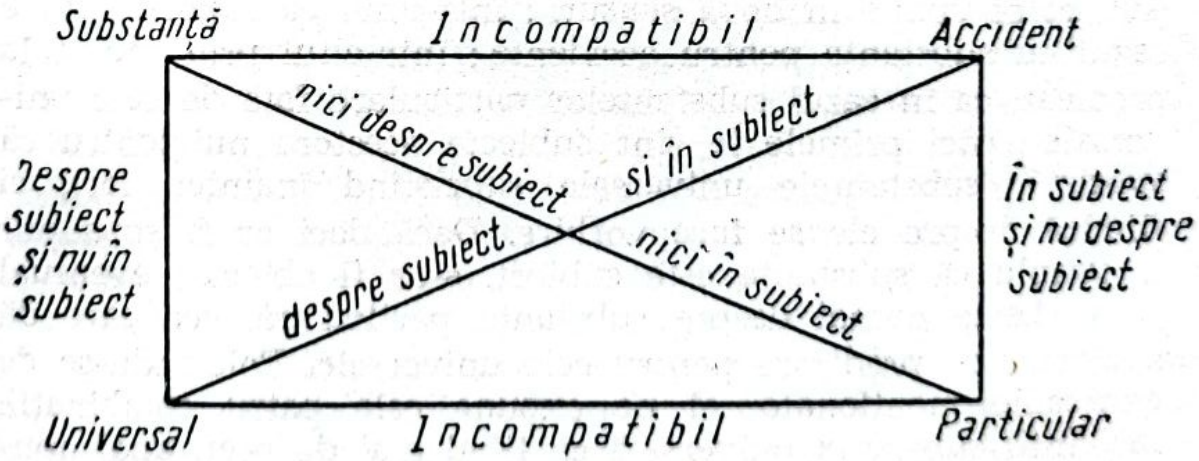

[7] *Introducere la Porfir*, p. 95, rînd 19 (ed. col. Acad. din Berlin).

Scanned with CamScanner

Dacă Aristotel ar fi folosit aceste expresii, cele spuse ar fi fost lămurite. Dar el s-a folosit de alte expresii, prin faptul că practica uneori obscuritatea, așa cum s-a spus, ca și prin faptul că voia să pună în joc expresii mai familiare. El a numit universalul *ce e despre un subiect*, pentru că în general el se spune despre un subiect, iar particularul *ce nu e despre un subiect*, fiindcă nu se spune despre unul (denumind particularul prin negația celuilalt), iar accidentul l-a numit *în subiect*, fiindcă are nevoie de un subiect spre a subzista, pe cînd substanța a numit-o *ce nu e într-un subiect*. Merită să vedem pentru ce motiv nu a numit substanța „subiect", ci a numit-o prin negarea expresiei ce califică accidentul. Vom spune pentru că, mai întîi, nu orice substanță este subiect (căci, desigur, substanțele divine originare nu sînt subiecte), așa încît în chip firesc n-a numit substanța subiect. Apoi, întreprinzînd diviziunea lucrurilor, a intenționat s-o facă pe bază de negație și afirmație, ca să fie de neînlăturat și să cuprindă într-adevăr totul, cum ar face spunînd : „dintre culori, unele sînt negre, celelalte nu sînt negre" ; căci acela care vorbește așa a cuprins laolaltă totul, pe cînd cel care spune că dintre culori, unele sînt negre, altele albe, n-a cuprins totul, neincluzînd pe cele galbene, cenușii sau celelalte. În chip potrivit deci a înfățișat el diviziunea pe bază de negație și de afirmație. În plus, a vorbit așa fiindcă expresia de subiect se spune în două sensuri : într-unul ca suport, cum e cazul cu substanța pentru accidente ; într-altul prin raport la predicat, ca în cazul substanțelor particulare față de cele universale ; căci primele le sînt subiecte acestora nu pentru că subzistă (substanțele universale subzistînd înaintea lor), ci fiindcă despre ele se face vorbire. Dacă deci ar fi spus pur și simplu că substanța este subiect, s-ar fi obiectat eventual că vorbește numai despre substanța particulară, cea care dă subiectul de predicare pentru cele universale. Folosindu-se de expresiile menționate, el ne expune cele patru combinații, mai întîi substanța universală ca fiind mai de preț, apoi opusul ei, vreau să spun accidentul particular, iar apoi a preferat accidentul universal substanței particulare, pentru că la filozofi e vorba despre universal.

93v

Scanned with CamScanner

Trebuie, pe de altă parte, văzut în ce sens spune filo- 94r
zoful că *dintre realităţi unele se spun despre un subiect oarecare, dar nu sînt în nici un subiect*. E de răspuns că aici, vorbind despre cuvinte, s-a folosit de expresia *se spun*, atunci însă cînd vorbeşte despre substanţe se foloseşte de *sînt*.

p.1*24. *Spun însă că sînt într-un subiect.*

Cele patru combinaţii, desprinse de noi din rîndul celor şase posibile, vin acum să limpezească gîndul lui Aristotel. Ele sînt : accidentul particular şi substanţa particulară, accidentul universal şi substanţa universală. Se începe cu accidentul particular, ca fiind mai lămurit şi mai simplu. De vreme ce cu ajutorul definiţiei se învaţă ce sînt lucrurile, el ne dă despre acesta, dacă nu chiar o definiţie, analogul uneia : căci *a fi în ceva* este analog cu genul (dintr-o definiţie. — *N. tr.*), pe cînd celelalte ar reprezenta diferenţele specifice. Într-adevăr, *a fi în ceva* se spune în unsprezece feluri : în timp, în spaţiu, într-un vas, a fi ca partea în tot, ca totul în părţi, ca specia în gen, ca genul în specie, cum sînt cele comandate în cel ce le comandă, ca forma în materie, ca a fi în ţintă şi ca a fi în subiect, de pildă accidentul în substanţă. Felul de a fi în ceva, de aici, este spus în definiţie ca fiind de soiul genului, cu privire la mai multe lucruri. Filozoful a adăugat *existînd nu ca parte*, spre a deosebi felul de aici de cele existînd în ceva ca părţi, cum ar fi braţul ; acesta există într-adevăr în om ca o parte a lui. Spre a face această deosebire a adăugat deci : nu ca parte, iar pe *nu poate totuşi să fie în afara celui în care este* l-a adăugat spre a deosebi cazul acesta de restul.

Trebuie ştiut că unii condamnă această definiţie ca avînd amîndouă viciile definiţiei, cu alte cuvinte atît că depăşeşte obiectul ei, cît şi că e deficitară, neînvăluind totul. Ei spun că definiţia de aci nu se converteşte cu definitul, ceea ce trebuie să facă orice definiţie, cum spuneam. De pildă definiţia : omul este un vieţuitor raţional, muritor, înzestrat cu inteligenţă şi cunoaştere. Căci aceasta se converteşte : dacă ceva e vieţuitor raţional muritor înzestrat cu inteligenţă şi cunoaştere, atunci acesta e om. Unii spun, aşadar, că definiţia redată nu se potriveşte tuturor accidentelor, alţii că se potriveşte şi

Scanned with CamScanner

la lucruri diferite de accidente. Într-adevăr, ei declară că Socrate e și el „în ceva", fiind într-un loc, și nu e ca partea în tot (căci el nu e o parte a locului), precum și că îi e cu neputință să fie desprins de lucrul în care este (căci îi e cu neputință să fie desprins de loc), așa încît, după acest argument, ar însemna că Socrate e un accident, ceea ce e absurd. Noi spunem că este posibil ca Socrate să fie desprins de lucrul în care este, căci ni-l închipuim părăsind locul în care era și mergînd spre alt loc, fără a înceta să fie Socrate, în timp ce accidentul, desprins de subiect, piere. Trebuie precizat că spațiul îl însoțește pe Socrate nu ca împlinindu-i natura, ci ca un simplu fenomen însoțitor, așa cum pe cel ce merge în lumină îl însoțește umbra, fără ca ea să-i împlinească natura proprie. De altfel, a exista în ceva trebuie luat în sensul de a fi inerent cuiva, dar despre o substanță nu spunem că e
94v inerentă spațiului, ci doar că este în el ; abia despre accident spunem aceasta, cum că e inerent. Din nou însă se obiectează : „forma este și ea în materie, și nu este o parte a materiei, fiindu-i în același timp cu neputință să existe desprinsă de materie ; deci, după argumentul de mai sus, forma ar fi și ea un accident". Vom spune că, întîi, chiar dacă forma nu e o parte a materiei, ea este o parte a ansamblului (așa cum nu spunem nici despre mînă că este o parte a restului corpului, ci una a corpului întreg) ; apoi, că forma este împlinitoare pentru fiecare substanță și, dispărînd ea, dispare și subiectul, pe cînd accidentul nu împlinește natura subiectului, iar dispărînd el, nu e știrbit subiectul. Acestea deci împotriva celor ce susțin că definiția se potrivește și altor lucruri.

Alții susțin că definiția accidentului nu se potrivește tuturora, fiindcă privește doar pe cele inseparabile ; căci iată, mirosul mărului se separă și, desprins de măr, se trage înspre noi, iar el e un accident. Dacă deci se separă de subiect, înseamnă că nu a fost cuprins în definiția dată. Noi vom spune, împotriva acestora, că se poate explica lucrul în două feluri : întîi, prin aceea că Aristotel n-a spus *în care era*, ci *în care este* (nu e deci posibil ca mirosul să fie în afara locului în care este, căci se află fie în măr, fie în aer) ; apoi, că nu se trage înspre noi doar mirosul mărului, ci el laolaltă
246 cu ceva din substanța mărului. Dovada acestui lucru o dă

faptul că, în timp mai îndelungat, mărul scade și se usucă, de unde e evident că se răspîndește din măr o anumită substanță, în care a subzistat mirosul. Dacă însă cineva ar spune: „totuși mărul, rămînînd în pom, nu-și cedează mai puțin mirosul către noi, fără ca să se usuce, ba uneori chiar crescînd", atunci vom răspunde aceluia: „Pari a nu cunoaște capacitatea nutritivă și sporitoare a naturii; căci nu vedem și la animale cum cresc? și, bineînțeles, nu vom contesta, din această pricină, că ele răspîndesc ceva în fiecare zi, ci procesul are loc prin aceea că e mai mare cantitatea de așa-zisa hrană introdusă în ele decît cea scursă. Așa fiind întocmită natura, nu numai că ce emit în afară lucrurile poate fi de neperceput, dar, dimpotrivă, noi percepem mai degrabă creșterea lor". Așa deci vom spune și în cazul mărului: nu vom spune că nu se răspîndește ceva din substanța pomului pentru că ne este imperceptibil ce se revarsă din el, ci pentru că substanța hrănitoare ce pătrunde în el e mai abundentă decît cea care se revarsă. Există și un alt fel de a ne încredința de aceasta: trecînd, de pildă, pe lîngă un loc rău-mirositor, ne acoperim nasul cu haina și inspirăm aer fără miros. De unde este evident că mirosul nu poate trece prin haină din cauza grosimii ei, căci aerul, constînd din părți minime, străbate haina; deci e limpede că mirosul acela vine spre noi cu ceva din substanța subiectului. De altfel, acest lucru îl arată și vaporii ce ies din fumul de tămîie, căzînd sub vederea noastră prin cantitatea în care se răspîndesc și prin densitatea substanței de bază. 95r

A fi în ceva se spune în unsprezece feluri, așa cum am și arătat: în timp (căci într-un anumit timp a avut loc războiul troian sau cel peloponeziac); în spațiu (căci spunem despre Socrate cum că e într-un loc, de pildă în Liceu); într-un cuprins (căci spunem despre vin cum că e într-un vas; iar a fi într-un loc diferă de a fi într-un cuprins, deoarece cuprinsul este un loc transportabil, pe cînd locul este un cuprins netransportabil); ca partea în întreg, de pildă degetul în mînă sau mîna în întregul corpului; ca întregul în părți (căci despre omul întreg spunem că e privit în părți, nu însă și într-o parte); ca specia în gen, de pildă omul în viețuitor: 247

ca genul în specie, de pildă vieţuitorul în om ; ca lucrurile comandate în mîna celui ce le comandă (spunem într-adevăr că lucrul acesta este în puterea cutărui conducător) ; ca forma în materie, de pildă forma de om în materie, figura triunghiului ori a dreptunghiului în aramă ; ca a fi în scop, de pildă : medicina rezidă în sănătate ; în sfîrşit, ca a fi în subiect, cum e accidentul în substanţă. Cineva ar putea spune că genul este considerat în specie sau specia în gen ca întregul în părţi sau ca părţile în întreg. Vom răspunde, la aceasta, că întregul nu se păstrează în afara tuturor părţilor ce-i revin, pe cînd genul se păstrează prin simpla păstrare a unei specii sau a unui individ ; căci Socrate este şi Socrate, şi om, şi vieţuitor, aşa încît e evident că o singură parte nu ar putea împlini întregul, pe cînd o singură specie ar împlini genul.

După ce prezintă limpede accidentul particular, filozoful ne dă un exemplu de accident universal şi declară că *altele deopotrivă se spun despre şi sînt într-un subiect.* Dîndu-ne exemple de accidente universale, ca şi particulare, el trece acum la un exemplu de substanţă particulară, afirmînd că *altele în schimb nu sînt nici în subiect şi nici nu se spun despre un subiect.* El introduce însă şi principiul acesta, că *în general cele individuale şi una la număr nu se spun despre nici un subiect,* voind să arate prin aceasta că nici un individ, atît accident, cît şi substanţă, nu se enunţă despre ceva. În plus, precizînd acest lucru, el distinge accidentele individuale de indivizii subzistînd prin sine. Cît despre *în general,* el este spus în trei feluri : fie ca în chip principal, fie ca în chip exclusiv, fie ca în chip universal. De înţelesul de „universal“ s-a folosit el aici, căci el spune „în general indivizii şi cele una la număr“. Despre felurile în care se spune „individ“ am scris pe larg în *Introducerea* la Porfir. În cîte feluri se spune „unu“, o vom arăta îndată. Într-adevăr, şi acesta se spune felurit : fie ca unu prin specie, aşa cum spunem despre Socrate şi Platon că sînt una ca specie, fiind oameni ; fie unu prin gen, ca atunci cînd numim omul, boul şi calul
95v unu ca gen, fiind vieţuitoare ; fie unu la număr, ca atunci cînd spunem că există Platon, arătînd că este ca ins unu,
248 ceea ce filozoful, în scop de claritate, a numit unitate. Cele

Scanned with CamScanner

individuale deci, fiecare una la număr, nu se spun niciodată despre vreun subiect, dar se găsesc adesea într-un subiect, ca un alb anumit într-un corp. De aceea a şi adăugat el că *nimic nu se opune*, în sensul că nu toate există într-un subiect. Căci Socrate nu este într-un subiect, dar o ştiinţă gramaticală anumită, aşa cum spune şi el, este într-un subiect, anume în suflet. Şi, în general vorbind, cele unu la număr care nu sînt substanţe nu se spun despre nici un subiect, dar există într-unul.

p.1^{b}10. *Atunci cînd se enunţă ceva despre un altul.*

Cazul acesta este cel al substanţei universale. Atunci cînd despre ceva se enunţă în ordinea esenţei ceva, spune filozoful, iar despre al doilea se enunţă, la rîndul lui, ceva, ultimul enunţ va fi valabil şi pentru termenul iniţial. Împotriva acestei afirmaţii cineva ar putea spune: „Dacă e adevărat că toate cîte se spun despre predicat se vor enunţa şi despre subiect, şi dacă se enunţă despre vieţuitor că e gen şi despre om că e vieţuitor, atunci se va spune şi despre om că este gen". Dar nu aşa stau lucrurile. Căci *toate cîte se spun despre ceea ce e enunţat*, aşadar ca realităţi ce-i revin şi ca aspecte ce-i caracterizează natura, *toate se vor rosti şi despre subiect*, a afirmat filozoful. Iar el a spus pe bună dreptate „despre subiect" în sensul de: în privinţa naturii şi a realităţii; căci, dacă se enunţă ceva accidental despre predicat, nu e necesar ca acel lucru să fie rostit şi despre subiect. Iar genul este enunţat despre vieţuitor în chip accidental şi pe bază de raport.

p.1^{b}16. *La cele de gen diferit şi nerînduite unele sub altele.*

El adoptă dinainte unele teme, care-i vor fi de folos pentru învăţătura sa, şi spune că sînt cu totul altele diferenţele creatoare, în cazul genurilor de naturi deosebite, ca de pildă, diferenţele substanţei şi cele ale mărimii. Diferenţele substanţei sînt însufleţit şi neînsufleţit, pe cînd ale mărimii sînt continuul şi discontinuul, prin urmare sînt deosebite diferenţele genurilor de realităţi deosebite. Dar, întrucît „heterogen" este spus în mai multe feluri (căci se numesc „altele" şi cele cu totul distanţate între ele, ca ştiinţă şi vieţuitor, dar şi cele nu întrutotul separate, ca înaripat şi ac- 96^{r}

Scanned with CamScanner

vatic — un gen de vieţuitori avîndu-le în comun pe acestea, — după cum se numesc „altele" şi cele subalterne, ca substanţă şi corp), din acest motiv el a spus : *nerînduite unele sub altele*. Într-adevăr, acestora pot să le revină aceleaşi diferenţe, ca de pildă, însufleţitului şi vieţuitorului : muritor şi nemuritor, raţional şi neraţional. Pe bună dreptate a adăugat pe *deosebite ca specie ;* căci vedem la genuri diferite aceleaşi diferenţe : spunem într-adevăr că „dintre ustensile unele sînt fără picioare, cum e căţuia sau lingura şi cele de acest fel, altele cu picioare, ca tronul şi patul, sau cele asemănătoare", dar la fel spunem despre animale, că unele sînt fără, altele cu picioare. Numai că asemenea diferenţe nu sînt creatoare, nici spuse în chip principal, ci rostite după o anumită analogie.

p.1ᵇ18. *Căci diferenţele vieţuitorului.*

Diferenţele genurilor se pot clasifica în chip felurit, ca de pildă, cele ale vieţuitorului, raţional şi neraţional ; dar se pot spune şi după persistenţa vieţii, ca muritor şi nemuritor, sau după mediu, ca înaripat, acvatic şi pedestru, sau după membre, ca avînd sau nu picioare ; iar diferenţele sînt altele. Aristotel, folosindu-se de exemplul pe bază de mediu, introduce apoi şi alte diferenţe, voind să arate într-adins că nu importă dacă se introduc şi altele.

p.1ᵇ20. *Însă la genurile rînduite unele sub altele.*

În chip potrivit a spus el *nimic nu se opune ;* într-adevăr, nu există cu necesitate aceleaşi diferenţe la genurile subalterne, ci diferenţele substanţiale ale genurilor subalterne sînt în totul şi peste tot aceleaşi ; pe cînd cele accidentale nu întru totul. Tocmai de aceea a adăugat el pe *nimic nu se opune*. Se întîmplă în fapt adesea ca ele să fie aceleaşi din cauza principiului stabilit mai sus, care sună : *toate cîte sînt diferenţe ale predicatului vor fi şi ale subiectului.*

p.1 25. *Dintre cele rostite fără nici o legătură.*

96ᵛ După ce, mai înainte, Aristotel ne-a dat diviziunea în patru, cea a substanţei universale şi particulare, a accidentului universal şi particular ; acum ne dă diviziunea în zece, pe bază de exemple, spre a înfăţişa dinainte cugetului nostru pe unele din ele ; iar apoi le tratează pe fiecare în chip or-

Scanned with CamScanner

ganizat. Acest lucru ține de teza de mai sus, cum că „dintre rostiri, unele se fac cu legătură, altele fără legătură". În continuare zice : *dintre cele rostite fără nici o legătură.* Spunînd „nici o", vrea să arate că există mai multe legături, căci fie legăm prin sens cîte un cuvînt care e simplu, ca atunci cînd spun „alerg" (arătînd că este vorba de mine și de o acțiune), fie cuvîntul este cu legătură, dar acum sensul e simplu, ca în expresia „viețuitor rațional muritor" (unde vorbirea este legată, dar sensul este : om), fie amîndouă sînt compuse, ca atunci cînd spun „Socrate se plimbă", fie amîndouă sînt simple, iar acesta e cazul la categorii. Așadar, despre cele spuse fără nici un fel de legătură tratează diviziunea de acum, adică a celor zece categorii.

p.1^{b}27. *Substanță este, spre a vorbi prin exemple, om, cal.*

Procedînd cu bunăvoință, el ne dă sumar o lămurire asupra categoriilor — spre a oferi cugetului de la început sensul lor și astfel a cerceta apoi amănunțit, în particular, fiecare categorie — și spune acum că substanța este, de pildă, omul sau calul.

Tu însă trebuie să subînțelegi că sînt substanțe și toate celelalte lucruri subzistente prin sine și care nu au nevoie de nici un altul spre a subzista. Acestea deocamdată despre substanță, iar și celelalte categorii le vom afla lămurit pe rînd.

p.2^{a}3. *Posesiunea : e încălțat, e înarmat.*

Se întreabă unii : de ce oare, la fel cum a opus acțiunii înrîurirea și a făcut-o categorie, anume cea a înrîuririi, n-a afirmat și în cazul opoziției dintre a poseda și a fi posedat că e în joc o categorie, vreau să spun a lui a fi posedat, ci a instituit doar pe a poseda ? Vom răspunde că a fi posedat poate fi redus la categoria poziției, pe cînd a poseda nu poate fi redus la nici una din celelalte, și de aceea a fost silit s-o declare categorie.

Alții spun că nu toate categoriile pot fi reduse sub cele zece categorii. În speță, punctul și privațiunea la ce categorie vor fi raportate ? În legătură cu punctul, afirmăm că Aristotel vorbește acum despre lucruri cunoscute prin sim-

Scanned with CamScanner

ţuri celor mulţi, iar punctul în sine nu este ceva subzistent, fiind totuşi, în general, un principiu al lucrurilor. La fel ar putea avea cineva nedumeriri în ce priveşte materia şi forma; însă, aşa cum am spus, Aristotel nu vorbeşte acum despre partea simplă şi dominantă a compusului, nici despre partea
97 simplă şi dominată, ci despre substanţa compusă. În ce priveşte privaţiunea, unii au susţinut că ea se raportează la aceeaşi categorie la care se raportează şi posesiunea; căci opusele se reduc la aceeaşi categorie. Noi însă vom spune că privaţiunea în general nu este de raportat la nici o categorie. Într-adevăr, categoriile poartă asupra realităţilor, privaţiunea însă nu este o existenţă, ca fiind tocmai privaţiune de existenţă.

p.2ª4. *Fiecare însă dintre cele spuse.*

Voind să se arate că nu despre afirmaţie şi negaţie este cazul să trateze acum, el declară că fiecare dintre categorii, în ea însăşi, nu semnifică nici ceva adevărat, nici ceva fals; căci, dacă spun „Socrate se plimbă", în cazul că se întîmplă să se plimbe, am rostit adevărul, dacă nu, m-am înşelat; la fel şi cu negaţiile. Dacă însă spun de oricîte ori „om", nu rostesc nici ceva adevărat, nici ceva fals, şi la fel cu „se plimbă". În cazul că s-ar pretinde cum că, spunîndu-se „umblu", se afirmă sau ceva adevărat, sau ceva fals (căci dacă se întîmplă să umblu, e adevărat, dacă nu, e fals), vom spune că acela ce afirmă „umblu" a implicat virtual pe „eu", ca şi cum ar fi spus „eu umblu", aşa încît ceea ce implică verbul a contribuit la producerea adevărului sau falsităţii, de vreme ce o simplă categorie nu poate să facă prin ea însăşi aşa ceva. Este evident că fiecare categorie prin ea însăşi nu e nici afirmaţie, nici negaţie. Doar împletirea lor unele cu altele produce aceasta, ca de pildă, „omul umblă"; căci aici afirmaţia s-a născut dintr-o substanţă şi o acţiune. Iar dacă e luată la mijloc particula negativă, se naşte negaţia, ca în „omul nu umblă".

p.2ª5. *Prin nici o afirmaţie.*

Cele mai multe dintre manuscrisele care par a fi corecte nu conţin *sau prin nici o negaţie*. Căci, dacă nici una
252 dintre categorii nu înseamnă afirmaţie, cu atît mai mult nu

Scanned with CamScanner

va fi nici o negație, de vreme ce e necesară, în acest sens, particula negativă. Mai degrabă, de altfel, va da cineva de înțeles acțiunea indicînd afirmația, decît negația.

p.2°7. *Căci orice afirmare pare a fi sau adevărată sau falsă.*

S-a pus în frunte „pare", întrucît nu chiar în totul adevărește o afirmație sau dezminte o negație, ca de pildă, dacă ar spune cineva „alerg" sau „nu alerg". Întrucît în acestea se subînțelege virtualul „eu", din acest motiv a spus „se pare". Deci a făcut-o sau din acest motiv, sau pentru că a fost reluat „pare"; sau, atunci, dintr-o scăpare a copistului; sau pentru că a fost spus în locul lui „așa li se pare tuturor".

Despre substanță

p.2°11. *Substanță în chip principal, în primul rînd și prin excelență este.*

Între categorii, primul loc îl are substanța, și de aceea în chip firesc ea a fost pusă în fruntea celorlalte. Într-adevăr, ea este implicată o dată cu restul categoriilor, iar ea nu le implică pe ele și le suprimă, nefiind suprimată de ele, întrucît ea este subzistentă prin sine, pe cînd celelalte categorii își au existența în ea. Dacă există substanța, nu e necesar să fie celelalte categorii, dar, dacă ea nu este, nu e posibil să subziste celelalte. În cadrul substanței, una este simplă, o alta compusă, iar în cazul celei simple, una e superioară compusului, alta inferioară. Sînt substanțe compuse omul și celelalte de acest soi, iar simplă și superioară compusului e substanța divină, pe cînd simple și inferioare compusului sînt materia primordială și forma; căci acestea din urmă sînt luate în vederea celor compuse, iar întotdeauna cele luate pentru un lucru sînt inferioare celui în vederea căruia sînt luate. La fel și în cazul meșteșugurilor, spunem că este inferior cel de curelar celui de călăreț, întrucît acesta se folosește de meșteșugul curelarului ca de o unealtă, iar frîul e în vederea a ceva, pe cînd călăritul nu. Tot așa și cu celelalte. Însă Aristotel nu tratează aici despre ce e simplu și superior față de compus

Scanned with CamScanner

(căci aceasta ține de teologie), nici despre ce e simplu și in-
97v ferior compusului (căci aceasta ține de fizică), ci despre substanța compusă și constituită, în măsura în care e semnificată ca fiind așa. El afirmă despre această substanță că este primă sau secundă, pe aceea numind-o particulară, pe cealaltă substanță universală. Aici este cazul să vedem de ce s-a exprimat el așa, de vreme ce substanțele universale sînt mai de preț decît cele particulare. Vom spune, așadar, că substanțele prime prin natură sînt pentru noi secunde, iar cele prime pentru noi sînt secunde prin natură, așa cum materia și forma, apoi elementele comune, sînt prime prin natură, din ele producîndu-se sămînța și sîngele și abia după aceea omul real ; numai că pentru noi este anterior omul, căci noi îl cunoaștem întîi pe acesta, apoi pe cele menționate, care sînt luate în vederea a ceva. Așadar, întrucît aici argumentarea se face pentru începători, iar acestora le sînt mai evidente cele imediate, este firesc să fie numită în cazul de față „primă" substanța particulară ; căci de la cele particulare ne ridicăm spre cele universale. Nefiind însă de acord cu acestea, el n-a declarat „primă și prin excelență este", ci *se spune*. Este deci necesar să cunoaștem felul cum exprimă Aristotel aceste lucruri. Căci, întrucît, cum s-a spus, el numește fără de voie substanța particulară „primă", afirmă că e *cea care nu se spune despre nici un subiect ;* într-adevăr, substanța cu adevărat primă, adică cea universală, poartă asupra unui subiect oarecare. Prin urmare, ca fiind ceva împotriva gîndului său, el declară : *se spune*. În schimb, de vreme ce îi era lămurit că, atît ca substanță primă cît și ca secundă, substanța nu e în subiect, el a declarat „este" : *nu este în nici un subiect*. Aici deci a adăugat pe „este", pentru că și el era de acord.

p.2°12. *Cea care nu se spune despre nici un subiect.*

Se întreabă unii de ce a definit ceea ce e mai de preț prin negații, de vreme ce acestea sînt de rang inferior față de afirmații. Vom spune că nu e nimic surprinzător aici, căci noi înșine, vrînd să semnificăm divinul, nu afirmăm ceva despre el, așa cum spune Platon[8], ci ne îndreptăm spre negații. Însă

[8] Mai degrabă Plotin *(Nota editorului)*.

Scanned with CamScanner

alţii îşi pun problema dacă nu cumva definiţia dată despre substanţă se potriveşte şi substanţei cu adevărat prime şi divine, precum şi sufletului particular; căci divinul, şi el, nici nu se spune cu privire la un subiect oarecare, nici nu există într-un subiect, iar la fel de bună seamă nici sufletul. Vom spune că definiţia nu se potriveşte nici unuia. Actul de a aplica această definiţie asupra substanţei divine este ceva nechibzuit pur şi simplu, căci „a nu fi spus despre un subiect" este rostit în corelaţie cu cele ce sînt într-un subiect şi se acordă cu lucrurile care au un raport faţă de cele ce sînt în subiect, pe cînd divinul este cu totul lipsit de raport şi desprins de cele ce sînt în subiect, ca şi cele ce nu sînt în subiect, dar care devin subiecte pentru accidente. În ce priveşte sufletul, dacă se concepe cel desprins, atunci iarăşi nu se potriveşte definiţia din aceeaşi pricină (căci, deţinînd prin el însuşi raţiunile şi cunoaşterea tuturor lucrurilor, este şi el lipsit de raport şi desprins). Dar, dacă e vorba de sufletul particular, atunci poate că i se potriveşte; într-adevăr, căzînd în raporturi şi stăpînit de ele pînă la uitare, apoi încins fiind de reminiscenţă, el devine un subiect pentru cele cunoscute anterior, de pildă pentru gramatică sau pentru medicină; şi la fel cu celelalte ştiinţe. Şi nu e de fel de mirare că, pentru suflet, uneori se potriveşte definiţia, alteori nu. Căci el are o aşezare de mijloc, faţă de cele cu totul desprinse de materie şi cele cu totul încorporate, iar atunci cînd sufletul se desprinde de corpuri, definiţia substanţei nu i se potriveşte, pe cînd, prin cădere în materie, el intră în uitare şi atunci i se potriveşte definiţia, fără să fie nimic straniu în acest fapt. 98r

p.2a14. *Substanţe secunde sînt numite.*

Este important de arătat în ce fel se foloseşte el de diviziune în cazul substanţei. Dintre diviziuni, unele sînt ca genul ce se divide în specii, altele ca întregul în părţi, altele ca un cuvînt omonim în mai multe semnificaţii. Vom spune că la substanţă, mai întîi, diviziunea nu e de tipul genului în specii, fiindcă niciodată, la speciile în care s-a divizat, una n-o cuprinde pe cealaltă. Vieţuitorul se împarte în raţional şi neraţional, dar nu putem spune că „o parte din vieţuitor o constituie neraţionalul, o alta calul", căci a doua parte 98v

Scanned with CamScanner

e cuprinsă în cealaltă. Așa este totuși cuprinsă substanța primă în cea secundă. Dar nu putem vorbi nici de diviziunea întregului în părți, căci nu putem spune „întregul se împarte în mînă și în deget" (acesta fiind și el cuprins în mînă), ci spunem că întregul se împarte în mînă și picior. În sfîrșit, substanța nu se divide nici cum o face cuvîntul omonim în sensuri diferite, din aceeași pricină ; într-adevăr, nu găsim, în cele ce se divid ca omonimul în diferite sensuri, pe unul cuprins în altul ; de pildă cuvîntul de cîine se enunță despre o zodie, despre un tip de filozof (cinic) și despre cîinele obișnuit, nici unul neincluzîndu-l pe celălalt. În realitate, la cele divizate pe modelul cuvîntului omonim în diverse semnificații se întîlnește doar omonimia, nu și comunitatea de definiție, pe cînd la substanța primă și cea secundă nu există doar comunitatea de nume, ci și cea de definiție. Căci Socrate, substanță primă fiind, poate fi desemnat și prin substanța secundă, adică prin calificarea de om, deoarece Socrate și omul în general au aceeași definiție ; sau la fel, viețuitorul este declarat atît substanță sensibilă însuflețită, cît și viețuitor. Vom spune deci că Aristotel ne-a înfățișat o punere în ordine, nu însă și o diviziune a substanței.

99r p.2ª14. *Speciile în care subzistă cele numite în primul rînd substanțe.*

De ce n-a spus pur și simplu „se numesc substanțe secunde genurile și speciile", ci *speciile în care ?* Vom spune că este cu totul limpede ; căci, dacă ar fi spus genurile și speciile, dat fiind că la celelalte categorii există genuri și specii (de pildă la calitate genul e culoarea, specie fiind albul și negrul), am putea înțelege că substanțele secunde sînt în joc și în cazul accidentelor. De aceea n-a vorbit de specii întîmplătoare, ci de speciile în care se găsesc substanțele prime.

p.2ª15. *Atît ele, cît și genurile acestor specii.*

Aici filozoful rezumă cele spuse de el, și prin „ele" a înțeles substanța primă, pe cînd prin „genurile speciilor" a dat de înțeles substanța secundă.

p.2ª16. *De pildă un om anumit.*

99v El ia în caz de substanță primă. Din exemplul luat este evident că substanța primă e cuprinsă în cea secundă ;
256 într-adevăr, omul anumit subzistă în specia de om, iar ge-

Scanned with CamScanner

nul acestei specii este viețuitorul. De vreme ce viețuitorul cuprinde omul în general, acesta pe un om anumit, iar omul anumit este o substanță primă, omul în general și viețuitorul sînt numite substanțe secunde.

p.2ª17. *Așadar, acestea se numesc substanțe secunde.*

În chip potrivit a spus el *se numesc,* deoarece prin natură ele sînt substanțe prime.

p.2ª20. *E necesar ca și numele și rațiunea să fie enunțate despre subiect.*

Aristotel rezumă aici un procedeu de acest fel : el spune „cîte se rostesc despre ceva ca despre un subiect transmit subiectului și numele și definiția (căci Socrate este calificat drept om și viețuitor rațional muritor), pe cînd cele care sînt în subiect nu transmit niciodată definiția, doar numele uneori ; într-adevăr, albul, de pildă, este într-un corp, dar nu-i dă definiția (căci nu denumim corpul o culoare distinctă vederii), dîndu-i în schimb calificarea, căci spunem cum că e corp alb". Trebuie știut însă că nu e așa întotdeauna. Iată, de pildă, virtutea nu transmite subiectului nici numele, nici definiția, căci acela ce participă de la virtute nu e spus neapărat virtuos, ci bun.

p.2ª34. *În schimb toate celelalte.*

În chip potrivit a folosit el iarăși pe „se spune". Căci substanțele universale nu au nevoie de cele prime, adică de cele particulare, spre a subzista, ci spre a fi rostite despre ele.

p.2ª35. *Sau sînt în subiecte ele însele.* 100ª

Și aici e potrivit „sînt". Într-adevăr, accidentele au ființă în substanțele particulare. Așadar, este vorba de recunoașterea rolului substanței prime ; căci, de vreme ce lucrurile se împart în trei clase : în substanțe universale, substanțe particulare și accidente, este nevoie, spune el, de substanțele prime pentru ca unele să subziste (într-adevăr în ele își au ființa lor accidentele) și pentru altele spre a fi predicate (într-adevăr, cele universale se enunță despre ceva, în speță despre cele particulare), iar suprimîndu-se substanțele prime, se suprimă și accidentele, nemaiavînd în ce să sub-

Scanned with CamScanner

ziste, şi la fel cu substanţele universale, nemaiavînd subiect despre care să fie rostite. Universale, pe de altă parte, nu se numesc cele dinainte de mai multe, ci acelea ce sînt în mai multe. Adăugăm acest lucru din cauza afirmaţiei din *Isagoga* lui Porfir, cum că e posibil ca genul să existe chiar dacă, prin ipoteză, toate speciile sînt suprimate. Acolo se trata despre genurile şi speciile inteligibile, cele anterioare mai multor lucruri, pe cînd aici se tratează despre genurile şi speciile sensibile, adică despre cele ce sînt în mai multe lucruri.

p.2^{b}5. *Sau sînt în subiectele ele însele.*

Aceasta înseamnă că substanţele universale se spun despre cele particulare, pe cînd accidentele îşi au fiinţa lor în substanţele particulare: neexistînd substanţele prime, nu sînt nici cele universale, nici accidentele. În chip firesc deci sînt numite „prime" substanţele particulare, iar bine a pus el „sînt puse" la cele universale şi „sînt" la accidente.

p.2^{b}7. *Dintre substanţele secunde, specia.*

Acum face comparaţia substanţelor secunde între ele, respectiv a speciei şi a genului, iar pe baza a două considerente se dovedeşte că specia este mai mult substanţă decît genul. Un considerent poartă asupra relaţiei cu substanţa primă, adică asupra apropierii (căci specia e mai aproape de substanţa primă, cea particulară, decît genul), alt considerent pe bază de analogie, căci aşa cum se raportează substanţa primă la specie, aşa se raportează şi specia la gen.

2^{a}8. *Dacă ar reda cineva ce este substanţa primă.*

Dacă s-ar explica anume ce este Socrate, în chip potrivit s-ar răspunde că e om şi vieţuitor, dar mai potrivit este să spui om decît vieţuitor. Dacă spunem că e vieţuitor, punem în joc mai multe (căci semnifică şi ce e raţional şi ce e neraţional), în timp ce noi n-am voit să spunem fie raţional, fie neraţional; pe cînd cu om vom reda mai adecvat natura lui Socrate.

p. 2^{b}12. *Căci primul este mai propriu omului anumit.*

Este mai caracteristic despre Socrate a fi om decît a fi vieţuitor; căci acesta din urmă este mai general şi valabil

Scanned with CamScanner

pentru mai multe specii. Același raport se poate lua între arbori și plantă.

p. 2b15. *În plus substanțele prime.* 100v

Acest lucru derivă din al doilea considerent —, cel pe bază de analogie. Din acest motiv, spune el, se numesc „prime" substanțele prime, pentru că stau la baza accidentelor în ce privește existența, precum și a celor universale, în ce privește predicarea. Așa cum se raportează substanțele prime la accidente și la cele universale, la fel se raportează și speciile la genuri. Într-adevăr, speciile stau la baza genurilor, în ce privește predicarea, pe cînd genurile n-o fac la fel față de specii : genurile se enunță despre specii (căci spunem „orice om e viețuitor", la bază fiind omul, adică specia, dar se enunță viețuitorul, adică genul), pe cînd speciile nu se convertesc cu privire la genuri. Într-adevăr, nu putem spune „orice viețuitor e om", așa cum spunem „orice om e viețuitor". Așa încît și din acestea rezultă că specia este mai mult substanță decît genul.

p. 2b22. *În schimb dintre speciile care ele însele nu sînt genuri.*

În chip potrivit a adăugat *care nu sînt genuri*, pentru ca să nu fie conceput viețuitorul ; căci acesta este specie, dar e și gen. E necesar deci să nu concepem asemenea termeni, adică pe cei subalterni, ci pe cei ce sînt doar specii, adică speciile de maximă restrîngere, precum om și cal.

p. 2b24. *Căci nu vei reda nimic mai potrivit.*

După ce a desfășurat pînă acum în adîncime analiza substanței, anume analiza care duce de la indivizi la specie, apoi de la specie la gen, filozoful urmărește acum să facă prezentarea pe orizontală, ceea ce înseamnă a speciei față de specie și a individului față de individ. El spune deci că nu diferă întru nimic specia de specie ca substanță secundă, 101r nici individul față de individ ca substanță primă.

p. 2b25. *Decît despre un cal anumit spunînd că este cal.*

Raportul pe care-l are omul față de un anumit om îl are și calul față de Xanthos ; căci, așa cum despre Socrate nu vei zice nimic mai potrivit decît om, la fel nici despre Xanthos decît că e cal.

Scanned with CamScanner

p. 2b29. *În chip firesc însă după substanţele prime.*

Acum el ne spune pricina pentru care a numit genurile şi speciile substanţe secunde, însă nu şi accidentele substanţe terţe. El aduce două considerente, primul fiind pe baza felului cum e redată definiţia. El spune : dacă celor ce întreabă „ce este Socrate" le spunem „om sau vieţuitor", o vom face în chip potrivit şi lămurit ; dacă însă spunem „e alb", sau „aleargă", sau ceva de acest soi, vorbim mai nefiresc şi obscur. Pe drept cuvînt deci numim speciile şi genurile substanţe secunde, pe cînd accidentele în genere nu le considerăm substanţe.

p.2b37. *În plus, prin faptul că substanţele prime.*

Acesta e cel de-al doilea considerent, cel pe bază de analogie. El ne spune într-adevăr că, după cum substanţele prime se numesc aşa datorită faptului că stau la baza celorlalte, la fel şi speciile şi genurile se numesc substanţe secunde prin faptul că şi ele stau la baza altora. Speciile şi genurile stau la baza accidentelor. În chip firesc deci aceste substanţe secunde sînt considerate substanţe. La fel şi cu celelalte chestiuni.

p. 3a7. *Pe de altă parte e comun oricărei substanţe faptul de a nu fi în.*

După ce a divizat substanţa în primă şi secundă, pre-
101v cum şi după ce le-a comparat între ele, acum, procedînd în ordine, ar urma să dea definiţia substanţei. Însă, de vreme ce substanţa este un gen de maximă generalitate, iar pentru asemenea genuri nu putem da o definiţie — prin faptul că definiţiile se iau pe bază de gen şi diferenţe constitutive —, el cercetează care e caracterul propriu al substanţei. Căci acesta seamănă, într-un fel, cu o definiţie ; aşa cum definiţia revine exclusiv şi total lucrului definit, conventindu-se cu el, tot aşa şi propriul revine exclusiv şi total celui căruia îi e propriu, ei convertindu-se unul cu altul. Acesta e deci motivul pentru care urmăreşte să redea ce e propriu substanţei. Însă el nu înfăţişează îndată cele ce-l satisfac, ci declară mai întîi drept propriu al substanţei *faptul de a nu fi în subiect,* ceea ce se potriveşte oricăreia, nu însă lor exclusiv, ci şi diferenţelor. Dar propriul trebuie să revină în chip exclusiv şi total. Spunînd *comun,* el pare a se contrazice :
260 căci, dacă vrea să redea caracterul propriu al substanţei,

Scanned with CamScanner

atunci cum de spune „comun“ ? Vom răspunde că, în ansamblu, două aspecte trebuie să revină propriului : că e spus exclusiv și total ; iar prin expresia *comun* a înțeles tocmai că revine oricăreia. Caracterul propriu redat este evident în cazul substanțelor prime, dar se dovedește că aparține și substanțelor secunde, prin acest temei : viețuitorul și omul sînt, într-un fel, în omul particular, dar nu ca într-un subiect, ci ca fiind enunțați despre unul.

p. 3a15. *De altfel, dintre cele ce sînt în subiect.*

El urmărește și astfel să arate că substanțele secunde nu sînt în subiectul reprezentat de omul particular ; el spune, într-adevăr, despre cele ce sînt într-un subiect că îi transmit uneori numele lor, dar definiția niciodată. Căci spunem „corp alb“, iar albeața ce e în corp și-a transmis acestuia, ca subiect, numele ei, pe cînd definiția nu. Într-adevăr, nu calificăm corpul drept „o culoare distinctă pentru văz“. În schimb, substanțele secunde își transmit numele și sensul, căci Socrate este numit și om, și viețuitor rațional muritor.

p. 3a21. *Numai că nu e ceva propriu substanței, ci și diferența face parte dintre cele ce nu sînt în subiect.* 102r

Propriul indicat pentru substanță este respins, ca nerevenind exclusiv acesteia, ci și diferențelor. Este evident și de aci că filozoful separă diferențele de substanțe. Ar rezulta însă că ele sînt accidente, ceea ce e absurd. În realitate, chiar și lui Aristotel diferențele îi par a fi substanțe, în așa fel încît prin ele să se și împlinească speciile și ele să fie enunțate în sens substanțial despre acestea. Într-adevăr, dacă ele n-ar fi substanțe, ar rezulta că substanța se ivește prin accidente, ceea ce e absurd. Dacă însă diferențele sînt substanțe (căci părțile substanței sînt substanțe, iar definiția se constituie din părți ale substanței), atunci cum de spune Aristotel că *nu e ceva propriu substanței, ci și diferențelor*, ca și cum diferențele în chip vădit ar fi altceva decît substanța ? Vom răspunde că unele substanțe sînt inteligibile, altele sensibile, iar dintre cele sensibile unele sînt veșnice, precum cele cerești, altele stau sub naștere și pieire, iar dintre acestea unele sînt simple, ca rationalul și muritorul — diferențe substanțiale care au fost combinate de către natură

Scanned with CamScanner

spre a da omul —, pe cînd altele sînt compuse, precum genurile, speciile şi indivizii. Aici deci Aristotel tratează numai despre substanţa compusă, cea de sub naştere şi pieire, adică despre indivizi, specii şi genuri. Bineînţeles că şi atunci cînd compară substanţele între ele a luat în considerare numai speciile şi genurile, cu indivizii în plus, dat fiind că despre acestea îi revenea să trateze, în timp ce despre diferenţe nu făcea nicăieri menţiune, ele fiind simple şi, cum am spus, în joc fiind lucrurile compuse. Acesta e deci motivul pentru care Aristotel a spus că nu e ceva propriu substanţei, înţelegînd nu oricăreia pur şi simplu, ci celei compuse. Iar acest lucru e firesc. Propriul respectiv aparţine nu numai substanţei compuse, dar şi celei simple, adică diferenţelor, de pildă raţionalului şi neraţionalului. Din acest motiv a părut el să distingă diferenţele de substanţe.

Alţii însă susţin că diferenţele ca atare nu sînt substanţe, ci unele dintre ele se raportă la substanţă, ca raţional şi muritor, altele la accidente şi se înrudesc mai degrabă cu acestea, ca negrul la corb şi albul la lebădă. O a treia grupă aşază diferenţele la mijloc, între substanţe şi accidente, aşa cum e căldura în cazul focului, căci aceasta participă la accident ca fiind o calitate, dar participă şi la substanţă, ca fiind împlinitoare pentru subiect. Aceştia din urmă au o
102v intervenţie subtilă, dar ei nu au în totul dreptate, căci sub care categorie să punem astfel de lucruri ? sau să fie nevoie de o a unsprezecea ? Dar aceasta e absurd.

p. 3a29. *Să nu ne tulbure însă faptul că... părţile substanţelor.*

Ceea ce putea fi obiectat lui Aristotel e înfruntat dinainte şi soluţionat de către acesta. Cineva ar putea întîmpina : „Întrucît părţile substanţelor sînt în ceva (căci mîinile şi picioarele sînt privite ca fiind în om), iar la fel sînt şi accidentele în ceva, aşa cum s-ar observa într-un om albeaţa sau căldura, aceasta ar însemna că părţile substanţelor sînt accidente, ceea ce e absurd". Soluţionînd acestea, el spune că s-a indicat cum anume s-a spus că este în ceva accidentul : nu ca parte a subiectului ; pe cînd diferenţele fac cu putinţă
 întregul şi ele însele constituiesc subiectul. Astfel că, deşi

Scanned with CamScanner

au în comun faptul de a fi „în ceva", există totuși o deosebire, în cazul lor, în măsura în care diferențele împlinesc și există ca părți, pe cînd accidentul nu. Trebuie știut însă că aici Aristotel nu vorbește despre părțile sensibile ale substanței, ca brațele sau picioarele și altele asemănătoare, ci despre părțile inteligibile și esențiale, ca rațional și muritor. Căci, într-adevăr, unele părți sînt sensibile, altele inteligibile, iar despre cele inteligibile este vorba aci. Astfel apare prilejul potrivit să se afirme principiul ce urmează : declarînd că „nu este ceva propriu substanței de a nu fi într-un subiect, de vreme ce nici diferențele nu sînt în subiect", spre a nu se crede că a spus lucrul acesta în sensul că diferențele n-ar fi substanțe, în timp ce ele sînt în primul rînd substanțe, a spus : *să nu ne tulbure însă faptul că părțile substanțelor, fiind ca în subiectele-întreguri...;* căci altminteri ar putea părea nelalocul ei punerea în lumină a principiului, dacă n-am admite că el vorbește despre părțile inteligibile, cea de rațional și de muritor, care sînt în chip specific părți ale omului, din ele alcătuindu-se omul.

p.3ª31. *Nu s-a spus cele ce sînt în subiect la fel cum s-ar spune.*

Aceasta reprezintă ce am spus : accidentele, dacă sînt în ceva, nu sînt ca părțile substanțelor. Dar s-a spus cum sînt accidentele în ceva, anume nu ca partea în întreg.

p. 3ª33. *Revine însă substanțelor și diferențelor.*

El a trecut la o a doua trăsătură a substanței, dar spre 103r
a o refuza și pe ea. Lucrul e evident prin legătura cu diferențele, căci și ele se dovedesc a se acorda cu acest caracter propriu. De altfel, nu numai prin aceasta nu se potrivește substanțelor propriul în chestiune, ci și prin faptul că nu le revine total : într-adevăr, substanța primă nu se enunță despre nimic.

p.3ª35. *Fie se enunță despre cele individuale.*

Mai întîi, el arată care anume admit predicarea, apoi aplică astfel asupra lor predicarea sinonimă. Într-adevăr, cele individuale nu se spun despre nici un subiect, speciile se spun despre indivizi, iar genurile despre ambele. Ele se rostesc sinonimic despre cele cu privire la care se enunță, căci toate cîte se spun despre predicat se vor spune și despre subiect.

Scanned with CamScanner

Într-adevăr, Socrate este declarat o substanță însuflețită sensibilă, dar și viețuitor rațional muritor, iar omul este și el o substanță însuflețită sensibilă. Acest lucru e firesc; căci întrucît genul se enunță despre specie și individ, specia despre individ, iar cîte se spun despre predicat se vor spune și despre subiect, este firesc ca genul să fie enunțat sinonimic despre indivizi și specii, precum și specia despre indivizi.

p. 3b10. *Orice substanță pare să însemne ceva anumit.*

103v Înlăturînd primele două caractere ale substanței, anume faptul de a nu fi într-un subiect și faptul că toate se spun sinonimic despre ele, trece la al treilea caracter, faptul de a însemna ceva anumit. Expresia de „anumit" înseamnă indicare, iar „ceva" ar fi substanța subiectului, în sensul că ea persistă, că nu are nevoie de altceva și nu este într-un subiect, ci stă ea însăși la baza tuturor și e cauza de unitate, adică de semnificație unitară, ca de pildă, acest lemn sau acest om. Căci „ceva anumit" se spune cu privire la substanța subiectului, adică cu privire la lucrul individual ce se ivește. Această substanță și admite să fie indicată. Dar Aristotel respinge și acest propriu, ca asociindu-se e drept substanței, dar nu oricăreia. Într-adevăr, speciile, spune el, și genurile, ca om și viețuitor, par să însemne ceva anumit prin vădirea unui caracter unic, dar în realitate semnifică mai degrabă o pluralitate și o anumită calitate: ele vădesc comunitatea și reuniunea exemplarelor particulare. De aceea se spune: „calitatea nu este un fel de accident, ci se definește cu privire la substanță", adică la reunirea și asocierea oamenilor particulari, de pildă. În ce privește calitatea ca accident, ea apare, în cazul substanței, drept ceva ulterior și avînd nevoie de ea
104r spre a se constitui, pe cînd calitatea invocată aici, nu.

p. 3b24. *Le revine substanțelor și faptul că nimic nu le este contrar.*

Acum trece la un al patrulea caracter al substanței, dar îl respinge și pe acesta, ca similar cu celelalte. Într-adevăr, nici mărimii nu-i este nimic contrar, de pildă măsuri în doi coți; la fel nu-i e nici numărului, căci ce ar putea fi contrar lui zece? Dacă ai spune că trei este contrar lui zece, atunci ai în minte marele și micul, iar acestea nu sînt contrarii, ci relative, că-
 rora de asemenea nu le e nimic contrar.

Scanned with CamScanner

p. 3b26. *Nici față de om sau de viețuitor.*

Într-adevăr, nu așa cum caldului îi e contrar recele, iar albului negrul, îi revine vreun contrariu lui Socrate, sau omului, sau viețuitorului.

p. 3b30. *Doar dacă nu s-ar spune că multul ar fi contrar puținului.*

În realitate, nici acestea nu sînt cu adevărat contrarii, cum o va arăta el însuși ceva mai tîrziu. Dar făcînd o concesie, el spune că, admițînd contrarietatea lor, încă n-ar rezulta nici o absurditate pentru tema în discuție. Este de ajuns ca un singur exemplu să infirme, în cazul universalului. Dacă deci măsurii de doi coți nu-i e nimic contrar, e evident că nu-i revine doar substanței faptul de a nu avea nimic contrar.

p.3b33. *Substanța pare să nu admită.* 104v

Aceasta este a cincea trăsătură. Însă e firesc ca substanța să nu admită gradații de mai mult și mai puțin, de vreme ce ea nu are contrarietate ; într-adevăr, gradațiile sînt la cele ce au contrarietate și contrarietatea la cele ce au gradații, căci prin slăbirea opusului contrar se ivește cel care-l înfruntă. Însă Aristotel n-a mai adăugat, la capătul acestui argument, cum că „nu e vorba de un propriu al substanței, căci nici cantitatea nu primește gradații". Dat fiind că toate trăsăturile sînt asemănătoare între ele, el a renunțat să mai gîndească și să dea de înțeles lucrul pe care-l spusese mai înainte.

p. 3b34. *Vreau să spun nu că substanța n-ar fi în mai mare măsură substanță.*

Într-adevăr, de vreme ce mai sus spunea că individul e mai degrabă substanță decît specie sau specia decît genul, acum declară : nu spun că substanța față de substanță n-ar fi mai mult sau mai puțin substanță, ci doar că substanța însăși nu admite gradații, așa cum Socrate nu e uneori mai mult Socrate, alteori mai puțin, și nici despre om nu se poate spune că este mai mult sau mai puțin om.

p. 3b39. *Căci unul față de altul nu e mai mult.*

Într-adevăr, Socrate nu devine uneori om în mai mare măsură decît alteori și, la fel, nu e mai mult om decît Pla-

Scanned with CamScanner

ton în calitate de vieţuitor raţional muritor, aşa cum un alb poate avea un plus faţă de albul ; şi la fel cu asemenea cazuri. Însă despre alb se poate spune că devine chiar mai alb decît sine : căci albul de acum poate cîştiga în intensitate ulterior, dacă i se adaugă albeaţă.

p. 4ª10. *Dar în cea mai mare măsură caracter propriu*
105r *al substanţei.*

Acest al şaselea caracter l-a indicat el drept propriu substanţei ; şi spune *unu la număr* spre a menţine unitatea subiectului, *acelaşi* spre a nu-i schimba ipostaza (căci culoarea devine neagră din albă, schimbîndu-şi ipostaza, pe cînd Socrate, rămînînd unul şi acelaşi, este cînd cald, cînd rece, şi la fel cu celelalte) şi *primitor de contrarii,* adică avînd capacitatea de a admite pe rînd contrariile. Căci el n-a spus că ar primi contrariile în sensul că opuşii ce se combat ar fi într-un acelaşi lucru şi sub acelaşi raport, ci prin *a fi primitor* a dat de înţeles doar capacitatea. Dar cum i se va părea că este propriu substanţei acest caracter ? Căci el nu se potriveşte şi substanţelor secunde. Vom spune că, deşi nu se potriveşte ori-
105v căreia, revine totuşi exclusiv substanţei. Căci mai specifice sînt caracterele exclusive, chiar dacă nu totale, decît cele ce
106r revin total dar nu exclusiv. Iar acest lucru este firesc : într-adevăr : cum ar putea fi propriu cuiva un caracter ce aparţine şi altora ? Dintre cele şase caractere indicate pentru substanţă, primul, al patrulea şi al cincilea revin total, nu însă exclusiv, pe cînd al doilea, al treilea şi ultimul revin exclusiv, nu însă total. De aceea, pe cele trei ce revin total, dar nu exclusiv, el le-a descris negativ, ca fiind mai depărtate de natura caracterului propriu, pe cînd pe al doilea, al treilea şi al şaselea le-a exprimat pozitiv, ca mai proprii decît celelalte, prin faptul că, aşa cum spuneam, propriul trebuie să revină exclusiv acelui lucru căruia îi e propriu. Însă ultimul este preferat celui de-al doilea şi de-al treilea, deşi ele par să aibă o semnificaţie de acelaşi rang (căci toate trei reveneau exclusiv dar nu total), pe motivul că a semnifica, aşa cum face al treilea, cum că ceva e „anumit" sau că totul este spus sinonimic prin el, sînt aspecte luate din per-
 spectiva cuvîntului, pe cînd ultimul caracter e luat din exis-

Scanned with CamScanner

tența însăși. De altfel, ultimul ar reveni și exclusiv și total, dacă i-am adăuga ceva, precizînd astfel, după caracterul respectiv : „sau ceea ce cuprinde în sine substanța unică, identică și primitoare de contrarii". Căci vorbind astfel, am include și speciile, și genurile.

p. 4ª21. *În cazul altora, nimic nu vădește.*

El soluționează cu anticipație obiecția eventuală a cuiva. Căci se spune că rostirea și părerea noastră admit și ele contrarii. Astfel, aserțiunea că „Socrate stă jos" e adevărată dacă se întîmplă ca Socrate să stea jos, dar, dacă se întîmplă să umble, e falsă. La fel și cu părerea sau judecata : cel ce e de părere că Platon stă jos are dreptate dacă se întîmplă să stea jos, dacă nu, n-are dreptate, așa încît o aceeași rostire și o aceeași părere ar admite deopotrivă adevăr și falsitate. Această chestiune se soluționează pe două căi : prin obiecție și replică la obiecție. Obiecția consistă din a nu accepta în general dificultatea, răsturnînd-o ca dificultate, iar replica la obiecție constă din a accepta dificultatea și a subscrie propozițiilor, arătînd însă că nici astfel cele spuse la început nu sînt știrbite. Aici s-a pus înaintea obiecției replica la obiecție, ca fiind mai clară pentru începători.

p. 4ª34. *În schimb, vorbirea și părerea.*

Trebuie știut despre cele contrare din cazul substanțelor că ele trec unul în altul (într-adevăr, ce e cald devine rece și invers, ce e rece, cald, la fel ce e negru, alb, sau ce e alb, negru), pe cînd în cazul vorbirii și al părerii nu este așa : falsul nu se transformă în adevăr, nici adevărul în fals, ci adevărul și falsitatea se nasc prin mișcarea și transformarea lucrului însuși. Nu din vorbire sau din părere rezultă adevăr sau falsitate.

p. 4ᵇ2. *Așa încît într-un fel este ceva propriu substanței.*

Adică într-alt fel este primitoare de contrarii substanța 106ᵛ
decît sînt părerea și vorbirea.

p. 4ᵇ4. *Chiar dacă s-ar admite și acestea, cum că vorbirea și părerea ar fi primitoare de contrarii.*

Prin replica la obiecție, pe bază de concesie, căci în realitate ele nu sînt primitoare de contrarii. Atît vorbirea cît

Scanned with CamScanner

și părerea nu sînt declarate „primitoare" prin aceea că ele însele ar primi contrarii ; căci, într-adevăr, cum să primească în general contrarii cele ce nu au o bază stabilă, așa cum ar trebui să aibă ceea ce urmează să admită contrarii ? Vorbirea și părerea însă dispăreau o dată cu rostirea lor.

Acestea fie spuse acum despre substanță ; în continuare e de vorbit despre mărime.

Despre mărime

4b20. *Dintre mărimi, una este determinată.*

Încheindu-se prezentarea substanței, se tratează acum
107r despre mărime. Aceasta are al doilea loc în sînul categoriilor. Într-adevăr, materia primordială, informă și incorporală fiind, primește mai întîi cele trei dimensiuni și generează așa-numitul „subiect secund", triplu dimensionat, apoi primește calitățile și dă mărimea compusă, așa cum, de pildă, căldura, triplu dimensionată, primind în plus uscăciunea, produce foc, iar cu răceală și umezeală, apă ; și la fel cu celelalte. Deci în chip firesc mărimea deține al doilea loc în sînul categoriilor, iar calitatea al treilea ; căci relativele nu sînt decît un raport anumit al celorlalte categorii, iar locul, timpul și celelalte categorii s-au desprins din acestea. De altfel divizăm substanța în primă și secundă, iar primul și secundul țin de număr, așa cum tot prin număr s-a ajuns la tridimensionare ; dar numărul ține de mărime. Este deci firesc ca Aristotel să trateze în al doilea rînd despre mărime.

El divide mărimea în continuă și discontinuă : pe cea discontinuă în două : număr și vorbire, pe cînd pe cea continuă în cinci : linie, suprafață, corp, timp, loc. Totodată însă mai divide mărimea în : una alcătuită din părți cu așezare, alta din părți fără așezare, iar pe cea din părți cu așezare o subdivide în linie, suprafață, corp, loc, pe cînd pe cea din părți fără așezare în : timp, vorbire și număr. Unii totuși susțin că principalele soiuri de mărime sînt trei : numărul, volumul și forța, adică impulsul ; ei declară că vorbirea și
268 timpul se acoperă cu numărul, iar linia, suprafața și corpul

Scanned with CamScanner

se reduc la ceva comun, la întindere, în timp ce locul e 107v
același lucru cu suprafața, așa încît ar fi trei mărimi, numărul, întinderea și forța; căci la aceasta din urmă se reduc greul și ușorul, care sînt impulsuri ale mărimii, ele reducîndu-se deci la mărime. Cum se face însă că n-a menționat și mișcarea? Vom spune că mișcarea nu e o activitate determinată, ci e ceva nedeterminat, și de aceea nu a amintit de ea cînd se adresa începătorilor. În ea însăși mișcarea nu e altceva decît trecerea de la virtual la actual.

p. 4b21. *Și una este alcătuită din părți având prin ele* 108r
însele așezare unele față de altele.

În loc de: „cele ale căror părți persistă și au o anumită ordine subzistentă precum și continuitate, rînduite fiind unele față de altele în subiect".

p. 4b22. *Alte din părți ce nu au așezare.*

Adică acelea care-și au existența lor în actul producerii. Așezare numește el, nu pe cea spusă în principal ca fiind în spațiu, ci pe cea pe bază de raport.

p. 4b22. *Iar discontinuă este.*

Discontinuă este, după cum spune și el, cea ale cărei 108v
părți nu sînt în contact prin vreun termen comun, pe cînd continuă este mărimea ale cărei părți sînt în contact printr-un termen comun.

p. 4b25. *Într-adevăr, printre părțile numărului nu există nici un termen comun prin care aceste părți să adere.*

Faptul că numărul este o mărime ni-l arată ca fiind evident, însă faptul că e discontinuu îl arată prin aceea că el nu are un termen comun care să pună în contact părțile.

p. 4b28. *Nici cele trei cu cele șapte nu aderă prin nici un termen comun.*

Aceasta înseamnă că numărul este prin natura sa discontinuu; într-adevăr, cinci și cinci sînt neîncetat distincte și nu se leagă prin nici un termen comun.

p. 4b32. *Faptul că vorbirea este mărime.*

În ce privește vorbirea, ni se arată că ea este o mărime, și încă o mărime determinată; dar, mai întîi, cum că e o

Scanned with CamScanner

mărime, neadmiţîndu-se pur şi simplu că vorbirea este mărime fără ca lucrul să rezulte printr-o dovadă. El afirmă într-adevăr că vorbirea este o mărime ca fiind rostită cu vocea, întrucît se măsoară prin silabe, şi nu ca semnificînd ceva sau ca fiind compusă ; iar dacă ceva se măsoară prin ceva, atunci lucrul măsurat este, de pildă, dublul sau multiplul măsurii, acestea fiind proprii mărimii. Dacă deci se dovedeşte că vorbirii i se asociază caracterul propriu mărimii, înseamnă că vorbirea e o mărime. Dar cum se face că vorbirea, care face parte dintre cele considerate cu legătură, întrucît este alcătuită din nume şi verb, cade sub una din categorii, dacă e adevărat despre categorii că ţin de cele fără legătură ? Vom răspunde la aceasta că trebuie înţeles termenul de vorbire în sens mai general, ca semnificînd formularea. Iar dacă „vorbire“ se spune în diverse feluri (se spune şi vorbire proferată, şi vorbire înnăscută), acum este în joc vorbirea proferată.

p. 5ª1. *În schimb linia este continuă.*

Pe drept cuvînt, căci fiecare dintre părţile ei este în contact cu alta printr-un termen comun, punctul. Diviziunea însă trebuie luată în gînd, şi nu în act, de vreme ce divizînd efectiv nu-i vei mai îngădui să fie continuă.

p. 5ª3. *Căci părţile suprafeţei.*

Geometrul numeşte suprafaţă pe cea întinsă, pe cînd cei vechi numeau suprafaţă orice faţă exterioară. Termenul comun al suprafeţei, prin care sînt în contact părţile ei, este linia. Însă şi corpul se numeşte o mărime pe baza celor trei dimensiuni, şi el singur — de vreme ce, ca subiect pentru accidente, unu şi acelaşi fiind ca număr, e primitor de contrarii — se subsumează substanţei. Iar substanţei corporale îi este asociată mărimea, motiv pentru care pe drept se vorbeşte despre aceasta din urmă imediat după substanţă.

p. 5ª6. *Însă atît timpul, cît şi spaţiul fac parte dintre acestea.*

Adică dintre cele continue, căci timpul trecut şi cel viitor intră în contact printr-un termen comun — prezentul.

Scanned with CamScanner

p. 5a8. *De asemenea, spaţiul e dintre cele continue.*

Spaţiul, la rîndul său, este, cum se arată în prelegerile de fizică, limita conţinătorului, în măsura în care acesta con- 109r
ţine pe cel conţinut, de pildă, spaţiul în care e vinul, suprafaţa scobită a vasului. Căci nu e vorba de vasul întreg ; doar ca avînd o cavitate şi curbură poate el cuprinde materia vinului. Chiar dacă vom zgîria o parte a suprafeţei exterioare, atîta timp cît se păstrează cea interioară, vinul nu e mai puţin cuprins în ceva. Ceea ce spune el e deci următorul lucru : dacă orice corp e în spaţiu, iar corpul e continuu şi părţile lui sînt în contact printr-un termen comun, atunci şi spaţiul corpului este continuu, iar părţile lui sînt în contact printr-un termen comun de-al lui. Dacă părţile spaţiului nu ar fi în contact printr-un termen comun, ci desprinse una de alta, atunci ar însemna că una din părţile corpului nu ar fi în spaţiu, ceea ce e absurd.

p. 5a13. *În plus, unele se alcătuiesc din părţi ce au... aşezare.*

Divizînd mărimea în discontinuă şi continuă şi, pe deasupra, într-una din părţi cu aşezare, alta fără aşezare, acum, după ce tratase mai întîi despre mărimile continue şi cele 109v
discontinue, cercetează diviziunea suplimentară. E necesar ca mărimile alcătuite din părţi cu aşezare să fie determinate prin trei caractere : prin subiect ; prin faptul că părţile lor sînt undeva şi nu dispar, adică există în ceva ; şi prin ordinea lor unele faţă de altele.

p. 5a22. *În schimb, negreşit, cu privire la număr.*

Căci părţile spaţiului se află în ceva, în corpul al cărui spaţiu este...

p. 5a25. *Precum şi acelea dintre părţi care intră în contact unele cu altele. Şi nici cu privire la părţile timpului.*

Într-adevăr, întreg timpul nu există deodată, ci numai pe bază de prezent, iar fiinţa lui constă doar din naştere şi pieire. Cum deci să concepi o aşezare pentru ceea ce nu persistă ?

p. 5a28. *Ci mai degrabă... o ordine oarecare.*

Iar ordinea o numeşte naturală, căci prezentul e anterior vitorului, nu viitorul prezentului. În aceasta constă ordi- 271

nea naturală, cînd nu este răsturnată. Pentru noi însă începe rînduială indiferent de orientare, de pildă... „primul dintre ele e acesta", începînd cu primul de la dreapta, și invers, dacă am fi hotărît să spunem că începem cu cele din stînga.

p. 5ª33. *În ce privește numărul, în același chip stau lucrurile.*

De vreme ce numărul este de două feluri, unul cel din cuget, altul în cele numărate (așa cum măsura „xestului" este dublă, unul cel ce măsoară, de pildă xestul de aramă, altul ceea ce e măsurat, vinul sau mierea), dublu deci fiind numărul, cum s-a spus, unul în cuget altul în cele sensibile, este limpede că numărul din cuget nu ar putea fi din părți cu așezare (căci părțile lui nu au vreo așezare, ci numărul e ceva inteligibil, doar în cuget), pe cînd în cele numărate, ca de pildă, la zece oameni sau cai, numărul e din părți cu așezare ; căci părțile acestuia se află undeva și au o așezare între ele. De aceea a spus el așa : *dar așezare nu ai putea concepe întru totul,* și nu că „nu ai putea concepe de fel".

p.5ª33. *Iar vorbirea la fel.*

Adică și vorbirea e dintre mărimile din părți fără așezare ; căci ea există prin rostirea ei și nici una din părțile ei nu persistă, spre a se putea concepe o așezare.

p. 5ᵇ1. *De pildă, se socotește că e mult alb.*

Activitatea cercetătorului științific constă nu numai din a lua în considerare lucrurile supuse analizei, ci și din a expune și combate pe cele ce par a fi, dar în realitate nu sînt. De vreme ce, așadar, albul pare a fi o mărime (căci spunem că există mult sau puțin alb, ceea ce ține de mărime, ba chiar o acțiune o numim mare), filozoful declară că acestea nu sînt mărimi în sine, ci prin accident. Într-adevăr, doar în măsura în care albul e într-o suprafață, iar aceasta este mare sau mică, spunem că este mult sau puțin alb. La fel și cu activitatea, cum, de pildă, un război se zice lung prin accident ; căci, întrucît el a avut loc într-un răstimp, să zicem de zece ani, iar despre timp spunem că e lung, numim și acțiunea lungă, prin accident. Iar mișcarea este întinsă prin faptul că timpul este întins, timpul fiind măsură a mișcării. Numim „lună" ca răstimp revenirea lunii pe cer,

110ʳ
110ᵛ
272

iar an pe cea a soarelui, precum ziuă pe cea a întregului cer. Dacă deci cineva e întrebat cît de mare este o acţiune, el răspunde indicînd timpul, de pildă zece ani. La fel şi cu suprafaţa : cît de întinsă va fi suprafaţa, atît de mare va spune el că este albul ; căci, dacă sîntem întrebaţi cît de mare e albul, spunem de doi coţi, pe cît e şi suprafaţa ce are în ea albul. Aşa încît nu numim mare sau mic albul însuşi, ci suprafaţa. Căci se poate ca albul dintr-o suprafaţă de un cot să fie mai alb decît cel dintr-una de doi coţi, dar atunci nu spunem că albul e mai mare, ci că e mai intens.

p. 5b11. *Pe deasupra, cantităţii nu-i este nimic contrar.*

După ce ne-a dat diviziunea mărimii şi a arătat care sînt mărimile propriu-zise şi care cele spuse prin accident, acum el vrea, aşa cum a făcut în cazul substanţei, să indice caracterul propriu al mărimii.

p. 5b14. *Dacă n-ar spune cineva că multul este contrar puţinului.* 111r

Aici el cercetează pe drept cuvînt teza în legătură cu acestea, dacă marele şi micul îşi sînt contrare ; căci, vorbind despre substanţă, menţionase doar în treacăt chestiunea, concedînd că ele sînt contrare, prin replică la obiecţie. Însă unele mărimi sînt determinate, altele nedeterminate : determinate, ca de pildă, doi coţi, trei coţi, care sînt cu precădere mărimi ; nedeterminate, ca mare şi mic, mult şi puţin. La rîndul lor, marele şi micul ţin de mărimea continuă (căci numim mare sau mic corpul, şi la fel cu celelalte mărimi continue şi cu aşezare), pe cînd mult şi puţin ţin de mărimea discontinuă şi fără aşezare ; spunem mult şi puţin timp, la fel şi cu numărul. De aceea, aplicîndu-se asupra exemplelor, filozoful a reţinut calificativul de mare şi mic pentru munte şi sîmbure, care ţineau de mărime continuă, ca fiind corpuri fiecare.

p.5b16. *Într-adevăr, nimic nu e declarat mare ori mic în sine.*

Din nou aici lucrul e spus printr-o concesivă : chiar dacă-şi sînt contrarii marele şi micul, ele nu sînt mărimi, ci relative ; căci marele este spus mare al micului şi micul mic al marelui. Dar mai tîrziu arată că nici nu-şi sînt contrare, ci doar se raportează unul la altul.

Scanned with CamScanner

p. 5ᵇ18. *De pildă un munte e socotit mic.*

Căci, dacă mare şi mic s-ar spune prin ele însele, atunci niciodată nu s-ar spune că muntele e mic şi sîmburele mare. Deci, în chip evident, declarăm muntele mic comparîndu-l cu altul, iar sîmburele mare, în sensul că e mai mare decît altul. Ca atare, nu prin ele însele se spun marele şi micul, ci prin raport la altceva. Acelaşi lucru se aplică şi la mulţi şi puţini, care nu ţin de număr, ci mai degrabă de relative.

p.5ᵇ26. *Însă mărimea de doi coţi şi cea de trei coţi.*

El întreprinde o altă încercare de a arăta că marele şi micul nu ţin de mărime, ci mai degrabă de relative. Afirmă, într-adevăr, că mărimea efectivă este încheiată, cum este linia de pildă, o mărime prin natura ei încheiată, fiind de doi coţi să spunem, sau de zece coţi. La fel şi celelalte mărimi sînt determinate. În schimb, marele şi micul, multul şi puţinul nu sînt determinate nici faţă de noi, nici în ele însele, ci nedeterminate. Astfel că mare şi mic, mult şi puţin, nu ţin de mărime.

p.5ᵇ30. *De altfel, chiar dacă s-ar stabili despre ele.*

Arătînd că fac parte dintre relative, nu mărimi, acum el spune, concedînd pe bază de replică la obiecţie, că, în ipoteza
111ᵛ chiar că ar ţine de mărime, marele şi micul, multul şi puţinul nu-şi sînt contrarii.

p.5ᵇ30. *Nu le-ar fi nimic contrar lor.*

Iată ceea ce vrea el să spună : e necesar contrariilor mai întîi să existe în sine, avînd o întruchipare pe cont propriu, apoi astfel să se înfrunte şi să combată, adică să se opună, ceea ce e cu neputinţă la relative, deoarece ele nu se combat, ci mai degrabă colaborează. Căci prin aceasta diferă relativele de contrarii, prin faptul că ultimele sînt, pe de o parte, în sine, apoi se înfruntă şi combat, pe cînd relativele produc ceva laolaltă. Astfel, chiar dacă nu ar exista de fel albul, ar rămîne negrul, pe cînd dacă suprimi tatăl, dispare şi fiul. De vreme ce deci marele şi micul nu sînt prin ele însele, ci prin raport la celălalt, şi la fel şi multul şi puţinul — neputînd subzista pe cont propriu nici marele nici micul —, e evident că ele nu
274 sînt contrarii.

Scanned with CamScanner

p.5[b]33. *În cazul însă că marele și micul.*

O altă tentativă (de a arăta că nu țin de mărime. — *N. tr.*) are loc prin reducere la absurd : el spune că, dacă am considera marele și micul ca fiind contrarii, atunci ar rezulta că un același lucru este și mare și mic, comparat fiind evident cu unul sau altul, așa încît va admite contrarii în același timp și își va fi lui însuși contrar, ceea ce e cu neputință. Deci marele și micul nu sînt contrarii.

p.6[a]1. *Ca în cazul substanței, ea se dovedește primitoare de contrarii.*

Căci substanța e primitoare de contrarii, nu, firește, în același timp și în același loc deodată ; niciodată un același lucru nu va fi în același timp rece și cald sau alb și negru.

p.6[a]4. *Ar rezulta că lucrurile își sînt lor însele contrarii.*

Extinzînd deci situația absurdă, el spune că, dacă marele este contrar micului, va rezulta nu numai că un același lucru admite contrarii în același timp, dar chiar că se combate singur pe sine, ceea ce e cu neputință ; căci nici o realitate nu se combate pe sine.

p.6[a]8. *Prin urmare, marele nu este.*

Mai întîi, făcînd ipoteza că ele își sînt contrarii, a arătat că nu sînt mărimi, apoi a făcut ipoteza că sînt mărimi și a arătat că nu-și sînt contrarii. Adevărul este că nu sînt nici mărimi, nici contrarii, ci relative. Iar de vreme ce sînt relative, este cazul ca ele să revină altei categorii, spre a-și primi de la relative raportul. Unde ar putea fi ele, dacă nu țin de cantitate și nu sînt cu adevărat contrarii ?

p.6[a]12. *Însă prin excelență contrarietatea.*

Dacă ar dori cineva, spune el, să vadă în mărime contrarietatea, atunci să considere susul și josul : într-adevăr, acestea sînt cele mai distanțate între ele, adică primesc definiția contrariilor ; căci așa se și definesc contrariile, „cele ce se distanțează cel mai mult între ele, în sînul aceluiași gen". Cu aceasta însă, el nu e de acord, căci nu există în general sus și jos, ci circumferință și centru, care nu-și sînt contrarii, ci țin de relative, circumferința numindu-se circumferință față de un centru.

Scanned with CamScanner

112r p.6°17. *Cele distanţate la maximum.*

Iată cum natura, tinzînd să unească pe cele contrare, le-a făcut să stea sub un acelaşi gen. Căci pentru alb şi negru, care-şi sînt opuse, genul e culoarea, iar pentru cald şi rece, felul de-a fi. Într-un singur subiect se dă lupta.

p.6°19. *Mărimea nu pare să admită.*

Spunînd că e propriu mărimii să nu aibă nici un contrariu şi arătînd că aceasta revine oricăreia, el nu a spus că-i revine exclusiv (căci era evident acest lucru, de la cele spuse despre substanţă), ci trece la un alt caracter propriu al mărimii, faptul de a nu admite pe mai mult sau mai puţin. Iar aceasta pe drept cuvînt : acolo unde încape contrarietate figurează şi mai multul, şi mai puţinul, iar unde nu încape, nu vor fi de găsit nici acestea ; căci mai multul şi mai puţinul se ivesc prin amestecul contrariilor. Însă trebuie ştiut că el respinge şi acest caracter, ca potrivindu-se şi substanţei, şi atunci trece la alt propriu, pe care îl numeşte cu precădere propriu.

p.6°26. *Dar propriu prin excelenţă pentru mărime se socoteşte faptul că ele sînt egale.*

El nu a mai spus despre propriul redat mai înainte cum că nu este un propriu al mărimii : era evident din cele spuse în tratarea substanţei. Acesta de acum este însă cu precădere propriu mărimii, anume *faptul de a fi declarată egală ori inegală.* Dacă vorbim şi la altceva despre egal şi inegal, nu o facem prin sine, ci prin accident : de pildă, declarăm că este egal acest corp alb cu celălalt corp alb, sau inegal, dar nu ca fiind albe, ci corpuri. Cineva dintre ascultătorii cu simţul exactităţii ar putea spune : „Cum se face
112v că Aristotel a trecut corpul sub categoria de substanţă şi apoi
113r sub mărime, deşi s-a spus în introducere că nici o realitate nu se raportă la două categorii ?“ Vom spune că se ia corpul în sensuri diferite ; căci există corp materializat, ca, de exemplu, piatră şi lemn, dar există şi corp considerat numai cu raţiunea, ca, de pildă, cel matematic. La substanţă a luat corpul materializat, la mărime a luat pe cel considerat prin
 raţiune.

Scanned with CamScanner

Despre relative

113v

În fruntea teoriei despre relative trebuie cercetate următoarele cinci probleme : ordinea lor, justificarea intitulării lor, natura lor, modul lor de înfățișare și diviziunea lor în specii. În primul rînd, ordinea. Din ce motiv, oare, au fost puse relativele înaintea calității, de vreme ce aceasta e o categorie simplă, pe cînd cea a relativelor e compusă, iar pe cele simple le învățăm mai lesne decît pe cele complexe ? Vom răspunde că, întrucît în teoria cantității s-a făcut mențiune de relative, spre a nu se lăsa prea multă vreme cititorul nelămurit asupra lor, se face îndată teoria lor, la fel cum, menționîndu-se în cazul substanței mărimea, se tratează despre aceasta îndată după substanță. De ce însă pune titlul *despre relative*, și nu despre relativ, la singular ? Vom spune prin aceea că un singur lucru, prin el însuși, nu poate fi un relativ, ci cu adevărat pe baza a două lucruri se consideră relativele ; căci dreapta nu este dreapta fără stînga, neputîndu-se vorbi despre „dreapta" în sine. De aceea a și pus titlul la plural, *despre relative*, în timp ce la substanță era singular, căci este efectiv posibil ca un singur lucru, de pildă omul sau lemnul, să fie o substanță, iar la fel și la mărime e posibil ca măsura de doi coți, luată singură, să fie numită o mărime, în timp ce la relative nu e la fel. În ce privește natura lor, unii au spus că nimic nu face parte dintre relative din fire, ci prin instituire ca, de pildă, dreapta și stînga, sau multe altele ; dar ei n-au dreptate. Într-adevăr, în așa fel s-au dovedit acestea a fi prin fire, încît pînă și părțile corpului sînt con- 114r
siderate într-o așezare anumită unele față de altele, ca de pildă, ficatul la dreapta, în timp ce splina e la stînga, neputîndu-se întîmpla nici ca ficatul să fie la stînga, nici splina la dreapta. Alții însă le-au socotit pe toate relative, unul din aceștia fiind Protagoras, sofistul ; căci acesta a declarat cum că oricine spune ceva vorbește adevărat. Cel ce spune că mierea e dulce are dreptate (căci pentru unii este dulce) ; cel ce spune că e amară are și el dreptate, căci pentru cel cu gălbinare este amară. Combătîndu-l, Platon spune : „O, 277

Protagoras, sau ai dreptate spunînd că oricine spune ceva are dreptate, sau te înşeli ; dacă tu te înşeli, pe drept cuvînt nu-ţi dăm crezare, iar dacă ai dreptate declarînd că oricine spune ceva are dreptate şi dacă noi spunem despre tine că te înşeli, atunci avem dreptate, aşa încît iarăşi te înşeli şi nu toate sînt relative“ [9]. Alţii însă spun pe drept cuvînt că unele lucruri sînt relative, altele există prin sine, relative cele de speţa lui dreapta şi stînga, prin sine cele de speţa corpului sau omului ; căci omul, ca om, nu face parte dintre relative. Acestea deci despre natura relativelor. În ce priveşte modul lor de înfăţişare, autorul se foloseşte de următorul : mai întîi redă definiţia lor, stabilită de cei vechi, apoi arată numeroasele absurdităţi ce rezultă din această definiţie şi astfel ajunge
114v să dea el însuşi o alta, proprie lor, care să le revină exclusiv şi total. Însă, spre a nu părea că trece peste cei vechi, el redă mai întîi definiţia lor, ca proprie relativelor. În sfîrşit, diviziunea relativelor este aceasta : unele relative sînt pe bază de omonimie, cum e asemănătorul asemănător asemănătorului, altele prin heteronimie, cum e partea dreaptă dreaptă faţă de stînga. Dintre acestea, unele sînt pe bază de cuprindere şi a fi cuprins, cum e dublul dublu al jumătăţii ; altele pe bază de dominaţie şi dominat, ca stăpînul şi sclavul ; altele pe bază de analiză şi a fi analizat, cum este sensibilul sensibil prin senzaţie ; altele pe bază de participaţie şi lucru ce se împărtăşeşte, cum e declarat ştiutorul ştiutor prin participaţie la ştiinţă ; altele pe bază de cauză şi efect, ca tatăl tată al fiului ; altele după acţiune şi înrîurire, aşa cum cel ce dă o lovitură loveşte pe cel lovit, iar altele pe baza deosebirii spaţiale, ca stînga faţă de dreapta şi dreapta faţă de stînga.

p.6a36. *Se numesc relative toate cîte.*

Pe „se numesc“ l-a folosit ca nefiind de acord cu definiţia ; căci trecînd mai departe, el arată că din această definiţie rezultă multe absurdităţi, şi astfel va da o altă formulare.

p.6a36. *Toate cîte, ele însele ca atare.*

De pildă un om îndemînatic nu se numeşte ca *om* îndemînatic la ceva, ci doar ca fiind îndemînatic.

---

[9] *Teetet*, 170 C.

p.6ª37. *Sau oricum altfel.*

De vreme ce a spus *cîte altele*, el afirmă acum, ca să nu se creadă că relativul se redă doar prin genitiv : *sau oricum altfel*, adică fie prin dativ, fie prin acuzativ.

p.6ᵇ2. *Însă printre relative se numără și unele.*

Căci de vreme ce primele țin de cantitate, acestea de calitate, pe drept a socotit că ultimele se deosebesc, spunînd *se numără și unele* ; sau pentru că primele se convertesc prin genitiv, cele din urmă însă prin dativ și acuzativ.

p.6ᵇ2. *Caracterul, dispoziția, senzația, cunoașterea, așezarea.*

Propunîndu-ne exemple, el ne oferă procedeele de conversiune a relativelor. Caracterul ca atare se redă prin genitiv (căci se spune caracter al unei trăsături), și invers, trăsătura, care este trăsătură a unui caracter, se redă prin dativ (în limba greacă. — *N. tr.*) ; iar dispoziția, la fel, este dispoziție de o stare, și starea e stare printr-o dispoziție ; știința e știință de ceva și ceva e știut prin știință.

p.6ᵇ11. *Deopotrivă, culcarea orizontală.* 115ᵀ

Și culcarea pe orizontală, și starea verticală, și șederea, spune el, sînt așezări : într-adevăr, ele sînt specii de așezare, iar așezarea face parte dintre relative, deci și acelea sînt relative ; căci corpul fie stă întreg drept, și atunci e vorba de starea verticală, fie este întreg însins, și atunci avem culcarea orizontală ; fie o parte a corpului stă drept și alta este întinsă, și atunci avem ședere.

p.6ᵇ12. *În schimb, a fi întins orizontal, a sta vertical și a ședea.*

Acestea, spune el, nu mai sînt așezări ; dacă așezarea este ceva relativ, ele nu sînt așezări. Totuși au fost introduse paronimic, de la speciile menționate de așezare : de la starea verticală, faptul de a sta ; de la culcarea pe orizontală, faptul de a fi întins ; de la ședere, faptul de a fi așezat. Însă la fel cum ele au fost introduse pornindu-se de la speciile de așezare, tot așa și pe baza genului așezării se va introduce poziția, care este una din categorii. Căci ea este genul pentru a sta vertical, a fi culcat și întins, a fi așezat. Astfel încît un

Scanned with CamScanner

anumit gen de relative, adică aşezarea, a dat o categorie, pe ceea a poziţiei. Iar lucrul nu e de mirare ; căci două specii de mărimi instituiau şi ele două categorii, spaţiul pe cea a locului şi timpul pe cea a momentului, nu pentru că spaţiul se spune loc, ci pentru că lucrurile din spaţiu au un loc, după cum nici timpul însuşi nu este moment, ci lucrurile în timp au un moment al lor. Ar putea obiecta cineva filozofului : pentru ce reduce aşezarea şi starea la relative ? ar fi trebuit să le treacă pe acestea sub categoria poziţiei. Vom spune că nu întru totul cele spuse paronimic de la ceva sfîrşesc sub o aceeaşi categorie. Iată, de la gramatică spunem grămătic, iar gramatica, o ştiinţă fiind, se rînduieşte sub categoria calităţii, pe cînd grămăticul sub cea a substanţei. Aşa şi în cazul de faţă, acţiunea o trecem printre relative, pe cînd rezultatul însuşi sub categoria poziţiei.

p.6^{b}15. *Există, pe de altă parte, contrarietate.*

O altă trăsătură însoţitoare a relativelor este, spune el, admiterea de contrarietate. Şi aceasta pe drept cuvînt ; de vreme ce relativele apar drept ceva suplimentar, nefiind lucruri determinate ci întîlnindu-se în celelalte categorii, ele imită pe cele cu care sînt împletite. De pildă, întrucît substanţei şi mărimii nu le este nimic contrar, de aceea nici relativelor din jurul lor nu le poate fi găsit vreun contrar, ca în cazul triplului ; căci triplul face parte dintre relative (este într-adevăr spus triplu al cuiva) şi el nu are contrar, deoarece se împleteşte cu o categorie ce nu are unul. La fel şi în cazul substanţei, de pildă cu stăpîn, cu fiu, cu drept şi stîng ; căci nici pentru acestea nu există contrar, prin faptul că acelea cu care se împletesc ţin de o categorie ce nu are contrar. În schimb, întrucît calitatea admite contrarietate, la fel fac şi relativele din jurul ei, aşa cum viciul e contrar
115^{v} virtuţii şi ignoranţa ştiinţei. Trebuie ştiut că acestea îşi sînt contrarii, dar nu-şi răspund ca relativul ; de pildă, virtutea e virtute a celui bun şi cel bun e bun prin virtute, şi la fel viciul e viciu al viciosului, iar viciosul e vicios prin viciu. Virtuţii îi e contrar viciul, dar viciosul e contrar celui bun. Pe bună dreptate deci se vede contrarietatea în relative, dar ea
280 nu le însoţeşte pe toate.

Scanned with CamScanner

p.6[b]16. *Fiecare dintre ele fiind un relativ.*

Trebuie ştiut că toţi care spun că Platon defineşte aşa relativele, în sensul că el socoteşte că ipostaza relativelor ar rezida în vorbire, îl calomniază pe filozof. Încă din cele spuse în *Gorgias* se poate afla că el le caracterizează drept existente: el spune într-adevăr: „dacă există ceva activ, trebuie să fie şi ceva pasiv". El declară „este", nu „se spune".

p.6[b]20. *Par să admită şi mai multul şi mai puţinul.*

O altă trăsătură însoţitoare a relativelor, spune el, este faptul de a admite pe mai mult şi mai puţin. Iar acest lucru e asemănător celui dinainte; căci trăsătura revine relativelor, dar nu tuturor. Şi pe drept cuvînt. S-a arătat într-adevăr că acolo unde se produce contrarietate, există şi un mai mult şi mai puţin şi, dimpotrivă, acolo unde nu încape contrarietate, nu există nici mai mult şi nici mai puţin. Dacă deci este în relative contrarietate, este în ele şi mai mult şi mai puţin. Dar nu pe toate le însoţeşte acest aspect, de vreme ce nu în toate am întîlnit contrarietate.

p.6[b]28. *Pe de altă parte, toate relativele.*

Aceasta e o altă trăsătură însoţitoare. Spre a afla ce înseamnă a vorbi pe bază de conversiune, trebuie să ştim întîi ce este conversiunea. Simpla întoarcere (versiune. — *N. tr.*) este revenirea de la ceva la acelaşi. De aceea şi spunem despre univers că se roteşte, deoarece, mişcîndu-se în cerc, se întoarce în acelaşi loc. Iar conversiunea este versiunea egală (de sens contrar), căci prefixul „anti" (din „antiversiune", cum e spusă conversiunea în limba greacă. — *N. tr.*) înseamnă la cei vechi „echivalent", aşa cum anti-zeul e deopotrivă cu zeul şi anti-bărbatul, în speţă femeia, e de aceeaşi putere cu bărbatul; iar degetul mare îl numim anti-mînă din cauză că are 116[r]
putere egală cu celelalte patru degete din mînă... Aşadar, relativele se rostesc prin conversele lor, ca de pildă: sclavul este sclav al stăpînului. S-a început de la sclav şi s-a revenit la el. Însă nu numai sclavul se converteşte, ci şi stăpînul.

p.6[b]36. *Totuşi, uneori, nu pare a se converti, în cazul că nu s-a făcut redarea.*

Scanned with CamScanner

Relativele, spune el, trebuie să-şi păstreze echivalenţa între ele spre a se şi converti, aşa cum se convertesc omul şi fiinţa ce rîde. Dacă însă sînt inegale, atunci celui mai restrîns îi urmează cel mai extins, ca omului vieţuitorul, dar celui mai extins nu-i urmează cel mai restrîns ; într-adevăr, din vieţuitor nu rezultă om. Acesta deci trebuie socotit printre relativele improprii. În schimb, dacă are loc echivalenţă, ca la tată şi fiu, dublu şi jumătate, atunci termenii se şi convertesc ; pe cînd, dacă sînt inegali, nu. Căci, de pildă, spunîndu-se „pasăre ce ţine de aripă" ca şi cum ar fi aripă ce ţine de pasăre, nu se vorbeşte în chip potrivit. Într-adevăr, nu vom spune că pasărea e pasăre prin aripă, de vreme ce nu orice aripă este aripă de pasăre ; există vieţuitoare înaripate ce nu sînt păsări. Dintre înaripate, unele sînt schizoptere, precum cele din jurul nostru pe care singure le numim păsări, după cum spune şi filozoful în *Despre istoria animalelor*, că „schizopterele se numesc păsări" ; altele sînt dermoptere, ca liliecii, coleopterele şi cărăbuşii, care nu sînt păsări. De vreme ce deci înaripatul şi pasărea nu se echivalează, ci primul e mai întins decît pasărea, dacă vom lărgi sfera celui mai mic, adică a păsării, numind-o „înaripat", atunci vom putea spune „aripa e aripă a înaripatului", căci în felul acesta se converteşte : spunem într-adevăr că „înaripatul e înaripat prin aripă". Aşadar, în acest exemplu pasărea avea un cuprins mai mic decît aripa şi îl lărgeam, pe cînd în exemplul ce urmează cuprinsul va fi mai mare ; căci, dacă spunem despre cîrmă că e cîrmă a navei, nu se face şi conversiune, neputîndu-se spune că nava e navă pe bază de cîrmă ; sînt multe nave ce n-au cîrmă, ca bărcile. Fiind deci inegale, trebuie să le echivalăm. Însă cele inegale se echivalează, fie restrîngînd ce e mai larg, fie sporind ce e mai restrîns. Dacă deci nava se spune mai larg, cîrma mai restrîns, le-am putea echivala restrîngînd ce e mai larg şi spunînd „cîrmonavă", iar acum s-ar şi converti pe bază de egalitate. Deci spunem : cîrma este cîrmă a cîrmonavei, şi invers, cîrmonava este cîrmonavă prin cîrmă. Astfel, în primul exemplu, pasărea era mai restrînsă decît aripa, şi o extindeam, pe cînd, în al doilea, nava era mai întinsă decît cîrma, şi o restrîngeam.

p.7°5. *Chiar să se creeze cuvinte.* 116v

Atunci este necesar, spune el, să creăm cuvinte, cînd nu există cuvîntul prin raport la care să fie făcută conversiunea, așa cum a creat el unul în cazul cîrmonavei. La fel, dacă raportăm capul la viețuitor și spunem „cap al viețuitorului", nu începe conversiune ; căci nu vom spune că viețuitorul e viețuitor prin cap. Există, într-adevăr, viețuitoare ce nu au cap, cum e crabul. Așadar, este necesar să instituim nume și să înnoim vorbirea comună, spre a face adecvată conversiunea. În chip adecvat se redau lucrurile dacă spunem astfel : „capul este cap al căpățînatului" ; căci acum putem și converti, spunînd : „căpățînatul este căpățînat prin cap". Și, în general, cînd intenționăm să creăm cuvinte, vom alcătui un paronim pornind de la primele cuvinte ce sînt de convertit, ca de la cîrmă cîrmonavă și de la cap căpățînat, și la fel în alte cazuri. Și astfel toate relativele se pot exprima față de conversele lor.

p.7°19. *Dacă pornind de la primele.*

Ne dă regula prin care vom putea crea cuvinte în chip adecvat, în cazul că nu se găsește cuvîntul în vorbirea obișnuită.

p.7°22. *Așadar, toate relativele.* 117r

Căci toate cele adecvat redate se pot converti. Dacă însă nu sînt adecvat redate, atunci nici cele care sînt recunoscute că se convertesc nu o vor mai putea face. De pildă, redăm lucrul în chip adecvat cînd spunem „sclavul e sclav al stăpînului", care se și convertește în „stăpînul e stăpîn al sclavului". Dacă însă sclavul nu e adecvat redat, în speță ca al stăpînului, ci ca al omului, atunci nu mai are loc conversiunea ; căci nu poți spune „omul e om al sclavului". Așadar, neredînd în mod adecvat, nu se face conversiunea ; aceasta are loc doar în cazul redării total adecvate.

p.7°31. *În plus, dacă s-a făcut redarea bine.*

Dacă, spune el, sînt redate adecvat relativele, lăsînd deoparte pe toate celelalte și rămînînd numai termenul față de care se face adecvat redarea, atunci se păstrează conversiunea și în general relativele. De pildă, exprimînd pe sclav în

Scanned with CamScanner

funcţie de stăpîn şi lăsînd deoparte faptul că e biped sau capabil de cunoaştere, sclavul rămîne totuşi relativul în chestiune; dacă însă se suprimă „stăpîn", nu se mai spune nici sclav.

p.7ª32. *Dacă s-ar trece cu vederea toate.*

Şi nu e de mirare că le-a numit pe acestea accidente; căci nu a spus accidente pur şi simplu, ci toate cîte ar putea fi accidente faţă de situaţia de sclav şi ar fi enunţate în subsidiar, în primul rînd şi prin sine fiind stăpînul prin firea lucrurilor.

117ᵛ p.7ᵇ15. *Relativele par a fi simultane.*

O altă trăsătură a relativelor este, spune el, faptul că ele sînt simultane prin fire şi că nu se poate ca, unul fiind, celălalt să nu fie. Căci o dată cu rostirea cuvîntului de sclav e necesar să te gîndeşti la stăpîn, iar dacă un lucru e dublu, cu necesitate există şi jumătatea, sau invers; însă e limpede că a spus *în cele mai multe cazuri*, de vreme ce la altele vor începea îndoieli.

p.7ᵇ19. *Se şi suprimă reciproc.*

Nu numai că acestea sînt simultane prin natură, dar se şi suprimă unul pe altul; căci, dacă nu există sclav, nu există nici stăpîn, şi, nefiind stăpîn, nu e sclav. La fel şi în celelalte cazuri.

p.7ᵇ23. *Într-adevăr, cunoscutul ar putea părea anterior cunoaşterii.*

Acum el are nedumeriri în legătură cu cele spuse, cum că relativele sînt simultane prin natură, din moment ce se pare că lucrul cunoscut e anterior cunoaşterii. Anteriorul este îndoit în timp şi prin natură. Iar anteriorul în timp reprezintă ceva mai distanţat de prezent decît faţă de trecut: aşa şi spunem că războaiele medice sînt anterioare celui peloponeziac, fiindcă depărtarea lor de prezent e mai mare decît de cea a războiului peloponeziac. În schimb, în ce priveşte viitorul, dimpotrivă, anterior este ceea ce e mai puţin depărtat de
118ʳ prezent: e anterior mîine lui poimîine. Aceasta e deci anteriorul în timp. Cît despre anteriorul prin natură, el este cel
 ce suprimă fără a fi suprimat, precum şi cel ce introduce

altceva o dată cu sine fără a fi și introdus, ca în cazul viețuitorului și omului. Efectiv, cunoscutul se dovedește anterior : nefiind lucrul cunoscut, nu există nici cunoaștere, pe cînd aceasta nefiind, lucrul cunoscut poate să existe. La fel, sensibilul nefiind, nu există nici senzație, însă nefiind senzația, nimic nu se opune ca sensibilele să fie, precum focul și cele de acest fel.

p.7ᵇ24. *În cele mai multe cazuri, pe baza preexistenței.*

Pe „în cele mai multe cazuri" l-a explicat el însuși, spunînd *în puține cazuri sau în nici unul nu s-ar putea vedea cunoscutul ivindu-se simultan cu cunoașterea.* În fapt, acestea, spune el, au loc în cazul celor născocite printr-un procedeu sau un gînd oarecare, de pildă, dacă ar încerca cineva să dea caractere noi pentru litere, dincolo de cele comune ; căci atunci lucrul cunoscut nu preexistă, ci cunoașterea e simultană cu faptul născocirii.

p.7ᵇ27. *De altfel, suprimîndu-se cunoscutul.*

După ce a expus anteriorul în timp, în cazul cunoscutului, spunînd *așa cum căpătăm cunoștințele, în cele mai multe cazuri, din lucruri preexistente,* acum la fel înfățișează, în cazul cunoscutului, anteriorul prin natură, prin aceea că el suprimă fără a fi suprimat.

p.7ᵇ31. *De pildă și cu privire la cvadratura cercului.*

Geometrii, construind pentru un dreptunghi dat un pătrat egal, au cercetat dacă nu e posibil să se găsească un pătrat egal și cu un cerc dat. Mulți, și dintre cei mari, cercetînd acest lucru, nu l-au găsit. Singur divinul Arhimede a găsit pătratul apropiat oricăruia, dar cel exact nu s-a găsit pînă acum. Acest lucru e, poate, de neobținut ; de aceea și spune Aristotel *dacă într-adevăr este de cunoscut.* (Și poate de aceea și pentru „circumferință plană" s-a iscat, nu fără asemănare, problema dacă ea este sau nu de cunoscut)[10]. El spune deci că, de vreme ce cvadratura cercului e o temă de cunoscut, cunoașterea ei nefiind încă obținută, rezultă și de aici că lucrul de cunoscut e anterior cunoașterii.

[10] Parantezele aparțin editorului *(N. tr.)*.

Scanned with CamScanner

118v p.7b33. *În plus, dacă viețuitorul se suprimă.*

După ce arătase, mai întîi asupra unui exemplu de relative, că trăsătura însoțitoare (a simultaneității relativelor — *N. tr.*) e în defect, acum o arată în general asupra tuturor cazurilor, căci, dacă viețuitorul e suprimat se suprimă și cunoștințele (ele rezidînd în suflet ca într-un subiect), pe cînd cele cunoscute, nu. Acestea într-adevăr sînt în ele însele, dar nu ca lucruri cunoscute, ci ca lucruri.

p.7b35. *La fel cu acestea se comportă.*

După ce a pus în joc argumentul cunoașterii, trece acum la senzație, arătînd că sensibilul este anterior senzației, ca, de pildă, un lucru cald, dulce, amar. Chiar dacă nu ar exista viețuitor, trebuie să existe ceva corporal, ca de pildă, un lucru amar, dulce, negru, alb, ce sînt sensibile.

119r p.8a6. *De altfel, senzația se ivește o dată cu ființa ce simte.*

Căci nu s-ar putea concepe senzație fără corp, iar corpul e sensibil prin faptul că se ivește o dată cu senzația, dar nu și invers : e posibil ca și fără de senzație să existe ceva sensibil, precum focul, pămîntul, apa și celelalte.

p.8a11. *Așa încît este anterior senzației.*

Trebuie știut că nu a propus o soluție pentru nedumeririle menționate. În acest sens trebuie afirmat că lucrurile relative se spun în două feluri : fie ca lucruri luate în ele însele, desprinse, fie ca prinse într-un raport, precum tatăl și fiul. Căci, dacă ne vom gîndi că tatăl e Sofroniscos, iar fiul Socrate, primul trebuie să fie anterior lui Socrate, tatăl fiind anterior cum e cauza față de efect. Așa va fi dacă îi vom privi pe fiecare ca realități distincte (căci Sofroniscos va fi anterior lui Socrate) ; în schimb, dacă îi luăm drept tată și fiu, atunci cele legate prin relație vor fi simultane. La fel, așadar, și cu cunoașterea și cunoscutul. Dacă vom lua cunoscutul drept lucru, de pildă ca un astru, el va fi anterior, conceput ca atare (căci astrele sînt anterioare științei despre ele) ; dacă însă îl vom gîndi ca un relativ, cunoscutul va fi simultan cunoașterii : nimic nu poate fi cunos-
286 cut dacă nu există cunoaștere asupră-i. Într-adevăr, Aristotel

Scanned with CamScanner

spune că sînt simultane cunoscutul şi cunoaşterea asupră-i. Dacă însă cineva ar spune despre cunoscut că e virtual şi anterior cunoaşterii asupră-i, voi răspunde că şi cunoaşterea asupră-i va fi, atunci, virtuală. Şi, în general, la relative, cum se comportă unul, aşa se va comporta şi celălalt. Dacă unul, într-adevăr, este în act, atunci şi celălalt va fi în act; dacă unul e în putere, şi celălalt va fi în putere; de pildă, atunci cînd cunoscutul e în act, în chip necesar şi cunoaşterea va fi în act, iar cînd cunoscutul e în putere, şi cunoaşterea va fi în putere. Atunci cînd am conceput anterioare cunoscutul faţă de cunoaştere sau sensibilul faţă de senzaţie, nu le-am privit drept cunoscut şi sensibil, ci drept lucruri în ele însele.

p.8°13. *Se poate ivi o nedumerire dacă nu cumva vreuna.*

Filozoful a dus pînă la capăt definiţia celor vechi şi implicaţiile ei: urmînd acum să-şi introducă definiţia sa, el înţelege să arate mai întîi unele consecinţe absurde ale primei definiţii. Este absurd să găseşti că părţile substanţelor secunde sînt relative, aşadar că substanţele ar fi accidente. El înfăţişează însă următoarea diviziune: substanţa este fie universală, fie particulară, şi fie un întreg, fie o parte. Se nasc deci în chip evident patru combinaţii, una fiind partea universală, de pildă cap, mînă; alta întregul particular, de pildă Socrate şi cele de acest fel; alta întregul universal, ca omul, 119v
şi partea particulară, ca o mînă anumită sau un cap anumit. Dintre acestea, trei nu sînt relative, în schimb, una, partea universală, cum sînt capul, mîna, vor părea a fi relative; căci se spune despre ele că sînt cap şi mînă ale cuiva. Acest lucru, spune el, e de neadmis, sau greu de soluţionat, pe baza definiţiei date relativelor.

p.8°17. *Căci un om anumit nu este de numit om anumit al cuiva.*

Într-adevăr, cînd se spune că omul sau boul sînt ai cuiva, nu e vorba de om şi bou ca atare, ci ca posesiune.

p.8°28. *Dacă deci definiţia relativelor a fost redată satisfăcător.*

El spune că, potrivit cu definiţia dată pentru relative, e cu neputinţă să se dezlege nelămurirea, sau e cu desăvîrşire greu. A spus însă acest lucru, *cu desăvîrşire greu*, prin fap- 287

Scanned with CamScanner

tul că s-ar putea să fie în joc vreo justificare. Definiția sună : *toate cîte ca atare sînt spuse ca ținînd de altele*. Deci capul nu ca fiind cap este un relativ, ci ca fiind parte, căci partea se spune parte a întregului.

p.8°31. *Ci relativele sînt.*

Ceea ce vrea să spună filozoful este că relative sînt cele a căror existență și natură nu constă din nimic altceva decît din relația lor cu altul. Într-adevăr, nu faptul că ele sînt pur și simplu numite în legătură cu altceva le dă caracter de relative, ci faptul de a avea și un raport cu cel față de care se rostesc ; căci relativul nu numai că se spune în legătură cu altul, dar are și un raport cu acesta, pe cînd cele ce nu sînt relative pot fi rostite în legătură cu altul, fără însă a avea și un raport cu el. Așa fiind relativul, părțile substanțelor secunde nu vor mai fi relative : capul se spune, e drept, în legătură cu ceva ori altceva, ca de altfel orice parte (căci orice parte e parte a cuiva), dar faptul că e cap nu se caracterizează prin raportul pe care-l are cu cel al cărui cap este. Se poate deci reda definiția capului ca luat în el însuși ; căci el este o substanță și un anumit subiect. În schimb, nici unul dintre relative nu este relativ în sine ; în speță, asemănătorul și egalul sînt în chip recunoscut relative, dar nu sem-
120r nifică un lucru care să aibă un plus propriu, ci pentru fiecare din ele existența constă în relație. (Definiția proprie relativelor reiese de aci ; căci prima definiție reprezintă o simplă trăsătură însoțitoare : dacă e vorba de un relativ, atunci se implică și trăsătura aceasta, nu însă prin faptul că e vorba de trăsătură este în joc și un relativ, pe baza celor spuse mai sus)[11].

p.8°35. *Iar din acestea e evident că.*

Expunînd definiția proprie, el pune în joc un procedeu ce rezultă din cele spuse. Procedeul constă din aceea că indicarea celuilalt este utilă termenului relativ însuși. E la fel cum, dacă cineva ar spune și ar vrea să arate că sufletul e nemuritor, ar argumenta că, nefiind cu adevărat nemuritor, ci risipindu-se o dată cu stingerea corpului, nu s-ar mai deosebi întru nimic, pînă la urmă, oamenii buni de cei răi ;

[11] Parantezele aparțin editorului *(N. tr.)*.

Scanned with CamScanner

însă, de vreme ce știm bine cu toții că există o providență, care dă fiecărui suflet pe măsura faptelor lui — de aceea și urmăresc unii dintre cei ce trăiesc o viață demnă să dobîndească virtuți, spre a-și armoniza astfel sufletul cu providența (căci nimeni nu e atît de slab la cuget încît să ignoreze toate acestea) —, dacă, deci, cineva concepe ce anume implică viața sufletească și dovedește că știe să judece, el va arăta, totodată, prin acest argument, cum că există providență. Așadar, filozoful spune că, dacă se cunoaște în chip determinat unul din termenii relativi, atunci se va cunoaște determinat și celălalt termen, iar dacă nu se cunoaște determinat, atunci și celălalt termen va fi cunoscut în chip nedeterminat; dacă 120v
unul e cunoscut în chip absolut, atunci și celălalt, iar dacă unul e cunoscut universal, și celălalt va fi. Căci, dacă nu știi în general la ce termen se raportează el, atunci nu vei ști nici dacă e, într-un fel, relativ. Știindu-se că Sofroniscos este tată, se va ști și despre Socrate întru totul că e fiu. Însă, dacă nu s-ar ști acest lucru, nu s-ar ști nici dacă Sofroniscos e tată.

8b7. *Și la fel dacă ar ști cineva.* 121r

Căci, dacă știe cineva despre o mărime că e dublă, va ști și dublul cui este. În caz că nu, nu știe nici că e dublă. Iar dacă se știe că e ceva „mai bun", e necesar să se știe și față de ce; dacă nu, ci doar că e mai bun decît ceva mai rău, vor fi cazuri cînd, de pildă, pe cel mai rău lemn dintre toate să-l numească mai bun.

p.8b10. *Un astfel de gînd ar fi o supoziție, nu o cunoștință.*

Într-adevăr, supoziția e o formă de cunoaștere obscură și incertă, pe cînd cunoștința este fără greș.

p.8b13. *Nimic să nu fie mai rău decît el.*

Căci nu e de fel neverosimil ca aceea ce numim „mai bun" să fie, întîmplător, mai rău decît toate, ca în cazul lemnului.

p.8b15. *În schimb capul și mîna.*

Pe baza acestora el arată, în continuare, în ce fel capul, sau piciorul, sau brațul nu sînt relative. Să presupunem, 289

Scanned with CamScanner

într-adevăr, pe Socrate cu restul corpului ascuns și avînd expusă doar mîna : atunci îmi dau seama precis că este o mînă, dar a cui, nu știu. În schimb, la relative, cel care știe definit un lucru îl va ști și pe celălalt în chip definit, pe cînd mîna, deși o văd precis, nu știu în chip definit, a cui este. E evident deci că mîna nu este un relativ. Același argument e valabil și în cazul celorlalte părți.

p.8b21. *Totuși, poate că e greu.*

Cu totul filozofic spune : trebuie, într-adevăr, să explicăm lucrurile, nu după aparență și întîmplător, ci, mai ales în chestiunile ce necesită multă cercetare, cu efort și spirit critic deosebit. De vreme ce însă calea spre rezolvarea problemei este punerea ei, nu e de prisos, spune el, să avem îndoieli despre fiecare dintre acestea. Căci a nu avea îndoieli înseamnă una din următoarele două : a deține cunoștințele tuturor lucrurilor, ca providența (într-adevăr, în cazul ei nu e nimic îndoielnic), sau a fi lipsit total de cunoaștere. Acela ce nu știe nu are îndoieli. Noi însă, la mijloc fiind, între cei de deasupra noastră și cei de după noi, cunoaștem într-un fel intermediar, folosindu-ne de calea îndoielii. Așa cum cele inflamabile, frecîndu-se unele de altele, emit focul, la fel și sufletele ce se îndoiesc emit, prin cercetarea lor, flacăra adevărului. De vreme ce Aristotel, deci, a condamnat mai sus definiția că relative sînt cele ce se spun a ține de ceva, ca riscînd să ducă la considerarea unor substanțe drept relative, acum el spune că, poate, nu este cazul să susținem cum că nu sînt relative cele spuse ca ținînd de ceva ; căci pot exista justificări, în ce privește greutatea menționată de noi.

121v

Despre fel de a fi și calitate

122r

Ne vom folosi, în cazul calității, de același fel de prezentare de care ne-am folosit și în cel al relativelor. Trebuie deci și aici să stabilim dinainte anumite lucruri cu privire la învățătură și să cercetăm, mai întîi, locul categoriei, al doilea definiția ei, apoi titlul *despre felul de a fi și calitate*, iar în al patrulea rînd, după acestea, care e diviziunea cate-

Scanned with CamScanner

goriei. În ce privește locul categoriei, el ne este evident din cele spuse la relative. Referitor la definiție, să cercetăm pentru ce, dînd definiția calității, el spune că este *ceea ce face ca lucrurile să fie socotite de un anumit fel*, astfel încît ceea ce pentru noi e problemă să fi fost socotit de el drept lămurit și acceptat. Vom spune că acest fel de a vorbi ne sugerează ideea de calitate prin lucrul de un anumit fel; căci lucrul de un anumit fel este mai lămurit, deoarece e perceput de senzație, și în general de la el ajungem la gîndul calității. Într-adevăr, văzînd albul din lapte, ca și cel din zăpadă sau fard, ajungem la gîndul albeții, și la fel, gustînd din miere, curmale sau din smochină, ajungem la gîndul dulcelui. Așadar, pe baza lucrului de un anumit fel — care admite calitățile menționate, adică albeața și dulceața —, ca fiind mai bine cunoscut, ni se face teoria respectivă. Este de un anumit fel lucrul ce se împărtășește de la o calitate, iar natura la care se împărtășește e calitatea. De aceea el a și pus înainte felul de a fi, în titlu, calitatea înregistrîndu-se prin el.

După acestea, să vorbim și despre diviziunea categoriei. Trebuie știut că Aristotel ne înfățișează patru specii de calități: întîi caracterul și dispoziția, al doilea capacitatea și incapacitatea, al treilea calitatea înrîuritoare și înrîurirea, al patrulea figura și forma. Caracterul apare, de pildă, cînd spunem că geometrul are stăpînire asupra problemelor de geometrie, iar dispoziția atunci cînd, de pildă, spunem despre cineva că are unele idei din auzite despre problemele de geometrie. Acesta e primul fel de calitate. Al doilea e capacitatea sau incapacitatea, ceea ce înseamnă înzestrarea sau lipsa de înzestrare în ce privește cele naturale, noi numind chiar înzestrare capacitatea și neînzestrare incapacitatea. Al treilea fel este calitatea de înrîurire și înrîurirea. Este o calitate înrîuritoare, de pildă, recele din zăpadă sau căldura din foc. Însă ea e dublă, fie ca pricinuind o înrîurire, fie ca rezultînd dintr-una: astfel răceala zăpezii și căldura focului se numesc calități de înrîurire nu pentru că rezultă ca un efect, ci pentru că produc unul (căci nu a avut loc vreo modificare în subiectul material, pentru ca focul și zăpada să primească aceste calități, ci mai degrabă ele pricinuiesc efecte în altele, în speță căldură și frig), pe cînd în fierul înroșit căldura se numește o calitate de înrîurire ca

Scanned with CamScanner

rezultînd dintr-o înrîurire. Despre înrîurire vorbim, de pildă, cînd cineva, fiind mai întîi galben, roşeşte apoi din pricina ruşinii; vom spune că roşeaţa aceasta este efectul. — Al
122v patrulea fel de calitate îl dau figura şi forma. Trebuie ştiut că figura se spune despre cele neînsufleţite, pe cînd forma despre cele însufleţite. Pe de altă parte, trebuie ştiut că şi Platon s-a folosit de expresia de calitate, în dialogul *Teetet* [12], el fiind chiar creatorul expresiei; căci el spune: „Îmi pari a nu şti ce înseamnă cuvîntul calitate, prin faptul că e rostit brusc". Cît despre Aristotel, el a extins expresia de calitate nu numai asupra tuturor corpurilor, dar şi asupra sufletului, spunînd că în suflet ştiinţa şi virtutea sînt calităţi.

Însă se poate obiecta lui Aristotel că nu a făcut diviziunea cum trebuie. Într-adevăr, el a vorbit de caracter nu numai în cazul sufletului, ci şi al trupului, căci numim un caracter al corpului sănătatea şi, la fel, o febră constantă. Sub care din cele patru specii aristotelice de calităţi să rînduim aceste calităţi? Pentru ca diviziunea să fie desăvîrşită, vom spune astfel: un fel de calitate este cea de înzestrare, altul cea în act, iar cea de înzestrare alcătuieşte a doua specie, numită de Aristotel după capacitate şi incapacitate, pe cînd calitatea în act este fie împlinitoare, fie destrămătoare, fie nici una, nici alta. La rîndul ei, pentru cea împlinitoare, un fel de calitate produce înrîurire asupra senzaţiei noastre, o alta nu produce. Cea care nu produce înrîurire fie e greu de înlăturat, fie lesne. Iar dacă e greu de înlăturat, apare caracterul, atît în suflet, cît şi în trup; dacă e lesne însă de înlăturat, rămîne dispoziţie. Caractere sînt, de pildă, ştiinţa sau virtutea în suflet, sănătatea în corp. Dacă însă cineva ar spune că sănătatea produce un efect (căci o resimţim, vom răspunde că nu resimţim sănătatea, ci calităţile înrîuritoare ce conduc la sănătate; căci aceia ce suferă de febră resimt căldura anormală apărînd şi dispărînd, dar sănătatea însăşi n-o resimt. Aşa se şi face că bolnavii de nevindecat, avînd prezentă în ei boala în chip ascuns, n-o mai resimt; căci atunci ea nu mai este vădită decît medicilor, iar aceştia au anumite indicii pentru a o discerne, pe ea ca şi sănătatea. În ce priveşte

---

[12] *Teetet*, 182 A.

înrîurirea activă, una e greu de înlăturat, alta trecătoare; dacă e trecătoare, ea alcătuieşte o diviziune a celei de-a treia specii, enunţată de Aristotel, adică de soiul roşeţii celui ce 123r
resimte ruşine. Căci omul în toată firea, conştient fiind de nereuşita sa şi nevoind să-i fie dezonorat nici osîndit chipul, respinge ce are mai de preţ în ascunzişul afectului, iar mai de preţ decît toate îi sînt firii omeneşti spiritul şi sîngele. Dar natura face să răzbată sîngele la suprafaţă, iar culoarea lichidului aduce roşeaţa. Dacă însă înrîurirea e persistentă, ea alcătuieşte cealaltă clasă a celei de-a treia specii — calitatea înrîuritoare, cea care produce afectul. Dacă, pe de altă parte, calitatea nu e nici împlinitoare, nici destrămătoare, atunci fie că e privită la suprafaţă, fie că s-a retras în adîncimea subiectului, şi, dacă s-a retras în adîncimea subiectului, ea este fie trecătoare, fie persistentă. În cazul că e trecătoare, alcătuieşte din nou o înrîurire, dintr-a treia specie de calitate; în schimb, în cazul că e permanentă, reprezintă o calitate de înrîurire, nu pe cea producătoare de afect, ci pe cea care apare ca afect, ca în cazul roşeţii din naştere; căci în felul în care cel care roşeşte, ca efect al ruşinii, şi-a căpătat culoarea, în acelaşi fel cel care e roşu din fire şi-a căpătat, prin afect natural, culoarea sa.

Trebuie ştiut însă că Aristotel spune, în cartea a şaptea a prelegerilor de fizică, cum că alteritatea se iveşte nu prin oricare calitate, ci numai prin cele de înrîurire; într-adevăr, calităţile pe bază de caracter nu aduc, spune el, alteritatea, ci o predispoziţie oarecare fie către pieire, fie către generare, căci prefacerea caracterului reprezintă o schimbare a substanţei însăşi. Filozoful, analizînd speciile de schimbare, a spus că sînt şase: naşterea, pieirea, creşterea, scăderea, alteritatea şi schimbarea de loc. Aceste schimbări sînt privite în cadrul a patru categorii: substanţă, mărime, calitate şi loc. Schimbarea, spune el, care se iveşte în legătură cu substanţa, dacă are loc de la nefiinţă la fiinţă, se numeşte naştere, dacă e de la fiinţă la nefiinţă, se numeşte pieire. Schimbarea care are loc în legătură cu categoria cantităţii se numeşte creştere şi scădere, cea din categoria locului, o schimbare de loc, pe cînd alteritatea se iveşte la calitate, dar nu la orice specie de calitate. De pildă, schimbările de caracter nu se pot numi alte- 293

Scanned with CamScanner

rități, ci un fel de nașteri și dispariții. Fie că e vorba de un caracter sufletesc, cum ar fi știința sau virtutea, fie de unul trupesc, ca sănătatea, dacă unul din ele se schimbă, atunci, în cazul că e de la neființă la ființă, are loc un tip de naștere, iar dacă e de la ființă la neființă, se spune că e o distrugere. Acestea, spune el, nu trebuie numite alterități. Așadar, vom spune că alteritatea se produce atunci cînd schimbarea se ivește pe baza calităților înrîuritoare, adică nu pe baza celor
123v substanțiale, ci a celor accidentale lucrului. Acestea fie spuse despre ele.

Dacă nu se extinde cercetarea asupra întregii substanțe, ci se ia în considerare doar suprafața ei, atunci la cele neînsufletite se numește figură, la cele însufletite formă ; căci aceasta este diferența pe care o cunoaștem între figură și formă, sau atunci figura este în închipuirea noastră, pe cînd forma este în lucrurile naturale, și extinde astfel numele de formă asupra oricărui neînsufletit, vreau să spun piatră, lemn, fier și orice alt corp fizic ce are parte de figură. Dacă însă cineva întreabă : din ce motiv nu spunem că și culorile au formă, de vreme ce și ele sînt luate în considerație, în cazul suprafeței ?, vom răspunde că ele nu sînt considerate direct în transformarea suprafeței, ci corpul se poate schimba în totul în ce privește compoziția, dar forma și figura substanței rămîn în întregime intacte, sau transformarea se poate petrece doar în ce privește suprafața ; căci dacă, luînd o bucată de ceară, vom face din ea figura unei piramide triunghiulare, apoi prefăcînd-o din nou vom face din piramidă o sferă, atunci, fără a fi adus nici o schimbare substanței, vom fi schimbat figura ; dar nu va fi mai puțină ceară, fie ca figură triunghiulară, fie ca figură sferică.

p.9°10. *Însă caracterele sînt și un fel de dispoziții.*

Căci, așa cum numele poate fi spus despre nume propriu-zise, ca și despre verb, la fel dispoziția se spune atît despre caracter, cît și despre dispoziția propriu-zisă ; și caracterul este și dispoziție, pe baza categorisirii lor comune, în schimb dispoziția nu este caracter : un tip de dispoziție se divide în caracter și dispoziție simplă, un altul se opune, prin coordo-
294 nare, caracterului.

p.9°14. *Un alt soi de calitate.*

Calitatea fiind un gen, pentru ce una dintre speciile ei este numită primă, alta secundă ? Vom spune că nu există una primă și alta secundă în măsura în care sînt calități, ci deosebirea e doar ca valoare, cum ar fi omul față de cal. Însă, cum se face că a spus *gen* de calitate, de vreme ce ea e gen de maximă generalitate ? El a spus *gen* în loc de specie, spre a arăta că nu e vorba de o specie ultimă, ci de un gen subaltern, care e specie dacă-l raportăm la calitate ; cum am spune că un gen de substanță e viețuitorul, în loc de „un gen sub ea". 124r

Drept al doilea soi de calitate ne dă pe cel pe bază de capacitate și incapacitate. El numește pugiliști și alergători pe cei care au înzestrarea naturală către acestea, adică pe cei ce virtual sînt așa. Primul soi de calitate, caracterul și dispoziția, este privit în act, al doilea în putere. Cei ce sînt virtual pugiliști și alergători sînt considerați a avea înzestrarea în acest sens, pe baza capacității sau incapacității naturale. Dacă însă cineva e pugilist și alergător în act, atunci nu mai e numit așa pe baza capacității naturale sau a incapacității, ci prin caracterul și dispoziția sa.

p.9°16. *Căci nu prin simplul fapt că fiecare este orientat într-un fel.*

Nu-i numim așa prin faptul că sînt în act, ci prin faptul că au o astfel de capacitate.

p.9°21. *Iar sănătoși sînt numiți unii prin aceea că posedă capacitatea naturală de a nu pătimi lesne ceva.*

Trebuie știut că el numește capacitate fie putința naturală de a face ceva, așa cum numim pugilist pe cel capabil să lovească, fie putința naturală de a nu suferi ceva, așa cum spunem despre cel sănătos că are capacitatea de a nu pătimi, iar despre cel bolnav că o are pe cea de a pătimi. Dacă însă cineva ar spune că incapacitatea nu e o calitate, îl vom combate, recurgînd la opusul ei. Nimeni nu este atît de absurd încît să spună despre capacitate că nu e calitate ; pe de altă parte, s-a arătat că, așa cum se comportă unul dintre contrarii, se comportă și celălalt, căci ele se subsumează aceluiași gen. Ca atare, incapacitatea poate fi considerată de trei feluri : se spune incapacitate în cazul celui ce în chip

Scanned with CamScanner

firesc nu acționează, așa cum spunem despre bolnav că e incapabil să facă ceva; se spune incapacitate în cazul celui ce firesc nu pătimește ceva, cum spunem în cazul sănătosului că e incapabil să sufere, dar spunem de asemenea despre bolnav că e incapabil să nu sufere, adică nu are capacitatea de a nu suferi, căci negația capacității de a nu suferi o aduce pe cea de a suferi, și invers, negația capacității de a suferi o aduce pe cea de a nu suferi; în sfîrșit, se mai poate spune și într-alt sens: se vorbește de capacitate fie prin raport la totalitatea unei clase, așa cum spunem că orice om are capacitatea de a geometriza, fie prin raport la ușurință, cum spunem despre cutare om că are capacitatea de a geometriza, în loc să spunem că o poate face cu ușurință. La fel și în cazul incapacității: vorbim despre ea fie în sensul că nu-i e firesc în general cuiva să geometrizeze, ca de pildă, cîinele, fie în sensul că o face cu greu, ca de pildă, cel slab la minte. Astfel, cei bolnavi au capacitatea de a pătimi lesne și au incapacitatea de a nu pătimi, pe cînd cei sănătoși dimpotrivă.

124v p.9°28. *Al treilea soi de calitate.*

Din nou aici spune gen și în loc de specie. Cel de față e considerat de patru feluri: fie calitatea revine întregii specii, și se numește calitate de înrîurire, ca albeața în zăpadă; fie nu în întregime, ci unora, dar în chip natural și din naștere, numindu-se la fel calitate de înrîurire, așa cum le revine etiopienilor negreața; fie revine nu natural, ci dobîndit, dar e persistentă, numindu-se înrîurire prin raportare la calitatea actuală, cum ar fi culoarea galbenă a feții din cauza unui rău prelungit sau a unei boli de ficat; fie e dobîndită și trecătoare, ca roșeața, cum ar roși cineva de rușine sau ar îngălbeni de frică, numindu-se o înrîurire la cel care a sufe-
125r rit ceva; căci cel ce participă la ultimul caz nu se consideră, prin aceasta, că deține o calitate. Trebuie știut că acestea privesc nu numai corpul, ci și sufletul.

Calitățile de înrîurire sînt însă de două feluri: căci fie se spune că lucrurile dețin calitatea de înrîurire prin faptul că ele însele au suferit ceva și că sînt produsul unei înrîuriri, fie se vorbește așa prin faptul că sensibilitatea noastră înre-
296 gistrează ceva, prin perceperea calităților, ca în cazul focului.

Scanned with CamScanner

Într-adevăr, nu focul însuşi a suferit ceva, spre a încălzi, ci noi suferim ceva, încălzindu-ne prin contactul cu el; la fel cu mierea. Astfel de însuşiri sînt ca şi o specie de substanţă în obiect, şi se spune că acest obiect are calităţi de înrîurire prin faptul că sensibilitatea înregistrează ceva prin ele. În schimb despre corpul care a devenit el însuşi alb spunem că are drept calitate o înrîurire ce produce efect; însă albul îi este un accident şi ceva dobîndit, nerezidind în substanţa lui şi nefiind o specie. Aşadar, sensibilitatea înregistrează ceva şi în cazul acestora; dar, de vreme ce cu precădere înrîuritor se numeşte cel care, el însuşi suferind ceva, produce o înrîurire, la cazurile cînd se produc ambele efecte, la acelea, poate, e preferabil să apară cu precădere denumirea respectivă.

p.9ᵇ1. *Căci nici mierea nu e socotită dulce prin aceea că ar fi suferit ceva.*

Într-adevăr, în două feluri fiind posibilă dulceaţa, mierea nu a primit-o mai tîrziu, prin vreo înrîurire, ci ea este ca şi ceva substanţial în miere.

p.9ᵇ11. *Ci prin faptul că ele însele au fost obţinute.*

El spune despre culori că sînt calităţi de înrîurire prin faptul că se nasc printr-o înrîurire; stabileşte aceasta şi dovedeşte că lucrul stă aşa. 125ᵛ

p.9ᵇ19. *Aşadar, toate manifestările de acest soi.*

A numit culorile manifestări, prin aceea că se ivesc prin alte înrîuriri.

p.9ᵇ27. *Căci deopotrivă sîntem socotiţi de un anumit fel prin ele.*

Într-adevăr, calitatea este cea după care lucrurile sînt socotite de un anumit fel. Dacă deci nu sînt spuse de un anumit fel, efectele fiind trecătoare, atunci e limpede că nu e vorba nici de calităţi.

p.9ᵇ33. *La fel cu cele de mai sus se vorbeşte şi despre calităţi sufleteşti.*

Nu numai cu privire la corp, spune el, se iau în consideraţie calităţile de înrîurire şi înrîuririle, dar şi cu privire la suflet.

Scanned with CamScanner

p.9ᵇ35. *Toate cîte apar încă de la naştere.*

Într-adevăr, aşa cum la etiopian negreaţa, înnăscută fiindu-i, se numeşte calitate de înrîurire, la fel şi rătăcirea din naştere sau pornirile se numesc calităţi de înrîurire.

p.10ª2. *La fel şi toate smintelile.*

La fel, aşa cum lipsa de culoare ivită în urma unei boli lungi se numeşte calitate de înrîurire, tot aşa şi rătăcirea, rezultată din vreun eveniment sau altceva, e denumită calitate de înrîurire.

p.10ª12. *Al patrulea soi de calitate.*

În plus, înfăţişează a patra specie de calitate, numind-o şi pe ea gen în loc de specie. Este vorba de figură şi de formă. Figura are un cuprins mai larg decît forma : într-adevăr, orice formă are şi o figură, dar nu orice figură are şi formă. De aceea, ca fiind mai principală şi mai universală, figura a fost pusă de Aristotel înaintea formei ; căci forma se spune doar despre cele însufleţite, pe cînd figura şi despre cele neînsufleţite.

p.10ª12. *Iar în prelungirea lor.*

Într-adevăr, se mai spune, potrivit cu acestea, că sînt de un fel anumit cele ce participă la ele, cum, de pildă, se spune de la rectitudine linie dreaptă şi de la curbură linie curbă, rectitudinea şi curbura fiind stări ale liniei.

p.10ª16. *În schimb rarul şi desul.*

Ar părea să fie, spune el, deoarece în realitate nu sînt calităţi. Căci des este cel ale cărui părţi sînt strîns aşezate, astfel încît să nu lase loc unui corp străin, pe cînd rar e ceea ce are părţile distanţate, aşa încît poate admite un corp străin.
126ʳ Ca atare, se pare mai degrabă că părţile lor dovedesc a avea o aşezare. Rarul însă l-a conceput artificial, cum, de pildă, şi-ar umple cineva mîna cu alune şi am spune că grămada alcătuită e rară fiindcă e răsfirată. El însuşi, în cursul de fizică, defineşte într-altfel rarul şi desul.

p.10ª25. *S-ar putea arăta eventual.*

După ce a înfăţişat cele patru feluri de calitate, trage concluzia şi spune că acestea sînt felurile ei. Însă, ţintind
298 ca noi să nu ne mulţumim cu spusele celor vechi şi nici să

Scanned with CamScanner

B.C.U. „M. EMINESCU" IAȘI

rămînem inactivi, ci să le supunem cercetării, el declară că *s-ar putea arăta eventual și alte feluri de calitate.*

p.10ª27. *Prin urmare cele mai sus menționate sînt calități.*

Calități, spune el, sînt, de pildă, albeața, negreața și cele asemănătoare, pe cînd lucru de un anumit fel este cel ce se împărtășește de la calități, de pildă corp alb, negru, dulce și celelalte. Iar la calități se participă, pe cînd lucrurile sînt părtașe, numite fiind paronimic de la ele. Însă, de vreme ce nu în cazul tuturor se întîmplă așa, ca de pildă, la virtute (căci părtașul la ea nu se numește paronimic virtuos, ci bun), din acest motiv a spus *sau oricum altfel.*

p.10ª34. *De pildă alergătorul.*

Căci pugilistul, care e denumit pe baza unei înzestrări calificate de autor capacitate, nu și-a tras numele de la vreo calitate : într-adevăr, se numește așa de la pugilat, iar acesta este o artă. Cei ce participă în chip deplin, prin caracterul 126ᵛ
dobîndit, la ea, se numesc paronimic pugiliști de la arta respectivă. La fel și cu alergătorul, căci și el se numește așa pe baza artei respective.

p.10ᵇ5. *Uneori însă chiar existînd nume.*

Adesea însă, chiar existînd un nume pentru calitate, părtașul la ea nu e numit paronimic pe baza ei. De pildă, nu spunem virtuos, ci bun (în limba greacă. — *N. tr.*).

p.10ᵇ12. *De pildă justiția.*

Acum trece la caracterele proprii calității ; astfel, el spune că e propriu calității să admită contrarietate. Dar corectează aceasta : nu le revine tuturor calităților. De pildă, palidului, care e o calitate, nu-i este nimic contrar, nici roșului, sau la fel celorlalte calități de acest soi. Pe de altă parte, e evident, spune el, că sub categoria căreia i se subsumează unul dintre contrarii, sub aceeași se subsumează și celălalt, noi neputînd să-l raportăm la altă categorie.

p.10ᵇ26. *Pe de altă parte admit și gradații.*

O altă trăsătură însoțitoare a lucrului de un anumit fel 127ʳ
este de a primi pe mai mult și mai puțin. Dar pe drept cuvînt nici aceasta nu-l însoțește în întregime ; căci s-a menționat că, acolo unde se întîlnește contrarietate, acolo figurează mai

Scanned with CamScanner

multul şi mai puţinul, unde însă nu e contrarietate, nici ele. În măsura în care există deci contrarietate în lucrul de un anumit fel, există un mai mult şi mai puţin ; însă, de vreme ce nu există la toate, nu figurează la toate nici mai multul şi mai puţinul. De pildă, justiţia nu se spune cu adevărat mai mult sau mai puţin justiţie decît o alta, dar, firește, se spune că participă mai mult sau mai puţin la ea cei ce se împărtăşesc de la justiţie, ca şi de la sănătate.

p.11°2. *Admit în chip de netăgăduit.*

Toate, desigur, cele ce se numesc paronimic de la acestea admit în chip recunoscut pe mai mult sau mai puţin. Dar, şovăind asupra motivului pentru care nu se spune „justiţie" mai multă sau mai puţină, filozoful a lăsat cuvîntul nearticulat. Vom spune deci că justiţia admite pe mai mult sau mai puţin : căci, atunci cînd declarăm mai just pe acesta decît acela, e evident că o facem în măsura în care acesta participă la un plus de justiţie faţă de acela ; aşa încît se poate spune că justiţia admite pe mai mult sau mai puţin.

p.11°5. *În schimb triunghiul şi pătratul.*

Nici triunghiul nu e mai mult sau mai puţin triunghi decît un altul, nici pentagonul nu e mai mult cerc decît tetragonul. Trebuie într-adevăr, dacă e cazul să fie interpretate drept cercuri, ca ambele să primească definiţia cercului. Dacă nu o primesc, nu vor putea fi înţelese din principiu aşa. Într-adevăr, nu s-ar putea spune că boul este mai degrabă om decît calul, de vreme ce nici unul dintre ei nu admite definiţia omului. Aşadar şi la figuri va fi la fel : toate figurile ce admit definiţia cercului sînt deopotrivă cercuri, iar cîte o admit pe a triunghiului sînt deopotrivă triunghiuri, şi la fel cu celelalte.

p.11°9. *Din rîndul celor ce nu primesc.*

Toate însă cîte nu admit principiul nici nu se interpretează aşa. De aceea nu toate cele de o calitate anumită admit pe mai mult sau mai puţin.

p.11°15. *Rezultă că dintre cele enumerate, nimic.*

127v Aici el respinge cele două trăsături însoţitoare ale calităţii, ca nefiind trăsături ce-i revin total. Apoi trece la prin-
300 cipalul caracter şi spune : *asemănătoare şi neasemănătoare.*

Scanned with CamScanner

Într-adevăr, la nici una dintre celelalte categorii nu se potrivește acest caracter.

p.11°20. *Nu trebuie însă să fim tulburați.*

Întrucît și-a dat seama că a enumerat cîteva relative, tratînd despre calitate, el declară că nu trebuie să fim nedumeriți de aceasta, sub cuvînt că era vorba de calitate. Într-adevăr, multe dintre relative au fost trecute sub calitate, ca de pildă, caracter și dispoziție ; căci caracterul se raportează la ceva, iar dispoziția e dispoziție de ceva. Însă aceasta se soluționează în două feluri.

p.11°23. *În realitate, pentru cele mai multe.*

Prima soluție a nedumeririi este următoarea. El spune că genurile de calități se reduc la relative, pe cînd speciile se subsumează calității propriu-zise, așa cum, de pildă, știința e socotită un relativ (căci se spune „știință de ceva"), pe cînd geometria nu este un relativ : nu se spune geometrie de ceva decît ca știință a ceva. Această soluție este una superficială. Mai pătrunzătoare este cealaltă. Sîntem numiți cunoscători, spune el, nu prin simplul fapt că ne împărtășim de la știință, ci împărtășindu-ne fie de la muzică, fie de la geometrie, fie de la altceva. Știința în general este un relativ, ea fiind nedeterminată, pe cînd speciile ei nu sînt : ca fiind determinate, nu spunem despre o muzică sau o geometrie că sînt muzică și geometrie de ceva, ci calități ; căci și sîntem numiți oameni de un anumit fel, potrivit lor. Așa încît genul este raportat la relative, iar speciile la calitate. Spre a înțelege mai exact acest lucru, să admitem, pe baza diviziunii inițiale, următoarele : dintre realități, unele stau la bază, ca substanța, altele sînt în 128r
subiect, ca accidentele. La rîndul lor, dintre cele ce sînt într-un subiect, unele sînt în raport cu ceva, așa ivindu-se relativele, altele nu sînt în raport. Dintre cele ce nu sînt în raport, unele subzistă în chip nedivizat, și astfel apare calitatea, altele în chip divizat, dînd cantitatea. Prin urmare, nu e de fel absurd ca genurile să fie sub relative, iar speciile să fie trecute sub calitate. Aceasta este soluția mai pătrunzătoare. De altfel, nu e de fel absurd ca unele lucruri, trecute sub o categorie, să fie trecute și în rîndul relativelor, ba, mai degrabă, e nece- 301

Scanned with CamScanner

128v sar ca toate cele reduse sub relative să se reducă şi la o altă categorie. Într-adevăr, s-a menţionat că lucrurile particulare
129r nu au relative, ci sînt considerate în celelalte categorii.

129v

Despre acţiune şi înrîurire

p.11b1. *Acţiunea şi înrîurirea admit şi ele contrarietatea.* Trebuie ştiut că principalele şi primele categorii sînt cele amintite, substanţa, mărimea, calitatea şi relativul, pe cînd celelalte şase se nasc din împletirea substanţei cu celelalte trei. Într-adevăr, din împletirea substanţei cu mărimea s-au ivit două categorii — cea a locului şi a momentului —, iar tot astfel din amestecul substanţei şi al calităţii se nasc alte două — acţiunea şi înrîurirea —, precum din împletirea substanţei cu relativele se nasc celelalte două categorii — poziţia şi posesiunea. Însă, redînd atît definiţiile, cît şi trăsăturile însoţitoare ale celor patru categorii, pentru cele şase rămase el nu a spus care sînt caracterele proprii, nici nu a redat definiţiile şi diviziunea în specii, noi înşine fiind în măsură să aflăm acestea pe baza celor spuse. E necesar deci să dăm, pentru fiecare, atît definiţia, cît şi diviziunea în specii. Astfel, *acţiunea* înseamnă lucrarea asupra unui obiect. Speciile ei sînt două : acţiunea este fie către sine, aşa cum sufletul se cunoaşte pe sine, fie către un altul, ca încălzirea. *Înrîurirea*, la rîndul ei, exprimă schimbarea datorită altuia. La fel, şi în cazul ei sînt două specii : ceva suferă fie ca fiind trimis spre distrugere, ca în ardere, fie ca fiind trimis spre împlinire, ca atunci cînd spunem că vederea înregistrează lucrul văzut. *Poziţia* reprezintă o aşezare de un fel anumit a corpului. Speciile ei sînt trei — aşezarea orizontală, şederea şi aşezarea verticală. *Momentul* este arătat de „cînd anume", iar speciile sale sînt trei —, prezentul, trecutul şi viitorul. *Locul* este indicaţia spaţială, speciile lui fiind şase : sus, jos, dreapta, stînga,
130r înainte, îndărăt. *Posesiunea* reprezintă preluarea unei substanţe de către alta ; căci înseamnă, de pildă, a fi încălţat, a fi
302 înarmat şi altele de acest soi.

Scanned with CamScanner

Despre opuse

p.11[b]16. *Despre opuși, în cîte feluri.* 131[v]

Ţinta lui Aristotel aici este de a ne instrui cu privire la expresiile pe care le-a menţionat în cadrul teoriei categoriilor, expresii nu total necunoscute nouă din vorbirea obişnuită, totuşi necesitînd o anumită punere la punct şi explicaţie. Mai întîi, vorbeşte despre opuse. Într-adevăr, el menţionase la relative opoziţiile, atunci cînd spusese că marele şi micul se opun nu ca fiind contrarii, ci ca relative. El vrea deci să expună în cîte feluri se spun opusele şi declară că o fac în patru feluri: fie drept relative, fie drept contrarii, fie ca privaţiune şi posesiune a unui caracter, fie ca afirmaţie şi negaţie. Pentru a trata în chip practic cum anume se spun opusele în cele patru feluri, să le luăm pe bază de diviziune. Cele opuse îşi stau faţă în faţă fie în rostiri, ca afirmaţia şi negaţia, de pildă „Socrate se plimbă — Socrate nu se plimbă", fie în lucruri, iar la acestea, sau ca avînd un raport, sau ca fiind considerate în sine. Cele pe bază de raport se spun a fi opuse ca relativele, de pildă drept şi stîng, pe cînd altele se opun nu pe bază de raportare, ci în sine, iar acestea fie se transformă unele în altele, fie nu se transformă; şi dacă se transformă, se opun drept contrarii, ca, de pildă, negrul albului, pe cînd dacă nu se transformă, se opun pe bază de privaţiune şi posesiune, ca vederea şi orbirea.

În ce scop s-a folosit de o asemenea clasificare? Vom spune că a pornit de la cele ce au o opoziţie mai slabă, adică de la relative; căci acestea par, aproape, a nici nu se combate, prin firea lor, unele pe altele. De altfel, ele se şi aduc reciproc, iar unul existînd, există întru totul şi celălalt, şi, dimpotrivă, unul nefiind, nu va fi nici celălalt. În al doilea rînd a vorbit despre contrarii; acestea se opun cu mai multă 132[r] tărie. Într-adevăr, ele se suprimă reciproc, iar dacă unul este, celălalt e întru totul suprimat. Dar încă mai puternic decît acestea se opun cele pe bază de privaţiune şi posesiune, căci contrariile, deşi se suprimă reciproc, cum am spus, se şi transformă unul în altul (albul se naşte din negru şi invers), pe cînd cele opuse pe bază de privaţiune şi posesiune nu se

Scanned with CamScanner

transformă unul în altul : nici orbul nu-şi va recîştiga vederea, nici chelului nu-i va creşte părul. Încă mai puternică decît acestea este opoziţia pe bază de afirmaţie şi negaţie, căci ea singură este privită ca aplicîndu-se tuturor lucrurilor, pe cînd celelalte, nu. De pildă opoziţia relativelor nu se spune despre toate lucrurile : dacă se întîmplă ca un lucru să fie izolat, nu se spune că e la dreapta sau la stînga. Nici contrariile nu se aplică tuturor : substanţei nu-i e nimic contrar, iar vocea nu se spune că e albă sau neagră, pe bază de contrarietate a culorilor. La fel, nici opoziţia pe bază de privaţiune şi posesiune nu se spune despre toate, căci piatra nu e declarată oarbă, sau cu vedere, sau cheală. În schimb, opoziţia afirmaţiei şi negaţiei se consideră efectiv în toate : spunem, într-adevăr, că Socrate e sau la dreapta sau nu e la dreapta ; că fiinţa, fie are contrar, fie nu are ; că piatra, fie are vedere, fie nu are, — la fel obţinînd lesne, pentru toate realităţile, opoziţia aceasta a afirmaţiei şi a negaţiei. Pe drept cuvînt deci a spus el că prima este cea a relativelor, a doua a contrariilor, a treia cea pe bază de privaţiune şi posesiune, a patra cea a afirmaţiei şi negaţiei.

p.11^{b}32. *Prin urmare, toate cîte se opun.*

Prin acestea vrea să arate că opoziţia relativelor nu este aceeaşi cu a contrariilor, iar acest lucru îl arată astfel : cele opuse ca relative, ele ca atare, se spun în legătură cu ceva, aşa cum dreapta este dreaptă faţă de stînga, pe cînd cele opuse ca fiind contrarii nu se opun, ele ca atare ca ţinînd de ceva ; albul nu este spus alb faţă de negru. Aşadar, cele opuse ca relative sînt diferite de cele opuse ca fiind contrarii.

p.11^{b}38. *La contrarii, cîte sînt de aşa natură.*

132^{v} Distingînd opoziţia relativelor de cea a contrariilor, acum urmăreşte s-o deosebească şi de celelalte. Dar, înainte de aceasta, el prezintă o anumită clasificare a contrariilor, care i se înfăţişează aşa : unele dintre contrarii sînt fără mijlocire, ca, de exemplu, cu soţ şi fără soţ, altele cu mijlocire, ca alb şi negru, şi orice de acest soi ; cele mijlocite sînt : unele de aşa fel încît nu cu necesitate unul dintre ele este prezent în
304 subiect, ca în cazul albului şi negrului (căci nu e necesar ca

Scanned with CamScanner

orice corp să fie alb sau negru, el putînd fi şi cenuşiu sau în cîte feluri sînt cele intermediare), pe cînd altele sînt de aşa fel încît cu necesitate unul din ele să fie prezent în subiect, cum este căldura în foc; căci nu s-ar putea ca focului să i se adauge cîndva frigul, la fel cum în zăpadă figurează răceala, neputînd fi vreodată opusul ei.

p.12ª6. *Fie fără de soţ, fie cu soţ.*

Într-adevăr, orice număr e fără soţ sau cu soţ, şi nu s-ar putea găsi un număr care să nu fie aşa.

p.12ª13. *Iar rău şi bun se enunţă atît.*

Căci nu numai despre om spunem că e rău sau bun, dar şi despre multe altele, ca despre cal, cîine ş.a.m.d.

p. 12ª20. *În cazul unora, aşadar, există nume.*

Dintre contrariile cu intermediari, unele au intermediar cu nume, cum au albul şi negrul pe galben, cenuşiu şi celelalte, pe cînd altele nu au, intermediarul fiind denumit prin negarea extremelor; de pildă, ce e între bun şi rău nu e de rostit printr-un nume, dar îl facem cunoscut prin negarea extremelor, spunînd „nici-rău-nici-bunul".

p.12ª26. *Privaţiunea şi caracterul posedat se rostesc.*

Voind să distingă opoziţia relativelor de cea pe bază de privaţiune şi posesiune, el tratează mai întîi despre opuşii prin privaţiune şi posesiune, şi spune că despre ce se enunţă posesiunea, despre acel lucru e vorba şi în privaţiune.

p.12ª29. *Atunci anume spunem că este privat.*

Cu totul temeinic afirmă filozoful că, dacă intenţionăm să spunem de ce anume este lipsit ceva, trebuie să ţinem seama de trei lucruri: de caracterul însuşi de care spunem că e primitor; apoi de locul în care se spune că se iveşte firesc; al treilea, de momentul în care trebuie să figureze caracterul. Astfel, trebuie privit mai întîi subiectul, sub raportul celor de care, în general, nu e receptiv (căci nu spunem despre piatră că e lipsită de vedere, întrucît nici nu are în general înzestrarea de a dobîndi vedere; e la fel ca şi cum ai spune despre ea că e lipsită de justiţie, fiind vădit, cred, că privaţiunea se spune numai prin raport la posesiunea preexistentă); în al doilea rînd, trebuie considerată şi acea

Scanned with CamScanner

parte din lucru care e firesc să posede caracterul (căci, dacă omul e receptiv de vedere, nu spunem că piciorul său e privat de vedere, întrucît, cum s-a afirmat, nu e firesc ca omul s-o aibă în acea parte); iar în afară de acestea, trebuie ţinut seama de moment; căci un cățel, de pildă, trebuie să
133r aibă parte firesc de vedere şi posedă partea respectivă, totuşi
133v nu vede, fără a se spune că e privat de vedere — dat fiind că n-a sosit încă momentul în care să primească efectiv vederea — şi nici nu se spune că el vedea mai înainte şi apoi a orbit. De aceea în chip potrivit şi temeinic spune filozoful că trebuie să avem grijă de a le lua în consideraţie pe acestea trei. *Ştirb numim nu pe cel ce nu are dinţi* (desigur, nici pe noul născut) *şi orb nu pe cel ce pur şi simplu nu are vedere*; şi, desigur, nici cățelul.

p.12a35. *A fi privat de şi a avea un caracter nu înseamnă acelaşi lucru cu privaţie şi posesiune.*

Prin acestea, filozoful vrea să arate că nu sînt acelaşi lucru a fi privat de ceva şi privaţiunea, nici a avea un caracter şi caracterul, deşi se spun paronimic de la acestea, căci, dacă ar fi identice, s-ar şi enunţa amîndouă despre un acelaşi lucru. Într-adevăr, dacă ar însemna acelaşi lucru caracterul cu posesiunea unei trăsături de caracter, s-ar enunţa amîndouă despre acelaşi lucru, şi la fel s-ar întîmpla cu privaţiunea. Acum însă nu se întîmplă aşa, căci nu spunem despre orb că este orbirea însăşi.

p.12b6. *De altfel, nici ceea ce stă sub afirmaţie şi negaţie.*

Că negaţia şi afirmaţia nu sînt acelaşi lucru cu ceea ce s-a semnificat prin ele, o arată prin aceea că ele sînt rostiri, pe cînd cele semnificate de ele sînt lucruri. Se spune însă că se opun ca afirmaţia şi negaţia şi acestea, vreau să spun lucrurile în chestiune, de pildă faptul că „el stă jos" şi „el nu stă jos".

134r p.12b16. *Că privaţiunea şi posesiunea de caracter.*

După ce a deosebit relativele de contrarii, acum le deosebeşte de opuşii pe bază de privaţiune şi posesiune, începînd de la ce e mai lămurit şi mai recunoscut, anume de la faptul
 că vederea nu se enunţă ca ţinînd de orbire, iar apoi arată —

Scanned with CamScanner

și acest lucru e îndoielnic — cum că nici orbirea nu e orbire de vedere. Acest lucru socotește el că trebuie spus.

p.12ᵇ18. *Nici nu se spune într-alt fel prin raport la opus.*

În loc de „oricum ai crea cuvîntul, nu se obține de fel conversiune".

p.12ᵇ19. *La fel nici orbirea n-ar putea fi socotită orbire de vedere.*

Teza lui este că nu se spune nici orbire de vedere, căci, dacă s-ar spune, ar însemna să se spună și vedere de orbire. Într-adevăr, relativele se rostesc convertindu-se, ca de pildă, stînga prin raport la dreapta și dreapta prin raport la stînga.

p.12ᵇ26. *Nu se opun nici așa cum o fac contrariile.*

Trebuie știut că urma, acum, să deosebească opoziția relativelor de afirmație și negație. Dar, de vreme ce pe ultima intenționează s-o deosebească dintr-odată de celelalte trei, pe aceasta o sare, în schimb deosebește opoziția pe bază de privațiune și posesiune de cea a contrariilor; mai întîi face o clasificare a contrariilor, arătînd deosebirea pentru fiecare caz în parte, apoi și printr-un argument de ordin general: *căci la contrariile la care nu există nici un intermediar este necesar ca, în lucrurile în care ele apar în chip firesc sau despre care se enunță, unul dintre contrarii să existe statornic.* Într-adevăr, nu vom spune despre foc că e cu soț sau fără, nici că piatra e bolnavă sau sănătoasă, de vreme ce nu admit dintru început, în chip firesc, asemenea opoziții. În ce privește *acela dintre opuși care se enunță, să existe statornic,* el este pe baza contrariilor fără mijlocire, așa cum declară și el cu privire la *boală și sănătate,* sau *cu soț și fără.* Într-adevăr, e necesar ca orice număr să fie sau cu soț sau fără, și orice corp sau bolnav sau sănătos, dacă e vorba de cel ce le admite.

p.12ᵇ33. *Nu e într-adevăr necesar ca orice primitor să fie alb sau negru.* 134ᵛ

Într-adevăr, nu e necesar ca fiecare corp să fie alb sau negru (poate fi și cenușiu, de pildă), nici rece sau cald (poate fi și căldicel), doar dacă nu revine neapărat unul din ele subiectului ,cum revine zăpezii albul sau focului caldul, și de asemenea însuși gîndului ce ne facem despre ele, de vreme

Scanned with CamScanner

ce, aşa cum căldura e solidară cu focul, răceala şi albeaţa sînt solidare cu zăpada.

p.13°3. *În schimb în cazul privaţiunii.*

După ce a înfăţişat modurile opoziţiei contrariilor, acum el arată că potrivit cu nici unul din modurile enumerate nu poate fi aceeaşi opoziţia contrariilor cu cea pe bază de privaţiune şi posesiune. În cazul contrariilor fără intermediar, într-adevăr, cu necesitate unul revine subiectului, în timp ce la opuşii pe bază de privaţiune şi posesiune nu e necesar ca unul să fie permanent prezent în subiect. Aşadar, opoziţia contrariilor fără intermediar nu este aceeaşi cu cea pe bază de privaţiune şi posesiune, şi nici opoziţia cu intermediar nu e aceeaşi.

p.13°4.*Într-adevăr, primitorului nici nu-i revine statornic.*

Acum distinge mai întîi pe cele pe bază de privaţiune şi posesiune de contrariile fără intermediar, spunînd că la acestea din urmă unul revine cu necesitate subiectului; căci orice număr e neapărat cu soţ sau fără soţ, pe cînd nu despre orice corp se va spune necesar că e orb sau are vedere. Într-adevăr, nu se va spune aşa despre piatră şi în general despre cele ce nu primesc caracterele respective.

p.13°8. *Dar nici nu e vorba de opuşi cu intermediar.*

Acum le distinge de contrariile cu intermediar, spunînd că, în cazul acestora, unul nu revine cu necesitate subiectului. Într-adevăr, nu este necesar ca orice corp să fie alb sau negru, pe cînd la cele ce se ivesc pe bază de privaţiune şi posesiune, cu necesitate una revine subiectului. Pe „oricui" l-a adăugat, dat fiind că există unele contrarii cu intermediar în cazul cărora unul apare cu necesitate în subiect, cum e căldura la foc; totuşi, chiar şi în cazul acestora el arată deosebirea faţă de cele pe bază de privaţiune şi posesiune, deosebire care constă în aceea că la primele ceva revine neapărat în chip determinat subiectului (între cald şi rece, contrarii cu intermediar, căldura revine în chip determinat focului şi de fel celălalt), pe cînd la cele pe bază de privaţiune şi posesiune nu se întîmplă la fel. Căci nu e necesar ca subiectului primitor să-i fie în chip determinat prezentă vederea sau orbirea, ci care din două se întîmplă.

Scanned with CamScanner

p.13ª18. *Pe deasupra în cazul contrariilor.* 135r

După ce a divizat contrariile în unele cu intermediar, altele fără și după ce a comparat cu ambele pe cele relative, acum le distinge și printr-un argument de ordin general, spunînd că la toate contrariile unele se prefac în altele, afară de cazul în care subiectului îi revine de la natură și prin esența sa unul anumit, pe cînd cele pe bază de privațiune și posesiune nu se prefac unele în altele. Într-adevăr, *de la posesiune de caracter la privațiune*, spune el, *se produce o* 135v *transformare, de la privațiune la caracter e cu neputință.* Dar ce vrea să spună cu *dacă, cu timpul, cineva nu e împiedicat să se transforme în modalitatea contrarie?* Spune, cu alte cuvinte, „dacă nu începe a filozofa la bătrînețe". Într-adevăr, în ceasul acela timpul interzice ca sporul să ducă pe om pînă la modalitatea opusă.

p.13ª37. *Cît despre cele care se opun ca afirmație.*

După ce a deosebit cele trei opoziții unele de altele, acum compară pe cea rămasă cu cele trei și o distinge pe scurt, spunînd : *căci doar la acestea e permanent necesar ca unul să fie adevărat, celălalt fals.* Într-adevăr, caracteristic pentru afirmație și negație este că, în privința oricărui lucru, există diviziunea după adevăr și fals, cum se arată în *Despre interpretare.* Căci, dacă spun „Socrate șade — Socrate nu șade", în chip necesar o rostire e adevărată, cealaltă falsă ; și la fel cu toate afirmate și negate.

p.13ᵇ10. *Iar în general nimic dintre cele spuse fără de legătură.*

Cele spuse fără nici o împletire nu indică nici adevăr, nici falsitate, iar relativele, contrariile și cele pe bază de privațiune și posesiune sînt rostite fără legătură. Acestea deci indică ceva fără adevăr și fără falsitate ; astfel că ele nu sînt la fel cu cele spuse pe bază de afirmație și negație.

p.13ᵇ12. *Totuși s-ar părea că se întîmplă prin excelență.*

El rezolvă o anumită întîmpinare și spune că s-ar părea ca, mai ales în cazul contrariilor, la cele spuse cu legătură, una să fie adevărată și cealaltă falsă. Dar lucrurile nu stau așa. El soluționează chestiunea prin obiecție și replică la obiecție în sensul că, mai întîi, adevărul și falsitatea nu se dis- 309

Scanned with CamScanner

tribuie total (în acest caz); căci, dacă se spune „Socrate e sănătos — Socrate e bolnav", în cazul că există Socrate, ele se disociază, iar în cazul că nu există, sînt deopotrivă false atît rostirea că e sănătos, cît și cea că e bolnav, de vreme ce el nu există. Dacă însă disociația are loc, atunci se face după afirmație și negație, iar acest lucru îl semnifică spusa sa. Știm într-adevăr că afirmarea și negarea pe bază de contrarietate, în cadrul vorbirii, se opun într-astfel. Așa încît nu divid total, ceea ce reprezintă un caracter propriu doar afirmației și negației.

Despre contrarii

136r p.13b36. *Răul este cu necesitate contrar binelui.*

Încheind tratarea opozițiilor, acum vrea să arate în cîte feluri se vorbește de contrarii și spune că, pentru bine, răul este întru totul contrar, pe cînd pentru rău, binele nu e întru totul (căci nu se convertesc), răului opunîndu-i-se cînd binele, cînd răul însuși, și nu doar binele. Într-adevăr, față de răul care e prin lipsă, excesul este un rău contrar, așa cum lașității, care e un rău, i se opune temeritatea. Însă asemenea opuse sînt rare, de cele mai multe ori răul fiind contrar binelui.

p.14a7. *Pe deasupra, la contrarii.*

Este vădit că el cercetează acum contrariile ca lucruri, și nu drept contrarii; căci, existînd, spune el, albul, nu e necesar ca negrul să fie, pe cînd, dacă există primul în chip de contrar, cu necesitate negrul este: într-adevăr, contrarul cuiva se numește contrar în măsura în care este trecut și în rîndul relativelor.

p.14a10. *În plus, dacă faptului că Socrate e sănătos.*

El spune acest lucru despre contrarii, cum că se suprimă
136v unul pe altul, și niciodată, dacă unul este, celălalt nu poate subzista într-un subiect, în același loc și același timp. De pildă, sănătatea și boala își sînt contrarii, și ele niciodată nu pot
 reveni simultan aceluiași.

Scanned with CamScanner

p.14°15. *Pe de altă parte este evident că la contrarii.*

Un alt caracter însoţitor al contrariilor este de a se putea găsi ambii într-un subiect. Iar acest lucru pe drept cuvînt: căci pentru cele în conflict şi care se combat una pe alta, e necesar ca ele să facă aceasta întîlnindu-se într-un singur subiect ori loc.

p.14°22. *Justiţia şi injustiţia în genuri contrarii.*

Mai sus spusese despre contrarii că trebuie să figureze în acelaşi gen; acum arată că nu toate sînt în acelaşi gen. De pildă, justiţia şi injustiţia sînt privite ca genuri contrarii; nu într-un acelaşi gen. Într-adevăr, justiţia face parte din genul virtuţii, injustiţia din genul viciului. Vom spune însă că şi aceste genuri contrarii ele însele au un gen comun; căci virtutea reprezintă un caracter şi viciul e de asemenea un caracter. 137r

Despre anterior 137v

p.14°21. *Anterior unul altuia se spune.*

De vreme ce în teoria categoriilor a vorbit despre anterior, este firesc să enumere înţelesurile acestuia; şi, clasificîndu-le, spune că sînt patru, dar mai tîrziu adaugă un al cincilea. Astfel, el declară că, mai întîi, anteriorul este spus pe bază de timp, potrivit cărui înţeles pe cel mai bătrîn îl declarăm anterior celui tînăr (este însă de precizat că „mai bătrîn" se spune despre cele însufleţite, la cele neînsufleţite fiind vorba de „mai vechi"). În al doilea înţeles, anterior este cel ce nu se converteşte după implicaţia de existenţă, în speţă cel care e adus laolaltă cu ceva, dar nu implică, la rîndul lui, ceva; căci aceasta înseamnă a nu se converti după implicaţia existenţială, precum, de pildă, dacă există doi, în chip necesar va fi şi unu (căci unu e adus laolaltă); pe cînd, dacă există unu, nu cu necesitate va fi doi (el nefiind într-adevăr implicat de unu), ceea ce face ca unu să fie anterior lui doi. La fel, dacă există om, cu necesitate va fi şi vieţuitorul (căci vieţuitor este adus laolaltă cu „om"), pe cînd, dacă există vieţuitorul,

Scanned with CamScanner

nu va fi de la sine și omul ; într-adevăr, omul nu este adus laolaltă cu acela, căci există multe viețuitoare care nu sînt oameni ; așadar, viețuitorul e anterior omului. Dar acest anterior se spune ca fiind prin natură, și nu prin timp. Al treilea tip de anterior este de speța introducerii față de tratare. Al
138r patrulea e după rang, cum e conducătorul față de cei cîrmuiți. Al cincilea este ceea ce, deși se convertește după implicația de existență, este cauză de existență pentru celălalt.

14b7. *Este oarecum mai aparte.*

Pentru motivul că acesta este instituit prin decizia noastră și nu prin natura lucrurilor.

14b11. *Printre cele ce se convertesc potrivit cu.*

Căci dacă, spune el, unul dintre cele ce se convertesc este cauză de existență a altuia, pe drept cuvînt el poate fi numit anterior, așa cum, de pildă, tatăl e tată al fiului, dar se și convertesc, căci fiul e fiu al tatălui. De vreme ce însă tatăl e cauza de existență a fiului, pe drept cuvînt el poate fi numit anterior prin natură fiului.

p.14b22. *În concluzie, s-ar putea spune anterior unul altuia.*

Vorbind despre anterior, nu a făcut mențiune și despre posterior, căci pe baza teoriei primului este lămurită și tratarea posteriorului. Ele sînt într-adevăr simultane, făcînd parte dintre relative ; anteriorul este anterior prin raport la posterior. În aceleași feluri se spune posterior în cîte se spune și anterior.

Despre simultan

138v p.14b24. *Simultan se spune, în chip simplu și principal.*

Deoarece a făcut mențiunea despre simultan în expunerea categoriilor, acum tratează și asupră-i. Însă, așa cum spuneam la anterior că primul înțeles este pur și simplu cel pe bază de timp, așa afirmă Aristotel și aici, al doilea fiind cel prin natură, cum se spusese și dincolo. Acesta din urmă, însă,
312 se opune celui de-al doilea fel și celui de-al cincilea de la

Scanned with CamScanner

anterior. Căci deopotrivă termenii se convertesc pe bază de implicație existențială și nici nu-și sînt unul altuia cauză de existență : de pildă viețuitorul pedestru, cel înaripat și cel acvatic. Într-adevăr, un tip de viețuitor este înaripat, un altul pedestru, altul acvatic, acestea fiind deci spuse ca simultane, de vreme ce rezultă din același gen, potrivit cu aceeași clasificare, așa cum spune el. Dacă însă s-ar divide înaripatul în păsări, să zicem, și în insecte, pasărea și înaripatul nu ar mai fi simultane, ci înaripatul e anterior, deoarece s-a obținut pe baza primei diviziuni a viețuitorului.

Despre mișcare

p.15*23. *În ce privește mișcarea există șase titluri.*

La fel, vorbește despre mișcare, deoarece a amintit de ea 139r
în cele de mai înainte. Mișcarea este schimbare, dar schimbarea are loc sau după substanță sau după accident. Dacă e după substanță, apar nașterea și pieirea (în cazul că e de la neființă la ființă va fi naștere, în cazul că e de la ființă la neființă, apare pieirea), pe cînd, după accident, schimbarea este sau în lucru, sau asupra lui, sau în jurul lui. Dacă e în el, se numește creștere și scădere, dacă e asupra lui, este alteritate, dacă e în jurul lui, se numește schimbare după loc, așa încît se ivește mișcare în patru categorii : naștere și pieire 139v
la substanță, creștere și scădere la mărime, alteritate la calitate, iar schimbarea de loc, la loc. Și ceea ce a făcut în cazul opușilor face și acum : distinge între ele felurile de mișcare.

p.15*25. *Căci, dacă ar fi ea însăși, ar trebui ca lucrul ce se preface.*

După ce pentru celelalte nu aduce nici un fel de precizări, ca fiind evidente, în ce privește alteritatea face dimpotrivă și spune că, dacă ar fi același lucru cu creșterea, atunci ar trebui ca aceea ce crește să se prefacă în totul, ceea ce nu se întîmplă. Astfel, pătratul, dacă e înconjurat de un gnomon, crește dar nu se schimbă de fel, ci rămîne tot pătrat. Gnomonul este marginea din jurul diagonalei împreună cu cele două întregiri.

Scanned with CamScanner

Pătratul a b c d, învăluit în gnomonul a f e g c, crește, dar nu devine altceva. Căci și f b g e este un pătrat. Și la fel pătratul h d i e, învăluit de gnomonul h f b g i, a crescut, dar nu s-a schimbat, căci și f b g e este pătrat.

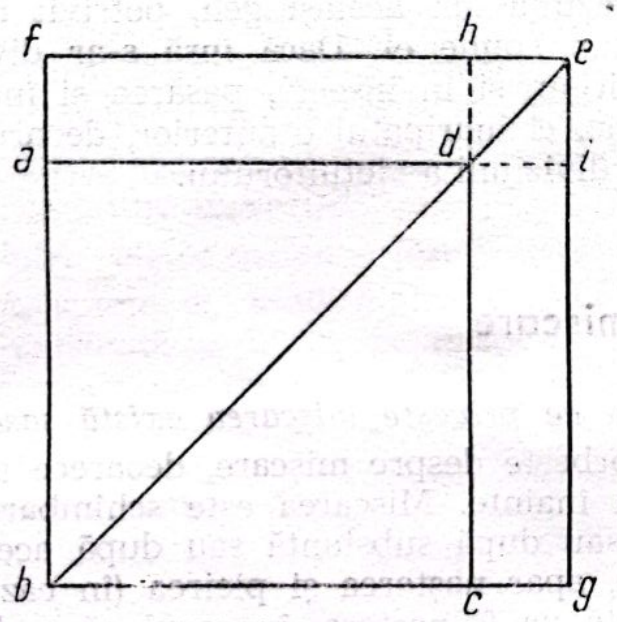

Acestea fie deci spuse cu privire la realități. Restul însă, ca fiind mai ușor, l-am lăsat deoparte.

Scanned with CamScanner

CUPRINS

	Pag.
Cuvînt înainte	V
Textul *Categoriilor*	3
Comentariile lui Porfir	39
Nedumeririle şi soluţiile lui Dexip.	145
Prolegomene la cele zece categorii după cuvîntul filozofului Ammonius	221

Scanned with CamScanner